

ISSN 0134–6393 (Print)

ISSN 2415–8240 (Online)

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

Частина 2
Економічні науки

**ВИПУСК
102**

Умань – 2023

УДК 63(06)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України з економічних (051, 072, 073, 075, 076, 241, 281) та сільськогосподарських і технічних (101, 181, 201, 202, 203, 206) спеціальностей.

Збірник наукових праць Уманського НУС індексується: Index Copernicus, Google scholar, ulrichweb.serialssolutions, crossref.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – **Непочатенко Олена Олександрівна**, доктор економічних наук, професор, ректор Уманського національного університету садівництва, Україна

Заступник головного редактора – **Мальований Михайло Іванович**, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Уманського національного університету садівництва, Україна

Члени редколегії:

Джелонек Дорота – доктор філософії, доцент кафедри менеджменту Ченстоховського політехнічного університету, Польща

Котулік Ростислав – доктор філософії, професор кафедри економіки Пряшівського університету в Пряшеві, Словаччина

Мудрак Руслан Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Уманського національного університету садівництва, Україна

Матусікова Даніела – доцент кафедри туризму і готельного управління Пряшівського університету в Пряшеві, Словаччина

Штефко Роберт – доктор філософії, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі управління Пряшівського університету в Пряшеві, Словаччина

Нестречук Юлія Олександрівна – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і підприємництва Уманського національного університету садівництва, Україна

Новак Інна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Уманського національного університету садівництва, Україна

Прокопчук Олена Тодорівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи і страхування Уманського національного університету садівництва, Україна

Транченко Людмила Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва, Україна

Харенко Андрій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Уманського національного університету садівництва, Україна

Костецька Катерина Василівна – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри харчових технологій Уманського національного університету садівництва, Україна (**відповідальний секретар**)

Діордієва Ірина Павлівна – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри генетики, селекції рослин та біотехнології Уманського національного університету садівництва, Україна (**технічний секретар**)

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: О. О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2023. Вип. 102. Ч. 2 : Економічні науки. 252 с.

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва висвітлює результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства освіти і науки України і науково-дослідних установ НААН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського НУС,

протокол № 4 від 22 червня 2023 р.

Відповідальність за достовірність цифрового матеріалу, фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

© Уманський національний університет садівництва, 2023

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>О. О. Непочатенко, П. К. Бечко, Н. В. Бондаренко, С. А. Пташник, О. В. Пономаренко</i>	DIGITALIZATION OF THE MONETARY SYSTEM: INSTITUTIONAL AND REGULATORY ASPECTS.....	7
<i>Л. В. Клименко, Ю. Л. Халахур, Л. В. Длугоборська, С. І. Мусієнко</i>	КРОС-КУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ МІЖНАРОДНИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ.....	17
<i>Я. А. Грабек</i>	ЛАНЦЮГ ВАРТОСТІ: СУТЬ КАТЕГОРІЇ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	26
<i>О. В. Пономаренко</i>	ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАХОВОЇ КУЛЬТУРИ НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ.....	36
<i>П. К. Бечко, Н. В. Бондаренко, С. А. Пташник, О. А. Непочатенко, О. А. Гавриленко</i>	РОЛЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ В РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ.....	48
<i>О. Т. Прокопчук, В. О. Клименко</i>	ПАРАМЕТРИЧНА СХЕМА СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	60
<i>М. І. Мостов'як</i>	СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ....	72
<i>Н. В. Бондаренко, Ю. В. Улянич, Т. А. Деркач, Н. В. Андрусішина</i>	СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	82
<i>Ю. О. Нестерчук, І. М. Синенко</i>	ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	92
<i>П. К. Бечко, С. А. Власюк, Г. Ю Аніщенко, Н. В. Лиса, Т. В. Шумило</i>	ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ.....	101

<i>О. В. Пономаренко</i>	BUSINESS COMMUNICATION IN ECONOMIC INTERACTION AND SOFT SKILLS DEVELOPMENT.....	112
<i>К. С. Холявіцька</i>	СПРОМОЖНІСТЬ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	120
<i>О. Т. Прокопчук, Н. В. Бондаренко, Ю. В. Улянич, О. С. Фротер, І. В. Андрусішина</i>	ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	131
<i>О. М. Радченя, Л. В. Клименко, С. І. Мусієнко</i>	ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	145
<i>С. А. Власюк, Ю. А. Цимбалюк, О. В. Ролінський, С. М. Колотуха, В. Ю. Переполка</i>	БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРАРНОЇ СФЕРИ.....	156
<i>Б. С. Гузар, С. А. Пташник, Ю. В. Улянич</i>	БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ	167
<i>П. К. Бечко, О. А. Непочатенко, Н. В. Лиса, О. В. Пономаренко, О. О. Трушевський</i>	PROPERTY INSURANCE OF AGRICULTURAL BUSINESS IN THE CONTEXT OF HISTORICAL DEVELOPMENT.....	182
<i>Ю. А. Цимбалюк, К. С. Холявіцька</i>	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ.....	194
<i>О. Г. Пенькова, А. О. Харенко</i>	ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕКЛАМНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ.....	202
<i>Н. В. Бондаренко, О. В. Ролінський, О. В. Гумен, Т. В. Андрусішина</i>	СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	213
<i>С. М. Колотуха, К. М. Мельник, В. Ю. Переполка</i>	ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ.....	222

<i>Ю. О. Нестерчук</i>			
<i>В. С. Уланчук,</i>			
<i>С. Ю. Соколюк,</i>	MANAGEMENT OF INNOVATION RISKS.....		234
<i>О. В. Жарун,</i>			
<i>М. А. Коротєєв,</i>			
<i>Н. О. Бленда</i>			
<i>О. Т. Прокопчук,</i>	РИНОК	СТРАХУВАННЯ	ЖИТТЯ
<i>Ю. В. Улянич,</i>	УКРАЇНИ.....		243
<i>Н. В. Бондаренко</i>			

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

DIGITALIZATION OF THE MONETARY SYSTEM: INSTITUTIONAL AND REGULATORY ASPECTS

O. O. NEPOCHATENKO, *Doctor of Economic Sciences*

P. K. BECHKO, *PhD in Economics*

N. V. BONDARENKO, *PhD in Economics*

S. A. PTASHNYK, *PhD in Economics*

O. V. PONOMARENKO, *PhD student*

За сучасних умов грошово-кредитні системи всіх країн світу схильні до трансформації, обумовленої впровадженням і розповсюдженням цифрових технологій, систем та інструментів. Структурні зміни зачіпають усі її рівні: технологічний, організаційний та інституційний. Важливе значення при цифровізації грошово-кредитної системи має дослідження сутності цифрового інституту та інституційного регулятивного середовища цифрової екосистеми. В статті досліджено вплив процесу діджиталізації на інституційну структуру світової грошово-кредитної системи, яка трансформується у використання цифрових технологій, появу нових гравців та проблем на фінансовому ринку, а також питань, пов'язаних із запровадженням цифрових валют та можливими змінами в регулятивному інструментарії грошово-кредитної політики.

Ключові слова: *цифровізація, цифровий інвестиційно-фінансовий простір, регулювання, екосистеми, цифрові валюти центральних банків, пропорційне регулювання.*

Problem statement. The digitalization of the monetary system in modern environment is characterized by dynamism. Few scholars and practitioners doubt that the monetary system is changing radically. With the development of new technologies such as blockchain, cryptocurrencies, and digital payment systems, there is a growing trend towards the digitization of money. Moreover, not only its organizational and technical, but also institutional characteristics are changing. This creates new challenges for both existing entities, primarily banks, and regulators, who face new tasks. At the same time, this shift raises concerns about the stability and safety of the financial system, as well as issues related to privacy and security. In this context, it is important to explore the institutional and regulatory aspects of the digitalization of the monetary system, as well as the role of central banks and other financial institutions in overseeing and regulating the digitalization of money, as well as the need for clear and consistent regulatory frameworks that can adapt to the changing landscape of digital finance.

The review of recent research and publications. Many scholars, especially from countries with developed market relations, have studied aspects of digitalization, including institutional aspects, as well as the problems and challenges faced by

regulators [1]. Ukrainian scientists have been exploring various aspects of digital finance, including the impact of digital currencies on the monetary system, the regulatory challenges associated with digital finance, and the potential benefits and risks of the digitalization of money. Among scientists researching the process of digitalization of monetary system, it is appropriate to distinguish the successes of such scientists as Khaustova M. H. [1], Kloba L. H. [2], Sirko A. V. [3], Hrytsenko O. A. [11], Polishchuk E. A. [7] thoroughly researched the peculiarities of the global financial market development. At the same time, the current and dynamic situation requires further study, using both foreign and native experience in order to face all possible challenges.

Research methodology. The methodological background of the study the digitalization of the monetary system from an institutional and regulatory perspective, a mixed-methods research methodology has been applied. This would involve combining both quantitative and qualitative research methods to gain a more comprehensive understanding of the phenomenon. During the research, the following techniques were applied: abstract logical, method of comparison, monographic and scientific synthesis.

The purpose of the research is to study the impact of the digitalization process on the institutional structure of the monetary system in world practice, which is transforming into the use of digital technologies, the emergence of new players and problems in the financial market, as well as issues related to the introduction of digital currencies, and possible changes in the monetary policy toolkit.

Research results. According to the results of the study, the problems related to the principles and methodology of regulating the new digital monetary system, the specific content of which should take into account the peculiarities of digitalization models existing in a particular country and its new institutional properties, have not yet been sufficiently investigated. When studying this issue, it is important to consider the institutional and regulatory aspects of digitalization and, on this basis, to reveal the institutional features of the digital monetary system, classify digitalization models, and identify the main trends in the development of regulation of digital monetary systems.

In today's environment, monetary systems around the world are being transformed by the introduction and proliferation of digital technologies, systems, and tools. Structural changes affect all levels of the system: technological, organizational, and institutional. The first level characterizes the technical and technological basis for organizing economic activities and interactions among entities. The organizational level is characterized by a set of rules for the interaction, coordination and management of economic processes that operate within a particular structure or group of economic entities and are local in nature. Researchers, especially in developed market economies, are actively studying various institutional issues related to the digitalization of both the economy in general and the monetary system in particular. Many of these studies are devoted to the impact of the digitalization process on the existing institutional structure.

In particular, a study conducted by L. G. Kleba shows that the digitalization of the financial system leads to the emergence of new institutional players in the financial sector, changes the structure of transaction costs, and leads to a significant reduction

in the structure of transaction costs associated with digitalization [2]. Another part of researchers focuses on the institutional qualities of the newest economic systems emerging on the basis of digital technologies, which are inherent in the institutional properties of network systems based on the periodization of the stages of formation of the digital economy [3].

The study of the essence of "digital institution" and "institutional regulatory environment of the digital ecosystem" is important in the digitalization of the monetary system. According to the study by T. Kvasha, a digital institution is interpreted as regulatory instruments of the digital ecosystem, and the regulatory environment is a system of regulatory procedures that determine the decision-making process and the creation of new products in the digital ecosystem [4]. The digitalization of the monetary system in the current environment faces new challenges. At the same time, the economic literature still lacks a systematic approach to regulating the digitalization of monetary systems. Some issues are raised in the studies of foreign scholars.

In this context, the need to systematize research and approaches to regulating the digitalization of the financial sector is becoming more urgent. The need to develop coordinated regulatory measures for both traditional banks and new categories of financial intermediaries. Experts of the *KPMG* consulting company emphasize that the regulation of digitalization in the financial services sector has been one of the key tasks for the financial sectors for several years [5]. At the same time, the issue of defining and choosing a regulatory model in the context of digitalization remains a primary and not fully resolved task for monetary regulatory institutions. This trend is already evident today, for example, in the fact that large trading companies are entering the financial services market, which leads to significant transformations of the monetary system at all its levels: technological, organizational, and institutional. These levels are closely interconnected, and most studies of the digitalization of the economy and financial system address issues that include a combination of these levels and aspects.

A significant part of them belongs to the organizational and technological level, including new opportunities, benefits, and threats associated with the introduction and spread of new digital technologies, systems, and tools, such as blockchain, digital money and tokens, etc. In this context, the institutional aspects of the digitalization of the financial system, which are manifested primarily in the change in the structure of transaction costs, should be subject to constant attention. The most important institutional features of the digital investment and financial space that radically distinguish it from the traditional, pre-digital monetary system include a significant reduction in numerous types of transaction costs associated with verification and control of contractual obligations (including contractual capacity), identification and management of credit and operational risk, exchange of information, money and financial assets, and establishment of communications. In addition, the monetary system is becoming "smart" and capable of analyzing and perceiving a huge amount of information, which also gives it new institutional properties, and the introduction and distribution of digital currency by central banks should make it more transparent.

The digitalization of the monetary and financial system is manifested in the fact that a digital financial and investment space is being formed in the world, which creates

new opportunities for payment, credit, deposit, investment, and other financial transactions. This space is global in nature and, at least in organizational and technical terms, has no national borders. Business models and schemes for organizing interaction between customers and banking institutions are changing significantly. Traditional financial market participants, such as lenders and borrowers, can interact directly with each other in the context of the digitalization of the monetary system, bypassing intermediate links. The formation of a new digital space is, of course, not limited to the monetary system, but covers the entire economy.

In particular, the classical banking system arose primarily due to the fact that the exchange of financial assets always involves the risk of non-fulfillment of contractual obligations. This applies not only to credit but also to payment transactions. To carry out these transactions, a trustworthy intermediary with experience in risk management was needed. A classic "pre-digital" bank was just such an intermediary. With the digitalization of the economy and monetary system, the situation is changing. One of the main advantages of the digital investment and financial space is its higher contractual capacity compared to the traditional monetary system, which is able to provide clear verification and control over the fulfillment of contractual obligations, allowing for the automation of transactions for the exchange of money or other assets, which makes it possible to include the possibility of influencing the terms of the transaction by either party after the conclusion of the contract. Such systems may indeed lead to a certain disintermediation of banking activities in payment and credit transactions, as they make it unnecessary to involve a trusted intermediary (i.e., a traditional bank) to complete a transaction. It is quite possible that in the future payments based on such systems will replace bank letters of credit and other traditional documentary transactions, and will facilitate easier and simpler financing of commercial and possibly investment projects. However, the need for intermediary advisors and organizers is unlikely to disappear entirely, as banks will continue to exist in a slightly different form for the foreseeable future as hubs for a variety of services and as institutional units with diverse and systematic knowledge of finance.

Transparency as an institutional property of the digital investment and financial space is of great importance in the digitalization of the monetary system. Under such conditions, any entity, both individual and legal entity, can simultaneously be a client of not one but several (in principle, an unlimited number) banks and integrate their finances (personal or corporate) with banking services. Moreover, the transaction costs associated with establishing such a relationship are close to zero, which seems unimaginable in a traditional pre-digital banking system. The digital investment and financial space is characterized by continuity of communication, which means that financial institutions can maintain continuous communication with customers and predict their needs.

The digital investment and financial space is open not only to potential clients but also to new non-banking companies that develop and offer traditional banking services. In the pre-digital financial system, it would have been impossible to imagine that a powerful non-financial commercial company or a group of enthusiastic specialists in a particular narrow field (programmers) would suddenly start developing

and offering financial products. Currently, bigtechs (large non-financial companies) and fintechs (groups of specialists) are doing this and are squeezing traditional banks. Digitalization is leading to changes in the structure of both banks and the financial sector as a whole. Despite the tendency towards some disintermediation of the banking system, banks will still survive in the digital economy. Their role as an intermediary that guarantees payment and credit and deposit transactions will decrease, but not be reduced to zero. This is because:

- first, uncertainty and classic banking risks will never be completely eliminated;
- second, banks, unlike other financial sector entities, possess the most diverse and systemic knowledge;
- third, the need for traditional banking operations, primarily deposits and lending will remain at least for a long period of time, while maintaining coordination and management of the asset and liability structure.

From this perspective, future banks will undergo major transformations in terms of technology, organization, and institutions. The formation of ecosystems and other forms of partnerships is not the only trend, but it is the most sustainable and likely to prevail given international best practices [6]. Positive effects are reflected in increased banking margins, technological efficiencies in business processes, and an expanded customer base. On the other hand, these activities are associated with a number of risks, such as operational (cyber) risks, consumer protection and customer data security risks, a decline in profitability and brand value of traditional banks, and the emergence of new systemically important institutions that operate beyond traditional banks and are characterized as inter-industry.

Global practice has not yet developed approaches to regulating forms of partnerships, whose activities are mostly coordinated by the following key aspects: financial, antitrust, and product. According to experts, "in international practice, the institutional specifics of a country and the structure of its financial market play a decisive role in shaping the digital transformation model." In this context, the following main models of digitalization of financial systems have been identified in the world practice: the US-Chinese, European, and Indian (Table 1). The data in the table show that the transformation of the monetary systems of the United States and China is carried out by building ecosystems created by big tech companies, while the Indian financial sector is transforming through the active creation of fintech. For European markets, the banking infrastructure plays a crucial role, which is being transformed through the introduction of open banking. Both global and regional financial markets are experiencing increased competitive pressure on traditional banks from non-financial, mainly technology and telecommunications companies. Such companies provide a wide range of payment services (*Apple, Google*), lending services (*MPesa, eBay*) and insurance, and some of them can provide the full range of banking operations (*Amazon* is an example) [9].

Banks' response to the changing operating environment is to adapt business models and formats of financial services, expand interaction with non-bank institutions in various forms, such as marketplaces, cross-selling, super applications, ecosystems, and other forms of partnerships.

Table 1. Digital transformation models [8]

Model name	Main characteristics of the model	Examples
American-Chinese	<ul style="list-style-type: none"> - increased trust of the population to technologies; - financial services are a secondary element of the ecosystem; - high consolidation of client data with the bigtech 	<i>Facebook, Amazon, Microsoft, Google, Apple, Baidu, Ant Financial, Tencent</i>
European	<ul style="list-style-type: none"> - the trend to conscious (“smart”) consumption; - increasing role of a client and their involvement into the value adding chain; - niche character of financial services 	<i>Revolut, Monzo, N26, Starling Bank</i>
Indian	<ul style="list-style-type: none"> - domination of startups; - consumer demand as a driver for innovations; - low level of banking services penetration 	<i>One97, Paytm</i>

In such cooperation, banks can play the role of both owner and participant. The formation of ecosystems and other forms of partnerships is not the only trend, but given the progressive global practice, it is the most sustainable and likely to spread. Its positive effects are reflected in increased margins in the banking business, technological sophistication of business processes, and expansion of the customer base. However, in addition to these, such activities are associated with a number of risks, including operational (cyber) risks, the risk of consumer protection and customer data security, a decrease in the profitability of traditional banks and the value of their brands, and the emergence of new systemically important institutions whose activities go beyond traditional banking and can be characterized as inter-industry.

As a result, the regulatory environment in which traditional banks and new financial service providers operate is also changing. This requires appropriate actions by financial regulators in the form of effective solutions that ensure, on the one hand, the sustainable functioning of financial institutions, and, on the other hand, stimulate innovation and protect the interests of financial services consumers. As the digital transformation of the financial sector leads to an expansion of the types of financial service providers, the regulatory perimeter needs to be adapted accordingly. In other words, financial regulators need to develop approaches to regulating the activities of non-traditional financial service providers (including fintechs, bigtechs, and telecommunications companies). Regulatory mechanisms should also take into account the challenges faced by traditional banks to support their sustainable operation and ensure financial stability. Currently, the following main regulatory models are used, which are described in (Table 2).

Table 2. Models of financial regulation of monetary systems [9]

The approach	Brief description of the model	Countries that apply this approach
Institutional	Regulations are enforced based on the legal status of the financial institution, regardless of the type of activity being carried out	China, Mexico, Hong Kong
Functional	Regulation is based on the functions performed, regardless of the legal status of the financial institution.	Italy, France, Brazil, Spain
Integrated (hybrid)	All activities and types of financial institutions are regulated by a single regulator (mega-regulator).	Great Britain, Germany, Canada, Japan, Singapore, Switzerland
Twin Peaks	Regulation is usually carried out by two bodies with different with different responsibilities. For example, one regulator performs macro and micro prudential supervision, while the other regulates business behavior and consumer protection	Australia, Netherlands

Currently, financial regulation is being transformed by adjusting the model used. In particular, an increasing number of countries are moving from an institutional model to a functional, hybrid, or a combination of their elements. At the level of approaches to regulating monetary systems, there are the following types of regulation

- Principle-based;
- Rules-based regulation.

In the vast majority of countries with developed market relations, regulation is based on principles characterized by a high degree of formality. This approach limits the possibility of introducing financial innovations and increases the costs (time, financial and other) of complying with regulatory requirements [10]. Regulation based on these principles provides a general description of approaches to conducting business in which the regulator does not assess the application of policy rules, but determines compliance with regulatory rules regardless of the approach used. Regulation based on these principles requires supervisory institutions to have an effective corporate governance system in place, as the "comply or explain" principle applies in this case. This approach is characterized by regulatory flexibility and high adaptability to innovations. Regulation based on the above principles has been most developed in countries such as the United Kingdom, Singapore, Mumbai, Iceland, the Netherlands, and Switzerland [7].

Another trend in improving regulation is the application of the proportionality principle. In this regard, there is no single approach in global practice to building a

system for regulating monetary systems. For example, Hong Kong, China, and Mexico use an institutional model of regulation, which provides for the development of measures based on the legal (institutional) status of a financial intermediary (e.g., bank, non-bank financial institution, etc.) and its licensing powers. In countries such as France, Spain, Italy, and Brazil, a functional model is used, where the type of activity (payment services, lending, etc.) is subject to regulation rather than the legal status. The so-called integrated (hybrid) model, which provides for a single regulatory body - a mega-regulator -, is becoming increasingly common in modern conditions. This model is used in Germany, Japan, Canada, Singapore, and Switzerland. In countries that are global financial centers, such as the UK, the USA, Finland, New Zealand, South Africa, the Netherlands, and Australia, the Twin Peaks model is used. This model involves regulation by two or more authorities.

The analysis of foreign practice makes it possible to conclude that "proportional regulation is required primarily for the most complex regulatory requirements. The criteria for distinguishing between requirements based on the principle of proportional regulation may include, in particular, the amount of total assets, the scale of international activities, and the level of risks [11].

Conclusions. The results of the study show that the most relevant aspects for national regulators in developing measures aimed at managing the process of digitalization of monetary systems will be the following:

- Development of elements of the functional model of regulation with a gradual reduction of elements of the institutional model. "The functional model envisages the application of regulatory approaches based on the economic substance of operations and functions rather than on legal status, with additional requirements, in particular, compliance with regulatory capital adequacy standards, taking into account the systemic importance buffer, and the establishment of a remuneration committee."

- Implementation of regulation based on principles rather than rules. This approach implies a shift from prescriptive rules for conducting banking business to setting standards of market behavior.

- Developing approaches to regulating non-bank financial service providers. The need to develop them is due to the fact that the use of forms of partnerships (ecosystems, marketplaces, etc.) entails structural changes in the financial sector and, therefore, gives rise to new types of risks for monetary systems. In this regard, appropriate regulation is needed to ensure a balance between achieving the goals of central banks and stimulating innovation;

- Studying the possibilities of introducing central bank digital currencies into circulation as a third form of national currency alongside cash and non-cash money.

Implementation of these measures will contribute to the formation of effective regulation of monetary systems in the context of digital transformation. In turn, this will help improve the efficiency of national financial market participants, the predictability of the regulatory environment, and competition in the financial market.

Література:

1. Хаустова М. Г. Державна політика в умовах цифровізації суспільства. Міжнародний досвід реалізації програм та стратегії цифровізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 209–216.
2. Кльоба Л. Г. Цифровізація – інноваційний напрям розвитку банків. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.84.
3. Сірко А. В. Реалії цифрової економіки: нові можливості та виклики для суспільства і держави. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.15.
4. Кваша Т. К. Використання цифрових технологій: потенціал української науки. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2021. С. 70–73.
5. Погляд у майбутнє 2030: цифрова держава. <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2022/09/voices-on-2030-digitalizing-government.html>.
6. На що перетворяться банки до 2030 року./ <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/09/19/651791/>.
7. Поліщук Є. А. Особливості розвитку світового фінансового ринку на сучасному етапі. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 25–31.
8. Carletti E., Claessens S., Fatás A., Vives X. *The Bank Business Model in the Post-COVID-19 World*; Centre for Economic Policy Research: London, UK, 2020. Режим доступу: [//media.iese.edu/research/pdfs/ST-0549-E.pdf](https://media.iese.edu/research/pdfs/ST-0549-E.pdf)
9. Digital transformation meets regulation 4.0 in 2030. Coping with disruptive innovation. (2019). Deloitte. <https://www2.deloitte.com>.
10. Єгоричева С. Б. *Інноваційна діяльність комерційних банків: стратегічні аспекти*: монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2010. 348 с.
11. Гриценко О. А. Цифрова економіка: сучасні виклики для економістів та правознавців. *Економічна теорія та право*. 2018. № 2 (33). С. 77– 90.

References:

1. Khaustova, M. G. (2022). State policy in conditions of digitalization of society. International experience of implementation of digitalization programs and strategies. *Analytical and comparative jurisprudence*, no. 2, pp. 209–216. (in Ukrainian).
2. Klyoba, L. G. (2018). Digitization – an innovative direction of bank development. *Efficient economy*, no. 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.84. (in Ukrainian).
3. Sirko, A. V. (2020). Realities of the digital economy: new opportunities and challenges for society and the state. *Efficient economy*, no. 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.15. (in Ukrainian).
4. Kvasha, T. K. (2021). The use of digital technologies: the potential of Ukrainian science. Social and digital transformation: theoretical and practical problems of legal regulation: materials of Allukr. science and practice conf. Kyiv, 2021. Pp. 70–73. (in Ukrainian).
5. Looking into the future 2030: digital state. <https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2022/09/voices-on-2030-digitalizing-government.html>.

6. What will banks become by 2030./ <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/09/19/651791/>.

7. Polishchuk, E. A. (2014). Peculiarities of the development of the world financial market at the present stage. *Problems of the economy*, no. 3, pp. 25–31. (in Ukrainian).

8. Carletti, E., Claessens, S., Fatás, A., Vives, X. (2020). The Bank Business Model in the Post-COVID-19 World; Center for Economic Policy Research: London, UK. Access mode: [//media.iese.edu/research/pdfs/ST-0549-E.pdf/](https://media.iese.edu/research/pdfs/ST-0549-E.pdf/).

9. Digital transformation meets regulation 4.0 in 2030. Coping with disruptive innovation. (2019). Deloitte. <https://www2.deloitte.com>.

10. Yegoricheva, S. B. (2010). *Innovative activity of commercial banks: strategic aspects*. Poltava: ASMI LLC. 348 p. (in Ukrainian).

11. Hrytsenko, O. A. (2018). Digital economy: modern challenges for economists and legal scholars. *Economic theory and law*, no. 2 (33), pp. 77–90. (in Ukrainian).

Annotation

Nepochatenko O. O., Bechko P. K., Bondarenko N. V., Ptashnyk S. A., Ponomarenko O. V.

Digitalization of the monetary system: institutional and regulatory aspects

The digitalization of monetary systems is characterized by significant changes not only in the organizational and technological aspects, but also in the institutional and regulatory aspects. They relate to both the specifics of the functioning of monetary system entities, the way they conduct operations, and the role and tasks of financial regulators.

The institutional development of the monetary system in the long run is characterized by the formation of a new digital investment and financial space, which is reflected in a change in the structure of transaction costs, the formation of new institutional properties of the monetary system, as well as the emergence of new types of risks, the transformation of existing players and the emergence of new ones, due to the active introduction of digital financial technologies.

The impact of digital transformation models on the change in the regulatory environment is important, as it implies both changes and approaches to regulating the activities of financial service providers and the role of direct regulators, applying the main models of monetary system regulation. In today's environment, monetary systems around the world are being transformed by the introduction and diffusion of digital technologies, systems, and tools. Structural changes affect all levels of the system: technological, organizational, and institutional.

The study of the essence of the digital institution and the institutional regulatory environment of the digital ecosystem is of great importance in the digitalization of the monetary system. The paper is devoted to the analysis of the impact of the digitalization process on the institutional structure of the global monetary system, which is transforming into the use of digital technologies, the emergence of new players and problems in the financial market, as well as issues related to the introduction of digital currencies and possible changes in the regulatory tools of monetary policy.

Key words: *digitalization, digital investment and financial space, regulation, ecosystems, central bank digital currencies, proportional regulation.*

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ МІЖНАРОДНИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ

Л. В. КЛИМЕНКО, кандидат економічних наук

Ю. Л. ХАЛАХУР, кандидат економічних наук

Л. В. ДЛУГОБОРСЬКА, викладач

С. І. МУСІЄНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті розкрито роль, значення та проблеми використання крос-культурного менеджменту у договірних відносинах. Аргументовано вплив множинності факторів на ефективність крос-культурного менеджменту та обґрунтовано, що культурну розмаїтість необхідно використовувати як джерело економічних переваг в глобальному просторі. Запропоновано системну архітектуру крос-культурного менеджменту для оптимізації переговорного процесу на основі крос-культурної взаємодії.

Ключові слова: крос-культурний менеджмент, міжнародні домовленості, крос-культурні компетенції, міжкультурна комунікація, полікультурне середовище, корпоративна культура.

Формування крос-культурної системи менеджменту в умовах євроінтеграційних процесів – це складний та комплексний процес, що охоплює співпрацю не лише між внутрішніми, а й зовнішніми партнерами господарських відносин у глобальному середовищі. Базові засади крос-культурних аспектів менеджменту полягають в обґрунтуванні системи проблемних питань міжнаціональностей, що виникають в результаті ділових взаємовідносин в міжнародному бізнесі.

В умовах розвитку глобального економічного простору сучасні підприємства вдаються до залучення фахівців із різних країн, які вирізняються не лише досвідом, а й рядом крос-культурних характеристик. Тому дослідження особливостей менеджменту за умов крос-культурного різноманіття потребує детального наукового обґрунтування. Вітчизняний топ-менеджмент потребує знань щодо здійснення управління компанією з урахуванням організаційно-культурних основ та національностей, а також поєднання корпоративної культури на основі досвіду з міжнародного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей крос-культурного менеджменту в глобалізаційному процесі відображено у наукових працях закордонних та вітчизняних учених: С. Денні [2], Ю. Петрушенка [4], О. Приятельчука [5], Д. Костенко [6], О. Ареф'євої [7], Ф. Тромпенарса та С. Хемпден-Тернера [9], А. Солодкої [10], О. Романухи [11] та ін.

Перші якісні наукові припущення про культури у системі управління з'явилися у роботах Клакхольна й Стродбека. У 1961 році науковцями було запропоновано порівняльну модель, яка ґрунтувалась на шести ключових культурних орієнтаціях: походження; ставлення до природи; ставлення до інших людей; модальність діяльності (дихотомія «Бути та діяти»; часовий фокус особистості (у минуле, теперішнє чи майбутнє); простір (Загальнодоступний/Приватний) [1]. Подальші дослідження у сфері крос-культурних розбіжностей сформували сучасні моделі, що стосуються полікультурного простору. Серед них слід виділити наукові погляди: Едгар Шейна, який дослідив вплив організації на культуру; Едвард Холла – оцінив роль спілкування в менеджменті; Ненсі Адлера – вивчав вплив культури на організаційні функції підприємства; Герт Хофстеда і Фонс Тромпенаарса які розробили шкалу для вимірювання впливу національної культури на управління [2]. У контексті культурних вимірів стратегічного крос-культурного менеджменту найбільш значущими є дві головні стратегії аналізу міжнародної діяльності: модель Портера та Підхід з огляду на ресурси (Resource Based View) [3].

Серед сучасних вітчизняних науковців слід відмітити Ю. Петрушенка, який зазначив що, основна мета крос-культурного менеджменту полягає у сприянні узгодженості дій при виконанні певних обов'язків на роботі та у навчанні, під час налагодження контактів, у яких національні культури формуються на основі історично сформованих знань, цінностей та досвіду спільної мультикультурної діяльності [4, с. 146].

Попри достатню кількість досліджень, поза увагою вчених, залишилися інструменти крос-культурного менеджменту та їх вплив на управлінську культуру під час укладання міжнародних домовленостей.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження були праці вітчизняних і зарубіжних науковців, провідних вчених та практиків у сфері крос-культурного менеджменту. Під час досліджень використано ряд загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, метод аналізу та синтезу, абстрактно-логічний метод для обґрунтування і викладу висновків та пропозицій стосовно комплексу заходів для ефективного управління довірними відносинами на міжнародному рівні.

Результати досліджень. Глобалізаційні зміни економіки на світовому, національному та регіональному рівнях зумовлюють активізацію проблем крос-культурних комунікацій між працівниками та роботодавцями на внутрішньому ринку, контрагентами у зовнішньоекономічному середовищі, учасниками міжнародних організацій, державами, які виступають суб'єктами міжнародних правових відносин. Тобто крос-культурний менеджмент характерний для різних категорій суб'єктів глобалізаційного ринку, діяльність яких, безумовно, регулюється усталеними нормами й міжнародною практикою провадження економічних операцій.

У повсякденному функціонуванні міжнародного бізнесу, визначено наявність полікультурного фактора, який характеризується крос-культурними

особливостями різних країн, рівно як і особливостей представників окремих національних чи наднаціональних культур.

Згідно наукових трактатів «крос-культурний менеджмент» означає «перетин культур», а особливе місце в його розвитку й успішному функціонуванні підприємств відіграють крос-культурні комунікації міжнародного рівня, які і запобігають формуванню крос-культурного шоку, та крос-культурної взаємодії [6]. Зазначені комунікації сприяють появі нових універсальних та культурно-специфічних складників і форм культурної активності, які коригують ціннісні орієнтири, моделі поведінки та спосіб життя.

Культуру топ-менеджерів та цілісного процесу управління, умов праці учасників господарського процесу та культуру документообігу сучасні наукові дослідження інтегрують в управлінську культуру. Всі ці складові характеризують загальну культуру організації та обумовлюють результативність діяльності господарюючих об'єднань, адже забезпечують злагодженість і чіткість роботи в команді [7].

У міжнародному договірному процесі соціальні й культурні фактори крос-культурного середовища відіграють надважливу роль та виступають найбільш впливовим чинником, що визначає характер й особливості операційного, фінансового, інвестиційного менеджменту, а також менеджменту трудових ресурсів.

Ми погоджуємось із думкою О. В. Ареф'євої яка наголошує, що під крос-культурними комунікаціями перш за все слід розуміти ефективну взаємодію представників різних культур та національностей, яка передбачає як безпосередні контакти між людьми та їх спільнотами, так і опосередковані форми компетентних комунікацій в рамках управлінської культури [7, с. 120].

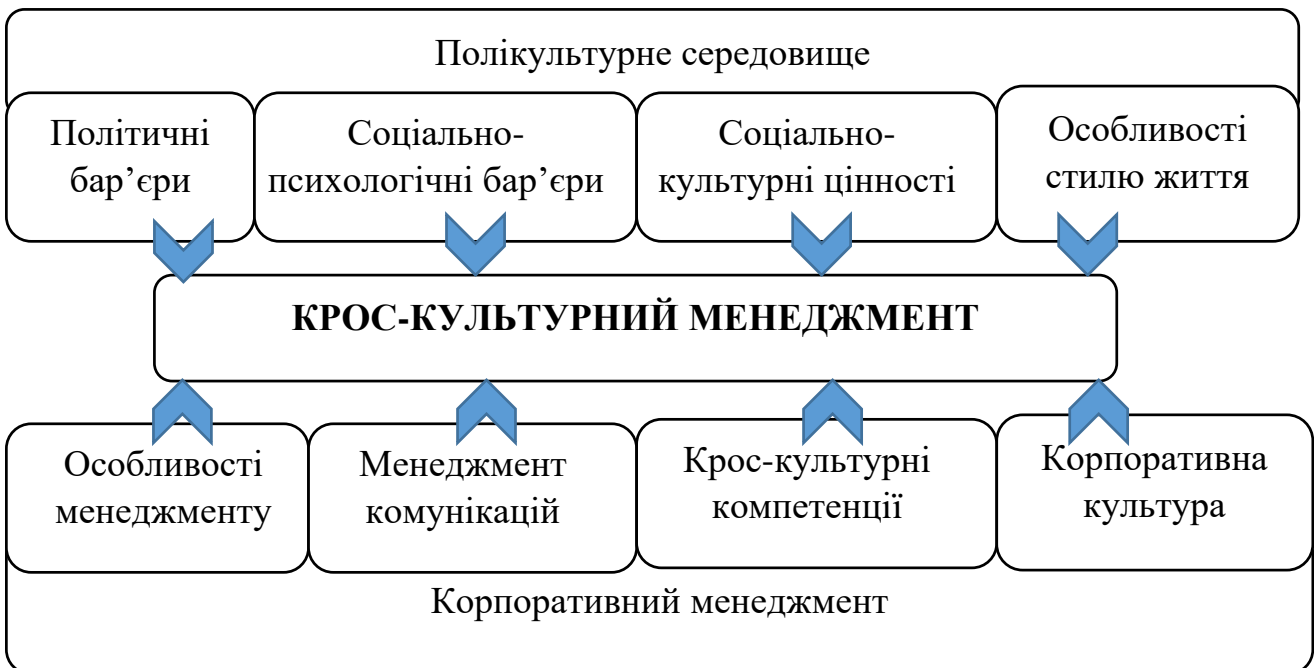

Рис. 1. Системна архітектура крос-культурного менеджменту міжнародних домовленостей

Примітка: побудовано авторами за матеріалами [5, 7]

Полікультурне середовище формується під впливом політичних, соціально-психологічних бар'єрів, соціокультурних цінностей та особливостей стилю життя, що віддзеркалює сучасні моделі поведінки на всіх рівнях спілкування. Елементи архітекtonіки крос-культурного менеджменту опосередковано визначають рівень ефективності договірних відносин підприємства, які зумовлені системою причинно-наслідкових зв'язків між контрагентами крос-культурного поля.

На нашу думку, побудова ефективних крос-культурних комунікацій, ґрунтується на коректній оцінці різноманітних підходів щодо вивчення культур, адекватного їх осмислення та ефективного управління ними в мультикультурному середовищі.

Саме тому, розвиток політичних, економічних, соціальних зв'язків сучасного міжнародного бізнесу – це природний результат зростання чисельності та диверсифікації глобалізаційних процесів у міжнародному середовищі. Поява інтегрованих видів комунікацій, диверсифікованість світової кон'юнктури, масштабування національних економік на основі формування наднаціональних інститутів, перехід від класичних моделей до гібридної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин – зумовлює активізацію ланцюга питань до менеджерів міжнародного бізнесу [8].

Проблематика крос-культурного менеджменту в епоху диверсифікації та інтеграції постає якнайбільше. Незважаючи на функціонування множинної природи культур, фундаментальним аспектом міжнародного ділового протоколу є елемент навчання представників міжнародного бізнесу. Культура не належить до генетичних критеріїв, вона формується під впливом соціального середовища і нормою світосприйняття, та являє собою комплекс цінностей, а також ідей ділової співпраці у міжнародному середовищі.

Саме під впливом сімейного кола, дружнього оточення, шкільного виховання, професійної спрямованості – формується світосприйняття та культура спілкування. Національна та регіональна культура також є важелем формування культурного профілю особистості. В цілому культура відображається не лише у в поведінці особистості, а є цілісний способом мислення [9].

Обґрунтовуючи культуру з позиції міжнародного менеджменту, її слід розуміють як набуті знання, які кожна особистість використовує, для генерування соціально прийнятної поведінки та інтерпретації досвіду [10]. Саме завдяки культурним задаткам формується основа цінностей, ставлення до суспільного середовища, що також відображається у поведінці при договірних відносинах у міжнародному просторі.

Крос-культурний менеджмент з позиції детермінованої групи переговорного процесу синтезують за наступними рівнями:

- 1) артефакти;
- 2) переконання;
- 3) цінності й базові уявлення [4, 7].

Першим, зовнішнім шаром крос-культурного менеджменту договірних відносин є поведінковий рівень. Саме базові особливості ділового етикету досить чітко простежуються контрагентами під час перши подорожей та зустрічей і зарубіжними партнерами: мова, їжа, стиль поведінки, архітектура, одяг тощо. Також відчуюються відмінності за стилями спілкування: адже латиноамериканські спільноти, вирізняються виразною мовою тіла та урізноманітненням виразу обличчя. Натомість у північних країнах Європи, вважають, що такі зовнішні аспекти поведінки, не мають вагомому впливу на опонента.

Другий рівень крос-культурного менеджменту базується на нормах та цінностях. Під нормами зазвичай розуміють правила суспільства, які вказують на гарні манери чи погані вчинки, а також дружнє спілкування або ворожі стосунки між людьми. Однак у суспільствах існують формалізовані (неписані) шаблони поведінки, які маю постійні або періодичні прояви та в певній мірі характеризують відносну якість й характер особистості. Цінності пізнаються внутрішньо кожною особою, і не підлягають поясненню за допомогою базових понять, як це можна зробити на рівні артефактів [4, 10].

Звичайно у міжнародному діловому колі існують загальновизнані стандарти, так в рамках ООН розроблений офіційний протокол зустрічей, однак стандартизованого міжнародного етикету не існує. Це посилює значимість крос-культурної комунікації як вагому складову взаємодії в менеджменті. Адже менеджери, які не знайомі з певною культурою, не можуть покладатися на власний національний досвід, сімейні цінності, освіту, релігію, історію, традиції чи вірування на державному рівні, тоді як міжкультурні знання – це категорія суб'єктивних навиків, якими діляться члени певної культурної групи. Значна частина ефективних договірних відносин визначається під час неофіційних зустрічей, прийомів, які й формують міжособистісні стосунки [7].

Досліджуючи особливості крос-культурних моделей, визначено, індивідуальність полікультурних комунікацій, так для американського стилю характерна «прямолінійність», однак вона не є ефективною для всіх культурних контекстів. Натомість, у Японії дуже часто уникають прямої констатації фактів, щоб підлеглі могли уникнути конфронтації та «не втратити свого обличчя» [6].

Відмінність у культурній асиметрії також полягає у виборі усної чи письмової форми спілкування та проведенні протокольних процедур. Так, англійські топ-менеджери віддають перевагу саме письмовій комунікації через електронну пошту. Більшість вітчизняних менеджерів – ведуть переговори з партнером особисто, очікуючи більшого ефекту від вербальної комунікації. Натомість, тайський менеджер перед переговорним процесом, обов'язково надсилає письмову інформацію своєму керівнику, але з колегами поспілкується усно, висловлюючи їм свої ідеї, наголошуючи на важливих моментах.

Представники англомовні культури сприймають певний ступінь конфліктності як необхідну умову для креативності та ініціативності. Згідно їх поглядів, саме напруження в межах організації та контрольованості розглядається як норма і є ознакою здорової організації.

Табл. 1. Формування значущості індивідуальних крос-культурних особливостей топ-менеджменту у переговорних процесах

Американські менеджери	Японські менеджери	Китайські менеджери
Уміння підготуватись та планувати розвиток подій	Відданість роботі	Визначення наполегливості
Думати під тиском	Сприймати і використовувати владу	Домогтися поваги й довіри
Підготовка й розум	Домогтися поваги й довіри	Уміння підготуватись та планувати розвиток подій
Красномовство	Чесність	Знання продукту
Знання продукту	Уміння слухати	Привабливість
Сприймати і використовувати владу	Широка перспектива	Підготовка й розум
Чесність	Красномовство	Красномовство

Примітка: побудовано авторами за матеріалами [4, 6, 10]

В цілому добре керовані спори та дискусійні бесіди зумовлюють «енергетичну підзарядку» учасників та спонукають до появи нових ідей. Вагомою складовою крос-культурної траєкторії є врахування етіс- і еміс-елементів. Крос-культурні дослідження довели, що вираз емоцій і закономірності пам'яті є етіс-елементами. Однак у переговорному процесі під час міжкультурного спілкування людина повинна знати і враховувати також ситуативні особливості, пов'язані з еміс-елементами. Серед цієї групи виділяють соціальну дистанцію між людьми – це елемент спілкування, властивий людям з різних культур. Для певних культур тісні обійми та рукостискання з поцілунками є нормою, для інших це може бути оцінено як посягання на власний простір та погані манери [11].

На нашу думку, використання крос-культурного менеджменту в управлінні компанією та у договірних відносинах дає можливість приймати правильні ефективні управлінські рішення, зокрема, забезпечує командну роботу в мультинаціональному колективі; сприяє ефективному проведенню переговорів та встановленню взаємовигідних відносин із контрагентами; злагоджує складові управління конфліктами; формує ефективну систему контролю та мотивації, лідерства.

Переговори які здійснюються на міжнародному рівні вагомо відрізняються від переговорів в рамках національної культури. Саме тому, контрагентам слід враховувати ряд нових факторів:

- урізноманітненість національних стилі переговорів під впливом міжнародних культур;
- динамічні зміни в ідеології та перехід до глобалістичних й інтеграційних вимірів;

- зменшення торгових бар'єрів, посилення глобальної конкурентоспроможності та розширення регіональних угруповань;
- транскордонні різниці, включаючи систему розрахунків, оподаткування, валютні резерви, трудові відносини та ведення бізнесу;
- відмінність законодавчої бази, урядових постанов та посилення ролі екологічних аспектів [11].

З позиції крос-культурного менеджменту, учасники переговорів повинні знати стиль ведення переговорів людей інших культур та національностей, водночас розвиваючи відповідний національний менталітет, який відповідає їх власним силам та силам власної культури.

Дотримання міжнародного протоколу та узгоджених договірних процедур є вагомим фактором для ефективних зустрічей та переговорів між зарубіжними партнерами. Саме такий підхід забезпечує визнану структуру провадження та забезпечує узгоджений кодекс поведінки при договірних відносинах, а також значно зменшує міжкультурне тертя та нерозуміння. Аспекти ділового протоколу повинні передбачати правильне розташування робочих місць контрагентів з належною повагою до віку, професійного стажу учасників договірних процесів, презентацією візитівок та дотриманням відповідного дрес-коду. Також потребують узгодження процедури, щодо голосування, вирішення деструктивних питань через керівників компаній, формування чисельності та складу делегацій, часові рамки для проведення, тривалості та завершення ділових зустрічей міжнародного простору, а також будь-які офіційні комюніке.

Висновки. Збільшення кількості та зміни щільності зв'язків економічних і культурних проявів, посилення інформаційної асиметрії, а також зростання різнополярності у міжнародному правовому полі, набуває все більшого значення та потребує ґрунтовних досліджень щодо особливостей гетерогенного зовнішнього середовища, передусім – на регіональному й глобальному макрорівнях. А також використання переваг та нівелювання прогалин інтернаціоналізації й інтеграції окремих суб'єктів організаційної структури до міжнародних компаній.

Ефективність крос-культурних комунікацій у сфері менеджменту безпосередньо пов'язана з розумінням національних, міжкультурних особливостей представників різних країн та народів. Саме компетентні комунікації є вагомими ключовими показниками у крос-культурному менеджменті, оскільки від їх якісного рівня залежить продуктивність співпраці транснаціональних компаній на міжнародному рівні. В цілому підвищення конкурентоспроможності національних компаній за глобалізаційних та інтеграційних процесів бізнесу залежить особливостей управління цінностями кожної особистості та впливу процесів крос-культурної взаємодії.

Отже, крос-культурний менеджмент – це управління відносинами, що виникають на межі національних і організаційних культур, дослідження причин міжкультурних конфліктів та їх нейтралізація, з'ясування і використання при ефективному управлінні організацією закономірностей поведінки, властивих національній діловій культурі. Ефективний крос-культурний менеджмент

означає спільне з представниками інших культур ведення бізнесу, засноване на визнанні та повазі крос-культурних відмінностей та формуванні спільної корпоративної системи цінностей, які б сприймалися і визнавалися кожним членом багатонаціонального колективу.

Література:

1. Warburton K. Business Culture in Greece. 2019. Режим доступу: <https://www.worldbusinessculture.com/country-profiles/greece/culture/> (дата звернення 02 березня 2023 р.).

2. Denny S. Culture and its influence on management: A critique and an empirical test. *International Management: Theories and Practices*. London: Pearson Education, 2003. 315 p (дата звернення 03 березня 2023 р.).

3. New Leadership in Strategy and Communication, 2020. (Springer) (дата звернення 05 березня 2023 р.).

4. Петрушенко Ю. Крос-культурні аспекти підвищення ефективності міжнародного бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf.

5. Приятельчук О. А. Формування та розвиток системи крос-культурного менеджменту (на прикладі міжнародних корпорацій): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 21 с.

6. Костенко Д. В. Міжкультурна комунікація у сучасному світі. Педагогічна освіта: теорія і практика. *Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*. 2018. № 30. С. 81–85

7. Арєф'єва О. В. Крос-культурний менеджмент як детермінанта формування конкурентоспроможності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20 (1). С. 19–22.

8. A new and better way to lead: lessons from the COVID-19 crisis. Режим доступу: <https://www.paconsulting.com/insights/a-newand-better-way-to-lead-lessons-from-the-covid-19-crisis/> (дата звернення 04 березня 2023 р.).

9. Trompenaars F., HampdenTurner C. *Riding the Waves of Culture. Understanding Cultural Diversity in Global Business*. N.Y.: McGraw-Hill, 1998. 274 p.

10. Солодка А. К. Теоретико-методичні засади крос-культурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07. К.: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2016. 42 с.

11. Романуха О. Роль крос-культурних комунікацій у менеджменті організацій. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 15–20.

References:

1. Warburton, K. (2019). Business Culture in Greece. URL: <https://www.worldbusinessculture.com/country-profiles/greece/culture/> (date of application 02 march 2023).

2. Denny, S. (2003). Culture and its influence on management: A critique and an empirical test. *International Management: Theories and Practices*. London: Pearson Education, 315 p.

3. New Leadership in Strategy and Communication, 2020. (Springer) (date of application 05 march 2023).

4. Petrushenko, Y. (2009). Cross-cultural aspects of the performance of international business. *Bulletin of the Khmelnytsky national university*, vol. 5, available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf. (in Ukrainian).
5. Priyatelchuk, O. A. (2006). Formation and development of the cross-cultural management system (on the example of international corporations: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.02.03. K.: Nat. un-t named after. T. Shevchenka. K., 21 p. (in Ukrainian).
6. Kostenko, D. V. (2018). Intercultural communication in the modern world. *Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy: a collection of scientific works*, no. 30, pp. 81–85. (in Ukrainian).
7. Arefieva, O. V. (2018). Cross-cultural management as a determinant of enterprise competitiveness. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Ser. International economic relations and the world economy*, iss. 20 (1), pp. 19–22. (in Ukrainian).
8. A new and better way to lead: lessons from the COVID-19 crisis. URL: <https://www.paconsulting.com/insights/a-newand-better-way-to-lead-lessons-from-the-covid-19-crisis/> (date of application 04 march 2023).
9. Trompenaars, F., HampdenTurner, C. (1998). *Riding the Waves of Culture. Understanding Cultural Diversity in Global Business*. N. Y.: McGraw-Hill, 274 p.
10. Solodka, A. K. (2016). Theoretical and methodological principles of cross-cultural interaction of participants in the pedagogical process of higher educational institutions: author's abstract. thesis ... doctor of pedagogy of science. K.: EastUkr. nat. un-t named after V. Dalya. K., 42 s. (in Ukrainian).
11. Romanuha, O. (2017). The role of cross-cultural communications in the management of organizations. *Economy and society*, iss. 9, pp. 15–20. (in Ukrainian).

Annotation

Klymenko L. V., Halahur Y. L., Dluhoborska L. V., Musiienko S. I.

Cross-cultural management of international agreements

The role, significance and problems of using cross-cultural management in the process of strategic and corporate management of the enterprise are defined. It is emphasized that cross-cultural management makes it possible to create competitive advantages during the implementation of the strategy of an enterprise operating in a multicultural environment. The peculiarities of the corporate culture of the organization, which is based on the concept of cross-cultural management, are determined.

The expediency of the formation and use of cross-cultural competences during the implementation of corporate management in the cross-cultural field has been proven. System architecture of cross-cultural management in order to create unique competitive advantages for an enterprise whose personnel engages in cross-cultural interaction is proposed.

The impact of a multitude of factors on the effectiveness of cross-cultural management is argued and it is justified that cultural diversity should be used as a source of advantages in the global space, the skills of understanding cultural differences should be practiced among the staff and they should be used to ensure the advantages of one's own business. The effectiveness of cross-cultural communications in the field of management is directly related to the understanding of national,

intercultural characteristics of representatives of different countries and peoples. It is competent communications that are important key indicators in cross-cultural management, as the productivity of multinational companies' cooperation at the international level depends on their quality level. In general, increasing the competitiveness of national companies under the globalization and integration processes of business depends on the characteristics of managing the values of each individual and the influence of the processes of cross-cultural interaction.

Key words: *cross-cultural management, international agreements, cross-cultural competencies, intercultural communication, multicultural environment, corporate culture.*

УДК: 330.143.2

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-26-35

ЛАНЦЮГ ВАРТОСТІ: СУТЬ КАТЕГОРІЇ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Я. А. ГРАБЕК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

В статті досліджується концептуальна основа категорії «ланцюг вартості». Встановлено, що її першоджерелом є концепція Портера М., яка сформувалася в результаті розвитку теорії і практики управління бізнесом. Для української економіки методичне значення ланцюга вартості полягає в науковому обґрунтуванні важливості формування галузевих або внутрішніх ланцюгів вартості, які дозволяють акумулювати додану вартість всередині країни.

Ключові слова: *ланцюг вартості, Портер М., додана вартість, міжгалузевий комплекс, сировина, зовнішня торгівля*

Постановка проблеми. Не зважаючи на те, що реформування економіки України триває уже понад тридцять років, даний процес – далекий від завершення. Свідченням цього є велика кількість невирішених соціально-економічних проблем, характерних для трансформаційного періоду розвитку суспільного виробництва – галопуючий рівень інфляції, низький рівень національних заощаджень, дефіцит капітальних інвестицій, від’ємне сальдо торговельного балансу, переважно сировинний характер експорту, низький темп впровадження інновацій, високий рівень тінізації економіки, низький рівень життя населення, загрозливі масштаби трудової еміграції тощо.

Однією із найбільш гострих проблем української економіки є переважно сировинний характер виробництва та зовнішньої торгівлі. На світовому ринку наша країна позиціонується як постачальник сировини – продукції з найнижчою часткою доданої вартості. Натомість в її імпорті переважають напівфабрикати та готова продукція – товари з найвищою часткою доданої вартості. В результаті

українські виробники втрачають у ціні і недоотримують значну частину доходу, а національна економіка має значно гірші від потенційних умови торгівлі.

Ключем до вирішення даної проблеми є формування галузевих або внутрішніх ланцюгів вартості – замкнених виробничих систем, які на виході пропонують напівфабрикати та готову продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суть, значення, особливості функціонування та способи удосконалення ланцюгів вартості у системі суспільного виробництва є актуальним напрямом досліджень закордонних та вітчизняних науковців.

Зважаючи на необхідність вирішення гострих соціально-економічних проблем – подолання бідності, забезпечення продовольчої безпеки [1], скорочення розриву у розвитку [2] тощо, у закордонному експертному середовищі дослідженню ланцюгів вартості приділяється особливу увагу. Адже як справедливо відмічають Мауш К., Хол Е. та Гамблех К.: «Втручання в ланцюг доданої вартості стали ключовими інструментами для міжнародних організацій розвитку, спрямованими на зменшення бідності та стимулювання економічного зростання» [3]. Так, Аллен С. і Брау А. стверджують, що перевага втручання в ланцюг створення вартості полягає в тому, що якщо вони проводяться у співпраці з приватним сектором і можуть бути продемонстровані як прибуткові, підприємці матимуть стимул для подальшого їх розвитку [4]. В даному контексті також доцільно відмітити роботу Нордхаген С. в якій вчена досліджує, як зміни в ланцюзі вартості можуть впливати на доступність їжі та харчовий раціон дітей і підлітків [5].

Кумар Д. і Раджив П.В. розглядають ланцюг вартості, як набір етапів виробництва впродовж яких формується споживна вартість: сума доданих вартостей, створених на кожному етапі, яка забезпечує найвищу цінність продукту праці – спроможність задовольнити конкретні потреби клієнта фірми. Останній називається королем ринку, максимальне задоволення якого є основою конкурентної стратегії фірми [6].

Крайсен Ф., Тедеско І. та ін. під ланцюгом вартості пропонують вважати послідовність інтегрованих економічних видів діяльності та учасників, які постачають товар або послугу на ринок, додаючи приріст вартості продукту в кожному вузлі ланцюга. Вчені роблять важливе уточнення: у той час як ланцюги постачання зосереджені на оптимізації процесу постачання кінцевого продукту на ринок, аналіз ланцюга створення вартості є ширшим і включає аспекти «доданої вартості» [7]. Схожий підхід знаходимо у Фамері А. К., Бревер Т. Д., Фарелл П. та ін., які відмічають, що терміни «ланцюг створення вартості» та «ланцюг постачання» іноді використовуються як синоніми, хоча ланцюги постачання, як правило, тісніше пов'язані з логістикою, натомість ланцюги створення вартості більше зосереджені на самому продукті та суб'єктах, які беруть участь у формуванні доданої вартості [8].

На роль ланцюга вартості, як інструмента посилення конкурентних переваг компанії, вказують Дабі Ш. К., Сінгх Р., Сінгх С. П., Мішра А. і Сінгх Н. В.: «Ланцюг створення вартості – це спосіб отримання конкурентної переваги, за

допомогою якого компанія може перемогти своїх конкурентів разом із виконанням вимог клієнтів. Аналіз ланцюга створення вартості є дуже корисним інструментом управління, який допомагає визначити ключ діяльність, яка веде до створення вишуканого продукту чи послуги, які мають високу цінність для клієнта» [9].

У вітчизняному експертному середовищі дослідження суті, ролі, особливостей формування та розвитку ланцюгів вартості, також є актуальним науковим напрямом. Так, вивчаючи проблеми правового регулювання входження в глобальні ланцюги доданої вартості вітчизняними підприємствами, Калініченко З. Д. і Кільдянкін М. Д. вважають, що ланцюг створення доданої вартості включає всі бізнес-процеси, які повинні бути виконані від моменту отримання замовлення від споживача до постачання кінцевого продукту; ланцюг створення доданої вартості функціонує не тільки в межах однієї компанії, а й поєднує десятки й сотні різних компаній в одну формалізовану структуру [10].

Дугінець Г. В. дає наступне визначення ролі та суті ланцюга вартості: «Аналіз ланцюгів створення вартості дозволяє глибше дослідити аспекти міжфірмової взаємодії, виявляти можливості конкурентоспроможності в рамках ланцюгів, визначати бар'єри, що перешкоджають розвитку підприємств, та виробляти рекомендації з їхнього усунення... Ланцюг вартості характеризує вертикальну послідовність виробничих процесів (тобто процес додавання вартості), які забезпечують постачання, споживання та обслуговування певного товару або послуги» [11, с. 74–75].

На економічну роль ланцюгів вартості вказує Нікішина О. В.: «Ключовим індикатором для оцінки ефективності економічних систем... є додана вартість, ресурсна структура якої відображає економічні інтереси усіх учасників логістичних процесів (працівників, суб'єктів господарювання, держави та споживачів). Діагностика формування та перерозподілу доданої вартості між ланками ринкових ланцюгів є важливою складовою системної діагностики ефективності функціонування товарних ринків, оскільки дозволяє встановити латентні структурні диспропорції відтворювальних процесів, що не помітні в ході аналізу ринкової кон'юнктури» [12].

Більшість вітчизняних дослідників зосереджують свою увагу на дослідженні глобальних ланцюгів вартості та можливостях інтеграції українських підприємств у них, проте, як справедливо відмічає директор ДП «Укрпромзовнішекспертиза», голова комітету з питань промислової модернізації ТПП України Власюк В. С.: «Для України найефективніший спосіб отримати контроль над доходними ланцюгами вартості – це збудувати сучасні переробні підприємства на власній території» [13]. Це особливо актуально для вітчизняного аграрного сектору економіки. Розвиток останнього, за влучним визначенням Нікішиної О. В., має розвиватися на принципах інклюзивності - збільшення ступеня участі суб'єктів господарювання, передусім малих і середніх, у ринкових процесах відтворення, формування паритетних взаємодій та об'єктивного перерозподілу доданої вартості між суб'єктами різних ланок ринкових ланцюгів для розширеного відтворення товароруху [14].

Одним із останніх формулювань досліджуваної категорії є визначення в українській електронній версії Фінансової енциклопедії: «Ланцюг створення вартості – це бізнес-модель, яка описує весь спектр видів діяльності, необхідних для створення товару чи послуги. Для компаній, що виробляють товари, ланцюжок створення вартості включає етапи, що передбачають переведення товару від задуму до розподілу, а також все, що між ними, – наприклад, закупівля сировини, виробничі функції та маркетингова діяльність» [15].

Методика досліджень. Методичною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки закордонних та вітчизняних вчених із проблем визначення сутності, ролі, особливостей формування і розвитку ланцюга вартості тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, аналізу і синтезу, індуктивний та ін.

Результати досліджень. Ланцюг створення вартості – це послідовність дій, які виконує фірма, що працює в певній галузі, щоб забезпечити постачання цінного продукту (товару і/або послуги) кінцевому споживачу. Дана концепція виникла, як результат розвитку управління бізнесом і вперше була описана Майклом Портером у його бестселері 1985 року «Конкурентна перевага: створення та підтримка чудової продуктивності» [16, 17].

Портерівська ідея ланцюга створення вартості базується на... розгляді організації виробництва (або надання послуг) як системи, що складається з підсистем, кожна з яких має входи, процеси трансформації та результати. Процеси постачання, трансформації та одержання результату включають придбання та використання ресурсів – грошей, праці, матеріалів, обладнання, будівель, землі, адміністрування та управління. Те, як здійснюється діяльність у ланцюзі створення вартості, визначає витрати та впливає на прибуток. Більшість організацій беруть участь у сотнях і навіть тисячах дій у процесі перетворення витрат у результати. Цю діяльність можна загалом класифікувати, як основну або допоміжну діяльність, яку в тій чи іншій формі повинні виконувати всі підприємства [18].

Додана вартість формується в рамках основної діяльності фірми (рис. 1).

Вхідна логістика. Діяльність, пов'язана з отриманням, зберіганням і розповсюдженням прав на продукт, наприклад обробка матеріалів, складування, управління запасами тощо [19].

Операційна діяльність. Усі види діяльності, необхідні для перетворення вхідних ресурсів у вихідний результат, а також критичні функції, які додають цінність – механічна обробка, пакування, складання, обслуговування, тестування тощо [19].

Вихідна логістика. Усі дії, необхідні для збору, зберігання та фізичного розподілу результатів. Ця діяльність може виявитися надзвичайно важливою як для створення цінності, так і для покращення диференціації продукції, оскільки в багатьох галузях, стратегії контролю над розподілом товарів виявляються основним джерелом конкурентної переваги. Особливо тому що до 50% вартості, створеної в багатогалузевих ланцюгах, відбувається близько до кінцевого покупця [19].

Рис. 1. Ланцюг вартості Майкла Портера [17]

Маркетинг і продажі. Діяльність, пов'язана з інформуванням потенційних покупців про продукти та послуги фірми, та спонуканням їх до цього шляхом особистого продажу, реклами та просування тощо [19].

Сервіс. Засоби покращення фізичних характеристик продукту за допомогою післяпродажного обслуговування, встановлення, ремонту тощо [19].

Портерівська концепція ланцюга вартості набула величезної популярності та отримала своє продовження у теорії і практиці. Наприклад, як відмічає Замора Е. А.: «...Модель ланцюга створення вартості Портера забезпечує корисне, але лише часткове розуміння створення вартості у відносинах ланцюга постачання. Модернізація промисловості в контексті глобального ланцюга створення вартості підкреслює важливість міжнародних зв'язків. Модель «закритої економіки» Портера не реалістично враховує глобалізацію, яка збільшила мобільність торгівлі, інвестицій та знань за межі національних кордонів...» [20].

Концепція ланцюга вартості має велике значення для молоді, не до кінця реформованої, української економіки. Адже вона показує згубність підходів, що апелюють до непотрібності функціонування міжгалузевих комплексів в умовах дрейфу суспільного виробництва від планової до ринкової економіки. Саме такі підходи призвели до розриву внутрішнього ланцюга вартості на користь глобального, наприклад, у вітчизняному агропромисловому комплексі. В результаті, вітчизняне аграрне виробництво рухається в напрямі оформлення української економіки, як постачальника сировини на глобальний ринок сільськогосподарської продукції (рис. 2).

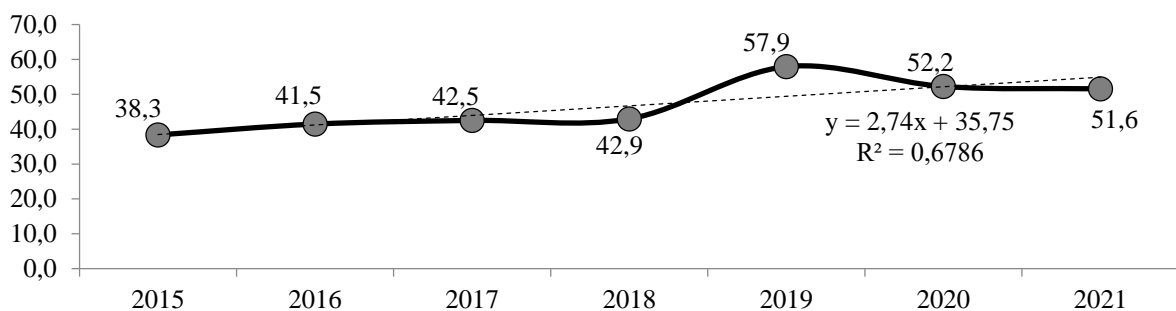

Рис. 2. Обсяги українського експорту зерна (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно), млн. т*

*Примітка: *побудовано автором за даними [21]*

Натомість з року в рік зростає український імпорт готового продовольства та напівфабрикатів – м'яса, м'ясних та молочних продуктів, готових виробів із зерна (борошно, макаронні вироби, кондитерські вироби тощо) (табл. 1).

Табл. 1. Український імпорт окремих видів продовольчої продукції, тис. т*

Продовольство	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Зернові і зернобобові культури (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно)	190	240	255	280	291	352	377
Молоко і молочні продукти	78	105	132	180	337	691	781
М'ясо і м'ясні продукти	158	182	233	283	261	230	260

*Примітка: *розраховано автором за даними [21]*

Справа дійшла до відвертих господарських парадоксів. Наприклад, Туреччина імпортує українське продовольче зерно, переробляє його на власних промислових потужностях і уже експортує в Україну у вигляді борошна; ЄС імпортує український рослинний протеїн та кормове зерно, використовує їх в якості кормів і уже експортує в Україну у вигляді м'яса свиней (заморожене), м'ясних напівфабрикатів, готової м'ясної та молочної продукції.

Звісно, мова не повинна йти про повну відмову від експорту агропродовольчої сировини, насамперед, зерна. Адже найбільшими його експортерами є високорозвинуті країни – США, ЄС, Австралія, Канада. Однак, така торгівля доцільна лише в тому випадку, якщо не спричиняє внутрішніх дефіцитів у продовольчій продукції, що виробляється підприємствами вітчизняної харчової промисловості.

Висновки: 1) ланцюг вартості – це послідовність дій, які виконує фірма, що працює в певній галузі, щоб забезпечити постачання цінного продукту кінцевому споживачу. Це сума доданих вартостей, створених на кожному етапі, яка забезпечує найвищу цінність продукту праці – спроможність задовольнити конкретні потреби покупця. Отже, ланцюг вартості це рух суспільного виробництва від вхідного етапу – виробництво/видобування/постачання

сировини до вихідного етапу – продаж готової продукції. Окреме підприємство може створювати вартість на одній із ланок ланцюга вартості, а може створювати вартість і на кількох ланках ланцюга вартості;

2) концепція ланцюга вартості має велике значення для української економіки – вона пояснює втрати суспільного виробництва від розриву внутрішнього ланцюга вартості на користь глобального. Руйнування міжгалузевих зв'язків у рамках міжгалузевих комплексів поступово перетворили українську економіку на постачальника сировини для глобального ринку. В результаті, на території країни стало зосереджуватися виробництво/видобуток сировини – це ланка із найнижчою часткою доданої вартості. Натомість, закордон було винесено значний обсяг промислової переробки сировини – ланки із найвищою часткою доданої вартості. В кінцевому підсумку це обернулося погіршенням умов торгівлі та втратою великої частини доходу для української економіки.

Література:

1. Graef F., Sieber S., Mutabazi K., Asch F., Biesalski H.K., Bitegeko J., Bokelmann W., et al. Framework for participatory food security research in rural food value chains. *Global Food Security*. 2014. Vol. 3. Issue 1. P. 8–15.

2. Casaburi L., Reed R. Using Individual-Level Randomized Treatment to Learn about Market Structure. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2022. Vol.14. Issue 4. P. 58–90. DOI: 10.1257/app.20200306

3. Mausch K., Hall A., Hambloch, C. Colliding paradigms and trade-offs: Agri-food systems and value chain interventions. *Global Food Security*. 2020. Vol. 26. 100439. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100439>

4. Allen S., Brauw A. Nutrition sensitive value chains: Theory, progress, and open questions. *Global Food Security*. 2018. Vol. 16. P. 22–28. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2017.07.002>

5. Nordhagen S. Food supply chains and child and adolescent diets: A review. *Global Food Security*. 2020. Vol. 27. 100443. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100443>

6. Kumar D., Rajeev P.V. Value chain: a conceptual framework. *International Journal of Engineering and Management Sciences*. 2016. Vol. 7. Issue 1. P. 74–77. <https://www.researchgate.net/publication/325110680>

7. Kruijssen F., Tedesco I., Ward A., Pincus L., Lovoe D., Thorne-Lyman A.L. Loss and waste in fish value chains: A review of the evidence from low and middle-income countries. *Global Food Security*. 2020. Vol. 26. 100434. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100434>

8. Farmery A. K., Brewer T. D., Farrell P., Kottage H., Reeve E., Thow A. M. et al. Conceptualising value chain research to integrate multiple food system elements. *Global Food Security*. 2021. Vol. 28. 100500. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100500>

9. Dubey S. K., Singh R., Singh S. P., Mishra A., Singh N. V. A brief study of value chain and supply chain. *Agriculture Development and Economic Transformation in Global Scenario*. 2020. P. 177–183.

10. Калініченко З. Д., Кільдянкін М. Д. Проблеми правового регулювання входження в глобальні ланцюги доданої вартості вітчизняними підприємствами. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро, 2018. С. 154–156.
11. Дугінець Г. В. *Глобальні ланцюги вартості*: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2018. 412 с.
12. Нікішина О. В. Діагностика показників доданої вартості та логістичних витрат у ланцюгу ринку зернових і хлібних продуктів України. *Економіка харчової промисловості*. 2021. Том 13. Вип. 2. С. 9–21. <https://doi.org/10.15673/fie.v13i2.2035>
13. Новітній індустріальний розвиток як політика отримання і контролю вигідних ланцюгів доданої вартості [Електронний ресурс]. *Вебінар «Міжнародна співпраця та інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості»*. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=06gpYH6Yj84>
14. Нікішина О. В. Інклюзивний підхід до формування логістичних ланцюгів аграрного ринку України. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 46–56. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001046>
15. Фінансова енциклопедія. *Ланцюжка створення вартості*. 29 квітня 2021р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.nesrakonk.ru/valuechain/>
16. Value chain [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Value_chain
17. Porter M. E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Simon and Schuster, 1985.
18. University of Cambridge. *Porter's Value Chain* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ifm.eng.cam.ac.uk/research/dstools/value-chain/>
19. Cooper C. L. *Wiley Encyclopedia of Management: 3rd Edition*. 2014. Vol 12 Strategic Management. DOI: 10.1002/9781118785317
20. Zamora E. A. Value Chain Analysis: A Brief Review. *Asian Journal of Innovation and Policy*. 2016. Vol. 5. Issue 2. P. 116–128. <http://dx.doi.org/10.7545/ajip.2016.5.2.116>
21. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/Zb_bsph2021.pdf; https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spog_zb.htm

References:

1. Graef, F., Sieber, S., Mutabazi, K., Asch, F., Biesalski, H.K., Bitegeko, J., Bokelmann, W., et al. (2014). Framework for participatory food security research in rural food value chains. *Global Food Security*, no. 3(1), pp. 8–15.
2. Casaburi, L. & Reed, R. (2022). Using Individual-Level Randomized Treatment to Learn about Market Structure. *American Economic Journal: Applied Economics*, no. 14(4), pp. 58–90. DOI: 10.1257/app.20200306.
3. Mausch, K., Hall, A., Hambloch, C. (2020). Colliding paradigms and trade-offs: Agri-food systems and value chain interventions. *Global Food Security*, no. 26, pp. 100439. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100439>.

4. Allen, S., Brauw, A. (2018). Nutrition sensitive value chains: Theory, progress, and open questions. *Global Food Security*, no. 16, pp. 22–28. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2017.07.002>.
5. Nordhagen, S. (2020). Food supply chains and child and adolescent diets: A review. *Global Food Security*, no. 27, pp. 100443. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100443>.
6. Kumar, D., Rajeev, P. V. (2016). Value chain: a conceptual framework. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, no. 7(1), pp. 74–77. <https://www.researchgate.net/publication/325110680>.
7. Kruijssen, F., Tedesco, I., Ward, A., Pincus, L., Lovoe, D., Thorne-Lyman, A. L. (2020). Loss and waste in fish value chains: A review of the evidence from low and middle-income countries. *Global Food Security*, no. 26, pp. 100434. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100434>.
8. Farmery, A. K., Brewer, T. D., Farrell, P., Kottage, H., Reeve, E., Thow, A. M. et al. (2021). Conceptualising value chain research to integrate multiple food system elements. *Global Food Security*, no. 28, pp. 100500. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100500>.
9. Dubey, S. K., Singh, R., Singh, S. P., Mishra, A., Singh, N. V. (2020). A brief study of value chain and supply chain. *Agriculture Development and Economic Transformation in Global Scenario*. Karaundi, Banaras Hindu University, India. Pp. 177–183.
10. Kalinichenko, Z., Kildyankina, M. (2018). Problems of legal regulation of entry into global chains of added value by domestic enterprises. *All-Ukrainian scientific and practical conference «Theoretical and practical problems of application of norms of civil, labor and economic law in modern conditions»*. Dnipro. Pp. 154–156 [in Ukrainian].
11. Duginets, G. V. (2018). *Global value chains*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics. 412 p. [in Ukrainian].
12. Nikishyna, O. (2021). Diagnostics of value added and logistics costs indices in the chain of grain and bread products of Ukraine. *Food Industry Economics*, no. 13(2), pp. 9–21. <https://doi.org/10.15673/fie.v13i2.2035>. [in Ukrainian].
13. The latest industrial development as a policy of obtaining and controlling profitable chains of added value (2020). *Webinar «International cooperation and integration in global value added chains»*. Available at <https://www.youtube.com/watch?v=06gpYH6Yj84> [in Ukrainian].
14. Nikishina, O. V. (2020). Inclusive approach to the formation of logistics chains of the agrarian market of Ukraine. *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 46–56. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001046> [in Ukrainian].
15. Financial encyclopedia. (2021). *Value creation chain*. Available at <https://ua.nesrakonk.ru/valuechain/> [in Ukrainian].
16. Wikipedia (2023). *Value chain*. Available at https://en.wikipedia.org/wiki/Value_chain.
17. Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Simon and Schuster.
18. University of Cambridge (2023). *Porter's Value Chain*. Available at <https://www.ifm.eng.cam.ac.uk/research/dstools/value-chain/>.

19. Cooper, C. L. (Eds.). (2014). *Wiley Encyclopedia of Management* (3rd Edition), vol 12 Strategic Management, pp.5. DOI: 10.1002/9781118785317.
20. Zamora, E. A. (2016). Value Chain Analysis: A Brief Review. *Asian Journal of Innovation and Policy*, no. 5(2), pp. 116–128. <http://dx.doi.org/10.7545/ajip.2016.5.2.116> [in Ukrainian].
21. State Statistics Service of Ukraine (2023). *Statistical Publication «Balances and consumption of main food products by the population of Ukraine»*. Available at https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/Zb_bsph2021.pdf; https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spog_zb.htm [in Ukrainian].

Annotation

Grabek Ya.

Value chain: essence of the category and methodological significance

Reforming of the Ukrainian economy has been going on for over thirty years, but this process is far from over. This is evidenced by a large number of unresolved socio-economic problems characteristic of the transformational period of the development of social production: galloping rate of inflation, low level of national savings, deficit of capital investments, negative balance of trade balance, mainly raw material nature of exports, low rate of introduction of innovations, high level of shadowing of the economy, low standard of living of the population, threatening scale of labor emigration, etc.

One of the most acute problems of the Ukrainian economy is the predominantly raw material nature of production and foreign trade. A value chain is a progression of activities that a firm operating in a specific industry performs in order to deliver a valuable product to the end customer. It is the sum of added values created at each stage that provides the highest value of the labor product – the ability to meet the specific needs of the buyer. So, the value chain is the movement of social production from the input stage – production/mining/supply of raw materials to the output stage – sale of finished products. An individual enterprise can create value in one link of the value chain, or it can create value in several links of the value chain.

The concept of the value chain is of great importance for the Ukrainian economy – it explains the loss of social production from the disruption of the domestic value chain in favor of the global one. The destruction of inter-industry ties within the framework of inter-industry complexes gradually turned the Ukrainian economy into a supplier of raw materials for the global market. As a result, the production/extraction of raw materials began to be concentrated on the territory of the country - this is the link with the lowest share of added value. Instead, a significant amount of industrial processing of raw materials was exported - the link with the highest share of added value. In the end, this resulted in the deterioration of the terms of trade and the loss of a large part of the income for the Ukrainian economy.

Key words: *value chain, Porter M., added value, inter-industry complex, raw materials, foreign trade*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАХОВОЇ КУЛЬТУРИ НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

О. В. ПОНОМАРЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена дослідженню трансформаційних змін у страховій культурі, що є ключовим завданням в частині успішної адаптації страхового ринку до новочасних викликів. Здійснено аналіз культурних факторів, які впливають на страховий ринок, узагальнено складові елементи страхової культури та їх використання для досягнення більшої страхової захищеності. Визначено аспекти феномену страхової культури, ключові фактори, що впливають на трансформацію культури страхування і їх роль у формуванні страхових рішень. Досліджено культурні відмінності відносно страхування та їх вплив на рівень його проникнення на світовому ринку страхових послуг. Розроблено рекомендації для страхових компаній та регулятора щодо врахування культурних факторів у стратегіях розвитку страхового ринку.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, культура страхування, трансформація, біхевіоризм

Постановка проблеми. Страхову культуру можна позиціонувати як ключовий елемент розвитку страхового ринку, оскільки вона має значний вплив на страховий попит, розробку страхового продукту, визначає сприйняття суспільством страхових послуг і цим самим збільшує ємність страхового ринку та забезпечує йому успішне функціонування та розвиток в забезпеченні фінансової стабільності та захисту від ризиків.

Оскільки страхова галузь розвивається та адаптується до змін у світовій економіці та технологіях, виникає потреба у відповідній трансформації страхової культури. Страхова культура відноситься до поглядів, переконань, цінностей і поведінки, які демонструють окремі особи та організації в страховій галузі. Однак із появою нових ризиків, зміною очікувань клієнтів і зростанням конкуренції, традиційної страхової культури може бути недостатньо для задоволення потреб ринку, що розвивається. Таким чином, виникає потреба в дослідженні трансформаційних змін у страховій культурі, а саме у визначенні ключових рушійних сил, які призводять до змін у страховій галузі, та усвідомленні того, як ці зміни впливають на страхову культуру. Крім того, важливо дослідити поточну культуру страхування, визначити прогалини та необхідні кроки для її трансформації відповідно до потреб ринку, що еволюціонує. Нарешті, актуальним є окреслення проблемних моментів, які

можуть виникнути під час трансформаційних процесів та запропонувати можливі шляхи їх подолання.

З часом відбуваються зміни в культурних цінностях, нормах поведінки та переконаннях населення, які можуть впливати на сприйняття страхових послуг. Відбуваються динамічні зміни технологій та форм страхування, що може вплинути на спосіб сприйняття населенням страхових послуг. Наприклад, поява цифрових технологій та онлайн-страхування може змінити ставлення населення до страхування, оскільки вони можуть сприймати страхування як більш доступне та зручне.

Хоча за останні три десятиліття світова страхова індустрія стрімко розвивалася, український страховий ринок усе ще недостатньо розвинений в порівнянні зі світовим ринком страхових послуг у розрізі проникнення та щільності страхових послуг. Серед ряду визначених причин, таких як недостатня капіталізація, незбалансованість розвитку окремих видів страхування, недосконала система правового забезпечення та державного регулювання страхової діяльності та інших, слід виділити недостатню або повністю відсутню страхову культуру в українському суспільстві. Страховій культурі приділяється надзвичайно мало уваги, про неї мало говорять та не вважають пріоритетною. Суспільство, як правило, не володіє навіть базовими навичками та компетентностями в страхових процесах, щоб сформувати раціональну поведінку на страховому ринку. І як результат, суспільство недооцінює або ж повністю ігнорує переваги страхування ризиків, не розуміє сутності страхування, не довіряє та не бачить потреби придбання страхового захисту.

В будь-якій розвиненій країні страхування вважається раціональним використанням коштів та вигідною інвестицією. Раціональне управління власними коштами та їх акумулювання у страхових компаніях, де враховані фінансові ризики, значно підвищує економічну стабільність населення. А залучення коштів населення, в свою чергу, збільшує ємність страхового ринку та забезпечує йому успішне функціонування та розвиток. З огляду на це, виникає потреба глибшого дослідження проблематики страхової культури в Україні, проведення паралелі з розвитком світової культури страхування, оцінка її впливу на індустрію в цілому, виявлення ключових факторів впливу та шляхів подолання негативних аспектів розвитку культури страхування в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. В процесі дослідження страхового ринку як ключової складової економіки, певне коло дослідників вивчали культуру страхування з різних точок зору, включаючи соціологію, психологію, економіку та бізнес. Серед зарубіжних дослідників можна відзначити Еріксона Р. та Дойла А. [1], які розглядали інститут страхування як культурний інститут, який формує розуміння ризику та відповідальності кінцевого споживача. Розкрив поняття страхової культури та її вплив на страхову поведінку Таффіндер П. [2]. Історичним та культурним чинникам, які вплинули на еволюцію страхування як фінансового продукту присвятили свою працю Бакхам Д., Вал Д. та Стюарт Р. [3]. Розглядав вплив страхування на ризикові поведінки людей та на загальну

культуру безпеки в суспільстві Бейкер Т. та інші. Вагомий внесок у дослідження страхової культури внесли такі вітчизняні вчені як Журавка О. С. [3], Ротова Т. [4], Зубець А., Зоря Г., Романець Г. [5], Жукова О. С., Лопатченко С. Г [6]. Між тим, подальше вивчення сучасних тенденцій розвитку страхової культури, її впливу та перспектив розвитку на сучасному ринку страхових послуг є актуальним будь-коли, що зумовлює актуальність цього дослідження та має відповідну практичну та теоретичну значимість.

Методика досліджень. Для отримання більш повного уявлення про страхову культуру та її вплив на страховий ринок були використані загальнонаукові методи наукового пізнання, дослідження документації та експертні оцінки з галузі страхування та інших суміжних галузей, що можуть мати вплив на страхову культуру. Теоретико-методологічною основою дослідження є, переважно, праці зарубіжних теоретиків і практиків, а також вітчизняних вчених, що займаються дослідженням страхового ринку. У статті використано такі методи дослідження: абстрактно-логічний, порівняння, аналітичний та наукового узагальнення.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз та узагальнення культурних факторів, які впливають на страховий ринок, узагальнення складових елементів страхової культури та їх використання для досягнення більшої страхової захищеності. Визначення аспектів феномену страхової культури, ключових факторів, що впливають на трансформацію культури страхування, і їх роль у формуванні страхових рішень. Дослідження культурних відмінностей відносно страхування та їх вплив на рівень проникнення страхування глобальному ринку страхових послуг. Розробка рекомендацій для страхових компаній та регуляторів щодо врахування культурних факторів в стратегіях розвитку страхового ринку.

Основні результати досліджень. Культура відіграє важливу роль у визначенні страхового споживання. Поняття «страхова культура» зазвичай інтерпретують як ставлення, переконання і поведінку суспільства щодо страхування та управління ризиками. Вона охоплює переважно ставлення суспільства до важливості страхування, обізнаність ризиків та готовність вживати заходів щодо зниження цих ризиків [1].

Поняття страхової культури виникло в контексті досліджень та розвитку страхової діяльності, тому конкретного автора, який ввів в обіг це поняття не зафіксовано. Вважається, що термін було введено до наукової лексики на початку 1990-х років, коли почало активно вивчатися питання формування страхової культури в різних суспільствах та її впливу на розвиток страхової індустрії [2].

Концепцію «страхової культури» протягом багатьох років обговорювали в різних наукових роботах. Однак останніми роками цій концепції приділяють більше уваги, оскільки, як регулятори так і страховики, зацікавлені у підвищенні фінансової грамотності населення та обізнаності про ризики [2]. Можна зробити висновок, що страхова культура – це набір цінностей, звичок, уявлень та знань, пов'язаних зі страхуванням, які формують поведінку та взаємодію між страховиками та споживачами страхових послуг. Вона

відображається у свідомому та відповідальному ставленні до ризику, плануванні фінансових витрат, виборі страхових продуктів та співпраці зі страховими компаніями.

Розвиток страхової культури на ринку страхових послуг є важливим чинником для забезпечення стабільності та ефективності страхового сектору. Висока страхова культура сприяє підвищенню довіри споживачів до страховиків, зниженню ризиків та збільшенню обсягів страхування. Крім того, вона забезпечує більш свідомий вибір страхових продуктів та розуміння споживачами їх прав та обов'язків.

Залежно від рівня розвитку економіки та страхового ринку, рівень страхової культури може відрізнятися від країни до країни. Тому важливо розвивати страхову культуру та підвищувати її рівень, застосовуючи різноманітні методи та стратегії, щоб забезпечити стабільний та ефективний розвиток ринку страхових послуг [3].

Феномен страхової культури є важливим елементом розвитку страхового ринку та економіки в цілому. Високий рівень страхової культури сприяє розвитку підприємництва та підвищенню ефективності управління ризиками в бізнесі, що забезпечує стійкий розвиток економіки країни. Також він є важливим фактором забезпечення стабільності та надійності страхових компаній, зниженням ризиків для споживачів та забезпеченням їхніх прав (рис. 1).

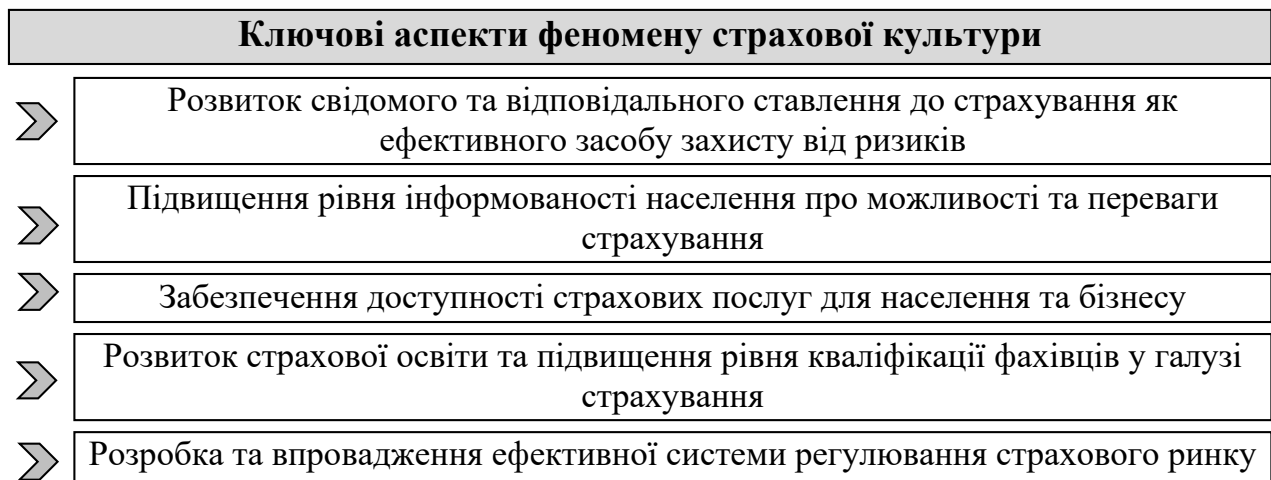

Рис. 1. Аспекти феномену страхової культури

Примітка: розроблено автором

Слід зауважити, що поняття страхової культури є досить абстрактним, яке можна розглядати як переконання та поведінка суспільства щодо страхування. Саме зв'язку з поведінковими аспектами слід приділити найбільшу увагу, тому що саме поведінкові аспекти впливають на культуру, а також визначені культурними чинниками. І якщо перенести цю теорію у площину страхування, то саме культурні норми можуть впливати на сприйняття людьми страхових послуг, їх очікування та поведінку на страховому ринку.

Страхова культура має тісний взаємозв'язок з біхевіоризмом, який вивчає людську поведінку на основі ідеї, що будь-яка поведінка засвоюється через

взаємодію з навколишнім середовищем [4]. У контексті страхової культури біхевіоризм можна застосувати для розуміння того, як люди приймають рішення про страхування. Попередній досвід, позитивний чи негативний, може сформувавши її ставлення та, відповідно, поведінку щодо страхування в майбутньому. Аналогічно, взаємодія людини зі страховими компаніями, наприклад, легкість процесу відшкодування збитків або якість обслуговування клієнтів, також може вплинути на її сприйняття страхування та готовність придбати страховий захист.

Поведінкова економіка, яка застосовує принципи психології та економіки для розуміння того, як люди приймають рішення, також має відношення до страхової культури [3]. Поведінкова економіка припускає, що люди не завжди можуть приймати раціональні рішення, коли йдеться про страхування, і що емоції та когнітивні упередження можуть впливати на прийняття рішень. Загалом, розуміння ролі біхевіоризму та поведінкової економіки у трансформації страхової культури може дати уявлення про те, як люди приймають рішення про страхування і як страхові компанії можуть поліпшити якість обслуговування [7]. Але трансформація страхової культури відбувається під впливом факторів, які доцільно було б зобразити у вигляді піраміди з найбільш фундаментальними факторами внизу і більш поверхневими факторами вгорі (рис. 2).

Рис 2. Фактори впливу на страхову культуру

Примітка: розроблено автором.

Технологічний прогрес можна розглядати як фундаментальний у трансформації культури страхової галузі. Адже це аналітична обробка даних, за допомогою якої страховики отримують уявлення про поведінку та вподобання клієнтів. Ця інформація використовується для створення більш персоналізованих страхових продуктів і послуг, які відповідають конкретним потребам окремих клієнтів. Страхові компанії все частіше використовують цифрові платформи для взаємодії з клієнтами та надання їм можливостей самообслуговування. Інтернет речей (IoT) використовуються для збору даних про водійську поведінку страхувальників, які можуть бути використані для більш точного визначення ціни на страхові поліси [8]. Ці дані також можуть бути використані для покращення управління ризиками та зменшення кількості страхових випадків. Блокчейн використовується для створення безпечних,

прозорих і захищених від підробки записів страхових операцій. Це може допомогти знизити рівень шахрайства та підвищити довіру між страховиками та клієнтами.

Поведінкові аспекти зумовлюють культурні зміни в страховій індустрії, де більший акцент робиться на клієнтоорієнтованості, інноваціях, співпраці, різноманітності та інклюзивності, а також етиці та добросовісності. Як наслідок, страхові компанії впроваджують нові практики і технології, щоб відповідати цим культурним змінам і надавати своїм клієнтам кращі продукти та послуги [9]. Регуляторні зміни спричиняють культурні зміни в страховій галузі, з більшим акцентом на прозорості, захисті прав споживачів, управлінні ризиками та інноваціях. Уряди та регуляторні органи запроваджують нові правила, спрямовані на захист споживачів та підвищення прозорості страхової галузі. Наприклад, такі нормативні акти, як Загальний регламент захисту даних Європейського Союзу (GDPR), покликані захистити персональні дані споживачів, регулює, як розробляються та розповсюджуються страхові продукти в ЄС. Він спрямований на гармонізацію регулювання страхового ринку на єдиному європейському ринку та покращення стандартів захисту прав споживачів.

Директива про розподіл страхових послуг (IDD) має на меті забезпечити, щоб дистриб'ютори брали на себе відповідальність за результати для споживачів і щоб продукти, які продаються, відповідали їхнім потребам. Євродиректива Solvency II встановлює вимоги, що застосовуються до страхових та перестрахових компаній в ЄС з метою забезпечення належного захисту страхувальників та бенефіціарів. Solvency II базується на ризик-орієнтованому підході, який дозволяє оцінити "загальну платоспроможність" страхових та перестрахових компаній за допомогою кількісних та якісних показників. Нормативно-правові акти, що сприяють інноваціям. Уряди та регуляторні органи також запроваджують нормативно-правові акти, які заохочують інновації у страховій галузі. Наприклад, Управління з фінансового нагляду в Британії (FCA) підтримує програму, яка дозволяє страховим компаніям тестувати нові продукти та послуги в контрольованому середовищі [11].

В сучасних умовах глобалізації страхового ринку, важливим є аналітика та розуміння культурних відмінностей в контексті страхування. Культурні відмінності – це варіації у ставленні, поведінці, віруваннях, цінностях і звичаях між різними групами людей. Ці відмінності можуть ґрунтуватися на таких факторах, як етнічна приналежність, національність, релігія, соціальний клас, стать, вік і географічне розташування. Суть культурних відмінностей у ставленні до страхування полягає в тому, що ставлення, переконання та цінності людей щодо страхування можуть суттєво відрізнятись в різних культурах, вони впливають на те, як суспільство сприймає страхування взагалі та які види страхових продуктів є найбільш затребуваними. Представники деяких культур можуть надавати більшого значення безпеці та стабільності, а тому можуть бути більш схильні купувати страхові продукти для захисту себе та своїх активів.

Інші культури можуть мати більш індивідуалістичне мислення, що може призвести до більшого попиту на страхові продукти, які захищають особисті активи. Культурні відмінності у ставленні до ризику, довірі до інституцій та соціальних норм також можуть впливати на популярність страхових продуктів. Розуміння цих культурних відмінностей є фундаментальним для страхових компаній, які працюють на міжнародному рівні [13]. Визнаючи ці культурні відмінності та реагуючи на них, страхові компанії можуть розробляти продукти та послуги, які краще відповідають потребам та вподобанням клієнтів, підвищуючи їхню задоволеність і, зрештою, сприяючи зростанню бізнесу.

Окрім поведінки споживачів, культурні відмінності можуть також впливати на регуляторне середовище та державну політику, пов'язану зі страхуванням. Наприклад, у деяких культурах більший акцент робиться на соціальному забезпеченні, а державні програми страхування можуть бути сильнішими, в той час як в інших культурах може існувати більш ліберальний підхід до страхування і вони покладаються на приватні страхові компанії. Крім того, культурні відмінності можуть впливати на спосіб просування та продажу страхових продуктів. Рекламні стратегії, ефективні в одній культурі, можуть не знайти відгуку у споживачів в іншій культурі, і для досягнення успіху страховикам, можливо, доведеться відповідно адаптувати свої маркетингові методи.

Всі вищезазначені фактори безперечно мають вплив на рівень проникнення страхування в різних країнах і регіонах. Наприклад, Тайвань, який має найвищий рівень проникнення страхування у світі, має культуру, яка надає великого значення безпеці та стабільності. Південна Корея, Гонконг і Сінгапур, які також мають високі показники проникнення страхування, мають культуру, яка робить сильний акцент на освіті та особистих досягненнях, що може сприяти підвищенню попиту на страхові продукти, які захищають від непередбачуваних подій (табл. 1).

Табл. 1. Ранжування країн з найвищим рівнем проникнення страхування*

Позиція	Країна	Рівень проникнення страхування (%)
1	Тайвань	22,1
2	Південна Корея	11,9
3	Гонконг	10,9
4	Сінгапур	10,2
5	Великобританія	9,2
6	Японія	8,6
7	Нідерланди	7,5
8	Швейцарія	7,4
9	Австралія	6,7
10	Франція	6,6

Примітка: розроблено автором на основі джерел [11, 14].

Тайвань має найвищий рівень проникнення страхування у світі – 22,1 %, що більш ніж удвічі перевищує показник країни, яка посідає друге місце, Південної Кореї. Це, ймовірно, пов'язано з поєднанням факторів, включаючи сильний акцент на стабільності та безпеці в тайванській культурі, а також потужний страховий ринок з різноманітними доступними продуктами. Південна Корея, Гонконг і Сінгапур посідають високі позиції у списку, що можна пояснити високою цінністю освіти, потужними економіками та особистих досягнень у цих культурах. Як наслідок, тут може бути вищий попит на страхові продукти, що захищають від непередбачуваних подій, таких як втрата працездатності або втрата доходу. Велика Британія, Японія та Франція також посідають високі позиції в цьому списку, що свідчить про те, що рівень проникнення страхування визначається не лише культурними факторами.

Ці країни мають добре розвинені страхові ринки з широким спектром продуктів, доступних для споживачів. Цікаво відзначити, що Нідерланди та Швейцарія, які є відносно невеликими країнами, мають відносно високі показники проникнення страхування порівняно з такими великими країнами, як США та Китай. Це може бути пов'язано з різними факторами, такими як регуляторне середовище або культурне ставлення до страхування. Австралія, яку експерти часто позиціонують як країну з потужним страховим ринком, має відносно скромний рівень проникнення страхування порівняно з деякими іншими країнами в цьому списку. Це може бути пов'язано з низкою факторів, таких як відносно низька щільність населення або високий рівень державного страхового покриття.

Загалом, таке ранжування проникнення страхування дає цікаву картину світового страхового ринку та демонструє, що хоча культурні фактори можуть відігравати певну роль у формуванні поведінки споживачів та їхнього ставлення до страхових продуктів, очевидно, що інші фактори, такі як регуляторне середовище, доступність страхових продуктів, рівень добробуту населення також відіграють значну роль у визначенні рівня проникнення страхування в різних країнах.

Страхова культура в Україні все ще перебуває на початковій стадії розвитку. Згідно зі звітом Національного банку України, рівень проникнення страхування в країні є низьким: у 2020 році страхові премії становили лише 1,3 % ВВП [12]. Недостатня обізнаність та розуміння страхових продуктів серед населення є однією з основних проблем, що стоять перед галуззю. Частково це пов'язано з браком освіти та інформації про страхові продукти та їхні переваги. Серед інших викликів, які стоять перед українським страховим ринком можна виділити регуляторне середовище, яке в Україні є складним і може бути серйозним викликом для страховиків. Зокрема, бракує чіткості та послідовності у застосуванні нормативно-правових актів, що може ускладнювати дотримання страховиками законодавства. Також український страховий ринок є висококонкурентним, багато компаній змагаються за частку ринку. В комплексі з низьким рівнем доходів це призводить до цінової боротьби та зосередження на продажі недорогих страхових продуктів, що, в свою чергу, призводить до

зниження рентабельності та недостатнього інвестування у підвищення якості страхових продуктів та послуг [9]. Шахрайство та корупція є основними проблемами, що стоять перед страховою галуззю в Україні. Це включає в себе шахрайські страхові виплати, які буває важко виявити та запобігти через недосконалі регулятивні механізми.

Протягом останніх років Україна переживає значну економічну нестабільність, що негативно впливає на страхову галузь. Наслідки пандемії, військові дії, які призвели до людських жертв, руйнувань інфраструктурних, індивідуальних об'єктів, потужні економічні втрати, відповідно коливання валютних курсів та інфляції, що ускладнює страховикам прогнозування та управління ризиками. Іншим фактором, що сприяє низькому рівню страхової культури в Україні, є відсутність довіри до страхових компаній. Частково це пов'язано з історією шахрайських страхових схем, від яких постраждало багато українців у минулому. Багато українців також скептично ставляться до прозорості страхових продуктів і здатності страхових компаній задовольнити претензії. Трансформація страхової культури в Україні – це складне та комплексне завдання, яке вимагатиме узгоджених зусиль від страхових компаній, уряду та інших зацікавлених сторін. Компоненти процесу трансформації страхової культури в Україні згруповано та відображено в табл. 2.

Ці компоненти можуть працювати разом, щоб створити комплексну стратегію трансформації культури страхування в Україні. Зосередившись на освіті, технологіях, індивідуальних продуктах, партнерствах та державній підтримці, можна подолати виклики та створити культуру страхування, яка принесе користь населенню та економіці загалом.

Висновки. Останніми роками страхова галузь зазнає значних змін, зумовлених розвитком технологій, зміною поведінки споживачів та новими регуляторними вимогами. Ця трансформація не лише вплинула на спосіб ведення бізнесу страховими компаніями, але й призвела до зміни загальної культури страхування. Споживачі все частіше шукають персоналізовані продукти та послуги, які відповідають їхнім конкретним потребам та вподобанням. Вони також очікують безперебійного та зручного досвіду, з можливістю доступу до страхових продуктів та послуг он-лайн або через мобільні додатки. Нарешті, нові регуляторні вимоги відіграли певну роль у формуванні культури страхування. Ці нормативні акти змусили страховиків бути більш прозорими та підзвітними у відносинах з клієнтами, що призвело до більшого акценту на побудові довіри та відносин зі страхувальниками. Трансформація страхової галузі та трансформація страхової культури тісно пов'язані між собою. Розвиток технологій, зміна поведінки споживачів та нові регуляторні вимоги стимулюють трансформацію галузі, яка, в свою чергу, формує загальну культуру страхування. У міру того, як страховики стають більш клієнтоорієнтованими, інноваційними та прозорими, культура страхування стає більш гнучкою, адаптивною та високою.

Табл. 2. Компоненти процесу трансформації страхової культури в Україні

Компонент	Опис
Регулятивний	Стимулювання страхових компаній до розробки нових продуктів і послуг, надання податкових пільг споживачам, інвестиції в освіту та інформаційні кампанії за сприяння державної та інвестиційної підтримки.
Освітній та інформаційний	Проведення масштабних інформаційно-освітніх кампаній та забезпечення доступної інформації про процедури та переваги страхування. реклама, освітні кампанії, семінари, тренінги та інші освітні ініціативи.
Адаптивний	Розробка продукції, пристосованої до потреб та вподобань менталітету та культурних цінностей виключно українських споживачів. Це може включати пропозицію більш гнучких варіантів оплати, об'єднання страхових продуктів або розробку страхових продуктів, спеціально призначених для малого бізнесу.
Партнерський	Співпраця з іншими організаціями, такими як банки, роздрібні торговці та телекомунікаційні компанії для впровадження страхових послуг як частину ширшого вибору. Це може допомогти підвищити впізнаваність та доступність страхових продуктів для споживачів.
Цифровий	Посилення застосування нових технологій для доступності та зручності споживачів. Мобільні додатки, онлайн-платформи, електронний документообіг та інші цифрові інструменти, які допоможуть клієнтам зрозуміти та придбати страхові продукти.
Законодавчий компонент	Розширення обсягу обов'язкового страхування – це процес додавання нових видів страхування до переліку обов'язкових видів страхування, які мають бути укладені громадянами та організаціями відповідно до законодавства. Цей процес може бути започаткований різними факторами, такими як зміна законодавства, зростання ризиків та загроз, нові вимоги до безпеки, здоров'я, майна та інші. Розширення обсягу обов'язкового страхування може сприяти підвищенню фінансової стійкості страхових компаній, забезпеченню більш широкого захисту прав споживачів та зменшенню соціальної напруги в суспільстві. Однак, цей процес також може мати негативні наслідки, такі як збільшення витрат на страхування та зниження конкурентної позиції страхових компаній на ринку.

Примітка: розроблено автором на основі джерел [1, 6, 8, 10].

Література:

1. Журавка О. С. Страхова культура як один із чинників впливу на розвиток страхування. *Ефективна економіка*. 2015. № 5, Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4102>.
2. Ericson R. V, Doyle A. *Uncertain Business: Risk, Insurance, and the Limits of Knowledge*. Toronto: University of Toronto, 2004.
3. Taffinder P. Cultural factors in insurance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*. 1998. № 23(1). P. 49–58.
4. Moore J. Behaviorism. *The Psychological Record*. 2011. № 61. P. 449–464.
5. Buckham D., Wahl J. Stuart R. *The evolution of insurance*. Executive's Guide to Solvency II. SAS Institute Inc., Cary, North Carolina, USA, 2010. Режим доступу: https://support.sas.com/content/dam/SAS/support/en/books/executives-guide-to-solvency/62823_excerpt.pdf

6. Прогнози та тенденції ринків. Електронний ресурс. Режим доступу <https://forinsurer.com/public/06/12/22/2786>.
7. Зоря С. П. Страхова культура в Україні. Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку : зб. наук. ст. учасників другої Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 241–244.
8. Жукова О. С., Лопатченко С. Г. Страхова культура як один із чинників впливу на розвиток страхування. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=410>.
9. Осадець С. С. Страхова культура в Україні. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. *Економіка*. 2007. № 94–95. С. 8–10
10. Страхування: як залишатися на стороні клієнта навіть під час війни <https://www.project.minfin.com.ua/strahuvannja-intervju-dmytro-sokolov>.
11. An official website of the European Union. https://www.eiopa.europa.eu/browse/regulation-and-policy/solvency-ii_en
12. Forinsurer <https://forinsurer.com/news/20/10/09/38568>.
13. IQ Decision <https://iqdecision.com/ua/onovlennya-ta-pokrashennya-rezhimu-upravlinnya-aktivami-u-velikij-britaniyi/>.
14. Swiss Re Institute, "Sigma Report 3/2021: World insurance: the great pivot east continues," June 2021. Available online at: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2021-03.html>.

References:

1. Zhuravka, O. S. (2015). Insurance culture as one of the factors of influence on the development of insurance. *Effective economy*, no. 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4102>. (in Ukrainian).
2. Ericson, R. V., Doyle, A. (2004). *Uncertain Business: Risk, Insurance, and the Limits of Knowledge*. Toronto: University of Toronto.
3. Taffinder, P. (1998). Cultural factors in insurance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, no. 23(1), pp. 49–58.
4. Moore, J. (2011). Behaviorism. *The Psychological Record*, no. 61, pp. 449–464.
5. Buckham, D., Wahl, J., Stuart, R. (2010). *The evolution of insurance. Executive's Guide to Solvency II*. SAS Institute Inc., Cary, North Carolina, USA. URL: https://support.sas.com/content/dam/SAS/support/en/books/executives-guide-to-solvency/62823_excerpt.pdf.
6. Market forecasts and trends. Electronic resource. Retrieved from: <https://forinsurer.com/public/06/12/22/2786>. (in Ukrainian).
7. Zoria, S. P. (2020). Insurance culture in Ukraine. Socio-economic, political and humanitarian dimensions of national and local development. A collection of scientific articles of the participants of the second All-Ukrainian scientific and practical conference. Poltava: V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University. Pp. 241–244. (in Ukrainian).
8. Zhukova, O. S., Lopatchenko, S. G. (2015). Insurance culture as one of the factors influencing the development of insurance. *Effective economy*, no. 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=410>. (in Ukrainian).
9. Osadets, S. S. (2007). Insurance culture in Ukraine. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. *Economics*, no. 94–95, pp. 8–10. (in Ukrainian).

10. Insurance: how to stay on the client's side even during the war. Retrieved from: <https://www.project.minfin.com.ua/strahuvannja-intervju-dmytro-sokolov>. (in Ukrainian).
11. An official website of the European Union. Retrieved from: https://www.eiopa.europa.eu/browse/regulation-and-policy/solvency-ii_en
12. Forinsurer. <https://forinsurer.com/news/20/10/09/38568>.
13. IQ Decision. <https://iqdecision.com/ua/onovlennya-ta-pokrashennya-rezhimu-upravlinnya-aktivami-u-velikij-britaniyi/>.
14. Swiss Re Institute, "Sigma Report 3/2021: World insurance: the great pivot east continues," June 2021. Available online at: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2021-03.html>.

Annotation

Ponomarenko O. V.

Transformation of insurance culture in insurance market

Insurance culture can be considered as a key element of insurance market development, as it has a significant impact on insurance demand, insurance product development, determines public perception of insurance services, and thereby increases the capacity of the insurance market and ensures its successful functioning and development in ensuring financial stability and protection against risks.

However, over time, there are changes in cultural values, behavioral norms and beliefs of the population that may affect the perception of insurance services. There are dynamic changes in technologies and forms of insurance, which can affect the way people, perceive insurance services. The study of transformational changes in insurance culture, namely the identification of key driving forces that lead to changes in the insurance industry and the understanding of how these changes affect insurance culture, is significant to the successful adaptation of the insurance market to new challenges.

Although the global insurance industry has developed rapidly over the past three decades, the Ukrainian insurance market is still underdeveloped compared to the global insurance market in terms of penetration and density of insurance services. Insurance culture receives extremely little attention, is not talked about much, and is not considered a priority. Society, as a rule, does not possess even basic skills and competencies in insurance processes to form rational behavior in the insurance market. As a result, the society underestimates or completely ignores the benefits of risk insurance, does not understand the essence of insurance, does not trust and does not see the need to purchase insurance coverage.

The article analyzes the cultural factors that influence the insurance market, summarizes the constituent elements of insurance culture and their use to achieve greater insurance security. The author identifies aspects of the insurance culture phenomenon, key factors influencing the transformation of insurance culture and their role in shaping insurance decisions. The cultural differences in relation to insurance and their impact on the level of insurance penetration in the global insurance market are investigated. Recommendations for insurance companies and regulators to take into account cultural factors in insurance market development strategies are developed.

Key words *insurance, insurance market, insurance culture, transformation, behaviorism.*

РОЛЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ В РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

С. А. ПТАШНИК, кандидат економічних наук

О. А. НЕПОЧАТЕНКО, кандидат економічних наук

О. А. ГАВРИЛЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Розглядається актуальна проблема недостатнього доступу до фінансування для аграрних підприємств. Зосереджено увагу на дослідженні аналізу ефективності диверсифікаційних стратегій та розробку рекомендацій щодо їх впровадження. Визначено роль диверсифікації в забезпеченні доступу до кредитних ресурсів для аграрних підприємств та розроблено алгоритм вибору стратегії диверсифікації суб'єктів господарювання аграрного бізнесу для підняття доступу до кредитних ресурсів. У результаті дослідження встановлено, що диверсифікація є одним із шляхів поліпшення доступу до кредиту для аграрного бізнесу. Зосереджено увагу на розробці рекомендацій та стратегій, які можуть сприяти розвитку ринку кредитних ресурсів за допомогою диверсифікації. Визначено важливість подальших наукових досліджень у цій сфері та підкреслено значення розробки ефективних інструментів та політик диверсифікації для стимулювання розвитку та покращення умов фінансування для суб'єктів аграрного бізнесу.

Ключові слова: диверсифікація, аграрний бізнес, ринок кредитних послуг, кредитування, фінансові ресурси, диверсифікаційні процеси, інформаційний капітал, сталий розвиток сільських територій, диверсифікація виробництва, конкурентоспроможність аграрного бізнесу

Постановка проблеми. Необхідність дослідження ролі диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу виникає з проблеми недостатнього доступу до фінансування, з якою стикаються аграрні підприємства. В умовах постійних змін в аграрному секторі та нестабільності ринкових умов, необхідність розширення джерел кредитування та фінансових ресурсів стає критично важливою. Однак, досі існує недостатня кількість наукових досліджень та практичного досвіду щодо ролі диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для аграрних підприємств. Відсутність системного аналізу та узагальнення результатів попередніх досліджень обмежує розуміння ефективних стратегій та інструментів диверсифікації, які можуть сприяти поліпшенню доступу до кредиту для аграрного бізнесу. Таким чином,

постановка проблеми полягає у необхідності визначення ролі диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу, а також у розробці науково обґрунтованих рекомендацій та стратегій для підвищення ефективності диверсифікаційних процесів в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань та проблем диверсифікації управління ринком кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу є актуальним як на зарубіжному, так і на вітчизняному рівні. Серед вітчизняних науковців, які досліджують роль диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу, можна відзначити таких дослідників: Дмитренко О. М., Гудзь О. Є., Бечко П. К., Ткачук В. І., Момонт Т. В., Донець Л. І., Пруднікова Г. І.. Вони досліджують різні аспекти диверсифікації, включаючи стратегії, інструменти та ефективність їх впровадження. Зарубіжні науковці, у свою чергу, досліджують кращі практики та досвід країн щодо диверсифікації в аграрному бізнесі. Ці дослідження сприяють поглибленню розуміння ролі диверсифікації в управлінні ринком кредитних ресурсів та розробці рекомендацій для покращення доступу до кредиту для суб'єктів аграрного бізнесу.

Метою статті є вивчення та аналіз ролі диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу. Стаття спрямована на розкриття важливості та впливу диверсифікаційних стратегій на забезпечення доступу до кредитних ресурсів у сільському господарстві. Вона ставить за мету виявити основні фактори та принципи диверсифікації, а також дослідити їх вплив на підтримку стійкого розвитку аграрного сектору шляхом розширення можливостей для отримання фінансування. Через аналіз теоретичних аспектів та практичного досвіду, стаття спрямована на формування практичних рекомендацій щодо ефективного використання диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для аграрних підприємств.

Методика досліджень. Теоретико-методологічними основами цього дослідження є наукові праці вчених та практиків, які займаються темою диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу. Під час написання статті були використані загальнотеоретичні методи, такі як: системний аналіз: було виявлено ключові фактори та взаємодії, що впливають на диверсифікацію в розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу; аналіз: було проаналізовано різні аспекти диверсифікації в розвитку ринку кредитних ресурсів, такі як фінансові інструменти, стратегії та ризики; узагальнення: було сформульовано основні висновки та рекомендації щодо розвитку ринку кредитних ресурсів для суб'єктів аграрного бізнесу; теоретичне моделювання: були створені моделі для аналізу впливу диверсифікації на розвиток ринку кредитних ресурсів; абстрактно-логічний аналіз: було розглянуто основні принципи та логіку функціонування ринку кредитних ресурсів та їх диверсифікації.

Результати дослідження. Особливістю відтворювального процесу суб'єктів аграрного бізнесу є тривалі розриви між робочою стадією створення, стадією виходу продукції та отримання виручки від її реалізації. Це підкреслює

значущість позикових фінансових ресурсів, зокрема банківського кредиту задля забезпечення безперервності колообігу основних засобів та оборотних активів. Для сучасної практики кредитування суб'єктів аграрного бізнесу характерні такі тенденції як обмеження доступу до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг. Для суб'єктів господарювання аграрного бізнесу із сезонним характером виробництвом, характерною передумовою є те щоб власні та позичені фінансові ресурси перебували у науково обґрунтованому колообігу співвідношенні. Вітчизняні суб'єкти господарювання аграрного бізнесу постійно перебувають під тиском несприятливого економічного клімату внаслідок того, що система їх кредитування поки що не відповідає ринковим умовам, що ускладнює їх фінансовий стан, що потребує вдосконалення кредитних відносин банківських установ з суб'єктами господарювання аграрного на умовах підвищення дієвої ролі банківського кредиту у формуванні операційної і інвестиційної діяльності аграріїв, здатного суттєво стимулювати нарощування обсягів виробництва аграрної продукції.

З метою реалізації вище перерахованих завдань банківські установи, що кредитують аграріїв стикаються з різного роду банківськими ризиками, пов'язаних з недостатнім забезпеченням кредитних ресурсів, фінансовою нестабільністю позичальників – аграріїв, відсутністю диверсифікації виробництва і, як наслідок, обмеженим доступом для більшості позичальників до кредитних ресурсів, недостатністю законодавчого регулювання банківської кредитної діяльності,. Суб'єкти господарювання аграрного бізнесу поки що перебувають на стадії вирішення проблеми, пов'язаної з ліквідністю та потребою формування страхових резервів, пов'язаних з покриттям кредитних ризиків, які безпосередньо стримують нарощування банками обсягів їх кредитування.

Сукупність зазначених чинників негативно впливають на вартість кредитів для позичальників – аграріїв, переважна більшість з яких не спроможна скористатися кредитними ресурсам для покриття поточних зобов'язань.

В останні роки на державному рівні функціонують погроми державної підтримки аграріїв – позичальників на основі зміни методів та форм кредитування, здатних забезпечити розвиток кредитного ринку для суб'єктів господарювання аграрного бізнесу. Одним із дієвих методів вдосконалення кредитних відносин банків з позичальниками – аграріями є запровадження кредитної кооперації.

Важливим аспектом при кредитуванні аграріїв є об'єктивна оцінка їх кредитоспроможності. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом застосування підходу, який базується на комплексній оцінці основних показників діяльності позичальників та їх фінансового стану за допомогою яких можна оцінити їх ділову репутацію на ринку кредитних послуг, їх доступу кредитних ресурсів.

Внаслідок ризикованості кредитування банками аграріїв необхідною передумовою є запровадження науково-технічної модернізації та диверсифікації аграрного виробництва, здатного неухильно наростити конкурентоспроможність продукції рослинництва та тваринництва, забезпечити формування дієвого

порядку страхового покриття ризиків за кредитами, які пов'язані із сезонною природою сільськогосподарського виробництва.

Існуюча інфраструктура кредитного забезпечення суб'єктів аграрного бізнесу за ринкових умов господарювання не повною мірою задовольняє потреби останніх у фінансових ресурсах. З огляду на це, у світовій практиці успішно функціонують такі інфраструктурні елементи, як аграрні промислово-фінансові групи.

За ринкових умов господарювання було принципово змінено методичний підхід щодо регуляторних механізмів розвитку підприємницької діяльності аграрної сфери в основі яких закладено оптимізацію, самоорганізацію, виробничих процесів, підвищення якості підготовки та перепідготовки банківських менеджерів, фахівців та інших працівників. Пріоритетною економічною політикою держави за сучасних умов є вдосконалення механізму державного регулювання суб'єктами аграрного бізнесу. Про це свідчать прийняті на державному рівні законодавчо – нормативні акти, які безпосередньо спрямовані на зростання ролі держави в розвитку аграрного виробництва.

На розвиток ринку кредитних ресурсів для аграрної галузі суттєвий вплив мають соціально-економічні фактори (табл. 1).

Табл. 1. Фактори, що роблять вплив на розвиток ринку кредитних ресурсів суб'єктів аграрного бізнесу [1]

		Економічні	Інституціональні
Зовнішні:	міжнародні	-діяльність міжнародних корпорацій. -міжнародний поділ праці. - іноземні інвестиції. -міжнародна трудова міграція. -зовнішньоекономічна діяльність і світова кон'юнктура.	-міжнародні договори у сфері кредитних відносин. -міжнародна економічна інтеграція. -офшорні зони. -міжнародні фінансові центри. -економічні санкції.
	національні	-великі державні інвестиційні проекти. -державні цільові програми. - макророзвиток економічної системи. -міжрегіональна економічна інтеграція. -девальвація (ревальвація) національної валюти.	-устрій кредитної системи країни. -повноваження НБУ -норми і правила державного законодавства в сфері кредитування -контроль за цільовим і ефективним використанням пільгових кредитів
Внутрішні		-структура економіки регіону. -ресурси виробництва. -інфраструктура. -інвестиції та інновації. -інфляція і рівень цін.	-система регіональних фінансово – кредитних установ. -повноваження регіональних фінансово – кредитних установ. -норми і правила регіонального кредитного законодавства. -регіональні норми та правила інформаційно-методичного характеру. -кредитні пільги регіонального рівня.

За сучасних умов розвитку кредитного ринку, вдосконалення кредитування суб'єктів аграрного бізнесу вище перераховані чинники

створюють передумови централізованого державного впливу, який призводить до нарощування аграрного виробництва за умов розширеного відтворення, самофінансування і самоокупності.

Досвід світової практики свідчить про всебічне застосування регуляторних механізмів розвитку підприємницької діяльності аграріїв. В той же час, програмно-цільовий метод регулювання, як домінуючий в системі вітчизняного державного впливу на розвиток аграрної галузі, поки що не демонструє позитивних результатів у більшості регіонів країни і не дає змогу перейти на розширений рівень відтворення в аграрному секторі економіки. З огляду на це, виникає потреба в пошуку механізмів підвищення ефективності аграрного виробництва, здатного забезпечити якісний перелом у динаміці і темпах розвитку галузі з врахуванням галузевих програм розвитку за підтримки держави.

Диверсифікаційні процеси функціонування кредитного ринку відіграють важливе значення для доступу суб'єктів аграрного бізнесу до кредитних ресурсів. Запровадження диверсифікаційних процесів дає змогу виокремити у складі кредитного потенціалу інформаційний капітал, який слугує важливим чинником досягнення сталого розвитку сільських територій.

За цих умов, інформаційний капітал забезпечує суб'єкти аграрного бізнесу інформаційними ресурсами, що уможливує ефективне управління багатофункціональною сільською економікою, на основі сталого розвитку сільських територій та їх функціонування на умовах розширеного відтворення, самофінансування і самоокупності.

Диверсифікація, як економічна категорія отримала своє піднесення та розповсюдження за кордоном у середині 50-х рр. ХХ ст. За сучасних умов серед 500 компаній світу майже 90 % з них володіють диверсифікованим виробництвом. Суб'єкт господарювання за таких умов пристосовується до змін у виробничому процесі, адаптуючись до конкурентного середовища. В той же час, коли господарюючим суб'єктом але використано можливе інтенсивне зростання, варто проаналізувати і перейти до процесу диверсифікації, яка дає можливість такому суб'єкту господарювання «триматися на плаву» за умов складної економічної кон'юнктури, нарощуючи при цьому обсяги виробництва широкого асортименту продукції та надання послуг. Збитки за таких умов від низькорентабельної продукції перекриваються прибутком від інших видів продукції, зокрема органічної та вирощеної із застосуванням більш прогресивних технологій виробництва. Таким чином, диверсифікація дає змогу: забезпечити конкурентні, технологічні, ресурсні, інноваційні, партнерські та конкурентні переваги. Диверсифікаційний процес уможливує, впровадження прогресивних технологій, з одночасним розгалуженням ринків та застосування багатопрофільного виробництва. Продукція (послуги) суб'єкта господарювання аграрного бізнесу при цьому повинна відповідати інноваційно - інвестиційним умовам.

Варто відзначити, що диверсифікація, виступаючи суспільною формою організації виробництва сприяє одночасному розвитку різного роду, невзаємопов'язаних видів виробництв, розширення номенклатури та

асортименту аграрної продукції в межах одного суб'єкта господарювання аграрного бізнесу. Із застосуванням диверсифікації виробництво суб'єкта господарювання аграрного бізнесу трансформується в складні багатопрофільні комплекси, що дають можливість розширити виробництво продукції з одночасним доступом господарюючого суб'єкта до ринку кредитних послуг (рис. 1).

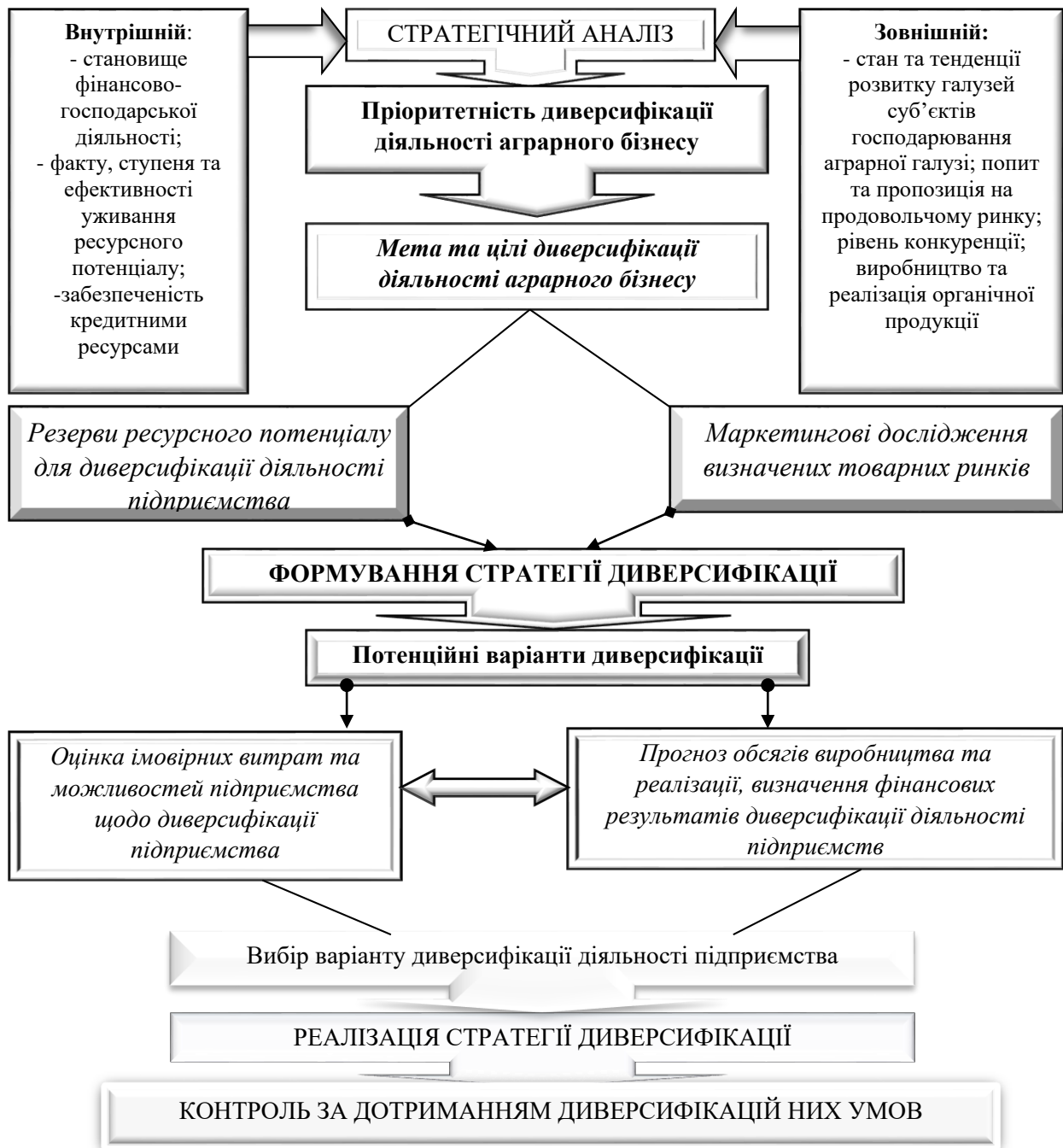

Рис. 1. Модель диверсифікації діяльності суб'єкта господарювання аграрного бізнесу для підвищення їх кредитоспроможності

Аналіз даної моделі дає підстави стверджувати, що диверсифікація виробництва суб'єктів аграрного бізнесу має пріоритетне значення, оскільки

сприяє стратегії виробничого процесу при постійному контролі за дотриманням умов її застосування. Варто зазначити, що диверсифікації в напрямі забезпечення стійкого кредитного ринку суб'єктів аграрного бізнесу слугує: зняттям міжгалузевого перерозподілу коштів, методом оптимізації структурних перетворень в економіці; дає змогу знижувати негативні наслідки фінансових і економічних ризиків, підвищуючи адаптивні якості суб'єктів господарювання аграрного бізнесу а; є однією з основних складових та побіжно одним з центральних механізмів процесу відновлення і підняття конкурентоспроможності суб'єкта господарювання [2].

В практичній діяльності, виокремлюють різного роду цілі, що дають поштовх до запровадження диверсифікації. Варто відмітити, що, ці цілі взаємопов'язані і безпосередньо комплексно впливають на прийняття рішення щодо застосування диверсифікаційних механізмів, які позитивно впливають на доступ суб'єктів господарювання аграрного бізнесу до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг (рис .2).

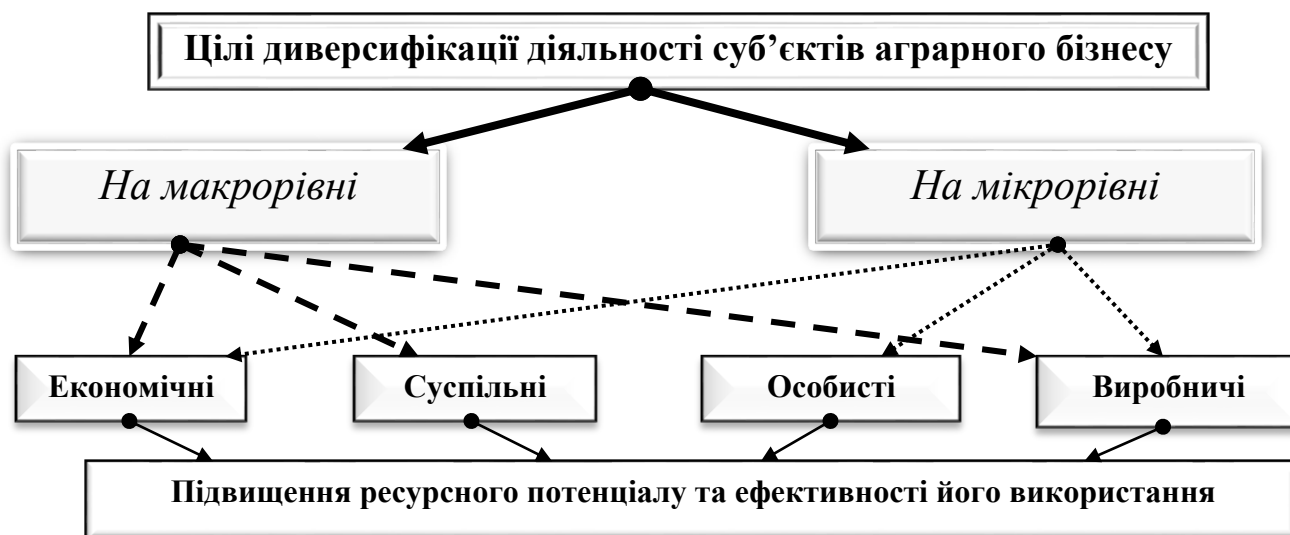

Рис. 2. Система цілей диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання аграрного бізнесу [3]

Цілі диверсифікації суб'єктів господарювання аграрного бізнесу дають можливість виокремити мету диверсифікаційного процесу як на мікро, так і макро рівнях, які взаємопов'язані і їх метою є зростання ресурсного потенціалу господарюючого суб'єкта на тлі всебічного доступу до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг.

Головною передумовою внутрішньої диверсифікації є надлишок ресурсів, які варто використовувати для розширення асортименту продукції, з метою отримання додаткового прибутку. Критеріями вибору та успішного управління диверсифікацією діяльності суб'єктів господарювання аграрного бізнесу а є: привабливість галузі з точки зору рентабельності і можливості його розвитку на умовах розширеного відтворення; стабільний фінансовий стан та місце даного господарюючого суб'єкта в галузі на момент диверсифікації; асоціативні зв'язки

між профілем та потребами галузі; створення замкнутих виробничих циклів тощо.

Поряд з позитивними моментами застосування диверсифікації для розширення доступу до кредитних ресурсів є окремі загрози від його застосування які зводяться до наступних: невизначеність; необ'єктивність оцінки особистої компетентності та атрибутів нового ринку; ускладнення управління філіями великих диверсифікованих суб'єктів господарювання аграрного бізнесу; загострення проблеми пошуку джерел фінансування; неадекватне реагування споживачів. Важливим чинником, який сприяє підвищенню ефективності управління диверсифікацією діяльності суб'єктів господарювання аграрного бізнесу, є застосування нових прогресивних технологій. Причому такі інновації в якості чинника, дають змогу наростити ефективність діяльності суб'єктів господарювання аграрного бізнесу, а також слугують передумовою запровадження диверсифікації – забезпечення припустимого співвідношення між доходом і ступенем ризику. Це співвідношення кожен із суб'єктів господарювання аграрного бізнесу формулює для себе самотужки. Загальний ризик складається з двох складників:

- епізодичний ризик; він властивий визначеному суб'єкту господарювання аграрного бізнесу у і піддається скороченню в результаті диверсифікації;

- систематичний ризик; він не підлягає зменшенню напрямом подальшої диверсифікації, він продукується мотивами, які мають вплив на ринок в цілому (інфляція). Для оцінки впливу диверсифікації виробництва на його результати варто обґрунтовано вимірювати її рівень.

Диверсифікація діяльності є певною природною реакцією суб'єктів господарювання аграрного бізнесу, на невизначеність та нестабільність ринкового середовища господарювання. Адаптивний відголос установлює визначений порядок її здійснення, тобто всі зміни в діяльності внутрішніх підрозділів суб'єктів господарювання аграрного бізнесу мають здійснюватися у визначеній послідовності та взаємозв'язку. Крім того, диверсифікація вимагає витрат, як стратегічної, так і поточної природи, у зв'язку з чим варто визначити характер та терміни витрат, їх обсяг, джерела покриття та терміни окупності, охарактеризувати ефективність визначених заходів. Відповідно до цього диверсифікацію діяльності суб'єктів господарювання аграрного бізнесу з метою доступу до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг варто здійснювати в три етапи: визначення доцільності; оцінювання результативності диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання аграрного бізнесу; вибір оптимальної стратегії (рис. 3).

Вибір стратегії диверсифікації суб'єктів господарювання аграрного бізнесу відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, під дією яких аграрії здійснюють оцінку власного фінансового стану та ефективності використання ресурсного потенціалу.

Результати дослідження свідчать, що суб'єкти господарювання аграрного бізнесу обирають ту чи іншу стратегію диверсифікації діяльності, з метою підвищення доступу до кредитних ресурсів, в залежності від його цілей.

Рис. 3. Алгоритм вибору стратегії диверсифікації суб'єктів господарювання аграрного бізнесу для підняття доступу до кредитних ресурсів [3]

Після вибору відповідної стратегії відбувається її реалізація з подальшим контролем за її ефективністю. У разі високої продуктивності впровадженої стратегії диверсифікації зростає доступ суб'єктів господарювання аграрного бізнесу до ринку кредитних ресурсів. Управління диверсифікаційними процесами можна описати як систему прийняття рішень та виконання дій, спрямованих на використання найбільш перспективних можливостей для розширення діяльності суб'єктів господарювання в аграрному бізнесі. Це означає

не лише введення нових видів діяльності, але й розширення асортименту фінансових та маркетингових інструментів, а також оновлення технічного та технологічного обладнання. Узагальнено кажучи, метою управління диверсифікацією є підвищення ефективності функціонування суб'єктів аграрного бізнесу, забезпечення їх стійкого розвитку та зайнятості конкурентних позицій на ринку у довгостроковій перспективі [1].

Розподіл суб'єктів управління диверсифікаційними змінами можна класифікувати залежно від напряму і рівня впливу на зовнішні та внутрішні процеси, або ж у відповідності до прямого або опосередкованого впливу суб'єктів. Серед суб'єктів прямого впливу на зовнішні й внутрішні процеси знаходяться керівники суб'єктів господарювання аграрного бізнесу та менеджери вищого і середнього рівнів. Важливо відмітити, що між внутрішніми суб'єктами управління не існує жорстких меж: підсистема, яка здійснює управління, є суб'єктом відносно певного об'єкта, а водночас сама може бути об'єктом управління для іншого суб'єкта. Це реалізує принцип ієрархічності, який визначає характер відносин між суб'єктами на різних рівнях та між суб'єктами й об'єктами управління. Основна роль принципу ієрархічності полягає в обґрунтуванні кількості рівнів управління та ступеня самостійності окремих суб'єктів. Органи державної влади, приватні суб'єкти господарювання аграрного бізнесу та інші суб'єкти господарювання є суб'єктами опосередкованого впливу. Кожен суб'єкт управління диверсифікацією виконує певні функції, які відображають загальносистемний поділ праці та описують основний зміст і напрями його діяльності [2].

Диверсифікація суб'єктів аграрного бізнесу крім розширення доступу до кредитних ресурсів на ринку кредитних послуг має позитивний вплив і на соціальне забезпечення сільського населення. Починаючи з 2000 р., кількість найманих працівників суб'єктів господарювання аграрної галузі зменшилася в меншу сторону і становить від 2,5 млн. до 665 тис. осіб або реально майже у чотири рази. А ступінь величини заробітної плати в сільськогосподарських підприємствах є практично нижчою на 40,0 % від середній по господарствах країни. За рубезем скрути перебуває 16,8 % аграрних виробництв, у 48,8 % з них загальні затрати не перевищують сходинок прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Такі результати показують про зменшення чисельності жителів на селі та в свою чергу трудових ресурсів. Демографічне становище є лише поодиноким вираженням деградаційних явищ у діяльності сільських територій, до других, вагомих мотивів, слід прирахувати і економічний стан, зменшення соціальної та виробничої інфраструктури, застарілий житловий фонд, уразливу диверсифікацію видів діяльності, низький рівень оплати праці, недостатню мотивацію зайнятості на селі [4, 5].

Висновки. Змінити ситуацію, яка склалася за останні роки у сфері зайнятості сільського населення, можливо за рахунок підвищення рівня диверсифікації діяльності. Оскільки диверсифікація передбачає запровадження ліній переробки сировини на сільськогосподарських підприємствах, створення власних торгових мереж для збуту готової продукції, то це дасть змогу

забезпечити сільське населення новими робочими місцями. Це позитивно вплине на соціальне забезпечення сільських мешканців, дасть змогу залучити до виробництва молодих спеціалістів, а встановлення гідного розміру заробітної плати дозволить підвищити мотивацію зайнятості на селі.

Література:

1. Дмитренко О. М. Управління процесами диверсифікації на сільськогосподарських підприємствах. *Вісник ЖНАЕУ*. 2012. № 2. С. 140–153.
2. Гудзь О. Є. Управління диверсифікацією діяльності підприємства. *«Економіка. Менеджмент. Бізнес»*. 2015. №1(11). С. 14–22.
3. Бечко П. К., Наталич О. С. Диверсифікація, як базовий елемент розвитку ринку кредитних ресурсів для сільськогосподарських підприємств. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова*. 2018. Т. 23. Вип. 8(73). С. 155–159.
4. Нестерчук Ю. О., Мельник К. М., Непочатенко О. А. Роль кредитного ринку у відтворювальному процесі суб'єктів господарювання аграрної галузі. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/8.pdf (дата звернення 11.05.2023р.).
5. Момонт Т. В. Диверсифікація діяльності суб'єктів господарювання: теоретичний аспект. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2014. № 4(70). С. 164–174.
6. Донець Л. І., Пруднікова Г. І. Ризики диверсифікації господарської діяльності підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2011. № 1. С. 16–20..
7. Ткачук В. І. Диверсифікація сільської економіки як напрям регіональної політики ЄС. *Регіональна економіка*. 2011. № 3. С. 149–158.

References:

1. Dmytrenko, O. M. (2012). Management of diversification processes at agricultural enterprises. *Bulletin of ZhNAEU*, no.2, pp. 140–153. [in Ukrainian].
2. Hudz, O. E. (2015). Management of diversification of the enterprise activity. *«Economics. Management. Business»*, no. 1 (11), pp. 14–22. [in Ukrainian].
3. Bechko, P. K., Natalych, O. S. (2018). Diversification as a basic element of the development of the market of credit resources for agricultural enterprises. *Bulletin of I.I. Mechnikov ONU*, Vol. 23, issue 8(73), pp. 155–159. [in Ukrainian].
4. Nesterchuk, Y. O., Melnyk, K. M., Nepochatenko, O. A. (2021). The role of the credit market in the reproductive process of agricultural business entities. *Efficient economy*, no. 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/8.pdf (accessed 11.05.2023) [in Ukrainian].
5. Momont, T. V. (2014). Diversification of business entities: theoretical aspect. *"Vestnik ZhDTU: Economics, Management and Administration"*, no. 4 (70), pp. 164–174. [in Ukrainian].
6. Donets, L. I., Prudnikova, H. I. (2011). Risks of diversification of economic activity of the enterprise. *Problems and prospects of entrepreneurship development*, no 1, pp. 16–20. [in Ukrainian].
7. Tkachuk, V. I. (2011). Diversification of the rural economy as a direction of the EU regional policy. *Regional economy*, no. 3, pp. 149–158. [in Ukrainian].

Annotation

Bechko P. K., Bondarenko N. V., Ptashnyk S. A., Nepochatenko O. A., Havrylenko O. A.

The role of diversification in the development of the market of credit resources for agricultural business entities

The article considers the urgent problem of insufficient access to finance for agricultural enterprises. Attention is focused on the study of the analysis of the effectiveness of diversification strategies and the development of recommendations for their implementation. The role of diversification in ensuring access to credit resources for agricultural enterprises is determined and an algorithm for choosing a diversification strategy for agricultural business entities to increase access to credit resources is developed.

The factors that influence the development of the market of credit resources for agrarian business entities and at the same time create the prerequisites for centralized state influence, which leads to an increase in agricultural production under conditions of expanded reproduction, self-financing and self-sufficiency, are determined.

A model of diversification of the activities of an agricultural business entity is formed to increase their creditworthiness. The system of goals for diversification of activities of agricultural business entities is defined. It has been found that diversification of agrarian business entities, in addition to expanding access to credit resources in the credit services market, has a positive impact on the social security of the rural population. The study found that diversification is one of the ways to improve access to credit for agricultural businesses. Attention is focused on developing recommendations and strategies that can contribute to the development of the credit market through diversification. The importance of further research in this area is determined and the importance of developing effective diversification tools and policies to stimulate the development of the agricultural sector and improve financing conditions for agricultural businesses is emphasized.

It is determined that it is possible to change the situation that has developed in recent years in the field of rural employment by increasing the level of diversification of activities.

Key words: *diversification, agrarian business, market of credit services, crediting, financial resources, diversification processes, information capital, sustainable development of rural areas, diversification of production, competitiveness of agrarian business*

ПАРАМЕТРИЧНА СХЕМА СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. Т. ПРОКОПЧУК, доктор економічних наук

В. О. КЛИМЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Результати дослідження розкривають загальні особливості параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки України. Досягнення поставленої у статті мети реалізується фокусом на два ключові аспекти: загальний, що відображає загальну специфіку параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки України і специфічний, що відображає оцінку стану та тенденцій розвитку означеної схеми страхового захисту. Результати дослідження дозволили визначити вектор розвитку означеної схеми страхового захисту в 2018–2021 рр. як стабільно зростаючий та у 2022 р. – суттєвого спаду.

Ключові слова: страхування, аграрне страхування, страховий захист, аграрний сектор економіки, параметрична схема страхового захисту, індексне страхування.

Постановка проблеми. Глобальні кліматичні зміни, через які чинники погоди щороку впливають на результати фінансової діяльності агровиробників, зумовлюють доцільність практичного використання страхових послуг на основі параметричних страхових рішень в аграрному секторі економіки України, що здатні забезпечити сталість та прибутковість діяльності останніх за умови мінімальних витрат.

У цьому контексті слід зауважити, що на агростраховому ринку України параметричні (індексні) страхові послуги набули популярності нещодавно, водночас у світовій страховій практиці останні розглядаються як гідна альтернатива «олдскульним» класичним (традиційним) страховим послугам внаслідок відносної простоти механізму їх функціонування та незначних фінансових витрат на їх застосування. Розрахунок відповідних індексів (I) (простих – в основу покладений один тригер та комбінованих – базуються на одночасному використанні декількох тригерів), що відповідно корелюють з ризиками вирощування сільськогосподарських культур, базується на інформації щодо погодних параметрів та урожайності культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей застосування схем страхового захисту в аграрному секторі економіки приділяється суттєва увага з боку науковців та практиків, оскільки аграрний сектор є одним з найбільш ризикованих та вразливих секторів економіки, що

піддається впливу природних катаклізмів, погодних умов, хвороб рослин і тварин, коливанням ринку та іншим факторам. Відтак, страхування в аграрному секторі є важливим інструментом ризик менеджменту, що дозволяє зменшити фінансові втрати в разі виникнення негативних подій.

Серед українських вчених, що займалися дослідженням означеної проблематики слід виокремити Ю. В. Алескерову [1, 2], В. Д. Базилевича, О. М. Віленчука [3, 4], В. В. Дрануса [5], О. М. Лобову [6], М. І. Мальованого та Ю. В. Улянич [7], Н. В. Приказюк, Н. С. Танклевську та інших.

Аналіз наукових напрацювань дозволяє зробити висновок, що для дослідження аграрного страхування загалом та схем страхового захисту, що використовуються для аграрного сектору економіки, зокрема існує необхідне теоретико-методологічне підґрунтя. Водночас, сукупність сучасних викликів та загроз, що постають перед агровиробниками, зумовлюють об'єктивну потребу у здійсненні подальших досліджень.

Методика досліджень. Досягнення поставленої у статті мети здійснювалось за допомогою використання загальнонаукових методів наукового пізнання та дослідження економічних явищ. Теоретико-методологічну основу дослідження становили, в основному, напрацювання вітчизняних науковців та практиків, а також зарубіжних вчених, що займаються дослідженням особливостей аграрного страхування загалом та безпосередньо страхових послуг, що використовувались в аграрному секторі економіки, зокрема. У статті використовувались наступні методи дослідження: абстрактно-логічний, порівняння, монографічний, графічний, а також наукового узагальнення.

Мета статті – дослідження особливостей параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки України.

Результати досліджень. Параметричне (індексне) страхування є одним з ефективних інструментів захисту від ризиків для аграрних виробників. Цей вид страхування базується на використанні показників, які відображають збитки, що можуть виникнути в результаті певних природних катастроф або зміни ринкових умов. Воно дає можливість аграрним виробникам отримувати компенсацію в разі зниження врожаю або вартості продукції, що відбувається в результаті змін погодних умов або ринкових коливань відповідно. У цьому випадку, компенсація виплачується за показниками, що відображають зниження врожаю або вартості продукції, а не за самими збитками.

Історична генеза свідчить, що в українській страховій практиці починаючи з 2016 року почало впроваджуватися параметричне (індексне) страхування. Впродовж 2017 року пілотний проєкт щодо індексного страхування був реалізований у 9 областях України, що свідчить про попит на такі страхові послуги з боку українських агровиробників. Означене не викликає сумнівів, оскільки параметричне страхування є найбільш популярним у малих фермерських господарствах. До прикладу, у таких країнах як Індія, Африка та Китай параметричне страхування досить часто використовують саме для дрібних фермерів, застосування класичного страхування для них є економічно недоцільним. Схожа ситуація і в Україні: візит експерта для огляду 2–3 га поля,

занадто дорого, тому для малих фермерських господарств цей продукт може бути корисним. Водночас, в Україні більшість фермерів не знайомі з механізмом функціонування навіть класичного страхування, не кажучи вже про параметричне.

Механізм параметричного (індексного) страхування працює в залежності від конкретного параметру (тригера) або їх комбінації відповідно. Різновиди індексів у аграрному страхуванні узагальнено та відображено на рис. 1.

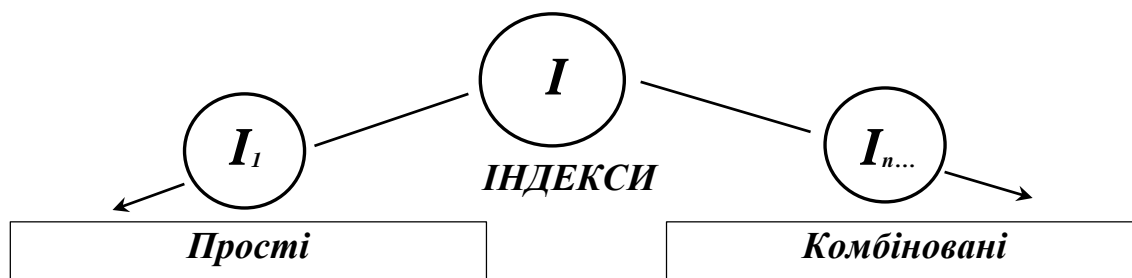

Рис. 1. Різновиди індексів у аграрному страхуванні

Джерело: розроблено та побудовано авторами

Особливості параметричної схеми страхового захисту в розрізі погодних індексів представлено на рис. 2.

ІНДЕКС		
відображає	характеризується	класифікується
ступінь впливу певного ризику або їх сукупності на врожайність сільськогосподарських культур [спека, холод; посуха, перезволоження; зволоження повітря; ураган, буревій]	певними параметрами (тригерами) [температура, °C; опади, мм;] відносна вологість, %; сила вітру, м/с	на ➤ прості індекси (I_1) – в основу покладений один тригер; ➤ комбіновані індекси (I_n) – базуються на одночасному використанні декількох тригерів.

Рис. 2. Характерні особливості погодних індексів

Джерело: розроблено та побудовано авторами

Наразі для української агрострахової практики характерним є поширення погодних індексних страхових продуктів, страхування на основі індексу урожайності не набуло суттєвого поширення. Погодні індекси є числовими показниками, які використовуються для вимірювання різних аспектів погодних умов. Таким чином, погодні індекси – це числові показники, які використовуються для вимірювання різних аспектів погодних умов. Їх

використовують для оцінки температури повітря, вологості, вітру, сонячного випромінювання та інших факторів, які впливають на вирощування сільськогосподарських культур і навколишнє середовище. Аграрне страхування на базі погодних індексів – це тип страхування, що застосовується в аграрному секторі економіки та опирається на погодні умови для визначення виплат страхових відшкодувань.

Таким чином, страхова практика свідчить, що агрострахування на базі погодних індексів є реальним важелем впливу на погодні ризики – фактори що здійснюють вплив на врожайність сільськогосподарських культур.

Видова сукупність параметричних (індексних) страхових послуг та продуктових пропозицій у їх межах, що використовувались для аграрного сектору економіки України відображена на рис. 3.

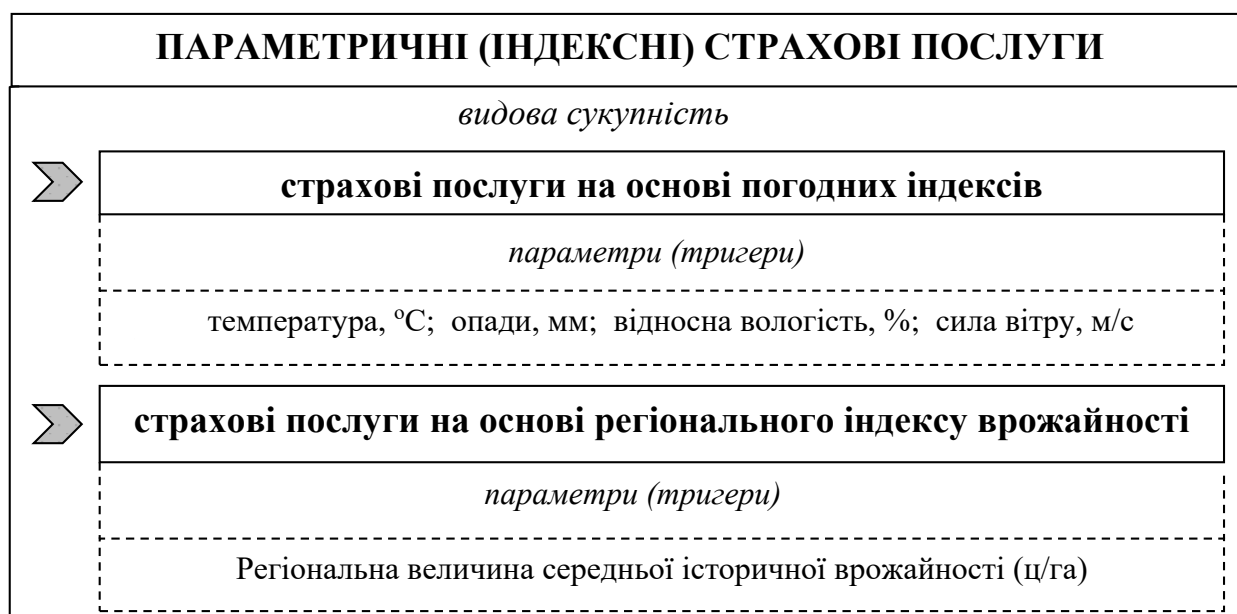

Рис. 3. Видова сукупність параметричних (індексних) страхових послуг, що використовувались в аграрному секторі економіки України у 2021 р.

Джерело: авторське узагальнення на основі джерел [3, 4, 6, 8].

Розглянувши теоретичні засади формування та функціонування параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки далі доцільно зупинитися на практичні складовій досліджуваного питання. Тому в наступній частині дослідження зосередимося на оцінці стану та тенденцій розвитку параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки України.

Слід зауважити, що як показник застрахованої площі, так і показник укладених угод є важливим у контексті аграрного страхування. Перший дозволяє оцінити обсяги страхових виплат, що можуть виникнути в разі небажаного ризику, такого як знищення або пошкодження вирощених культур, природні катастрофи тощо.

Другий – вказує на рівень захищеності агровиробників та землевласників від різних ризиків, пов'язаних з їх діяльністю. Відповідно, чим більше страхових

угод укладено, тим більша частина агропідприємств та землевласників забезпечена захистом від можливих ризиків.

Таким чином, обидва показники є важливими як для страховиків, так і агровиробників та землевласників, оскільки дозволяють забезпечити ефективний захист від ризиків, а також підвищують стабільність на ринку аграрного страхування. Розміри застрахованих площ та укладені страхові угоди в розрізі параметричного (індексного) страхування за 2018–2022 рр. представлено на рис. 4.

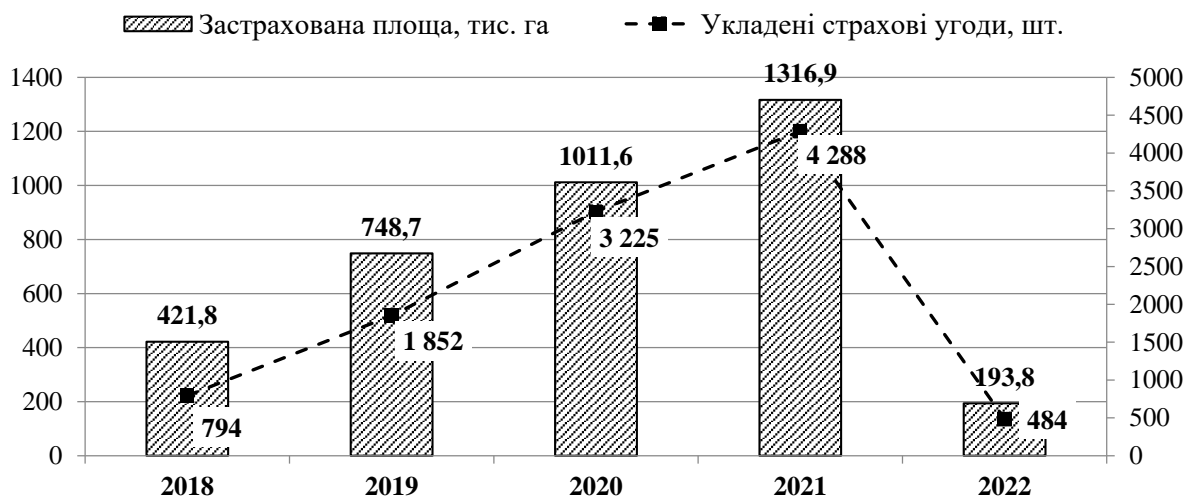

Рис. 4. Застрахована площа (тис. га) та укладені страхові угоди (шт.) в розрізі параметричного (індексного) страхування за 2018-2022 рр.

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/>.

Аналізуючи дані рис. 4 слід зауважити, що застрахована площа за параметричною схемою страхового захисту впродовж 2018–2021 рр. суттєво зросла. Зокрема, у 2021 р. порівняно з 2018 р. таке зростання відбулося у тричі.

Аналогічна тенденція характерна і для укладених страхових угод за досліджуваною схемою страхового захисту – у 2021 р. останніх було укладено у 5 разів більше порівняно з 2018 р. Виключенням став лише 2022 р., у якому обидва аналізовані показники зазнали суттєвого скорочення: показник розміру застрахованої площі зменшився у 2022 р. у семеро порівняно з розміром у 2021 р.; кількість укладених страхових угод у 2022 р. зменшилася у 9 разів у порівнянні з 2021 р.

Впродовж питання обсягів застрахованих площ та кількісних параметрів укладених страхових угод за параметричним страхуванням в загальному, доцільно зосередити на цих показниках в регіональному розрізі (табл. 1).

Слід зазначити, що параметрична (індексна) схема страхового захисту для аграрного сектору економіки почала поступово запроваджуватись з 2016 р. року у вітчизняній агростраховій практиці. Пілотний проект розпочав свою роботу з 2017 р. спочатку у Харківській, Дніпропетровській та Кіровоградській областях України.

Табл. 1. Частка застрахованих площ та укладених страхових угод за параметричним (індексним) страхуванням в регіональному розрізі за 2018-2022 рр., %

Показник	2018		2019		2020		2021		2022	
	1*	2**	1	2	1	2	1	2	1	2
Схід, %	58,3	59,2	49,7	54,2	40,5	44,4	41,4	46,3	45,0	47,7
Південь, %	31,9	32,3	22,5	20,9	20,8	20,3	21,3	20,0	24,6	28,8
Захід, %	9,8	8,5	8,9	8,1	14,0	13,2	16,2	13,5	30,4	23,5
Центр, %	-	-	18,9	16,8	24,7	22,1	21,1	20,2	-	-

*Примітка: *1 – частка укладених угод в регіональному розрізі, %; **2 – частка застрахованої площі в регіональному розрізі, %*

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/>.

Тобто найбільшого поширення параметричні страхові послуги для аграрного сектору економіки набули на східній та центральній частині України. Розглядаючи практику 2018 р., слід зауважити, що як за укладеними угодами, так і за застрахованою площею східна частина країни домінує. Впродовж наступних років означені послуги набули поступового поширення і в інших регіонах країни, окрім сходу.

Важливим показником, як з позиції страхової компанії, так і з позиції споживачів страхових послуг є розмір страхового відшкодування. Він є важливим фактором визначення ефективності страхування, вказуючи на суму, яку страхова компанія виплачує страхувальнику (споживачеві страхових послуг) у разі настання страхового випадку. Для першої категорії він означає та характеризує ступінь виконання взятих на себе зобов'язань та є ключовим для визначення їхньої фінансової стійкості та конкурентоспроможності на ринку страхових послуг, для другої – задоволення потреб у страхуванні та дозволяє оцінити фінансові ризики й визначити оптимальний рівень страхового покриття

Тому, означений показник є досить показовим як для страховиків, так і для страхувальників. Аналізуючи розміри страхового відшкодування за параметричним (індексним) страхуванням за 2018–2022 рр. слід зазначити, що максимального значення вони сягнули у 2021 р. склавши 104,5 млн грн, натомість мінімального – у 2022 р. склавши 17,1 млн грн, що у 6 разів менше порівняно із максимальним значенням 2021 р. (рис. 5). Слід зауважити, що розміри виплаченого страхового відшкодування страховими організаціями за параметричним страхуванням з 2018 р. по 2021 р. мають чітко окреслений висхідний тренд із щорічним збільшенням у 1,5 рази зазначеного показника.

Проводячи паралель між загальною кількістю укладених угод за даною схемою страхового захисту та тих, за якими здійснено страхове відшкодування слід зазначити, що частка останніх сягає майже 40 %, що є досить ефективним показником.

Рис. 5. Загальний розмір страхового відшкодування за параметричним (індексним) страхуванням за 2018-2022 рр., тис. грн

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/>.

А у 2021 р. страхове відшкодування здійснювалося за половиною усіх укладених угод із агровиробниками (рис. 6).

Рис. 6. Укладені страхові угоди (шт.) та частка угод за якими здійснено страхове відшкодування (%) в розрізі параметричного (індексного) страхування за 2018-2022 рр.

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/>.

У регіональному розрізі у 2022 р. частка страхових угод за якими здійснено страхове відшкодування за параметричним страхуванням найбільшою є в західній частині України – майже 70 %, на другому місці – південь країни (54 %), на третьому – схід (11 %) (рис. 7).

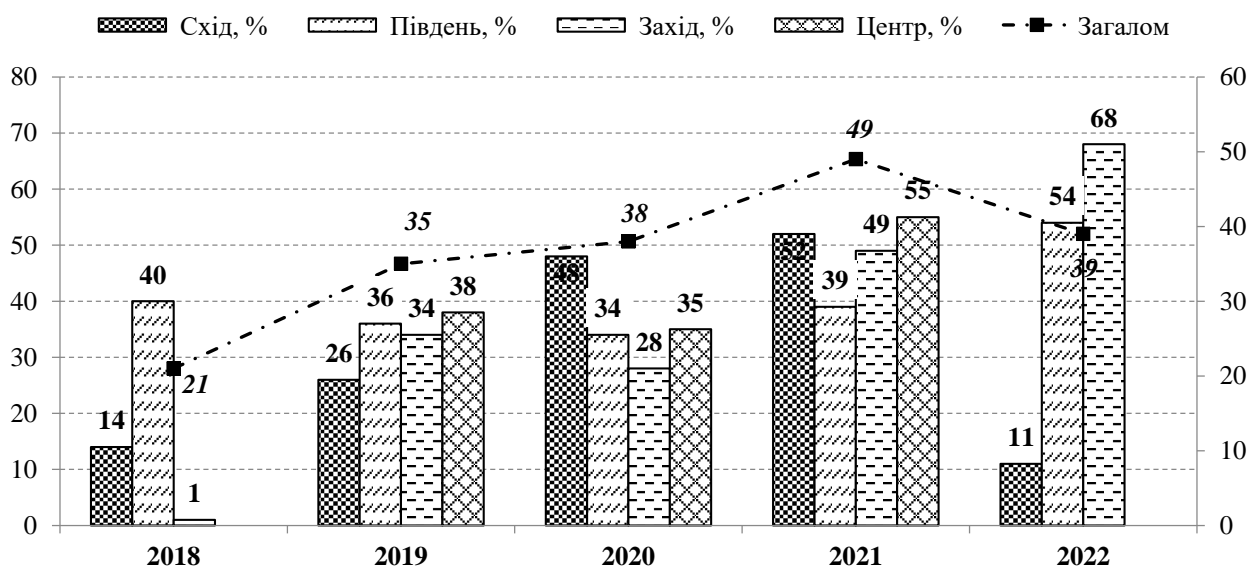

Рис. 7. Частка страхових угод за якими здійснено страхове відшкодування (%) за параметричним (індексним) страхуванням в регіональному розрізі за 2018-2022 рр.

Джерело: дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національного банку України та <https://forinsurer.com/>.

Таким чином, здійснена оцінка стану та тенденцій розвитку параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки України дозволяє визначити загальний вектор розвитку означеної схеми страхового захисту як стабільно зростаючий в 2018–2021 рр. та суттєвого спаду – у 2022 р. за усіма аналізованими показниками. Описана тенденція зумовлена трансформаційними процесами, яких зазнав український страховий ринок у 2022 р., що призвели до скорочення усіх ключових показників його розвитку.

Уже понад рік як в Україні триває війна. За цей період вітчизняний страховий ринок та його агростраховий сегмент не тільки зуміли вистояти в умовах воєнного часу, але й налагодити страховий бізнес. Водночас перед ринком все ще стоїть чимало викликів через безпрецедентні труднощі, в яких довелося працювати страховикам, їхнім клієнтам та регулятору.

Незважаючи на війну, український страховий ринок продовжує працювати, і НБУ як регулятор ринку докладає всіх зусиль для того, щоб ця тенденція збереглася. Перш за все, він підтримує постійний діалог з учасниками ринку та оперативно реагує на їхні потреби.

Висновки. Таким чином, параметричне (індексне) страхування є важливим елементом розвитку аграрного сектору економіки, оскільки воно дозволяє знижувати ризики та підвищувати фінансову стійкість аграрних підприємств.

Цей вид страхування може забезпечити стабільність доходів аграрних виробників та знизити залежність останніх від ринкових коливань і погодних умов. Встановлено, що одним з ключових питань, які потрібно вирішити при використанні параметричного (індексного) страхування в аграрному секторі, є визначення показників, за якими буде відшкодовуватись збиток. Означене потребує проведення комплексного аналізу як погодних так і ринкових умов, а також інших факторів, що можуть впливати на врожай або вартість продукції. Також важливим є визначення точності та достовірності даних, які використовуються при розрахунку показників.

Результати проведеного дослідження розкривають загальні особливості параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки України. У статті увага приділена аналізу та інтерпретації основних показників, що відображають тенденції та динаміку розвитку параметричної схеми страхового захисту для аграрного сектору економіки, зокрема в частині застрахованих площ (збільшення у тричі) та укладених страхових угод (помітне зростання у 5 разів), розмірів страхового відшкодування (зростання майже у 4 рази). Досліджені та описані тенденції характерні для часового проміжку 2018–2021 рр., натомість 2022 р. став роком надскладних випробувань у функціонуванні страхового ринку України загалом та його агрострахового сегменту, зокрема.

Визначено, що частка страхових угод за даною схемою страхового захисту за якими здійснено страхове відшкодування сягає майже 40 % (впродовж 2018–2022 рр.), що є досить ефективним показником. У 2021 р. страхове відшкодування здійснювалося за половиною усіх укладених угод із агровиробниками.

Література:

1. Алескерова Ю. В., Гуцаленко О. О. Особливості та різновиди сільськогосподарського страхування. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30. Ч. 2. С. 41–45.
2. Алескерова Ю. В. Сільськогосподарське страхування в зарубіжних країнах. *Збірник наукових праць Вінниць. нац. аграр. ун-ту*. Серія «Економічні науки». Вінниця : ВНАУ. 2012. Вип. 4 (70). Т. 2. С. 3–8.
3. Віленчук О. М. Сучасні підходи до розвитку аграрного страхування. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7/8 (76). С. 104–111.
4. Віленчук О. М., Чугаєвська С. В. Методичні підходи до оцінювання пріоритетності бізнес-процесів на ринку аграрного страхування. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 3 (40). С. 183–190.
5. Дранус В.В. Страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*. 2014. Том 16. 1 (58). 178–182.
6. Лобова О. М. Ефективність страхування ризиків підприємницької діяльності в аграрному секторі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. №3 (156). 70–76.
7. Мальований М. І., Прокопчук О. Т., Улянич Ю. В. Інформаційні технології в інноваційній діяльності страхового ринку України. *Збірник наукових праць*

Уманського національного університету садівництва. Вип. 96. Ч. 2: Економічні науки. 2020. С. 103–115. DOI 10.31395/2415-8240-2020-96-2-103-115.

8. Прокопчук О. Т. Розвиток українського ринку страхових послуг в контексті забезпечення економічної безпеки країни. *Збірник праць Уманського національного університету садівництва*. 2019, Вип. 94. Ч. 2: Економічні науки. С. 69–85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85.

9. Прокопчук О. Т., Улянич Ю. В., Пташник С. А., Бутко Н. В. Ключові аспекти Інтернет-страхування. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2020. Ч. 2: Економічні науки. Вип. 97. С. 64–74. DOI 10.31395/2415-8240-2020-97-2-64-74.

10. Прокопчук О. Т. Комунікації у страховому менеджменті. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 99. Ч. 2: Економічні науки. С. 211–222. DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-211-222.

11. Nesterchuk Y., Prokopchuk O., Tsymbalyuk Y., Rolinskyi O., Bilan Y. Current status and prospects of development of the system of agrarian insurance in Ukraine, *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15. № 3. P. 56–70.

12. Prokopchuk O., Prokopchuk I., Mentel G. Index Insurance as an Innovative Tool for Managing Weather Risks in the Agrarian Sector of Economics. *Journal of Competitiveness*. 2018. Vol. 10. № 3. P. 119–131.

13. Verhoef P., Donkers B. Predicting customer potential value an application in the insurance industry. *Decision support systems*. 2001. Vol. 32. № 2. P. 189–199.

14. Zubor-Nemes A., Fogarasi J., Kemény G. Farmers' responses to the changes in Hungarian agricultural insurance system. *Agricultural Finance Review*. 2018. Vol. 78. № 2. P. 275–288.

References:

1. Aleskerova, Yu. V., Gutsalenko, O. O. (2018). Features and types of agricultural insurance. *Black Sea Economic Studies*, iss. 30, part 2, pp. 41–45. (in Ukrainian).

2. Aleskerova, Yu. V. (2012). Agricultural insurance in foreign countries. *Collection of scientific works of Vinnytsia. national agrarian university*, Series «Economic Sciences», issue 4 (70), pp. 3–8. (in Ukrainian).

3. Vilenchuk, O. M. (2018). Modern approaches to the development of agrarian insurance. *Innovative economy*, no. 7/8 (76), pp. 104–111. (in Ukrainian).

4. Vilenchuk, O. M., Chugaevska, S. V. (2018). Methodical approaches to assessing the priority of business processes in the agricultural insurance market. *Sustainable economic development*, no. 3 (40), pp. 183–190. (in Ukrainian).

5. Dranus, V. V. (2014). Risk Insurance in Agricultural Production. *Scientific Bulletin of S.Z. Gzycki*, no. 16. 1 (58), pp. 178–182. (in Ukrainian).

6. Lobova, O. M. (2014). Effectiveness of Business Risk Insurance in the Agricultural Sector. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, no. 3 (156), pp. 70–76. (in Ukrainian).

7. Malyovany, M. I., Prokopchuk, O. T., Ulyanich, Yu. V. (2020). Information technologies in the innovative activity of the insurance market of Ukraine. *Collection*

of scientific works of the Uman National University of Horticulture, iss. 96. pp. 103–115. DOI 10.31395/2415-8240-2020-96-2-103-115. (in Ukrainian).

8. Prokopchuk, O. T. (2019). The development of the Ukrainian market of insurance services in the context of ensuring the economic security of the country. *Proceedings of the Uman National University of Horticulture*, iss. 94. part 2: Economic sciences, pp. 69–85. DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-69-85. (in Ukrainian).

9. Prokopchuk, O. T., Ulyanich, Yu. V., Ptashnyk, S. A., Butko, N. V. (2020). Key aspects of Internet shaking. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, iss. 97, part 2: Economic sciences, pp. 64-74. DOI 10.31395/2415-8240-2020-97-2-64-74. (in Ukrainian).

10. Prokopchuk, O. T. (2021). Communications in insurance management. *Collection of scientific works of the Uman National University of Horticulture*, issue 99, Part 2: Economic sciences, pp. 211–222. DOI 10.31395/2415-8240-2021-99-2-211-222. (in Ukrainian).

11. Nesterchuk, Y., Prokopchuk, O., Tsymbalyuk, Y., Rolinskyi, O., Bilan, Y. (2018). Current status and prospects of development of the system of agrarian insurance in Ukraine, *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15, no. 3, pp. 56–70.

12. Prokopchuk, O., Prokopchuk, I., Mentel, G. (2018). Index Insurance as an Innovative Tool for Managing Weather Risks in the Agrarian Sector of Economics. *Journal of Competitiveness*, vol. 10, no. 3, pp. 119–131.

13. Verhoef, P., Donkers, B. (2001). Predicting customer potential value an application in the insurance industry. *Decision support systems*, vol. 32, no. 2, pp. 189–199.

14. Zubor-Nemes, A., Fogarasi, J., Kemény, G. (2018). Farmers' responses to the changes in Hungarian agricultural insurance system. *Agricultural Finance Review*, vol. 78, no. 2, pp. 275–288.

Annotation

Prokopchuk O. T., Klymenko V. O.

Parametric Scheme of Insurance Protection for the Agricultural Sector of Ukraine's Economy

Global climate changes, under which the weather factor affects the results of agricultural producers more significantly every year, determine the expediency of practical use of insurance services based on parametric insurance solutions in the agricultural sector of the economy of Ukraine, which are able to ensure the stability and profitability of the latter's activities under the condition of minimal costs.

It was determined that parametric (index) insurance is one of the effective risk protection tools for agricultural producers. This type of insurance is based on the use of indicators that reflect losses that may occur as a result of certain natural disasters or changes in market conditions.

At present, the Ukrainian agricultural insurance practice is characterized by diffusion weather index insurance products, yield index insurance has not gained significant traction.

Thus, it was established that parametric (index) insurance is an important element of the development of the agricultural sector of the economy, as it allows to reduce

risks and increase the financial stability of agricultural enterprises. This type of insurance can ensure the stability of agricultural producers' incomes and reduce their dependence on market fluctuations and weather conditions. It has been established that one of the key issues to be resolved when using parametric (index) insurance in the agricultural sector is the determination of the indicators by which the loss will be compensated. This requires a comprehensive analysis of both weather and market conditions, as well as other factors that can affect the yield or the cost of products. It is also important to determine the accuracy and reliability of the data used in the calculation of indicators.

The results of the research reveal the general features of the parametric scheme of insurance protection for the agrarian sector of the economy of Ukraine. The article focuses on the analysis and interpretation of the main indicators that reflect the trends and dynamics of the development of the parametric scheme of insurance protection for the agricultural sector of the economy, in particular in the area of insured areas (a three-fold increase) and concluded insurance agreements (a noticeable increase of five times), the amount of insurance compensation (an increase of almost 4 times). The researched and described trends are typical for the 2018–2021 interim period, instead, 2022 became a year of extremely difficult tests in the functioning of the insurance market of Ukraine in general and its agricultural insurance segment, in particular.

It was determined that the share of insurance contracts under this insurance protection scheme for which insurance compensation was paid reaches almost 40 % (during 2018–2022), which is a fairly effective indicator. In 2021, insurance compensation was carried out for half of all concluded agreements with agricultural producers.

Key words: *insurance, agricultural insurance, insurance protection, agricultural sector of the economy, parametric scheme of insurance protection, index insurance.*

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

М. І. МОСТОВ'ЯК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

В статті здійснено дослідження останніх тенденцій розвитку експорту продукції агропродовольчого сектору та виокремлено основні проблеми, що визначають вектори його подальшої трансформації. Проведено аналіз рівня експортоорієнтованості виробництва агропродовольчої продукції, товарної та регіональної структури експорту. Відслідковано динаміку основних показників, що характеризують ситуацію в досліджуваній сфері; виокремлено причини, що здійснюють найбільший вплив та визначають характер і напрями розвитку агропродовольчого експорту.

Ключові слова: експорт, агропродовольча продукція, рівень експортоорієнтованості, товарна структура експорту, регіональна структура експорту, агропродовольчий сектор.

Постановка проблеми. Експорт української агропродовольчої продукції відіграє значну роль у розвитку національної економіки та формуванні позитивного зовнішньоторговельного балансу країни. Сучасні тенденції у цій сфері відображають ключові напрямки та характеристики агропродовольчого сектору, який має велике значення для економіки України, сприяючи забезпеченню національної продовольчої безпеки. Повномасштабна агресія, розпочата російською федерацією 24 лютого 2022 р., кардинально вплинула на розвиток агропродовольчої галузі. Основними негативними наслідками є руйнація, окупація та втрата значної частини виробничих потужностей, розрив логістичних маршрутів, втрата частини традиційних ринків збуту, тощо. Така ситуація актуалізує дослідження тенденцій експорту агропродовольчої продукції в Україні у контексті сучасної економічної, політичної та соціальної ситуації. Це сприятиме розумінню поточного стану галузі, ідентифікації проблемних питань та виявленню можливостей для подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення агропродовольчого сектору України здійснили Шубравська О. В. [1], Пугачов М. І., Болдирєва Л. М. [2]. Тематику експорту продукції агропродовольчого сектору України досить глибоко досліджено в роботах Осташко Т. О. [3], Пугачова М. І. [4], Бокій О. В. [5]. Розвиток агропродовольчого експорту в умовах російської агресії проаналізовано у дослідженнях таких науковців, як Ткачук Г., Бурачек І., Бужимська К., Біляк Т. [6], Березюк С., Гонтарук Я., Ясінська Б. [7]. Проте, нові обставини вимагають продовження

дослідження агропродовольчого сектору з метою аналізу останніх тенденцій трансформації зовнішньої торгівлі в умовах воєнного стану.

Мета статті – вивчення поточного стану та узагальнення сучасних тенденцій і проблем агропродовольчого експорту України.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є основні постулати економічної теорії, наукові праці вітчизняних та іноземних вчених із проблем розвитку агропродовольчого виробництва та експорту. У процесі дослідження використовувалися такі методи: емпіричний, рядів динаміки, графічний, абстрактно-логічний тощо.

Результати досліджень. Агропродовольчий сектор до початку повномасштабного вторгнення росії забезпечував 14,8 % валової доданої вартості України; за обсягом реалізованої продукції займав 12,3 %, а за кількістю найманих працівників – 9,6 %. Це свідчить, що продуктивність праці в секторі більш як в 1,3 рази вища, ніж в інших секторах економіки України (рис. 1).

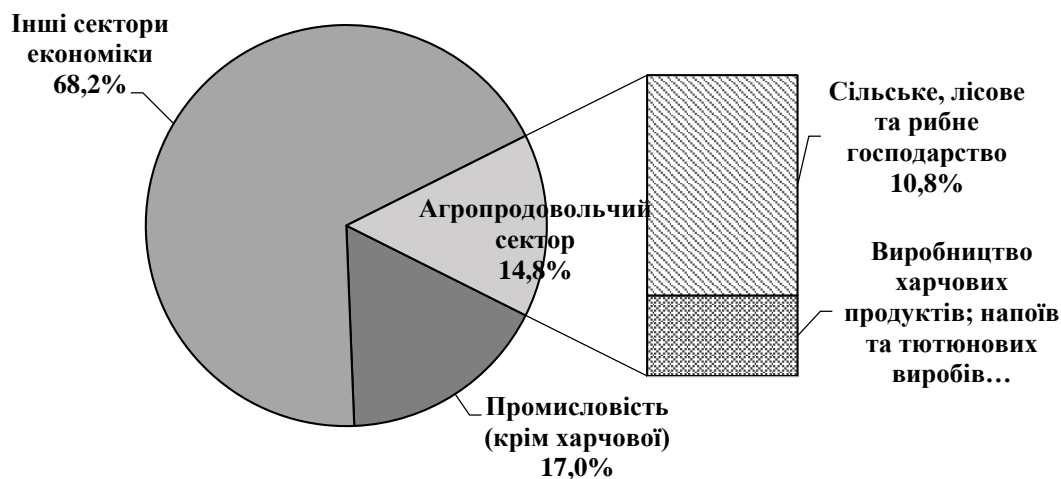

Рис. 1. Структура валової доданої вартості в Україні в 2020 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [8]

Сектору притаманний високий рівень експортоорієнтованості виробництва – в 2021 р. частка експорту у виробництві склала 43 %, що на 5 відсоткових пунктів менше показника 2017 р. (табл. 1).

Табл. 1. Частка експорту у виробництві агропродовольчої продукції в Україні в 2017-2021 рр., %

Товарна група	2017	2018	2019	2020	2021	Приріст, в.п.
Сільськогосподарська продукція	57	54	62	55	47	-10
Харчова продукція	42	41	39	41	40	-2
Всього	48	47	50	47	43	-5

Джерело: розраховано автором за даними [9, 10]

Основна причина зазначених змін – суттєве скорочення вагомості експорту у виробництві сільськогосподарської продукції (-10 відсоткових пунктів);

водночас вагомість експорту у виробництві харчової продукції була відносно стабільною (39–42 % обсягів виробництва). Зазначені зміни опосередковано свідчать про зростання обсягів переробки сільськогосподарської сировини в Україні в готову харчову продукцію.

Впродовж останніх років зростає роль агропродовольчого сектору в експорті – за результатами 2021 р. з України було експортовано продукції на рекордні 27,8 млрд дол. США, що на 56 % більше показника 2017 р. При цьому, основні обсяги приросту забезпечили поставки сировинної сільськогосподарської продукції (+6,1 млрд дол. США або 67 %), тоді як приріст харчової продукції склав 44 % (або +3,8 млрд дол. США). Зростання експорту було обумовлено, головним чином, ростом експортних цін (+45 % в 2017–2021 рр.), оскільки приріст фізичних обсягів експорту був незначний (+8 %). Експорт харчової продукції збільшився за рахунок зростання цін (здебільшого на олію), адже в кількісному виразі експорт зменшився.

В 2022 р. внаслідок російської агресії обсяги українського експорту агропродовольчої продукції скоротилися на 16 % – до 23,4 млрд дол. США, головним чином через блокування морських портів. При цьому, зниження поставок відбулося як в сегменті сільськогосподарської продукції (-2,0 млрд дол. США або -13 %), так і харчової продукції (-2,3 млрд дол. США або -18 %).

Частка агропродовольчої продукції в експорті у загальному обсязі товарного експорту країни в 2017–2021 рр. складала 41–45 %, а в 2022 р. зросла до 53% у зв'язку із порівняно меншими темпами падіння експорту агропродовольчих товарів (-16 %) порівняно з іншими видами продукції (-49 %) (табл. 2, рис. 2).

Рис. 2. Динаміка показників українського експорту агропродовольчої продукції в 2017-2022 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

Табл. 2. Динаміка українського експорту агропродовольчої продукції в 2017-2022 рр.

Показник	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Приріст, %	
							2017-2021	2021-2022
Вартість, млн дол. США								
Сільськогосподарська продукція	9 125	9 764	12 782	11 815	15 290	13 279	68	-13
Харчова продукція	8 686	8 909	9 412	10 404	12 466	10 165	44	-18
Всього експорт агропродовольчої продукції	17 811	18 673	22 194	22 219	27 756	23 444	56	-16
Всього експорт	43 346	47 432	50 178	49 325	68 238	44 172	57	-35
Частка агропродовольчої продукції в експорті	41	39	44	45	41	53	–	–
Вага, тис. тонн								
Сільськогосподарська продукція	48 853	48 225	65 278	57 288	55 621	47 060	14	-15
Харчова продукція	15 362	14 757	16 306	16 885	13 623	10 745	-11	-21
Всього	64 215	62 982	81 584	74 172	69 244	57 804	8	-17
Ціна, дол. США/тонну								
Сільськогосподарська продукція	187	202	196	206	275	282	47	3
Харчова продукція	565	604	577	616	915	946	62	3
Всього	277	296	272	300	401	406	45	1

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

Товарна структура експорту свідчить, що він є висококонцентрованим – на 6 найбільших товарних позицій припадає майже 78% обсягів, а саме: кукурудза (5,9 млрд дол. США), олія (5,9 млрд дол. США), пшениця (2,7 млрд дол. США), ріпак (1,5 млрд дол. США), соняшник (1,3 млрд дол. США) та макуха (майже 1,0 млрд дол. США) (рис. 3).

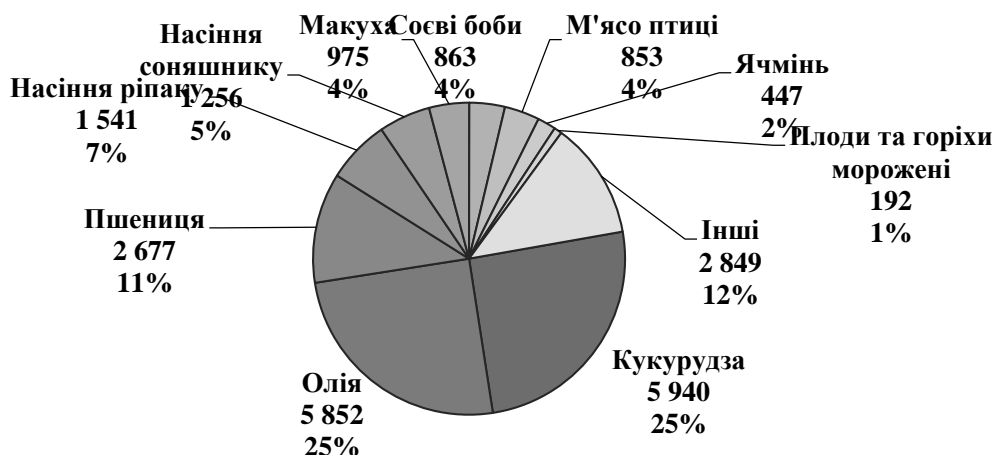

Рис. 3. Товарна структура українського експорту агропродовольчої продукції в 2022 р., млн дол. США, %

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

Впродовж 2017–2021 рр. абсолютна більшість (понад 80 %) товарних позицій агропродовольчого експорту демонструвала зростання (за винятком цукру, соєвих бобів та окремих незначущих товарних позицій). При цьому, найвищі обсяги приросту експорту припали на найбільші за обсягом товарні позиції, які здебільшого представлені сировинними товарами: кукурудза (+2,9 млрд дол. США), олія (+2,4 млрд дол. США), пшениця (+2,3 млрд дол. США), ріпак (+0,8 млрд дол. США), макуха (+0,6 млрд дол. США) і ячмінь (+0,6 млрд дол. США) (рис. 4).

Рис. 4. Приріст українського експорту агропродовольчої продукції в 2017-2021 рр. у розрізі найбільших товарних позицій, млн дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

В 2022 р. під впливом російської агресії відбулися суттєві зміни в товарній структурі експорту. Зокрема, внаслідок втрати виробничих потужностей та логістичних шляхів суттєво скоротився експорт продуктів переробки олійних культур: олії (-1 053 млн дол. США) та макухи (-561 млн дол. США). Натомість різко збільшився експорт олійних: насіння соняшнику (+1 217 млн дол. США) та соєвих бобів (+257 млн дол. США). Окремо слід відзначити зростання обсягів експорту м'яса птиці (+137 млн дол. США), цукру (+126 млн дол. США) та плодових та овочевих соків (+77 млн дол. США), що проілюстровано на рис. 5 та відображено в таблиці 3.

Рис. 5. Приріст українського експорту агропродовольчої продукції в 2022 р. у розрізі найбільших товарних позицій, млн дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

Табл. 3. Український експорт агропродовольчої продукції в 2017-2022 рр. у розрізі найбільших товарних позицій

Товарна позиція	2017	2021	2022	Приріст, млн. дол. США	
				2021 / 2017	2022 / 2021
Кукурудза	2 989	5 893	5 940	2 904	47
Олія	4 479	6 906	5 852	2 426	-1 053
Пшениця	2 760	5 075	2 677	2 315	-2 398
Насіння ріпаку	882	1 691	1 541	809	-150
Насіння соняшнику	30	39	1 256	9	1 217
Макуха	913	1 535	975	623	-561
Соеві боби	1 060	606	863	-454	257
М'ясо птиці	390	716	853	327	137
Ячмінь	711	1 275	447	565	-829
Плоди та горіхи, морожені	61	216	192	155	-24
Соки з плодів або овочеві	86	98	175	12	77
Хлібобулочні вироби, рисовий папір	139	255	152	115	-103
Шоколад	152	188	143	36	-45
Цукор	280	14	139	-266	126
Кондвироби з цукру без вмісту какао	113	203	139	90	-65
Мед натуральний	134	143	137	10	-7
Сигари, сигарили та сигарети, цигарки	294	335	113	41	-222
Молоко та вершки, згущені	81	57	90	-23	33
Масло вершкове	130	52	82	-78	29
Інші горіхи	101	115	80	14	-35
Казеїн, казеїнати та інші похідні казеїнів	40	47	80	7	33
Овочі бобові сушені	149	143	75	-6	-67
М'ясо великої рогатої худоби, морожене	86	115	69	29	-46
Спирт етиловий, спиртні напої	90	88	67	-2	-21
Крохмалі; інулін	19	40	57	21	17
Води, з доданням цукру чи інших підсолоджувальних або ароматизувальних речовин	42	133	56	91	-77
Маргарин	86	87	52	1	-35
Екстракти солодові; готові харчові продукти без/з какао	116	75	51	-41	-24
Інше	1 402	1 615	1 090	213	-524
Всього	17 811	27 756	23 444	9 944	-4 312

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

Значною мірою такі тенденції обумовлені наданням ЄС додаткових торгових преференцій для українських виробників. Аналіз географічної

структури експорту української агропродовольчої продукції в 2017–2021 рр. свідчить про його нарощування на всі регіональні ринки за винятком країн СНД, найбільше до Китаю (в 4,2 рази) та країн Америки (в 2,3 рази). Спостерігалось посилення ролі Китаю (питома вага збільшилася на 9,7 відсоткових пункти) та країн Америки (+0,3 відсоткових пункти) за рахунок зниження вагомості інших країн Азії (-3,5 відсоткових пункти), країн ЄС-27 (-3,2 відсоткових пункти) та країн СНД (-2,3 відсоткових пункти) (табл. 4).

Табл. 4. Регіональна структура українського експорту агропродовольчої продукції в 2017-2022 рр.

Регіон	2017	2021	2022	Приріст	
				2021 / 2017	2022 / 2021
Вартість, млн дол. США					
ЄС-27	5 515	7 712	12 949	2 197	5 237
Інші країни Європи	742	1 125	851	384	-274
СНД	1 124	1 101	388	-23	-713
Америка	129	296	225	166	-71
Африка	2 543	3 741	1 644	1 198	-2 098
Китай	1 016	4 284	1 887	3 268	-2 397
Інші країни Азії	6 639	9 385	5 452	2 746	-3 932
Інші регіони	104	113	49	8	-63
Всього	17 811	27 756	23 444	9 944	-4 312
Частка, %					
ЄС-27	31,0	27,8	55,2	-3,2 в.п.	27,4 в.п.
Інші країни Європи	4,2	4,1	3,6	-0,1 в.п.	-0,4 в.п.
СНД	6,3	4,0	1,7	-2,3 в.п.	-2,3 в.п.
Америка	0,7	1,1	1,0	0,3 в.п.	-0,1 в.п.
Африка	14,3	13,5	7,0	-0,8 в.п.	-6,5 в.п.
Китай	5,7	15,4	8,0	9,7 в.п.	-7,4 в.п.
Інші країни Азії	37,3	33,8	23,3	-3,5 в.п.	-10,6 в.п.
Інші регіони	0,6	0,4	0,2	-0,2 в.п.	-0,2 в.п.
Всього	100	100	100	-	-

Джерело: розраховано автором за даними [10, 11]

В 2022 р. внаслідок російської агресії, блокування традиційних логістичних шляхів відбулася різка переорієнтація українського експорту агропродовольчої продукції. Зокрема, обсяг постачання в країни ЄС збільшився на 5,2 млрд дол. США, тоді як у всі інші регіони – скоротився (сумарно на 9,5 млрд дол. США). Як наслідок, вагомість країн ЄС в експорті зросла до 55,2 % (рис. 6).

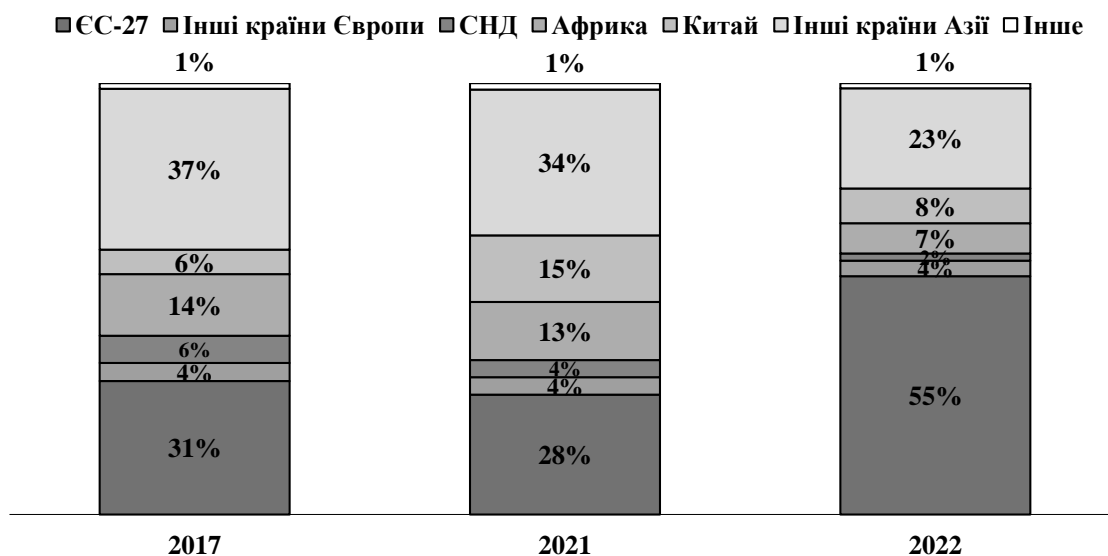

Рис. 6. Регіональна структура українського експорту агропродовольчої продукції в 2017-2022 рр., %

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити певні висновки.

1) Агропродовольчий сектор України є одним із ключових в економіці, забезпечуючи значну частку валової доданої вартості України, та демонструє порівняно вищий рівень ефективності (продуктивність праці в секторі більш як в 1,4 рази вища, ніж в інших секторах економіки України).

2) Сектору притаманний високий рівень експортоорієнтованості виробництва, причому до початку повномасштабного військового вторгнення до України окреслювались позитивні тенденції щодо зростання обсягів переробки сільськогосподарської сировини в Україні в готову харчову продукцію. Однак після отримання рекордного довоєнного рівня експорту обсяги українського експорту внаслідок російської агресії значною мірою скоротилися, головним чином, через блокування морських портів. У відносному вимірі частка агропродовольчої продукції у загальному обсязі товарного експорту країни зросла у зв'язку із порівняно меншими темпами падіння експорту агропродовольчих товарів порівняно з іншою продукцією.

3) Дослідження товарної структури експорту засвідчило, що він є висококонцентрованим – на 6 найбільших товарних позицій припадає майже 78 % обсягів, а саме: кукурудза, олія, пшениця, ріпак, соняшник та макуха. Абсолютна більшість товарних позицій агропродовольчого експорту демонструвала зростання (за винятком цукру, соєвих бобів та окремих незначущих товарних позицій), однак в результаті впливу російської агресії відбулися суттєві зміни в товарній структурі експорту. Зокрема, внаслідок втрати виробничих потужностей та логістичних шляхів суттєво скоротився експорт продуктів переробки олійних культур: олії та макухи. Натомість різко збільшилось постачання на іноземні ринки олійних: насіння соняшнику та соєвих бобів.

4) Україна наростила експорт на всі регіональні ринки, за винятком країн СНД. В регіональній структурі експорту агропродовольчої продукції з України

спостерігалось посилення ролі Китаю та країн Америки за рахунок зниження вагомості інших країн: Азії, країн ЄС та СНД. В результаті російського військового вторгнення, що спричинило блокування традиційних логістичних шляхів, відбулася різка переорієнтація українського експорту агропродовольчої продукції: поставки в країни ЄС збільшилися за рахунок скорочення у всі інші регіони (як наслідок, вагомість країн ЄС в експорті зросла).

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є вивчення альтернативних шляхів транспортування українських експортних поставок агропродовольчої продукції з позиції можливої переорієнтації логістичних шляхів та розширення ринків збуту, а також дослідження напрямів покращення становища України на міжнародному ринку.

Література:

1. Шубравська О. В. Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 5–12.
2. Пугачов М. І., Болдирева Л. М. Агропродовольчий сектор: економічний дискурс. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 15–19.
3. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–94.
4. Пугачов М. І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 6–13.
5. Бокій О. В. Розвиток експорту агропродовольчої продукції в Україні. *Продовольчі ресурси*. 2021. Т. 9. № 16. С. 237–252.
6. Ткачук Г., Бурачек І., Бужимська К., Біляк Т. Місце України в глобальному агропродовольчому просторі, сучасний стан та тенденції розвитку. *Věda a perspektivy*. 2023. № 3. С. 111–124.
7. Березюк С., Гонтарук Я., Ясінська Б. Забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-44>.
8. Таблиця «витрати-випуск» за 2020 рік (в основних цінах). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/tvv_oc/vitr_vip_os20xl.UЕ.xlsx (дата звернення: 19.04.2023)
9. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2021). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_ek_2010_2021_ue.xlsx (дата звернення: 19.04.2023).
10. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу за 2017-2022 рр. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/e_iovt/arh_iovt2022.htm (дата звернення: 19.04.2023).
11. Статистика та реєстри Державної митної служби України за 12 міс. 2022 р. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika> (дата звернення: 19.04.2023).

References:

1. Shubravskaya, O. V. (2016). Development of agro-food production in Ukraine: tasks and challenges. *Economy of agro-industrial complex*, no. 4, pp. 5–12 (in Ukrainian).

2. Pugachev, M. I., Boldyreva, L. M. (2016). Agri-food sector: economic discourse. *Economy of agro-industrial complex*, no. 11, pp. 15–19 (in Ukrainian).
3. Ostashko, T. O. (2016). Export of agro-food products to the EU: prospects and tasks. *Economics and forecasting*, no. 1, pp. 83–94 (in Ukrainian).
4. Pugachev, M. I. (2019). Development of foreign trade in agro-food products. *Economy of agro-industrial complex*, no. 3, pp. 6–13 (in Ukrainian).
5. Bokii, O. V. (2021). Development of export of agro-food products in Ukraine. *Food resources*, vol. 9, no. 16, pp. 237–252 (in Ukrainian).
6. Tkachuk, G., Burachek, I., Buzymska, K., Bilyak, T. (2023). The place of Ukraine in the global agro-food space, current state and development trends. *Science and perspective*, no. 3, pp. 111–124 (in Ukrainian).
7. Berezyuk, S., Hontaruk, Ya. & Yasinska, B. (2023). Ensuring the food security of the state in the conditions of martial law. *Economy and society*, 2023, Iss. 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-44>. (in Ukrainian).
8. Table "expenditure-output" for 2020 (in basic prices). Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/tvv_oc/vitr_vip_0s20xl.UE.xlsx (Accessed April 19, 2023) (in Ukrainian).
9. Volume of sold products (goods, services) of economic entities by types of economic activity (2010-2021). Available at https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_ek_2010_2021_ue.xlsx (Accessed April 19, 2023) (in Ukrainian).
10. Foreign trade of certain types of goods by countries of the world for 2017-2022 Available at https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/e_iovt/arh_iovt2022.htm (Accessed April 19, 2023) (in Ukrainian).
11. Statistics and registers of the State Customs Service of Ukraine for 12 months. 2022. Available at <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#statistika> (Accessed April 19, 2023) (in Ukrainian).

Annotation

Mostovyak M. I.

State and Problems of Agriculture Export Products in Ukraine

The agro-food sector is of great importance for Ukraine, contributing to the provision of national food security and the formation of GDP. Analysis of trends in the development of the export of Ukrainian agri-food products to the understanding of the state of development and the determination of factors affecting this economy. The article is devoted to the study of the current state of export of agro-food products in Ukraine and identification problems affecting its development. The main export trends are considered, the main problems are identified, and the factors limiting the growth of the export potential of the agro-industrial sector in the country are analyzed. In the article, general scientific and special methods are used to obtain a complex detection of the problems of export of agro-food products: empirical, series of dynamics, graphic, abstract-logical and others.

An analysis of the export-orientation of agro-food production was conducted, the results of which established a high level of export-orientation. The growth of the role of the agro-food sector in the total volume of exports was revealed, which is mainly due to the increase in the price of products. The study of the commodity structure of the export of agro-food products proved that it is highly concentrated. The largest

volumes of simple exports fell on commodity positions, which are mostly represented by raw materials. The study of the regional structure of the export of agro-food products testified to the tendency of its increase in almost all regional markets.

It has been established that as a result of Russian aggression, there have been significant changes in the volumes, commodity and regional structure of Ukrainian agro-food exports. Volumes of Ukrainian exports have significantly decreased, mainly due to the blocking of seaports; increased importance in the export of the EU country.

Prospects for further research can be the study of the reorientation of logistics routes and the expansion of sales markets, as well as directions for improving Ukraine's position in the main world regional markets.

Key words: export, agro-food products, level of export orientation, commodity structure of export, regional structure of export, agro-food sector.

УДК: 349.3

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-82-91

СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

Т. А. ДЕРКАЧ, кандидат економічних наук

Н. В. АНДРУСІШИНА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена системі пенсійного забезпечення в Україні і основним проблемам, які в ній існують. Розглянуто можливі напрями покращення та розвитку системи, включаючи фінансову стійкість, зменшення розбіжностей у розмірах пенсій, раціональне встановлення пенсійного віку, розширення пенсійного покриття, ефективне управління та підвищення фінансової грамотності громадян. Висвітлено обставини, що призвели до неуспішного впровадження накопичувальної системи і описує параметричні зміни, що були введені до солідарної пенсійної системи. Загалом, стаття підкреслює важливість забезпечення стійкості пенсійного страхування в Україні та необхідність реформ для поліпшення соціального забезпечення пенсіонерів.

Ключові слова: соціальне забезпечення; пенсійне страхування, пенсійне забезпечення; пенсійна реформа; соціальні послуги; межа бідності; мінімальний економічний добробут.

Постановка проблеми. Діяльність системи пенсійного забезпечення є важливою та необхідною умовою розвитку багатьох сфер національної економіки. У зв'язку з кризою та існуючою солідарною пенсійною системою, рівень соціального забезпечення українських пенсіонерів був недостатньо високим. Проте, з початком повномасштабної агресії російської федерації проти

України, матеріальна підтримка людей похилого віку знизилася до рівня межі бідності, що створює серйозний ризик для пенсіонерів. Система пенсійного забезпечення в Україні стикається з численними викликами і проблемами, які мають серйозний вплив на життя пенсіонерів та фінансову стабільність держави. Основними є : проблемами у фінансуванні, демографічна ситуація, зменшення робочої сили, низькі заробітні плати призводять до зменшення внесків у пенсійний фонд, що в свою чергу впливає на можливість забезпечити адекватні пенсії для майбутніх поколінь пенсіонерів. Також у системі пенсійного забезпечення в Україні існує велика залежність від державного пенсійного фонду. Це означає, що пенсії виплачуються за рахунок поточних внесків працездатного населення. Система пенсійного забезпечення в Україні також стикається з проблемами корупції та недовіри, виникнення несправедливості між різними категоріями пенсіонерів.

Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу та реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. Необхідність забезпечення стабільного фінансування, боротьба з корупцією, покращення соціального захисту пенсіонерів і розширення можливостей для працевлаштування мають бути серед пріоритетних напрямків дій уряду та соціальних організацій для розв'язання проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні. Тому питання пенсійного забезпечення є надзвичайно актуальним для України і потребує наукового вирішення, враховуючи воєнний стан в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням особливостей державного фінансування системи пенсійного забезпечення присвячено багато праць та досліджень науковців. Зокрема, значний внесок у розкриття питання пенсійного забезпечення в Україні зробили багато науковців, економістів, соціологів та фахівців з інших галузей: Бессараб В., Минюком Е., Ковалем О., Шаповалом М., Гамановою О., Гетьманом О., Романюком О., Гнибіденком І., Кравченком М., Крентовською О., Козиревим В., Лібановою Е., Нечай А., Кукуриком М., Боровиком П., Зайчуком Б., Андрусевичем Н., Руденком Я., Макаровом О. та багато інших. Дані дослідження охоплюють широкий спектр аспектів, включаючи правові, економічні, соціальні та демографічні аспекти і як результат, формулюються рекомендації та пропозиції щодо поліпшення пенсійного забезпечення в Україні, зміни законодавства та розвитку соціальних програм. Ці дослідження відіграють важливу роль у формуванні стратегії розвитку пенсійної системи та сприяють покращенню соціального захисту пенсіонерів в Україні.

Методика досліджень. При дослідженні системи пенсійного забезпечення в Україні використовуватися різні методи досліджень: аналіз статистичних даних використовувався при зборі та аналізі статистичних даних про пенсійну систем; опитування – за допомогою якого було зібрано думки, досвід та задоволення пенсіонерів щодо системи пенсійного забезпечення; економічне моделювання дало змогу проаналізувати фінансову стійкість та ефективність пенсійної системи; порівняльний аналіз допоміг провести порівняльний аналіз систем пенсійного забезпечення в інших країнах, зокрема в країнах з розвинутою

пенсійною системою; експертна оцінка використовувалася при залученні експертів з пенсійного забезпечення, економістів, соціологів та інших фахівців для проведення оцінки системи.

Мета дослідження. Полягає у глибокому аналізі системи пенсійного забезпечення в Україні з ціллю оцінки її ефективності та стабільності. Дослідження спрямоване на виявлення можливих недоліків, проблем та викликів, з якими стикається система пенсійного забезпечення в країні. Крім того, мета полягає у визначенні причин, що призводять до цих проблем, та пошуку ефективних рішень для їх вирішення.

Результати досліджень. Система пенсійного забезпечення є одним із найважливіших чинників забезпечення потреб громадян, які досягли пенсійного віку. Від ефективності структури та діяльності цієї системи залежить змога пенсіонерів пристойно жити після завершення трудової діяльності [1]. Крім того, отримання пенсії є додатковим стимулом легалізувати трудову діяльність для отримання необхідного стажу.

У 21 столітті питання пенсійного забезпечення активно обговорюється багатьма науковцями та практиками, чи то на рівні економіки, чи то на рівні філософії, соціології та права. Пенсії, які виплачує держава, є одним із важливих чинників, що визначають рівень життя людей і добробут найбідніших верств населення. Однією із сучасних тенденцій є те, що пенсійне забезпечення в багатьох країнах стало заручником політичної ситуації, тому пенсійні виплати збільшуються.

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціального захисту населення, оскільки воно виступає основною та необхідною гарантією стабільного розвитку суспільства. Ця система враховує інтереси як активного, так і непрацездатного населення, охоплюючи їх одночасно. Пенсійне забезпечення, яке включає в себе особливу роль державної соціальної функції, становить важливу складову для тих, хто має право на пенсію згідно з чинним законодавством. Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення громадян, які не можуть працювати, оскільки для них пенсія фактично стає основним джерелом забезпечення виживання [2].

Рівень пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального стану населення країни. Після виходу на пенсію людина втрачає поточне джерело доходу і в країнах з перехідною економікою залежить від державної пенсійної системи. Значну частину населення становлять пенсіонери, й держава не може не звертати уваги на цю велику категорію громадян. Соціальну захищеність пенсіонерів гарантує уряд, шляхом виплачування пенсій та постійного перегляду їх розміру відповідно до зростання вартості мінімального споживчого кошика.

До притаманних ознак пенсійного забезпечення, належать:

– фінансування за рахунок спеціально створених державних і недержавних фондів (Пенсійного фонду, недержавних пенсійних фондів; Накопичувального фонду);

– надання у встановлені строки у грошовій формі довічно;

– реалізується не в будь-якій життєвій ситуації, що потребує соціальної підтримки, а лише в окремих випадках – збереження непрацездатності осіб, не здатних до трудової діяльності за віком або за станом здоров'я;

– розмір пенсії залежить від таких факторів, як розмір заробітної плати, тривалість страхового стажу, кількість відпрацьованих років та здійснені накопичення;

– перерозподіл доходів від працездатного населення на користь пенсіонерів як кінцевих споживачів;

– особа, яка має право на пенсію, визначається законом або договором.

Основними цілями пенсійного забезпечення є: запобігти бідності та подальшому зниженню життєвого рівня; розподіл витрат на споживання протягом життя; забезпечення гарантованого доходу у результаті припинення трудової діяльності чи у старості [3].

Умови війни в 2022 році привели до появи нової реальності, вимагаючи від нас пристосування до нових викликів, правил та бізнес-культури. На початку це може бути шоком та страхом, проте людина має властивість адаптуватися, що дозволяє їй швидко пристосуватися до нових умов існування. Війна суттєво змінила життя мільйонів пенсіонерів в Україні.

Повномасштабна агресія рф проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року, створює значні ризики для осіб пенсійного віку, оскільки більшість із них не лише не можуть залишити межі нашої держави, а й не можуть залишити інтенсивні бойові дії та окуповані території. Крім того, погіршення економічної ситуації в країні та знецінення національної валюти вплинуло на реальну вартість пенсій, що призвело до зниження купівельної спроможності пенсіонерів, а отже, і рівня їхнього життя.

Встановлення мінімально необхідного рівня економічного добробуту громадян є критично важливим аспектом якісного соціального захисту. Однією з найбільших верств населення в Україні є пенсіонери, які, враховуючи значну еміграцію, викликану повномасштабною війною з російською федерацією, складають близько третини загального населення України.

Мінімальний рівень економічного добробуту для пенсіонерів визначається рівнем пенсійного забезпечення, який в свою чергу є основою соціального забезпечення таких осіб.

Відповідно до особливостей солідарної пенсійної системи, в Україні, щорічно встановлюється мінімальний рівень пенсії. Таким чином, станом на липень 2022 року мінімальний розмір пенсії в Україні становить 2600 гривень [4]. Що стосується середнього розміру пенсії, то цей показник є некоректним, враховуючи наявність в Україні спеціальних пільгових пенсій, які призначаються за певні заслуги або у зв'язку з роботою осіб, які виконують певну важку чи шкідливу роботу, оскільки мінімальний розрив між пенсіями та спеціальними пільговими пенсіями може досягати понад 30 разів. Відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI максимальний розмір пенсії не може перевищувати 10 % прожиткового мінімуму [5]. Однак це обмеження не

поширюється на тих, кому було призначено підвищені пенсії до набрання чинності законом. Тому, аналізуючи розмір пенсійного забезпечення в Україні та його достатність для забезпечення мінімального економічного добробуту пенсіонерів, доцільно використовувати градацію, запропоновану Пенсійним фондом України або Державною службою статистики України. Щодо формулювання мінімального розміру пенсійного забезпечення для досягнення мінімального економічного добробуту, насамперед, необхідно використовувати розрахунки ООН, згідно з якими межа бідності становить 5,5 доларів США на день доходу на одну особу. Таким чином, будь-яка особа, яка отримує дохід не менше 5,5 доларів США на день, вважається знаходитися поза межею бідності [6].

В таблиці 1 наведено приблизну кількість пенсіонерів України, які отримують пенсію в розмірі менше за 165 доларів на місяць, це можна назвати критичною ситуацією в пенсійній системі, оскільки з них видно, що 8,69 млн пенсіонерів України, що становить 80,5 % від загальної кількості, знаходяться нижче рубежу бідності.

Табл. 1. Розрахунок доходу пенсіонерів України та розміру пенсії на один день в доларах США станом на вересень 2022 року [4]

Величина пенсій у грн.	Частина пенсіонерів, які одержують конкретний розмір пенсії, %	Кількість пенсіонерів, які одержують конкретний обсяг пенсії, млн осіб	Величина пенсії в \$ США**	Дохід в \$ однієї особи що отримує пенсію за 1 день
до 2000 грн	3,70 %	0,40	до 47,96 дол.	до 1,6 дол.
від 2001 до 3000 грн	40,40 %	4,36	від 47,98 до 82,05 дол.	від 1,6 до 2,4 дол.
від 3001 до 4000 грн	20,50 %	2,21	від 71,94 до 71,97 дол.	від 2,4 до 3,2 дол.
від 4001 до 5000 грн	10,90 %	1,18	від 95,95 до 119,9 дол.	від 3,2 до 4,0 дол.
від 5001 до 10000 грн	18,30 %	1,98	від 119,93 до 239,81 дол.	від 4,0 до 7,99 дол.
понад 10000 грн	6,20 %	0,67	понад 239,81 дол.	понад 7,99 дол.
Приблизна кількість пенсіонерів України, які перебувають поза межею бідності, млн осіб		8,69	x	x

Проте, 6,98 млн пенсіонерів отримують в середньому за день дохід не більше ніж 3,2 доларів. Якщо війна з російською федерацією затягнеться, а національна економіка продовжить занепадати, то, ймовірно, відбудеться

знецінення національної валюти, що призведе до збільшення кількості пенсіонерів, які опиняться за межею бідності.

Необхідно наголосити на значенні нематеріального аспекту соціального захисту пенсіонерів, який базується на наданні високоякісних соціальних послуг, зокрема у сфері соціального забезпечення, це особливо важливо в умовах воєнного стану та обмежених ресурсів для швидкого зростання доходів державного бюджету України та Пенсійного фонду України. Майже половина мінімального набору продуктів харчування на місяць може бути придбана лише з пенсії 400 тис. пенсіонерів в Україні, тоді як 4,36 млн осіб повністю витрачають свою пенсію на споживчі потреби. У зв'язку з цим, необхідно розробити механізми для забезпечення матеріальної та соціальної підтримки цієї категорії осіб які отримують пенсію в розмірі до 3000 грн.

Тому необхідно розробити механізми збільшення матеріального забезпечення незахищеної категорії пенсіонерів із меншими пенсіями як під час, так і після воєнного стану. В умовах воєнного стану одним із таких механізмів може стати виплата Урядом безумовного базового доходу [7] пенсіонеру в розмірі 4–5 тис. грн для створення належного запасу продуктів харчування та медикаментів для отримання пенсіонерів пенсії до 2 тис. грн. Крім того, можна розглянути механізм повного субсидування комунальних послуг для одиноких пенсіонерів, які отримують пенсію до 3 тис. грн.

Проте, забезпечення безумовних доходів у розмірі 21,8 млрд грн окремих категорій пенсіонерів може бути надскладним завданням для бюджету, враховуючи високий дефіцит державного бюджету України, економічну кризу, високий рівень інфляції, тому варто посилити співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями, такими як: Всесвітня продовольча програма; НУО «Людина в біді»; Європейський механізм цивільного захисту; Управління з координації гуманітарних питань ООН та ін. Перелічені гуманітарні організації неодноразово брали участь у порятунку пенсіонерів на передовій та звільнених територіях України, але гуманітарна криза, викликана економічною кризою, охопила всю нашу державу, але публічної інформації про проблеми бідності пенсіонерів мало, оскільки основний інформаційний потік спрямований на передову.

Основні проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні включають:

- фінансова нестійкість, це виникає коли система пенсійного забезпечення стикається з проблемою недостатніх фінансових ресурсів для виплат пенсій. Низькі пенсійні внески, недостатні заробітні плати та демографічні виклики, такі як зменшення населення та зростання частки пенсіонерів, призводять до дисбалансу між доходами та витратами пенсійного фонду;

- недостатність пенсійних виплат проявляється у розмірах пенсій, який у багатьох випадках є недостатнім для забезпечення достойного рівня життя пенсіонерів. Це особливо стосується груп населення з низькими заробітними доходами або обмеженим страховим стажем;

- низький пенсійний вік в Україні порівняно з іншими країнами. Це призводить до того, що пенсіонери виходять на пенсію на ранніх етапах свого

життя, що збільшує фінансове навантаження на пенсійну систему та скорочує період активного заробітку;

- тіньова економіка та неплатежі заробітної плати призводять до зменшення обсягу пенсійних внесків до пенсійного фонду, що погіршує фінансове становище системи пенсійного забезпечення.

- нерівність та несправедливість система пенсійного забезпечення проявляється у розподілі пенсійних виплат. Існують великі розбіжності в розмірах пенсій між різними категоріями пенсіонерів, що породжує відчуття несправедливості серед населення.

- демографічні виклики виражаються через зменшення населення та зростання частки пенсіонерів впливають на фінансову стійкість системи. Відсутність достатнього числа працездатного населення призводить до зменшення пенсійних внесків та збільшення потреб у виплатах пенсій;

- корупція та недовіра, що призводить до неправильного розподілу коштів, втрати довіри громадян до системи та погіршення її ефективності.

Ці проблеми складні та потребують системного підходу та реформ для їх вирішення.

Отже, основними напрямками покращення та розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні можна визначити забезпечення фінансової стійкості, зменшення розбіжностей у розмірах пенсій, раціональне встановлення пенсійного віку, розширення пенсійного покриття, прозоре та ефективне управління, а також підвищення свідомості та фінансової грамотності громадян. Також однією з важливих складових у поліпшенні соціального забезпечення осіб які отримують пенсію в Україні після завершення війни є необхідність проведення пенсійної реформи. Це обумовлено тим, що одним з недоліків пенсійної системи України є неефективне функціонування принципу солідарності між поколіннями та між категоріями пенсіонерів. Ураховуючи демографічну кризу, спричинену старінням населення, значним приростом мігрантів внаслідок війни та зростанням безробіття, стає складною завданням забезпечити стійкі надходження єдиного соціального внеску в Пенсійний фонд з боку працездатного населення для забезпечення потреб осіб похилого віку.

Для вирішення проблем, що виникають у солідарній системі пенсійного забезпечення в Україні, можна розглянути можливість впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення як другого рівня. Цей підхід передбачає, що працюючі громадяни сплачують внески до накопичувального фонду, а після досягнення пенсійного віку отримують накопичені кошти у вигляді разової допомоги або щомісячних виплат. Метою накопичувальної системи є збалансування доходів і витрат пенсійних фондів та збільшення розміру пенсійних виплат. Проте, через затримку прийняття управлінських рішень та існуючі ризики, запровадження пенсійної системи другого рівня в Україні не було успішним. Замість цього, були введені параметричні зміни до солідарної пенсійної системи. Ці зміни включали збільшення страхового стажу, підвищення пенсійного віку та скасування деяких особливих умов для отримання пенсій за вислугою років.

Таким чином, в Україні були вжиті заходи, щоб зміцнити солідарну систему пенсійного забезпечення, але впровадження накопичувальної системи другого рівня не вдалося здійснити через обставини, що виникали у процесі [8].

Варто відмітити, що для впровадження обов'язкової накопичувальної системи – другого рівня пенсійної системи в майбутньому необхідно створити умови, що гарантують збереження вартості пенсійних внесків і надають гарантії щодо їх виплати після виходу на пенсію.

Пенсійне забезпечення є унікальним показником добробуту держави та рівня життя людей. Саме пенсійне забезпечення розглядається як особлива частина соціальної функції держави, а також тих, хто має право на пенсію згідно з чинним законодавством. Економічна та імміграційна криза в Україні через війну з російською федерацією негативно вплинула на рівень соціального забезпечення українських пенсіонерів. Зокрема, внаслідок девальвації національної валюти та інфляції реальна вартість пенсій значно знизилася, що призвело до того, що приблизно 80 % українських пенсіонерів опинилися нижче межі бідності. Додатково, близько 4,4 млн пенсіонерів витрачають всю свою пенсію на придбання продуктів харчування, що створює катастрофічну ситуацію в галузі соціального забезпечення пенсіонерів. Для вирішення проблеми зі зростанням рівня соціального захисту пенсіонерів в Україні в умовах воєнного стану, в статті пропонується розширити співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями. Також потрібно включити до переліку осіб, які потребують гуманітарної допомоги, пенсіонерів, які отримують пенсію в розмірі до 2 тис. грн, а також одиноких пенсіонерів з пенсією до 3 тис. грн.

Висновок. Основні напрями покращення та розвитку системи пенсійного страхування в Україні включають забезпечення фінансової стійкості, зменшення розбіжностей у розмірах пенсій, раціональне встановлення пенсійного віку, розширення пенсійного покриття, прозоре та ефективне управління, а також підвищення свідомості та фінансової грамотності громадян. Однак, однією з важливих складових у поліпшенні соціального забезпечення осіб, які отримують пенсію в Україні після завершення війни, є необхідність проведення пенсійної реформи.

З метою вирішення проблем солідарної системи пенсійного забезпечення, можна розглянути впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення як другого рівня. Проте, наразі запровадження цієї системи в Україні не було успішним через затримку прийняття управлінських рішень та існуючі ризики. Замість цього, були введені параметричні зміни до солідарної пенсійної системи.

Для успішного впровадження накопичувальної системи у майбутньому, необхідно створити умови, що гарантують збереження вартості пенсійних внесків і надають гарантії щодо їх виплати після виходу на пенсію. Варто звернути увагу на потребу проведення пенсійної реформи з урахуванням демографічної кризи, старіння населення, міграційних процесів та інших факторів, що впливають на стійкі надходження до Пенсійного фонду та забезпечення потреб пенсіонерів.

Література:

1. Гаманова О., Димніч О. Проблеми побудови в Україні трирівневої пенсійної системи. *Фінанси, облік і аудит*. 2017. № 2 (30). С. 58–59.
2. Смутчак З. В. Система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 5-2 (15). С. 66–69.
3. Шалієвська Л. І. До питання про сутність пенсійного забезпечення населення України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2018. Вип. 1. С. 130–140.
4. Соціальний захист. 2022. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.01.2023).
5. Про заходи щодо законодавчого реформування пенсійної системи: закон України № 3668-VI від 8 липня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text> (дата звернення: 18.01.2023).
6. The development impact of the war in Ukraine. Initial projections. United Nations development programme. 2022. URL: <https://www.undp.org/publications/developmentimpact-war-ukraine-initial-projections> (дата звернення: 18.01.2023).
7. Юрків Ю. Безумовний базовий дохід після війни в Україні: чи доцільно? *Економічна правда*. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/5/686659/> (дата звернення: 02.02.2023).
8. Пищуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт». 2017. 456 с.

References:

1. Gamanova, O., Dymnich, O. (2017). Problems of building a three-level pension system in Ukraine. *Finance, accounting and auditing*, no. 2 (30), pp. 58–59. (in Ukrainian).
2. Smutchak, Z. V. (2016). Pension system as a component of social protection of the population. *Economic Herald. Zaporizhzhia State Engineering Academy*, issue 5-2 (15), pp. 66–69. (in Ukrainian).
3. Shalievskaya, L. I. (2018). To the question of the essence of pension provision of the population of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. The series is economical*, issue 1, pp. 130–140. (in Ukrainian).
4. Social protection. 2022. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (date of application: 18.01.2023).
5. On measures for legislative reform of the pension system: Law of Ukraine No. 3668-VI of July 8, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text> (date of application: 18.01.2023).
6. The development impact of the war in Ukraine. Initial projections. United Nations development program. 2022. URL: <https://www.undp.org/publications/developmentimpact-war-ukraine-initial-projections> (date of access: 18.01.2023).
7. Yurkiv, Yu. Unconditional basic income after the war in Ukraine: is it appropriate? *Economic truth*. Access mode:

https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/5/686_659/ (date of application: 02.02.2023).

8. Pyshchulina, O., Koval, O., Burlai, T. (2017). Financial, social and legal aspects of the pension reform in Ukraine. world experience and Ukrainian realities. Razumkov Center. "Zapovit" publishing house. 456 p. (in Ukrainian).

Annotation

Bondarenko N. V., Ulianych Yu. V., Derkach T. A., Andrusishyna N. V.

The pension system in Ukraine

The paper is devoted to Ukrainian pension system and the main problems that exist there. It examines the potential for improving and developing the system, including financial sustainability, reducing pension inequality, setting reasonable retirement ages, expanding pension coverage, effective administration, and improving the financial literacy of the population. The paper examines current approaches to defining the concept of "pension provision" and confirms its nature and effectiveness in Ukraine.

The war against Russian Federation and the resulting devaluation of the country's currency have significantly reduced the level of social protection for pensioners, proving that approximately 8.69 million pensioners are below the poverty line. In order to increase the level of social protection of pensioners in Ukraine under martial law, it is proposed to expand cooperation with international humanitarian organizations and to introduce compulsory social services in the form of assistance to pensioners registered in employment centers.

Particular attention is paid to the introduction of a funded pension system as the second pillar and the need for pension reform. It clarifies how the introduction of the endowment plan failed and explains the parametric changes introduced to the PAYG pension plan. In general, the article emphasizes the importance of ensuring the sustainability of pension provision in Ukraine and the need for reforms to improve the social security of pensioners.

For the successful implementation of the accumulation system in the future, it is necessary to create conditions that guarantee the preservation of the value of pension contributions and provide guarantees regarding their payment after retirement. It is worth paying attention to the need to carry out a pension reform taking into account the demographic crisis, population aging, migration processes and other factors that affect stable incomes to the Pension Fund and meeting the needs of pensioners

Key words: *social security; pension provision; pension reform; social services; poverty line; minimum economic well-being.*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ю. О. НЕСТЕРЧУК, доктор економічних наук

І. М. СИНЕНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті розглядаються особливості інформаційно-комунікаційних технологій, дана характеристика інформаційно-комунікаційного ринку та визначено його поняття, розглянуто структуру світового інформаційно-комунікаційного ринку, обсяги ринків інформаційних технологій у світі.

Досліджено інформаційно-комунікаційний ринок України. Розглянуто інформаційно-комунікаційний ринок України в аспекті динаміки розміру частки інформаційно-технологічної галузі у ВВП, кількості спеціалістів у інформаційно-технологічній галузі, експорту послуг інформаційно-технологічної галузі, частки ринків, на які орієнтується український IT-аутсорс.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-комунікаційний ринок, телекомунікації, інформаційні технології, інформаційні послуги.*

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології займають вагомe місце у житті сучасного суспільства. Вони стають частиною великої кількості продуктів і послуг, уможливають обмін інформацією на великих відстанях, широко застосовуються в бізнесі, змінюючи при цьому процес виробництва, просування та реалізації різних матеріальних і нематеріальних благ, сприяючи раціональнішому використанню виробничих ресурсів, забезпечуючи мобільність менеджерів та можливість ведення бізнесу у різних країнах за рахунок автоматизації процесу управління ним у цілому.

Сфера інформаційно-комунікаційних технологій наразі є досить динамічною та засвідчує, що наближається наступна цифрова революція, яка призведе до трансформації бізнесу, уряду, суспільства в цілому. Цей напрям інтелектуальної діяльності включає розробку програмного забезпечення, системну інтеграцію та консалтинг, виробництво і продаж комп'ютерної техніки. Розвиток такої індустрії є ключовим фактором підвищення інвестиційно-інноваційного потенціалу країн світу, а також – рушійною силою у багатьох сферах економіки. Але лише держава, яка має високий рівень науково-технічного розвитку, може зайняти вагому нішу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Саме тому розвиток ринку інформаційно-комунікаційних технологій у більшості розвинутих держав, наприклад у США, Канаді, Японії, Німеччині, є стратегічною метою наступних десятиліть.

Інформаційно-комунікаційні технології мають стати рушійною силою інновацій і для вітчизняної економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ринку інформаційно-комунікаційних товарів і послуг присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: П. В. Акініна, С. В. Валого, В. Г. Герасимчука, Дж. Бойетт, О. Н. Романова, Б. Твісса, Р. А. Фатхутдінова, І. В. Яцкевича та ін. Українські науковці М. Є. Марков, О. В. Виноградова, С. В. Гончаренко, М. І. Діба та Ю. О. Гернего у своїх працях розглядають проблемні питання розвитку та поширення інформаційно-комунікаційного сектору національної економіки. Іноземні вчені вивчають передумови, переваги, ризики та інші особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах глобальних ринків: С. Дробязко, А. Литвин, О. Коваленко, В. Македон, Н. Метеленко, О. Рудяк, Н. Шевцова, З. Яремко.

Теоретичні та прикладні дослідження, пов'язані з визначенням особливостей розвитку сектору інформаційно-комунікаційних технологій, проведено наступними українськими науковцями: К. О. Безугла, Л. М. Уніят стосовно його інноваційного аспекту, С. П. Карапиша в контексті освіти, І. П. Малік з позиції формування інформаційної економіки. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на соціально-економічний розвиток країн системно досліджується експертами Всесвітнього економічного форуму, ООН та інших світових організацій.

Динамічність сектору інформаційно-комунікаційних технологій та його адаптивність до змін спонукає науковців тримати питання його впливу на розвиток національної економіки у фокусі стратегічних досліджень.

Методика досліджень. Теоретико-методологічну основу проведеного дослідження сформуvalи праці вітчизняних і зарубіжних науковців, провідних вчених та практиків у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Маючи базу загальнонаукові методи, аналіз теоретичних основ використання інформаційно-комунікаційних технологій здійснювався з використанням системного методу. При дослідженні новочасності поняття інформаційно-комунікаційного ринку використано метод аналізу. За допомогою абстрактно-логічного методу обґрунтовано і викладено висновки та пропозиції стосовно стану та подальшого розвитку інформаційно-комунікаційного ринку України.

Результати дослідження. Особливістю інформаційно-комунікаційних технологій є те, що вони охоплюють спектр інформаційних та комунікаційних технічних засобів і методів збирання, обробки й передання даних для отримання якісно нової інформації про стан об'єкта, процесу, явища, що в свою чергу уможливорює реалізацію оптимально корисного рішення або дії.

Виділяють наступні особливості інформаційно-комунікаційних технологій:

– нематеріальність кінцевого продукту/послуги – якісно нової, достовірної інформації, доставленої (отриманої) за визначений період, у визначеному просторово-часовому відрізку;

– підвищення вимог з боку користувачів до достовірності та терміновості товару/послуги інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Інформаційно-комунікаційні технології є складовою інформаційно-комунікаційного ринку, який складається з двох кластерів – галузей телекомунікації та галузей інформаційних технологій, які можуть розглядатися як окремі ринки (рис. 1).

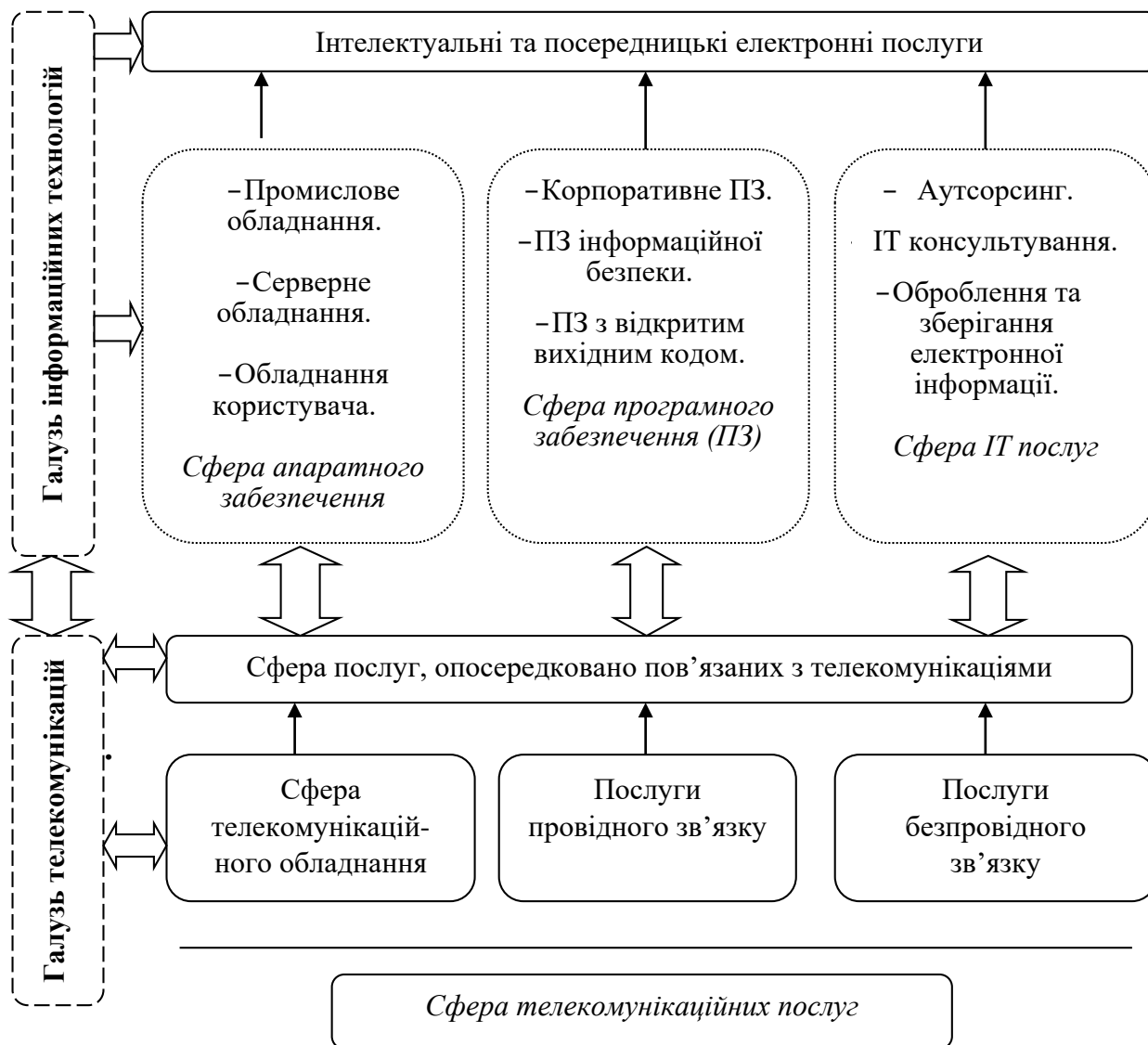

Рис. 1. Складові інформаційно-комунікаційного ринку

Джерело: складено на основі [2–5]

За даними дослідницької компанії «International Data Corporation» в 2021 р. темп зростання обсягу світового інформаційно-комунікаційного ринку зріс, в порівнянні з 2015 р., на 5,2 %. Найбільший обсяг світового інформаційно-комунікаційного ринку припадає на телекомунікаційні послуги – 44,0 %, ІТ-послуги – 25 % та апаратні засоби – 14,6 % [2] (рис. 2).

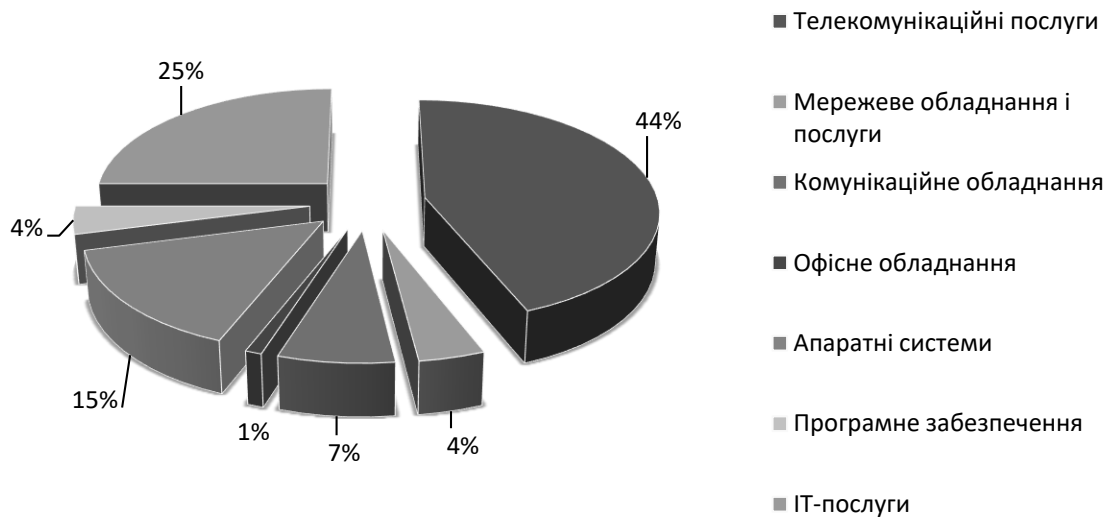

Рис. 2. Структура світового інформаційно-комунікаційного ринку, 2021р.
 Джерело: [3]

Обсяги ринків інформаційних технологій у світі, що посідають значну частку в структурі інформаційно-комунікаційного світового ринку, представлено на рис. 3.

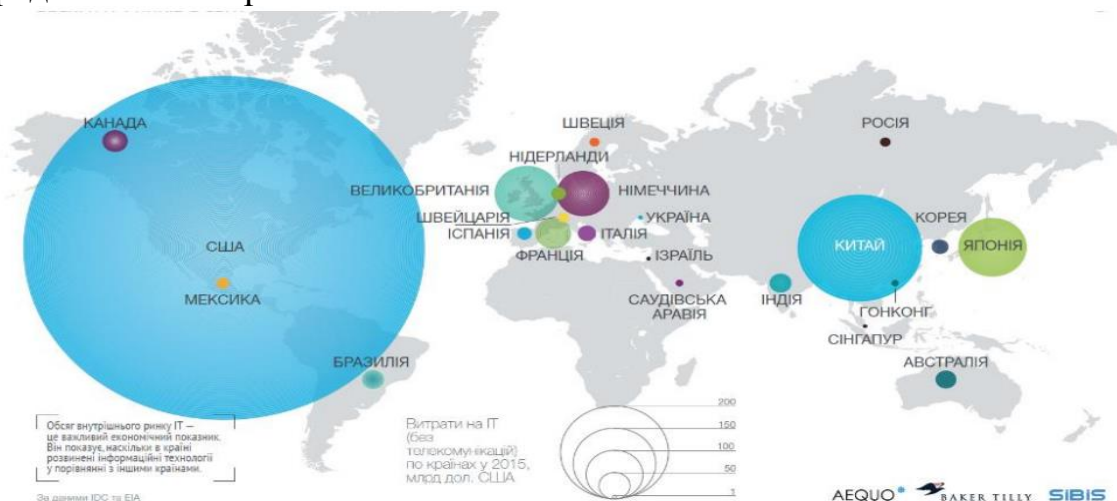

Рис. 3. Обсяги ринків інформаційних технологій у світі
 Джерело: [3, 4]

Під впливом розвитку новітніх технологій, комунікацій, інновацій, раціоналізації виробництва змінюється структура світового інформаційно-комунікаційного ринку – зростає частка інформаційних, інженерних, консультаційних, фінансових, ділових, управлінських, освітніх та інших послуг.

Тож, інформаційно-комунікаційний ринок – це сукупність економічних, правових та інформаційних відносин щодо купівлі-продажу інформаційних товарів чи послуг. Цей ринок є єдиним функціонуючим механізмом, заснованим на загальних законах суспільного виробництва, і передбачає повну економічну самостійність і відповідальність виробників науково-технічної продукції, свободу підприємництва, незалежну купівлю-продаж інформаційних ресурсів,

продукції та послуг, засобів інформаційного виробництва, робочої сили, грошових коштів і цінних паперів [3].

В Україні інформаційно-комунікаційний ринок також динамічно розвивається та має досить значний потенціал, щоб зарекомендувати себе як важливу частину інформаційного суспільства світу. Проте, зіштовхнувшись з руйнівними наслідками пандемії COVID-19, повномасштабним вторгненням росії в Україну 24 лютого 2022 р. внутрішній ринок інформаційно-комунікаційних технологій переживає спад, як і всі галузі економіки України.

Український ринок інформаційних технологій є однією із ключових складових інформаційно-комунікаційного ринку, який мав значний ріст до повномасштабного вторгнення. Сфера послуг інформаційних технологій увійшла в трійку за експортом, щорічний ріст складав 26 %, на ринку працювало біля 2000 сервісних компаній інформаційних технологій, кількість спеціалістів у цій індустрії налічувала більше 185 тисяч, а також Україна входила у топ-20 експортерів послуг інформаційних технологій у світі у 2017–2021 рр. [4].

У 2022 р. за даними НБУ ІТ-індустрія забезпечила валютні надходження до української економіки на суму 7,34 млрд дол. Обсяг експорту збільшився на 400 млн дол. у порівнянні з довоєнним 2021 р., приріст склав 5,8 %. Проте вже у січні 2023 р. прибутки від ІТ-послуг значно знизилися і принесли на 223 млн дол. менше, аніж у грудні минулого року [5].

Ситуація виглядає не критично, але спостерігається динаміка сповільнення темпів зростання ІТ-галузі, війна тягне за собою негативні економічні наслідки, негативний вплив має кризова економічна ситуація у світі, адже ресурси стають дорожчими; інтенсивно розвивається штучний інтелект. Усе це величезні виклики для індустрії ІТ загалом у світі та в Україні зокрема.

Ця індустрія почала свій активний ріст одразу після початку політичної кризи та війни у 2014 р. і стала привабливою для інвесторів. Основні показники, якими вимірюється внесок індустрії в економіку, є частка у ВВП, кількість спеціалістів та рівень експорту.

З 2015 р. розмір частки інформаційно-комунікаційної галузі у ВВП України в абсолютному вимірі зріс майже вдвічі – з 2.7 до 5 млрд дол. у 2019 р. (рис. 4).

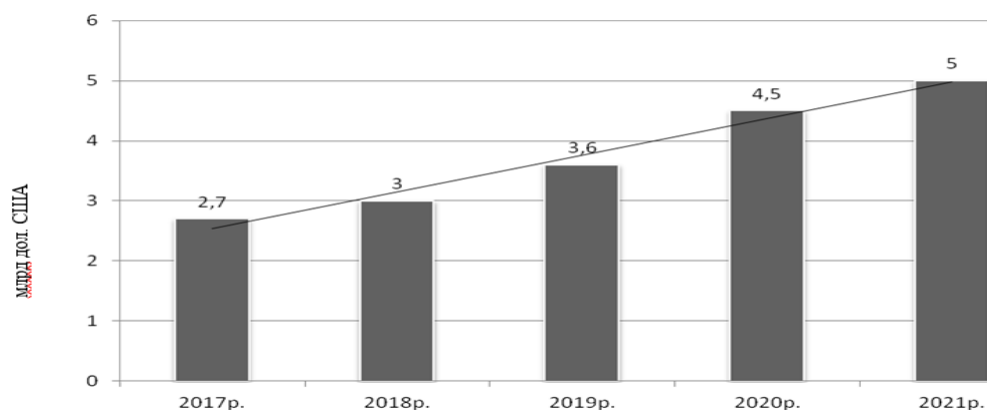

Рис. 4. Динаміка розміру інформаційно-технологічної галузі у ВВП, %

Джерело:[2]

З 2017 р. кількість спеціалістів у інформаційно-технологічній галузі зростає і у 2021 р. перевищило позначку у 200 тис. (рис. 5).

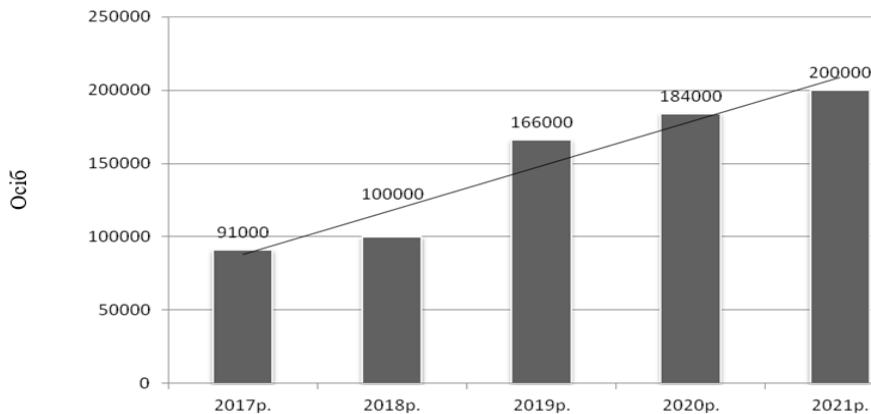

Рис. 5. Динаміка кількості спеціалістів у інформаційно-технологічній галузі України

Джерело:[5]

У 2022 р. спостерігається скорочення на 13 % наймання ІТ-персоналу, внаслідок чого найбільше потерпають початківці з мінімальним досвідом або ж узагалі без нього. Вакансій, на які вони можуть претендувати, за останній рік стало на 70 % менше, а конкуренція зросла більш ніж утричі.

Згідно з показниками Світового Банку, рівень експорту послуг України в сфері інформаційних технологій не піддався впливу війни з росією після 2014 р., але зазнав змін в бік зменшення з моменту повномасштабного вторгнення (рис. 6).

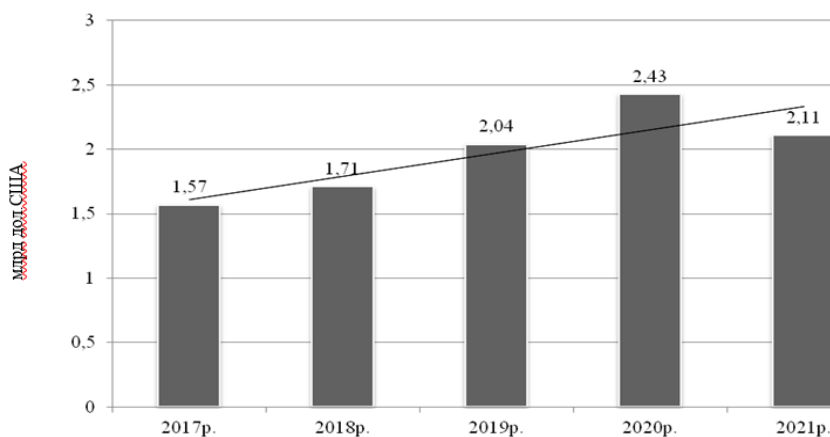

Рис. 6. Динаміка експорту послуг інформаційно-технологічної галузі в Україні

Джерело:[3, 6]

Потрібно відзначити, що саме аутсорсна діяльність складає найбільшу частку на ринку інформаційних послуг в Україні. Хоч кількість стартапів та R&D центрів, де могли б працювати спеціалісти сфери інформаційних технологій, також зростає, близько 60 % усіх український професіоналів працюють на

аутсорсні ІТ-компанії. Ці компанії надають послуги країнам по всьому світу і вже більше, ніж 100 компаній зі списку Fortune, 500 – переліку найбільших американських компаній, впорядкованих за валовим доходом, стали клієнтами українських спеціалістів інформаційних технологій [6].

Згідно із дослідженням компанії Lviv IT Cluster, серед ринків, на які орієнтуються українські сервісні компанії, лідирує ринок замовників із США, потім йдуть країни Європи та Канада (рис. 7) [7].

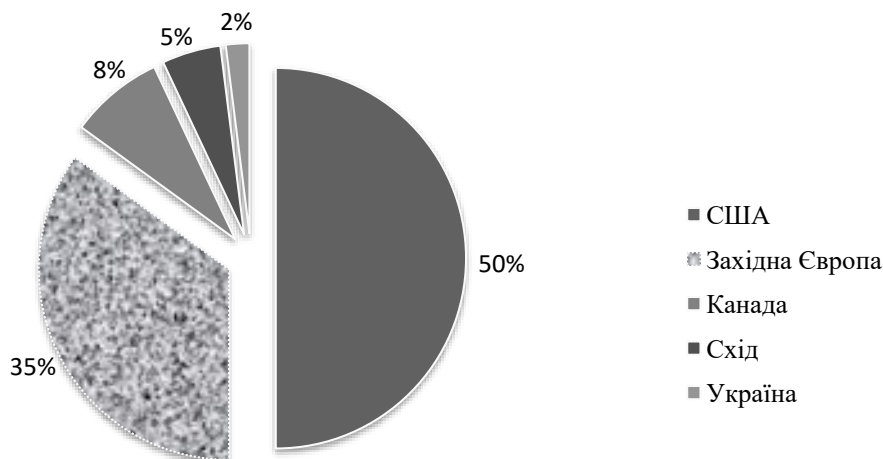

Рис. 7. Частки ринків, на які орієнтується український ІТ-аутсорс, 2021 р.
Джерело:[2, 7, 4]

Серед пропозиції, яку забезпечують українські компанії інформаційних технологій, наявний майже увесь спектр інформаційних послуг, а найбільша спеціалізація на таких сферах, як робота з даними, телекомунікації, хмарні технології, ігрова індустрія, інтернет-торгівля, а з 2022 р. – військова комунікація.

Висновки. Інформаційно-комунікаційний ринок України має позитивні показники розвитку, навіть попри негативні наслідки повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 р. Для продовження позитивної тенденції його розвитку уряд України після завершення війни має зосередитись на створенні сприятливого бізнес-середовища, щоб новітній клас спеціалістів інформаційних технологій залишався в країні, та потенційні інвестори були зацікавлені вкладати кошти у вітчизняні продукти інформаційно-комунікаційного ринку.

Іншими кроками, які позитивно сприятимуть розвитку ринку інформаційних технологій та притоку прямих інвестицій, є: передбачуване оподаткування, реформи системи освіти, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури, відповідне регулювання прав інтелектуальної власності та реформа судової та виконавчої гілок влади.

Література:

1. Бавико О. Є. Синхронізація розвитку ринку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні з глобальними трендами. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 272–282.

2. Як ІТ-індустрія розвиває інші галузі економіки у 2022 році? Режим доступу: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/jak-it-industrija-rozvyvae-inshi-galuzi-ekonomiky> (дата звернення: 13.05.2023р.).

3. Сіденко С. В. Світовий ринок послуг в умовах глобальних трансформацій. Режим доступу: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/37764/1/%D0%A1%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%92.pdf/> (дата звернення: 02.05.2023р.).

4. Skavronska I. V. Creative Industries in Ukraine. *Analysis and Prospects of the Development, Economics and Sociology*. 2017. Vol. 10. № 2. P. 87–106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7.

5. Веселовський С. ІТ під час війни: острів стабільності та точка росту для економіки. Режим доступу: <https://focus.ua/uk/economics/519314-it-pid-chas-viyniostriv-stabilnosti-ta-tochka-rostu-dlya-ekonomiki> (дата звернення: 07.04.2023р.).

6. Fintech Regulatory Aspects Working Group (REG WG). Key Aspects around Financial Technologies and Regulation Policy report. 2019. pp. 6. Режим доступу: <https://www.cemla.org/fintech/docs/2019-06-KeyAspectsAroundFinancialTechandRegulation.pdf>.

7. Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of FinTech. *Journal of Innovation Management*. 2016. Vol. 4. № 4. P. 32.

References:

1. Baviko, O. E. (2018). Synchronization of the development of the market of information and communication technologies in Ukraine with global trends. *Marketing and innovation management*, no. 1, pp. 272–282. (in Ukrainian).

2. How will the IT industry develop other sectors of the economy in 2022? URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/jak-it-industrija-rozvyvae-inshi-galuzi-ekonomiky>. (in Ukrainian).

3. Sydenko S.V. The world market of services in the conditions of global transformations. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/37764/1/%D0%A1%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%92.pdf/>. (in Ukrainian).

4. Skavronska, I. V. (2017). Creative Industries in Ukraine. *Analysis and Prospects of the Development, Economics and Sociology*, vol. 10, no. 2, pp. 87–106. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/7. (in Ukrainian).

5. Veselovsky, S. IT during the war: an island of stability and a growth point for the economy. URL: <https://focus.ua/uk/economics/519314-it-pid-chas-viyniostriv-stabilnosti-ta-tochka-rostu-dlya-ekonomiki>.

6. Fintech Regulatory Aspects Working Group (REG WG). (2019) Key Aspects around Financial Technologies and Regulation Policy report. pp. 6. URL: <https://www.cemla.org/fintech/docs/2019-06-KeyAspectsAroundFinancialTechandRegulation.pdf>.

7. Schueffel, P. (2016). Taming the Beast: A Scientific Definition of FinTech. *Journal of Innovation Management*, vol. 4, no. 4. pp. 32.

Annotation

Nesterchuk Yu., Sunenko I.

Features of information and communication technology market development

The article examines the features of information and communication technologies – that they cover the spectrum of information and communication technical means and methods of collecting, processing and transmitting data to obtain qualitatively new information about the state of the object, process, phenomenon, which in turn will make it possible to take an optimally useful decision or action, the characteristics of the information and communication market are given and its concepts are defined, the structure of the world information and communication market as a set of economic, legal and information relations regarding the purchase and sale of information goods or services, the volume of information technology markets in the world are considered.

The information and communication market of Ukraine was studied. The Ukrainian information technology market is one of the key parts of the information and communication market, which had significant growth before the full-scale invasion. The field of information technology services entered the top three in terms of exports, the annual growth was 26 %, about 2,000 information technology service companies worked on the market, the number of specialists in this industry was more than 185 thousand, and Ukraine was also among the top 20 exporters of information technology services in the world , 2017–2021.

In 2022 The IT industry provided foreign exchange earnings to the Ukrainian economy in the amount of \$7.34 billion. The volume of exports increased by \$400 million in comparison with pre-war 2021, the increase was 5.8 %. However, already in January 2023, revenues from IT services decreased significantly and brought in \$223 million less than in December last year.

There is a pattern of slowing down in the growth rate of the IT industry, the war entails negative economic consequences, the crisis economic situation in the world also affects, because resources are becoming more expensive; an artificial intelligence that (ChatGPT) writes code faster than a good programmer. All these are huge challenges for the IT industry in general in the world and in Ukraine in particular.

The information and communication market of Ukraine was considered in terms of the dynamics of the share of the information technology industry in GDP, the number of specialists in the information technology industry, the export of information technology industry services, and the share of markets targeted by Ukrainian IT outsourcing.

Key words: *information and communication technologies, information and communication market, telecommunications, information technologies, information services.*

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

Г. Ю. АНІЩЕНКО, кандидат економічних наук

Н. В. ЛИСА, кандидат економічних наук

Т. В. ШУМИЛО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті розглядаються теоретичні питання справедливості щодо оподаткування фізичних осіб. Проведений аналіз основних положень, що характеризують рівень справедливості вітчизняної податкової системи. Дана оцінка можливості дотримання в податковій політиці підходів щодо сутності справедливості: з позиції платоспроможності платника податків, відповідності вигоди, що отримується платником податків від держави, дотримання гармонійного поєднання інтересів усіх учасників податкових правовідносин. Встановлено, що неприйнятним у вітчизняній податковій практиці є застосування підходу, заснованого на вигоді платника податків. Обґрунтовано, що податкові пільги не суперечать принципу справедливості у оподаткуванні. Зроблено висновок, що принцип справедливості при оподаткуванні фізичних осіб у вітчизняній податковій системі застосовується з окремими недоліками.

Ключові слова: принцип справедливості, оподаткування, фізична особа, податок на доходи фізичних осіб, податкова пільга, Податковий кодекс України, принципи оподаткування, прогресивна шкала оподаткування, регресивне оподаткування.

Постановка проблеми. Категорія «справедливість» характеризується високим ступенем невизначеності, зумовленої варіативністю різних підходів щодо її сутності та змісту. З огляду на це, справедливість поєднала в собі як філософську, так і правову, економічну, соціальну, політичну, так і психологічну категорію. Водночас «справедливість» є суб'єктивною сутністю, що по-різному сприймається різними верствами суспільства. Сутність справедливості не можна розглядати однаково багатими та бідними, молодими та літніми, які працюють за наймом та роботодавцями, тощо. Стосовно сфери оподаткування визначення сутності справедливості ускладнюється також і тим, що складно, якщо не сказати – неможливо, встановити конкретні критерії справедливого оподаткування, оскільки вони значною мірою залежать від історичної доби, в якій діє податкова система, від економічного розвитку

суспільства, а також від соціально-правового статусу платників податків та інших, не менш вагомих, чинників. Проте фінансова наука та практика побудови та функціонування податкових систем за минулі сторіччя досить далеко просунулися в теоретичному обґрунтуванні сутності справедливості у оподаткуванні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З розвитком державності та підвищенні ролі податків у покритті державних видатків виникла нагальна потреба у напрацюванні загальних правил оподаткування, внаслідок чого дана проблема почала все більше привертати увагу теоретиків фінансової науки. Вперше такі правила теоретично обґрунтував А. Сміт, який у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», виданій у 1776 році, сформулював чотири основні принципи оподаткування [1]. Варто зазначити, що В. Р. Мірабо (1761), Ф. Юсті (1766), П. Веррі (1771). ще до А. Сміта встановили необхідність дотримання певних правил оподаткування, тобто необхідності рівномірності оподаткування, певної зручності для платника податків та можливо меншого податкового тиску. Проте заслуга А. Сміта полягає саме в тому, що він зумів не тільки чітко і ясно сформулювати, а й науково обґрунтувати зазначені положення, чим заклав фундамент теоретичної розробки принципів основ оподаткування. Доповнені німецьким економістом Вагнером принципи оподаткування в ХХ столітті були уточнені з урахуванням реалій економічної та фінансової теорії та практики і в даний час сформовані в загальноприйнятій систему. У всьому різноманітті зазначених принципів особливе місце посідає принцип рівності та справедливості, сформульований ще А. Смітом відповідно до якого платники податків повинні приймати матеріальну участь у фінансуванні потреб держави порівняно з доходами, які вони отримують під захистом і за підтримки держави. Незважаючи на те, що з моменту обґрунтування цього принципу пройшло майже два з половиною сторіччя і наука про оподаткування динамічно розвилася, проблема формування справедливого оподаткування наразі є однією з дискусійних та малодосліджених у податковій сфері.

Мета дослідження. Теоретико-методологічне обґрунтування принципу справедливого оподаткування фізичних осіб у вітчизняній податковій системі України.

Методика досліджень. Визначення та обґрунтування ключових векторів принципів справедливості при оподаткуванні фізичних осіб у вітчизняній податковій системі здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: логічний та історичний методи, метод морфологічного та системного аналізу, абстрагування, синтезу, аналізу, індукції, дедукції, моделювання, спостереження, порівняння та узагальнення.

Результати дослідження. Принцип справедливості та його відображення при оподаткуванні фізичних осіб, розподіл тягаря їхньої сплати між різними категоріями платників податків досліджувався як західними провідними вченими, так і вітчизняними дослідниками. Здебільшого при обґрунтуванні підходів щодо сутності справедливості оподаткування фізичних осіб акцент був

спрямований на наступні підходи: вигоди платника податків та його платоспроможності. При використанні першої підстави передбачається наявність певної відповідності рівня оподаткування одержуваної платником податків від держави вигоди. З огляду на це, сплата податків платниками має провадитися пропорційно до отриманих від держави тих чи інших суспільних благ.

Підстава платоспроможності передбачає, що при встановленні податку варто враховувати можливості платника податків щодо його сплати. При цьому повинна дотримуватися рівність платників податків при сплаті податків: платники, які перебувають у рівному економічному становищі, повинні перебувати і в такій же рівній податковій позиції. Більші доходи – більше податків. Дотримання цих підходів є складним процесом. Крім того, вирішення проблеми справедливості сучасної системи оподаткування ускладнюється також тим, що при створенні, функціонуванні та вдосконаленні податкової системи не завжди може бути враховано велику кількість інших умов та обставин. Дані підходи (вигоди платника податків та його платоспроможність) до принципу справедливості у оподаткуванні ґрунтуються виключно на економічних інтересах двох сторін податкових правовідносин. Разом з тим, характеристика принципу справедливості буде не зовсім повною, якщо не буде дотримано ще одного підходу, сутність якого можна визначити як дотримання у процесі оподаткування балансу прав та обов'язків платників податків та держави при захисті власних інтересів [2].

З огляду на це, справедливість податкової системи напряду залежить від справедливо встановленого у податковому законодавстві порядку нарахування та сплати податків і зборів, який має забезпечувати загальний характер оподаткування та рівність усіх платників податків перед законом. На сьогодні жодній країні не вдалося створити «еталон» системи оподаткування, в якій принцип справедливості виступав би ґрунтовною основою. Тим не менш, побудова справедливої податкової системи є вагомим метою для будь-якої держави та суспільства. Досягнення цієї мети має стати найважливішим завданням економічної науки.

Принцип справедливості при оподаткуванні фізичних має ґрунтуватися на детальному аналізі поточного рівня відповідності чинної в країні системи оподаткування, принципам рівності та справедливості. Виходячи із зазначених підходів виникає необхідність провести детальний аналіз, наскільки справедлива чинна в Україні система оподаткування в частині оподаткування доходів та майна фізичних осіб з позиції платоспроможності. Насамперед виникає питання чи сума податку є пропорційно рівною добробуту платника податків, чи має збільшуватися зі зростанням його доходів та майна? Важливо підкреслити, що відповідь на це питання теоретики фінансової науки стали шукати буквально з виникненням прибуткового оподаткування населення, оскільки він безпосередньо пов'язаний із забезпеченням справедливості в оподаткуванні.

Водночас, як свідчить світова практика, як приклад, в країнах Європи, США, Японії, а також у деяких інших економічно розвинених країнах

оподаткування доходів населення протягом тривалого періоду здійснюється за прогресивною шкалою. Незважаючи на встановлену в більшості країн практику, не припиняються дискусії про те, яке оподаткування доходів – пропорційне чи прогресивне, справедливіше. Прихильники пропорційного оподаткування доводять, що шкала, яка застосовується при прогресивному оподаткуванні доходів фізичних осіб забезпечує дотримання принципу справедливості, оскільки більш забезпечені громадяни сплачують і більшу суму податку [3].

За результатами дослідження, при використанні пропорційного способу вилучення частини доходів фізичних осіб принцип справедливості оподаткування все ж таки порушується (табл. 1).

Табл. 1. Причини порушення принципу справедливості [4]

Причина	Обґрунтування
Кошти, що залишилися після сплати податку, повинні забезпечувати можливість платника податків здійснювати поточні витрати, які необхідні як для нього самого, так і для членів сім'ї, які пов'язані з комунальними платежами, харчуванням, освітою, культурними заходами та охороною здоров'я	Ці витрати рівні для всіх платників податків, то в умовах шкали прибуткового оподаткування частка податкових платежів у сумі доходів низько забезпечених верств населення, що залишилася, стає вищою, ніж у більш забезпечених громадян.
У сучасних податкових системах передбачено, що населення окрім індивідуального прибуткового податку сплачує й низку інших податків, основну частку в сумі яких займають платежі, що формуються на основі пропорційної ставки оподаткування. Йдеться насамперед про такі непрямі податки на споживання, як ПДВ та акцизи. Ці податки включаються у вигляді надбавки у ціну товарів і фактично їх сплачує населення за рахунок власних доходів. Фактично ці податки сплачуються споживачами за регресивною ставкою, адже частка податків у сумі доходів буде тим меншою, чим більший дохід цієї особи.	Принцип справедливості та її відображення при оподаткуванні доходів фізичних осіб розмір цих двох податків (ПДВ та акцизи) практично у всіх розвинутих країнах або дорівнює, або перевищує суму сплачуваного населенням прибуткового податку. Тим самим прогресія в індивідуальному оподаткуванні фактично згладжується регресією при сплаті податків на споживання.
На користь прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, як найсправедливішого, свідчить така обставина. Більш забезпечений матеріально платник податків, у тому числі який володіє більшою власністю, більше потребує захисту приватної власності, забезпечення цілісності та недоторканності майна.	Відповідно до цього дані платники податків повинні акумулювати на користь держави більшу частку своїх доходів, але це може бути досягнуто лише за умови запровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб

З набранням чинності Податкового кодексу України (2011 р.) в Україні встановлено єдину шкалу податку на доходи фізичних осіб. Якщо врахувати при цьому, що сума податків, що сплачуються населенням при оподаткуванні доходів склала в 2020 р. – 10, млрд грн, а податки на споживання – ПДВ та акцизів перевищила сплачений ПДФО майже в 2 рази, то стає зрозумілим, що за

показником платоспроможності даний податок як справедливий визнати не вдасться [5].

Податкова система України в умовах пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб фактично набуває регресивного характеру: населення з високим рівнем доходу витрачають меншу їх частку на сплату податків і, відповідно, у менш забезпечених верств населення більша частка сплачуваних податків у загальній сумі їх доходів.

Разом з тим, прогресивна шкала присутня при оподаткуванні рухомого та нерухомого майна, що належить населенню. Ставки даних податків підвищуються залежно від вартості житлових та нежитлових приміщень, транспортного засобу, земельних ділянок. При цьому не завжди враховується, що саме розмір доходу, а не наявність дорожчого житла чи автомобіля, характеризує ступінь добробуту громадянина, а також можливість сплачувати певний підвищений рівень податку. З огляду на це існує ймовірність недотримання принципу справедливості з позиції платоспроможності платника податків. Можна заперечити, що чинна в Україні система оподаткування доходів населення є більш справедливою, ніж у більшості розвинених країн, якщо виходити з ролі податків із населення у формуванні дохідної частини бюджетів та їх частки у ВВП.

В Україні частка наймасовішого податку з населення – ПДФО – в останні роки жодного разу не перевищила 6 % у ВВП. Це значно нижче, ніж у багатьох інших державах. У США, наприклад, ця частка сягає майже 10 %, у Західній Європі знаходиться в межах від 8 до 10 % до ВВП. Ще більш разюче відставання від розвинених економік є у ролі індивідуального прибуткового податку забезпечення прибуткової бази бюджету. В Україні надходження ПДФО становлять в 2019 р. становили 11,01 %, а в 2020 р. 10,90 % усіх надходжень до консолідованого бюджету, тоді як у бюджетах економічно розвинених країн надходження цього податку займають домінуюче становище, досягаючи 30–50 %. що певною мірою це положення пояснюється більш високим рівнем життя населення в економічно розвинених країнах [6].

При цьому у цих країнах висока роль прибуткового податку акумулюється за рахунок оподаткування найбільш забезпеченої частини населення. У вітчизняній податковій системі ПДФО – це податок на бідних. І пов'язано це не лише з єдиною ставкою оподаткування доходів як низько-, так і високозабезпечених громадян. Важливими чинниками, що дають змогу зробити такий висновок, є такі обставини у цих країнах висока роль прибуткового податку забезпечується за рахунок оподаткування найбільш забезпеченої частини населення.

Основним джерелом забезпечення високих і надвисоких доходів фізичних осіб, як у світі, так і в Україні, виступає не заробітна плата, а зовсім інші надходження. Це передусім надходження у вигляді дивідендів, за відсотковими доходами за банківськими вкладками, доходами за цінними паперами, від здачі майна в оренду, від реалізації майна та інших, не пов'язаних із зарплатою джерел. Як свідчать результати дослідження в Україні «незарплатні» доходи мають

місце винятково у найбільш заможних громадян. У цій категорії, до якої належить 25 % населення нашої країни, доходи, що не мають відношення до зарплати, становлять близько 60 % їх загальних доходів, а в окремих регіонах частка «незарплатних» доходів у «багатих» досягає 80 % [7].

При цьому важливо наголосити, що за чинним вітчизняним податковим законодавством окремі види «незарплатних» доходів взагалі не оподатковуються ПДФО.

За умов відсутності в вітчизняній податковій системі неоподаткованого мінімального доходу платниками ПДФО є майже все працездатне населення країни. А за чинною в країні системи податкових відрахувань і податкових ставок цього податку він стягується навіть із доходів нижче за прожитковий мінімум. При аналізі ступеня справедливості оподаткування населення з позиції платоспроможності не можна обійти й інше найважливіше питання про використання податкових пільг. Справді, при їх наданні окремим категоріям платників податків вони сплачують меншу суму податку порівняно з іншими платниками податків, що перебувають у аналогічній податковій позиції. Саме тому сума утриманого податку не відповідає величині доходу.

Це, здавалося б, входить по суті протиріччя з основною ідеєю принципу справедливості. Але з іншого боку, наскільки буде справедливою та податкова система, в якій платники податків з рівною сумою доходу, але які перебувають у непорівнянних економічних, соціальних та інших умовах, мають сплачувати рівну суму податку?

За результатами дослідження, справедливою може вважатися лише така податкова система, за якої після виплати податків скорочується нерівність в економічному становищі платників податків. Таким механізмом, за допомогою якого держава може регулювати економічне становище платників після сплати податку та враховує різні умови та обставини, покликані служити податкові пільги. Виключно за допомогою податкових пільг держава може врахувати чисельний склад сім'ї оподаткування. за допомогою якого держава може регулювати економічне становище платників після сплати податку та враховує різні умови та обставини, покликані служити податкові пільги. Отже, за результатами дослідження, податкові пільги не лише не суперечать принципу справедливості у оподаткуванні, але й збагачують цей принцип новим змістом. Мало того, наявність податкових пільг, за результатами дослідження, слід розглядати як одну з найважливіших ознак справедливої податкової системи. Водночас слід підкреслити і ще одну важливу обставину. Оскільки потреба у податкових пільгах викликається необхідністю забезпечення справедливості у оподаткуванні, то надаватися вони мають не безособово, а виключно на конкретні цілі. Значно складніше, якщо сказати – неможливо, здійснити аналіз відповідності чинної податкової системи країни принципу вигоди платника податку.

Варто відмітити, що всі платники податків одержують замість сплачених податків приблизно рівний розмір державних послуг у вигляді безкоштовної освіти, медичного обслуговування, захисту права власності, умов життя та інших

послуг. Більш поглиблене вивчення свідчить, що тут не все так просто. Для того, щоб застосувати цей принцип на практиці, послуги, що надаються державою, повинні бути фактично персоніфіковані, тобто мати громадську корисність для кожного платника податків. Так само має будуватися і система оподаткування: сума податку кожному платнику податків хоча б приблизно відповідати сумі отриманих ним громадських благ. Дотримання цього принципу практично неможливе і у зв'язку з тим, що платники податків різняться не лише за рівнем одержуваних доходів та сплачених податків, але й за складом сім'ї, за віком, за рівнем освіченості та багатьма іншими характеристиками. Наприклад, платники податків, які перебувають у приблизно рівній податковій позиції, можуть мати зовсім різну кількість членів сім'ї. І, відповідно, платник, який має трьох неповнолітніх дітей, отримує від держави послуг у вигляді безоплатної освіти та охорони здоров'я втричі більше, ніж платник податків, який має одну дитину.

З іншого боку, платники податків пенсійного та передпенсійного віку, мають значно нижчі доходи, ніж особи працездатного віку. Разом з тим, зазначена категорія платників, значно частіше отримують послуги державної охорони здоров'я, і згідно з принципом вигоди вони повинні сплачувати й велику суму податків. Відомо, що загальнодержавні витрати на утримання правопорядку у великих містах у розрахунку на одного платника податків суттєво вищі, ніж у сільській місцевості осіб, багатодітних сімей та інших подібних категорій населення. Забезпечити досягнення цієї мети можливо насамперед шляхом перерозподілу доходів за допомогою податкової системи. У цих умовах за цією групою населення ніяк не може бути забезпечений еквівалент сплачених податків розміру одержуваних від суспільства благ. Тому, за результатами дослідження, застосувати принцип вигод на практиці для побудови справедливої податкової системи в цілому, так і для того чи іншого податку практично неможливо. Виняток можуть становити лише окремі податки, що мають цільове призначення, але при цьому еквівалентність у даному випадку матиме відносний характер. Таким чином, при визначенні рівня справедливості загалом податкової системи щодо оподаткування населення застосування підходу, заснованого на вигоді, – неприйнятне. Цей підхід застосовується, з окремими застереженнями, виключно щодо податків, що мають цільовий характер. Мабуть, лише в окремих видах зборів можна констатувати, що їх розмір практично повністю еквівалентний розміру одержуваних платником податків вигод. І це не дивно, оскільки природа збору передбачає надання платнику податків зустрічних послуг держави. Це стосується, зокрема, таких зборів, що діють у вітчизняній податковій системі, як державне мито.

Аналіз дотримання правового підходу до принципу справедливості в вітчизняній податковій системі свідчить, що тут також є деякі проблеми. Зокрема, не можна з повною підставою стверджувати, що платники податків мають рівні можливості при захисті своїх інтересів. Нині, за порушення податкового законодавства, несуть однакову відповідальність особи, які цілеспрямовано ухиляються від сплати податків та зборів, так і особи, які випадково допустили порушення в результаті помилки або з необережності.

У вітчизняному законодавстві передбачено відповідну фінансову, адміністративну або кримінальну відповідальність платників податків – фізичних осіб за порушення податкового законодавства. Тим часом, пряма відповідальність працівників податкових та митних органів за їх неправомірні дії, що призвели до збитків чи втраченої вигоди платника податків, законодавством не передбачена. Як встановлено у Податковому кодексі, вони несуть відповідальність відповідно до законодавства України. Вся відповідальність покладається виключно на державу, яка зобов'язана відшкодувати платнику податків завдані збитки за рахунок коштів державного бюджету. Навряд чи можна визнати відповідним принципом справедливості передбачений у вітчизняному податковому законодавстві порядок досудового (безперечного) стягнення з платників податків – індивідуальних підприємців сум податків, пені та штрафів за порушення законодавства про податки та збори спричинені вказаними діями, негативні економічні результати нерідко неможливо відновити. За результатами дослідження, більш відповідало б принципу справедливості положення, яке містило б механізм примусового стягнення донарахованих податків, сум пені та штрафу, які застосовувалися б лише після закінчення встановленого в законодавстві терміну оскарження платником податків акту перевірки податкового органу.

Доцільним є встановити у Податковому кодексі відповідність рівня фінансової відповідальності платника податків та ступеня його провини у вчиненні податкового правопорушення. Для цього слід би, по-перше, передбачити у Податковому кодексі чітке визначення такого поняття, як «ухилення від сплати податків» і, по-друге, збільшити суму штрафних санкцій за умисне ухилення від сплати податків не менше ніж до 100 % від суми несплаченого податку. Тільки за цих умов платники податків – фізичні особи, у тому числі й індивідуальні підприємці, які ухиляються від сплати податків, і платники, які порушили податкове законодавство внаслідок помилки або з необережності, будуть нести принципово різну міру відповідальності. Ці заходи сприятимуть зміцненню принципу справедливості у оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Правові гарантії платників податків розмиваються передбаченим у вітчизняному податковому законодавстві правом Мінфіну України та фінансових органів трактувати положення Податкового кодексу, що також знижує рівень справедливості податкової системи в правовій галузі. Виконавча гілка влади тим самим де-факто отримала право на «законотворчу» діяльність, оскільки видані нею нормативні документи є обов'язковими для виконання платниками податків. І як наслідок, знижується рівень справедливості податкової системи в правовій галузі. Внаслідок цього принцип справедливості та її відображення при оподаткуванні фізичних осіб... платник податків спочатку ставиться у нерівне становище порівняно з контролюючими органами.

Для підвищення рівня справедливості оподаткування фізичних осіб у вітчизняній податковій системі, варто було б провести наступні заходи щодо вдосконалення обчислення окремих податків, і насамперед – ПДФО. При цьому,

варто забезпечити перехід на оподаткування сукупного річного доходу фізичних осіб, від володіння та реалізації всіх видів майна, різноманітних вигащів і призів. Проте, оподаткування сукупного річного доходу має провадитися за прогресивною шкалою, найвища ставка якої має поширюватися на доходи, насамперед, справді багатих платників податків, особливо не торкаючись доходів високооплачуваних працівників і фахівців. Саме тому максимальну межу ставок оподаткування можна було б встановити у розмірі 30 % [8].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що принцип справедливості при оподаткуванні фізичних осіб у вітчизняній податковій системі застосовується у спотвореному вигляді.

Висновки. Основним джерелом доходів бюджетної системи країни має стати, підвищене оподаткування доходів саме високо забезпечених верств населення в тій їхній частині, яка відноситься до наддоходів, і саме тому, у даному випадку, податкова ставка повинна поширюватися на сукупний річний дохід, що перевищує 10 прожиткових мінімумів доходів громадян. Одночасно з цим з метою соціального захисту малозабезпеченої частини населення повинен бути встановлений неоподатковуваний мінімум доходу, суму якого слід було б встановити, у розмірі, що триразово перевищує суму прожиткового мінімуму встановленого в податковому періоді. Потреба запровадження такого порядку викликана значним розмежуванням платників податків за рівнем отриманих доходів. При цьому ставки цього податку мають бути прогресивними, із встановленням неоподатковуваної суми спадку. Істотної зміни, за результатами дослідження, вимагає і встановлена система податкових пільг, особливо щодо податкових відрахувань з ПДФО. Характерною особливістю практично всіх передбачених вітчизняним податковим законодавством податкових відрахувань є те, що вони надаються всім платникам податків, незалежно від їхнього матеріального становища. Побудова ефективно-діючої податкової системи, яка відповідатиме вимогам основних принципів, і насамперед принципу справедливості, ставить перед законодавством досить складне завдання: адаптація інтересів платників податків і держави, з одного боку, і платників податків, які мають різні доходи та функціонують у різних економічних та соціальних умовах – з іншого боку. Від вирішення поставленої мети залежить функціонування податкової системи як справедливої та відповідальної інтересам усієї спільноти.

Література:

1. Сміт А., Васильєв О., Межевікіна М., Малівський А. Дослідження про природу і причини багатства народів. К.: Наш формат, 2018. 736 с.
2. Бечко П. К., Власюк С. А., Бечко В. П., Шумило Т. В. Принципи справедливості та їх відображення при оподаткуванні суб'єктів господарювання у вітчизняній податковій системі. *Бізнес Інформ*. 2021. №3. С. 156–161
3. Задорожня Л. А. Тенденції оподаткування доходів населення в умовах глобалізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 3. С. 37–43.
4. Сидорович О. Ю. Діалектика оподаткування: інституціональні консенсуси і конфлікти. Тернопіль : *Екон. думка ТНЕУ*, 2015. 432 с.

5. Доходи зведеного бюджету за січень-вересень 2021 року. Міністерство фінансів України. Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/Zvit_%D0%86_%D0%86%D0%86%D0%86_2021_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pptx.pdf

6. Податки та ВВП: досвід України й світу. Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/podatki-ta-vvp-dosvid-ukrajini-j-svitu-2516618.html/>

7. Україна: посадовці-мільйонери на службі у громадян із зарплатою у 3 тисячі. Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2012/05/120503_ukraine_politics_incomes_az

8. Непочатенко О. О., Бечко П. К., Власюк С. А., Шумило Т. В. Справедливість оподаткування в економічній теорії та сучасній вітчизняній практиці. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 101. Ч. 2: Економічні науки. С. 79–91.

References:

1. Smith, A., Vasiliev, O., Mezhevikina, M., Malivsky, A. (2018). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. K.: Nash format. 736 p. (in Ukrainian).

2. Bechko, P. K., Vlasiuk, S. A., Bechko, V. P., Shumylo, T. V. (2021). The principles of justice and their reflection in the taxation of business entities in the native tax system. *Business Inform*, no. 3, pp. 156–161. (in Ukrainian).

3. Zadorozhna, L. A. (2015). Tendencies of taxation of population income in the context of globalization. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 3, pp. 37–43. (in Ukrainian).

4. Sydorovych, O. Yu. (2015). Dialectic of taxation: institutional consensus and conflicts. Ternopil. TNEU. Economic Thought. 432 p. (in Ukrainian).

5. Consolidated budget revenues for January-September 2021. Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/Zvit_%D0%86_%D0%86%D0%86%D0%86_2021_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pptx.pdf

6. Taxes and GDP: Experience of Ukraine and the World. Retrieved from: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/podatki-ta-vvp-dosvid-ukrajini-j-svitu-2516618.html/>

7. Ukraine: millionaire officials serving citizens with a salary of 3 thousand. Retrieved from: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2012/05/120503_ukraine_politics_incomes_az

8. Nepochatenko, O. O., Bechko, P. K., Vlasiuk, S. A., Shumylo, T. V. (2022). Fairness of taxation in economic theory and modern native practice. *Collection of scientific papers of Uman National University of Horticulture*, no. 101 (2), pp. 79–91. (in Ukrainian).

Annotation

Bechko P. K., Vlasiuk S. A., Anishchenko H. Yu., Lysa N. V., Shumylo T. V.
The principle of justice in the taxation of individuals in the national tax system

It is difficult to establish clear and specific criteria for the category of "justice" in the tax system because it depends so much on the historical period in which the tax system operates the economic development of the society, as well as the social and legal status of the taxpayer and other equally important factors. However, fiscal

science and the practice of constructing and administering tax systems have made progress over the past few centuries in establishing theoretically the nature of equity in taxation. The purpose of this study is to theoretically and methodologically substantiate the principle of equitable taxation of individuals in Ukraine's indigenous tax system. It was found that the justice of the tax system depends directly on the procedures for the calculation and payment of taxes and fees fairly provided for in the Tax Code, which must ensure the generality of the tax system and the equality of all taxpayers before the law.

The Ukrainian tax system, which taxes in proportion to personal income, is found to be regressive, with those with higher incomes spending a smaller percentage on taxes and those with correspondingly lower incomes paying a larger percentage of their total income in taxes. On the other hand, a progressive scale exists for the taxation of movable and immovable property owned by citizens. This may prevent the principle of fairness from being observed in terms of taxpayers' ability to pay.

The main source of funding for the national budget system should be the strengthening of the taxation of the portion of the income of the highly affluent that is considered excess income, and for this purpose; in this case, the tax rate should be applied when the total annual income exceeds the 10 living minimum. At the same time, a tax-free minimum income should be established for the social protection of low-income groups, which should be set at three times the subsistence minimum set for the taxable period. The need to introduce such a procedure stems from the fact that there are significant differences among taxpayers depending on the level of income they receive. At the same time, the rate of this tax should be progressive and the inherited amount should be exempt from taxation. According to the study, established tax incentive programs also need to be significantly modified, particularly with respect to the personal income tax deduction. Creating an efficient tax system that meets the requirements of the basic principles, especially the principle of equity, is a rather difficult task for legislation. On the one hand, it is to adapt the interests of taxpayers and the state, on the other hand, taxpayers who have different incomes and operate under different economic and social conditions.

Key words: *principle of justice, taxation, individual, flat tax, tax exemption, Tax Code of Ukraine, principles of taxation, progressive taxation scale, regressive taxation.*

BUSINESS COMMUNICATION IN ECONOMIC INTERACTION AND SOFT SKILLS DEVELOPMENT

O. V. PONOMARENKO, *PhD student*
Uman National University of Horticulture

На етапі глобалізації ділова комунікація стає ключовим елементом для успішної взаємодії в економічному та бізнес середовищі. Такі навички, як ефективно спілкування, активне слухання, вирішення проблем, командна робота та лідерство, є фундаментальними для успіху в діловому світі. Принциповим для навчальних закладів є формування м'яких навичок в процесі навчання для успішної інтеграції здобувачів у конкурентний ринок праці. В статті розглядається сутність та значення ділового спілкування в економічному середовищі, взаємозв'язок з діловим етикетом. Досліджена взаємозалежність між формуванням м'яких навичок та академічною успішністю, структуровані сучасні методи навчання м'яким навичкам в процесі вивчення іноземної мови та потенційні методи оцінювання. Визначено ключові навички спілкування, необхідні для ефективної комунікації в економічному та діловому середовищах.

***Ключові слова.** ділова комунікація, діловий етикет, економічне середовище, економічна співпраця, м'які навички, академічна успішність*

Problem statement. Many students currently lack the soft skills necessary to communicate effectively in economic interactions. Business communication plays an important role in economic interactions, and students who lack essential soft skills may face difficulties in their professional careers. Soft skills such as effective communication, active listening, problem solving, teamwork, and leadership are essential to succeed in the business world. However, many students do not receive adequate training in these skills during their academic years, making it difficult for them to develop these skills once they enter the workforce. This problem is further exacerbated by the fast pace of the modern business world, where effective communication and soft skills are critical to succeed. This is why educational institutions need to incorporate soft skills development training into their curricula to ensure that their students are fully prepared for the business world.

The review of recent research and publications. Many studies highlight the importance of soft skills in the modern workforce. According to a World Economic Forum report (2020), soft skills such as communication, collaboration, and critical thinking are increasingly important in the labor market. Similarly, a study by Burning Glass Technologies (2017) found that soft skills are mentioned more often than technical skills in job postings [1]. A study by Cullen found that incorporating soft skills development into the curriculum can improve students' academic performance and job readiness [2]. Verhun L. stated that business etiquette and protocol awareness help create an efficient business environment, which enhances productivity and cooperation [3]. However, there are challenges associated with teaching soft skills to

students. A study by Dallimore et al. [8] found that traditional teaching methods may not be effective in developing soft skills in students. Instead, they recommended using experiential learning methods, such as simulations and role-playing exercises, to teach soft skills effectively [4].

Research methodology. The theoretical and methodological basis of the research was the analytical method, which is the basis for the study scientific sources using a systematic analysis of the work of native and foreign practitioners. In the research process, general theoretical methods of generalization were used, structural analysis and classification. A combination of research methods was applied to provide a comprehensive understanding of the relationship between business communication in economic interaction and students' soft skill development. Among them are literature review in order to examine existing research on the topic provide a comprehensive overview of the subject and identify gaps in the existing research. The method of observation to identify best practices for teaching soft skills and assess the effectiveness of current teaching methods.

Objectives of the research. The objectives of the paper are to study the relationship between soft skill development and academic performance, to examine the current methods used to teach soft skills to students and assess their effectiveness; to identify the key soft skills required for effective communication in economic interactions and raise awareness among students, educators, and policymakers about the importance of soft skills development for success in the business world.

Research results. Business communication is crucial for the success of any organization as it helps to build and maintain relationships with stakeholders, including customers, employees, investors, and suppliers [2]. Actually, it refers to the exchange of information and ideas between individuals or organizations within a business context. It includes all forms of communication, such as verbal, nonverbal, and written, that occur in the workplace. At the same time, business context refers to the circumstances and environment in which a business operates. It includes various factors such as the industry, competition, economic conditions, regulatory environment, and social and cultural factors [3]. Business communication can take various forms, such as meetings, memos, reports, emails, phone calls, and social media. It involves both internal communication within an organization, as well as external communication with other businesses, customers, and the general public [4]. Some key components of effective business communication include clarity, conciseness, credibility, and relevance. It is important to use language and communication styles that are appropriate for the audience and the purpose of the message. Effective business communication also involves active listening, feedback, and the ability to adapt communication styles to different situations and individuals [2].

Often at the household level, there is an opinion that business communication is a similar concept to business etiquette. Business communication and business etiquette are related concepts, but they are not the same thing. Business etiquette refers to the set of accepted behaviors and customs that are expected in a business environment. It includes the way people interact with each other, dress, communicate, and conduct themselves in professional situations. Business etiquette varies across cultures and can

have a significant impact on business relationships [5]. While effective communication is an important part of business etiquette, it is only one component. Other aspects of business etiquette may include things like greeting people appropriately, using proper titles and forms of address, being punctual for meetings, and showing respect for cultural differences. In summary, business communication focuses on the exchange of information and ideas, while business etiquette focuses on the social norms and customs that are expected in a business setting. Both are important for building and maintaining successful business and economic interaction.

Economic interaction can be considered as the exchange of goods, services, resources, and information between individuals, organizations, and nations for economic gain. Economic interaction involves transactions that are driven by the desire to maximize profits, minimize costs, and optimize the allocation of resources. In addition to economic benefits, economic interaction can also have social and political consequences. For example, trade agreements and international investments can lead to increased economic cooperation and diplomatic relations between countries, while trade barriers and protectionist policies can lead to economic tensions and political conflicts. Economic interaction and international business interaction are related concepts, but they have different scopes and focuses. While economic interaction can be part of international interaction, it is not the only aspect. International interaction can also involve non-economic activities such as political and social interactions, knowledge exchange, and cultural exchange. In contrast, economic interaction is focused on economic activities and the exchange of goods and services for financial gain. Business communication plays a crucial role in economic interaction, as it facilitates the exchange of information, ideas, and resources necessary for successful economic transactions.

In economic interaction, effective communication is essential for building trust and fostering strong relationships between individuals, organizations, and nations. Clear and concise communication helps to ensure that all parties involved in economic transactions understand the terms and conditions of the exchange, which can help to prevent misunderstandings and disputes [4]. Effective business communication in economic interaction also involves understanding cultural differences and adapting communication styles accordingly. This is particularly important in international business, where different cultures may have different communication styles and expectations. Business professionals who are able to communicate effectively across cultures are better positioned to build strong business relationships and negotiate successful deals. The institutions of higher education offer the courses of business communication, vocational courses or English for Professional Purposes (ESL). The aim of these courses is to provide students with the language skills they need to communicate effectively in a business context. Business English courses typically focus on developing students' proficiency in areas such as business correspondence, presentations, negotiations, and intercultural communication. The objective is to equip students with the language and communication skills they need to succeed in a globalized business environment and prepare them for careers in a range of industries, such as finance, marketing, and international trade. In addition may also address topics

such as cross-cultural communication, business etiquette, and intercultural competency, which are essential for working with colleagues and clients from diverse cultural backgrounds. By emphasizing these skills, business English courses in universities aim to produce graduates who are effective communicators, able to operate in a multicultural business environment, and prepared for the challenges of the modern workforce [6].

Studying business English as academic performance and developing soft skills are closely connected, as language proficiency and soft skills are essential for success in a professional environment. This connection is obvious as we can define soft skills as a set of personal attributes, traits, and abilities that are important for success in both professional and personal settings. These skills are often described as "people skills" or "interpersonal skills" because they are related to how individuals interact and communicate with others. There is also a strong relationship between soft skill development and academic performance which introduced in Table 1.

Table 1. Relationship between soft skill development and academic performance*

Soft Skill	Description	Relationship to Academic Performance
Communication	The ability to convey ideas and information effectively and listen actively	Improved communication skills can help students better understand course material, participate in class discussions, and communicate with professors and classmates, leading to better grades and academic performance.
Time Management	The ability to prioritize tasks and manage time effectively	Improved time management skills can help students balance coursework, extracurricular activities, and other responsibilities, leading to better academic performance and reduced stress levels.
Critical Thinking	The ability to analyze and evaluate information to make informed decisions	Improved critical thinking skills can help students better understand complex course material, identify and solve problems, and make informed decisions, leading to better academic performance.
Collaboration	The ability to work effectively with others towards a common goal	Improved collaboration skills can help students work effectively with classmates on group projects, leading to better grades and academic performance.
Adaptability	The ability to adjust to new situations and navigate change	Improved adaptability skills can help students adjust to the demands of college life and coursework, leading to better academic performance and reduced stress levels.
Leadership	The ability to inspire and guide others towards a common goal	Improved leadership skills can help students take on leadership roles in group projects, clubs, and organizations, leading to better academic performance and personal growth.

*Note: *Summarized by the author based on references [6, 8, 9].*

It's important to note that while the development of these soft skills can positively impact academic performance, academic performance is just one aspect of a student's whole success and well-being. Soft skills can also play a role in career development, personal relationships, and overall life satisfaction.

Language learning can be a useful tool for developing soft skills, particularly those related to communication and collaboration. Modern educators suggest plenty of different methods to develop soft skills through language learning. To assess all of them, trainers should put them into practice. Table 2 below outlines some of the current methods of teaching foreign languages in the context of soft skills development and how their effectiveness can be assessed.

Table 2. Current methods of teaching foreign languages in the context of soft skills development*

Teaching Method	Description	Assessment of Effectiveness
Conversation practice	Students engage in conversation practice with teachers or peers to develop communication skills, including listening, speaking, and understanding.	Self-assessment, teacher evaluation, external evaluation, long-term outcomes, surveys and questionnaires.
Role-playing	Students engage in role-playing activities to simulate real-world scenarios and practice soft skills such as collaboration, problem-solving, and leadership.	Teacher evaluation, external evaluation, long-term outcomes, surveys and questionnaires.
Project-based learning	Students work collaboratively on projects to develop skills such as teamwork, communication, and critical thinking. Projects can be related to language learning or other topics of interest.	Teacher evaluation, external evaluation, long-term outcomes, surveys and questionnaires.
Self-reflection and assessment	Students engage in self-reflection and assessment activities to monitor their progress and identify areas for improvement in soft skills development.	Self-assessment, teacher evaluation, surveys and questionnaires.
Feedback and evaluation	Teachers and peers provide feedback and evaluation on students' soft skills development, helping learners identify areas for improvement and track progress over time.	Teacher evaluation, surveys and questionnaires.

*Note: *Summarized by the author based on references [8, 10].*

It's important to note that the effectiveness of these methods may vary depending on the learners' individual needs, preferences, and learning styles. Additionally, soft skills development is a gradual and ongoing process, so it may be challenging to assess their effectiveness in the short term. Therefore, a combination of assessment methods is likely to provide a more comprehensive and accurate picture of the effectiveness of language learning methods in developing soft skills.

Development of soft skills is essential in economic interactions, as it can help build trust, establish relationships, and create successful outcomes. According to the World Economic Forum's Future of Jobs Report 2020, the top five soft skills required for effective communication in economic interactions are:

1. Complex problem solving
2. Critical thinking
3. Creativity
4. People management
5. Coordinating with others

These skills are considered critical in the current and future job market, particularly as technology and automation continue to reshape the workplace. The ability to navigate complex problems, think critically, and collaborate effectively with others is essential for success in economic interactions, regardless of the specific industry or job role. Other important soft skills identified by the World Economic Forum include emotional intelligence, negotiation, and cognitive flexibility [11].

However, the issue of implementing theoretically resolved issues into practice remains controversial. It is obvious that soft skills development among students is an essential aspect of education that helps prepare them for success in the workplace and beyond. But in fact there are several challenges that can hinder the development of these skills. Among them are limited integration of soft skills into curriculum, difficulties in evaluating and measuring success, cultural and socioeconomic barriers, and time limits in training process. These challenges requires a concerted effort from educators, policymakers, and other stakeholders to prioritize and invest in soft skills development among students. This includes providing training and resources for teachers, promoting cultural and socioeconomic diversity in education, developing effective assessment and measurement tools, and integrating soft skills development into the overall curriculum.

Conclusions. Effective communication is essential for success in economic interactions, and soft skills development plays a crucial role in building strong communication skills. Business communication skills are essential for students as they prepare for the workforce, and the development of soft skills such as active listening, clear and concise communication, emotional intelligence, cultural awareness, collaboration and teamwork, problem-solving, and adaptability and flexibility can significantly improve their ability to communicate effectively in economic interactions. Prioritizing soft skills development in the education system, we can equip students with the communication skills they need to succeed in economic interactions and beyond.

Література:

1. Burning Glass Technologies. The Human Factor: The Hard Time Employers Have Finding Soft Skills. 2017. URL: <https://www.burning-glass.com/research-project/the-human-factor-the-hard-time-employers-have-finding-soft-skills/>.
2. What is Business Communication? Loghic Connect. URL: <https://loghicconnect.com.au/about/redback-connect-rebrands-to-loghic-connect/>.
3. Jager T. Best Strategies For Strengthening Relationships with Stakeholders. Invest in yourself and build new strategies for less. 2021. URL: <https://www.knowledgehut.com/blog/digital-marketing/best-strategies-strengthening-relationships-stakeholders>.
4. Cullen J., Foss L., Pickett J. Soft Skills Development in Higher Education: A Scoping Review. *Higher Education Policy*. 2021. № 34(1). С. 83–103.
5. Вергун Л. Business etiquette as a tool for international economic relations students' soft skill development. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2022. № 12. DOI 10.25313/2520-2294-2022-12
6. Arief G. Academic performance and assessment. *An International Journal of Experimental Educational Psychology*. 2019. Vol. 39. Issue 6. P. 705–708. <https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1625522>
7. Cachia M. Academic success: Is it just about the grades? *Higher Education Pedagogies*. 2018. Vol. 3. Issue 2. P. 434–439.
8. Dallimore E. J., Hertenstein J. H., Platt M. B. Teaching Soft Skills: Experiential Learning Exercises in Interpersonal Communication. *Journal of Education for Business*. 2017. № 92(6). P. 312–318.
9. Jukic T., Vida I. The importance of soft skills in business: Education and business community perspective. *Management: Journal of Contemporary Management Issues*. 2018. № 23(1). P. 91–113.
10. Srinivas R. The need to develop Soft Skills among the English language learners in the 21st century. *An International Peer-Reviewed English Journal*. 2019. Vol-4, Issue2. P. 286–292
11. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020>.

References:

1. Burning Glass Technologies (2017). The Human Factor: The Hard Time Employers Have Finding Soft Skills. Retrieved from <https://www.burning-glass.com/research-project/the-human-factor-the-hard-time-employers-have-finding-soft-skills/>.
2. What is Business Communication? Loghic Connect. Retrieved from <https://loghicconnect.com.au/about/redback-connect-rebrands-to-loghic-connect/>.
3. Jager, T. (2023). Best Strategies For Strengthening Relationships with Stakeholders. Invest in yourself and build new strategies for less. Retrieved from <https://www.knowledgehut.com/blog/digital-marketing/best-strategies-strengthening-relationships-stakeholders>.
4. Cullen, J., Foss, L., Pickett, J. (2021). Soft Skills Development in Higher Education: A Scoping Review. *Higher Education Policy*, no. 34(1), pp. 83–103.
5. Verhun, L. (2022). Business etiquette as a tool for international economic relations students' soft skill development. *International Scientific Journal "Internauka"*. Series: "Economic Sciences", no. 12. <https://doi.org/10.25313/2520->

2294-2022-12.

6. Arief, G. (2019). Academic performance and assessment. *An International Journal of Experimental Educational Psychology*, vol. 39, issue 6, pp. 705–708. <https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1625522> (in English)

7. Cachia, M. (2018). Academic success: Is it just about the grades? *Higher Education Pedagogies*, volume 3, issue 2, pp. 434–439.

8. Dallimore, E. J., Hertenstein, J. H., Platt, M. B. (2017). Teaching Soft Skills: Experiential Learning Exercises in Interpersonal Communication. *Journal of Education for Business*, no. 92(6), pp. 312-318.

9. Jukic, T., Vida, I. (2018). The importance of soft skills in business: Education and business community perspective. *Management: Journal of Contemporary Management*, issues, 23(1), pp. 91-113.

10. Srinivas, R. (2019). The need to develop Soft Skills among the English language learners in the 21st century. *An International Peer-Reviewed English Journal*, vol. 4, Iss., 2, pp. 286–292.

11. World Economic Forum (2020). The Future of Jobs Report 2020. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020>.

Annotation

Ponomarenko O. V.

Business communication in economic interaction and soft skill development

Business communication involves both internal communications within an organization, as well as external communication with other businesses, customers, and the general public. It is important to use language and communication styles that are appropriate for the audience and the purpose of the message. Effective business communication also involves active listening, feedback, and the ability to adapt communication styles to different situations and individuals.

Business communication plays an important role in economic interactions, and students who lack essential soft skills may face difficulties in their professional careers. Soft skills such as effective communication, active listening, problem solving, teamwork, and leadership are essential to success in the business world. However, many students do not receive adequate training in these skills during their academic years, making it difficult for them to develop these skills once they enter the workforce. This problem is further exacerbated by the fast pace of the modern business world, where effective communication and soft skills are critical to success. This is why educational institutions need to incorporate soft skills development training into their curricula to ensure that their students are fully prepared for the business world.

The article examines the essence and significance of business communication in the economic environment, the relationship with business etiquette. The interdependence between the formation of soft skills and academic success, structured modern methods of teaching soft skills in the process of learning a foreign language, and potential assessment methods are studied. The key communication skills necessary for effective communication in economic and business environments are identified.

Key words. *Business communication, business etiquette, economic environment, economic interaction, soft skills, academic performance*

СПРОМОЖНІСТЬ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

К. С. ХОЛЯВІЦЬКА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)
Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена аналізу стратегії розвитку громад Черкаської області. Розглянуто та проаналізовано доходи загального фонду об'єднаних територіальних громад у розрізі Черкаської області за 2017–2021 рр., надходження власних доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Уманського району за 2020 р. та 2021 р., структуру виконання бюджету Уманського району за 2017 р. та 2020 р, доходи й видатки місцевих бюджетів Черкаської області за 2014–2021 рр., структуру фактичних надходжень та видатків загального фонду Уманського району за 2021 р., фінансову підтримку з боку держави на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2014–2022 рр. Досліджено спроможність розвитку об'єднаних територіальних громад після звершення роботи над формуванням територіальної основи для місцевого самоврядування і органів державної влади.

Ключові слова: стратегія розвитку, доходи, видатки, децентралізація, Черкаська область, Уманський район, державна фінансова підтримка, об'єднані територіальні громади, спроможність.

Постановка проблеми. Подальшим розвитком територіальних громад є формування спроможності розвитку, тобто створення належних умов для місцевого самоврядування вирішувати самостійно питання місцевого значення. Спроможність територіальних громад – це здатність самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства – з урахуванням фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Водночас, наявна інфраструктура, кадрові і фінансові можливості новоствореної адміністративно-територіальної одиниці дозволяють самостійно реалізовувати питання, визначені законом та Бюджетним кодексом за рахунок власних коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження та вивчення розвитку на регіональному рівні, доволі широко висвітлюється у наукових публікаціях учених. Значний науковий внесок у практичні питання формування спроможності територіальних громад, зокрема, фінансові аспекти об'єднання, процеси розбудови системи місцевих бюджетів, висвітили у своїх працях такі вітчизняні науковці, як М. Бриль [1], В. Мамонова, Ю. Ганущак, І. Козюра,

В. Венсель, І. Герасимчук, А. Ткачук, І. Гринчишин, В. Негода, Я. Казюк, Т. Куценко [8], В. Мельник, В. Вакуленко, Л. Сухарська, О. Крайник, Т. Дерун, В. Коваль, Я. Сіренко [8], Х. Патицька [12], А. Пелехатий [7], О. Данчева [1], Е. Чубаров [1] та ін. Вчені у своїх напрацюваннях, звертають увагу на дослідження здатності органів місцевого самоврядування забезпечити спроможність територіальних громад, тому це питання є актуальним та вимагає дедалі більш посиленої уваги.

Метою даної статті є оцінка стратегії розвитку громад та дослідження належних умов для місцевого самоврядування, здатних забезпечити власну життєздатність і створити макроекономічну стабільність громад Черкаської області.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних науковців і практиків, що займаються дослідженням формування спроможності розвитку об'єднаних територіальних громад, регіонів. У статті використано такі методи дослідження: абстрактно-логічний, математичний, порівняння, монографічний, табличний, графічний та наукового узагальнення.

Результати досліджень. Будь-який житель села, міста, селища має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці. Люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їхні виконкоми. Саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність. Термін «спроможна територіальна громада» визначено у Методиці формування спроможних територіальних громад, яку було затверджено постановою КМУ 08 квітня 2015 р. Спроможні територіальні громади – це «територіальні громади сіл, селищ, міст), які внаслідок добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [6, 9].

У 2021 році було завершено роботу над формуванням територіальної основи для організації влади – місцевого самоврядування і органів державної влади. Створено новий адміністративно-територіальний устрій.

Наразі повстають питання: чи одержано очікуваний результат від реформи децентралізації, чи досягнуто нею поставлених основних завдань, мети, цілі у напрямі формування та розвитку спроможних ОТГ, здатних забезпечити власну життєздатність і створити макроекономічну стабільність регіону та держави загалом.

Нами розглянуто доходи загального фонду ОТГ у розрізі Черкаської області за 2017–2021 рр. (табл. 1).

Табл. 1. Доходи загального фонду об'єднаних територіальних громад Черкаської області за 2017–2021 рр., млн грн, %

Роки	Кількість ОТГ, од.	Доходи загального фонду місцевого бюджету регіону, млн грн	Доходи ОТГ, млн грн	Відхилення бюджетів ОТГ загального фонду	
				млн грн	%
2017	6	5475,9	9 157,9	5318,0	97,0
2018	26	6520,7	761,2	5759,5	88,0
2019	56	7404,9	1306,4	6098,5	82,0
2020	65	7853,8	6727,4	1130,5	14,0
2021	66	9290,3	7938,1	1352,2	14,0

Джерело: побудовано автором на основі джерел [2, 13].

За результатами аналізу, у співвідношенні загального фонду Черкаської області і загального фонду ОТГ, які входять до його складу, спостерігається поступове зростання надходжень в об'єднані громади. Варто зазначити, що між бюджетом загального фонду регіону та ОТГ є деякі відхилення за 2017 р. – 5318,0 млн грн (97,0 %); 2018 р. – 5779,5 млн грн (88,0 %); 2019 р. – 6098,5 млн грн (82,0 %); 2020 р. – 1130,5 млн грн (14,0 %); 2021 р. – 1352,2 млн грн (14,0 %).

Проведені розрахунки доводять, що у зв'язку з провадженням реформи децентралізації та адміністративно-територіального устрою передбачено формування місцевого бюджету регіону за рахунок поступового зростання внеску від об'єднаних громад на його території. Так, доходи загального фонду місцевих бюджетів ОТГ у складі бюджету Черкаської області, мали тенденцію до збільшення.

Також проведено аналіз надходжень власних доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Уманського району за 2020–2021 рр. (табл. 2). Ці розрахунки показують рівень економічної активності окремих територій.

За розрахунками (табл. 2), надходження власних доходів у всіх ОТГ Уманського району мали тенденцію до збільшення у 2021 році порівняно з 2020 роком, і становили: в Уманській громаді – 122 123, 9 тис грн; в Бабанській громаді – 6 489, 5 тис грн; в Баштєчківській громаді – 5 032,3 тис грн; в Буцькій – 2 878,2 тис грн; в Дмитрушівській громаді – 2 860,2 тис грн; в Жашківській – 2 8765 тис грн; в Іванківській громаді – 12 97,5 тис грн; в Ладжинській – 2 360,5 тис грн; в Маньківській – 17 175,9 тис грн; в Монастирищенській громаді – 16 357,9 тис грн; в Паланській – 11 216 тис грн; в Христинівській громаді – 18 473,1 тис грн.

Збільшення коштів загального фонду ОТГ у 2020–2021 рр. відбулося за рахунок надходження до загального фонду бюджету сільських, селищних та міських територіальних громад офіційних міжбюджетних трансфертів, в обсязі 99,8% запланованих показників. За період реформування і на сьогоднішній день приділяється значна увага об'єднаним територіальним громадам, саме тому зросла державна фінансова підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури.

Табл. 2. Надходження власних доходів загального фонду об'єднаних територіальних громад Уманського району за 2020–2021 рр., тис грн

Об'єднані територіальні громади	Кількість об'єднаних рад, од.	Чисельність осіб	Площа, км ²	Надходження власних доходів, (тис грн)		Відхилення 2021/2020	
				2020	2021	тис грн	%
Бабанська	12	6566	275,1	35569,3	42058,8	6489,5	18,2
Баштєчківська	8	4026	179,4	24797,5	29829,8	5032,3	20,3
Буцька	8	5176	190,1	28540,7	31418,9	2878,2	10,1
Дмитрушівська	12	9535	311,4	49823,5	52683,7	2860,2	5,8
Жашківська	28	28912	724,9	170877,0	199642,0	28765	16,8
Іванківська	6	4310	154,7	24372,4	25669,9	1297,5	5,3
Ладижинська	11	10337	322,3	65053,9	67414,4	2360,5	3,6
Маньківська	19	17912	477,3	104026,2	121202,1	17175,9	16,5
Монастирищенська	41	34413	719,2	120784,7	137142,6	16357,9	13,5
Паланська	18	14789	482,6	101107,6	112323,6	11216	11,1
Уманська	2	83191	67,2	425859,0	547982,9	122123,9	28,6
Христинівська	34	32241	607,4	158196,2	176669,3	18473,1	11,7

Джерело: побудовано автором на основі джерел [2, 5].

Нами розглянуто доходи та видатки місцевих бюджетів Черкаської області за 2014–2021 рр. (табл. 3).

Табл. 3. Доходи та видатки місцевих бюджетів Черкаської області, за 2014–2021 рр., млн грн

Роки	Разом доходів	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Цільові фонди	Офіційні трансферти від органів державного управління	Всього доходів	Видатки
2014	2582,2	2262,6	296,1	18,3	0	5,2	4 180,3	6 762,5	6 669,5
2015	3193,3	2659,7	491,1	31,7	0	7,1	5 705,6	8 899,1	8 686,6
2016	4650,6	3984,5	614,5	37,7	5,0	9,0	6 847,2	11 497,9	11 187,0
2017	6329,5	5567,8	708,4	41,1	2,6	9,6	9 715,0	16 044,5	15 778,8
2018	7151,0	6427,9	678,5	35,1	-0,5	9,9	10 410,3	17 561,2	17 314,5
2019	7923,6	7275,0	590,1	44,6	0,4	13,5	8 625,7	16 549,3	16 453,3
2020	8435,8	7724,7	637,1	66,1	0	7,8	4 918,2	13 354,0	13 135,8
2021	9950,7	9135,0	715,1	81	0	19,8	6002,1	15953	15057,3

Джерело: побудовано автором на основі джерел [5, 13].

Відзначаємо, що доходи у 2014 р. становили 6762,5 млн грн, у 2021 р. – 15 953 млн грн, відхилення в свою чергу 2021/2014 рр. по доходах становить 9190,5 млн грн, по видатках 14 388,1 млн грн. Порівнюючи доходи та видатки за 2014–2021 рр., потрібно відмитити, що доходи перевищують видатки, а це значить, що виникає профіцит, тобто є резервні кошти. Можна підсумувати, що доходи значно збільшилися порівняно 2014-2021 рр., тому можна з впевненістю зауважити, що децентралізація має свій вплив на спроможність області.

Розглянуто склад виконання бюджету Уманського району за статтями (табл. 4).

Табл. 4. Склад виконання бюджету Уманського району за 2017р. та 2020 р, грн

Виконання бюджету	Доходи		Видатки		Абсолютне відхилення, (+,-)	
	2017 р.	2020 р.	2017 р.	2020 р.	2020/2017	
					Доходи	Видатки
Зведений бюджет району всього, в т.ч.:	525762068	200510348	523326921	197520093	-325251720	-325806828
Загальний фонд						
Бюджет району	510668061	197882725	469486135	171066363	-312785336	-298419772
Районний бюджет	378114677	121438018	361211276	110598707	-256676659	-250612569
Сільські бюджети	125600857	71625522	103302822	55812998	-53975335	-47489824
Селищні бюджети	6952527	4819185	4972037	4654658	-2133342	-317379
Спеціальний фонд						
Бюджет району	15094007	2627623	53840786	26453730	-12466384	-27387056
Районний бюджет	9251763	1777018	17701639	12967335	-7474745	-4734304
Сільські бюджети	5443670	790276	33800941	13121488	-4653394	-20679453
Селищні бюджети	398574	60328	2338206	364907	-338246	-1973299

Джерело: побудовано автором на основі джерел [2, 5].

Дохідна та видаткова частина значно менша у 2020 р., ніж у 2017 р. (табл. 4). Відхилення 2020/2017 рр. по зведеному бюджеті району, становили: в частині доходів – (-3252511720 грн); в частині видатків – (-325806828 грн).

Проаналізувано структуру фактичних видатків загального бюджету Уманського району за 2021 р. (рис. 1).

Рис. 1. Структура фактичних видатків загального бюджету Уманського району за 2021 рік, %

Джерело: авторське узагальнення на основі джерел [2, 5].

Як видно з рис. 1, найбільшу частку у видатковій частині займає стаття “державне управління” – 64,5 %; потім міжбюджетні трансферти – 34,8 %; інші видатки 0,4 % (заходи із запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха; забезпечення діяльності місцевої пожежної охорони; фінансова підтримка засобів масової інформації; резервний фонд) та соціальний захист та соціальне забезпечення – 0,3 %.

Проаналізовано структуру фактичних надходжень загального бюджету Уманського району за 2021 р. (рис. 2).

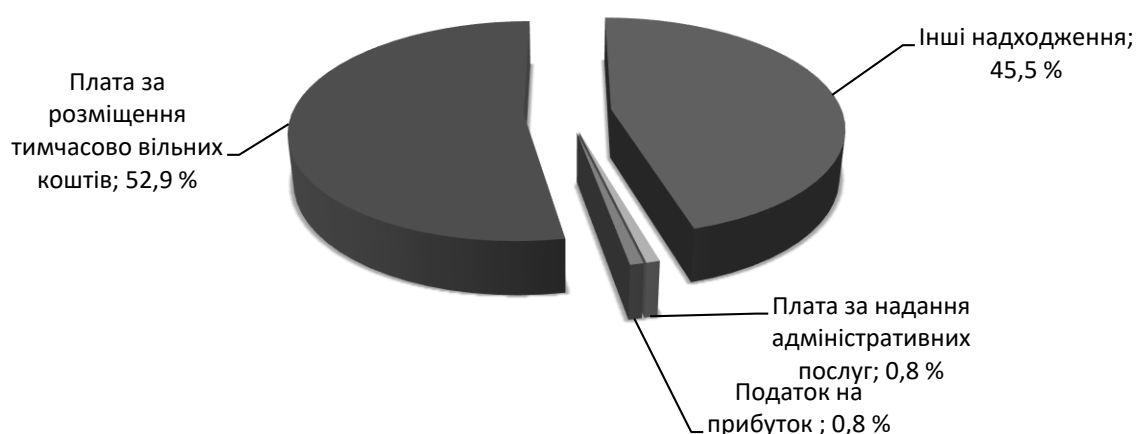

Рис. 2. Структура фактичних надходжень загального фонду Уманського району за 2021 рік, %

Джерело: авторське узагальнення на основі джерел [2, 5].

Як видно з рис. 2, що найбільшу частку дохідної частини складають такі показники: плата за розміщення тимчасово вільних коштів – 52,9 % та інші надходження – 45,5 % (адміністративні штрафи та інші санкції); в свою чергу меншу частку займають: плата за надання адміністративних послуг та податок на прибуток – по 0,8 %.

Можна зазначити, держава відіграє певну роль у забезпеченні фінансової підтримки ОТГ, тому проаналізовано структуру державної фінансової допомоги на розвиток громад (рис. 3).

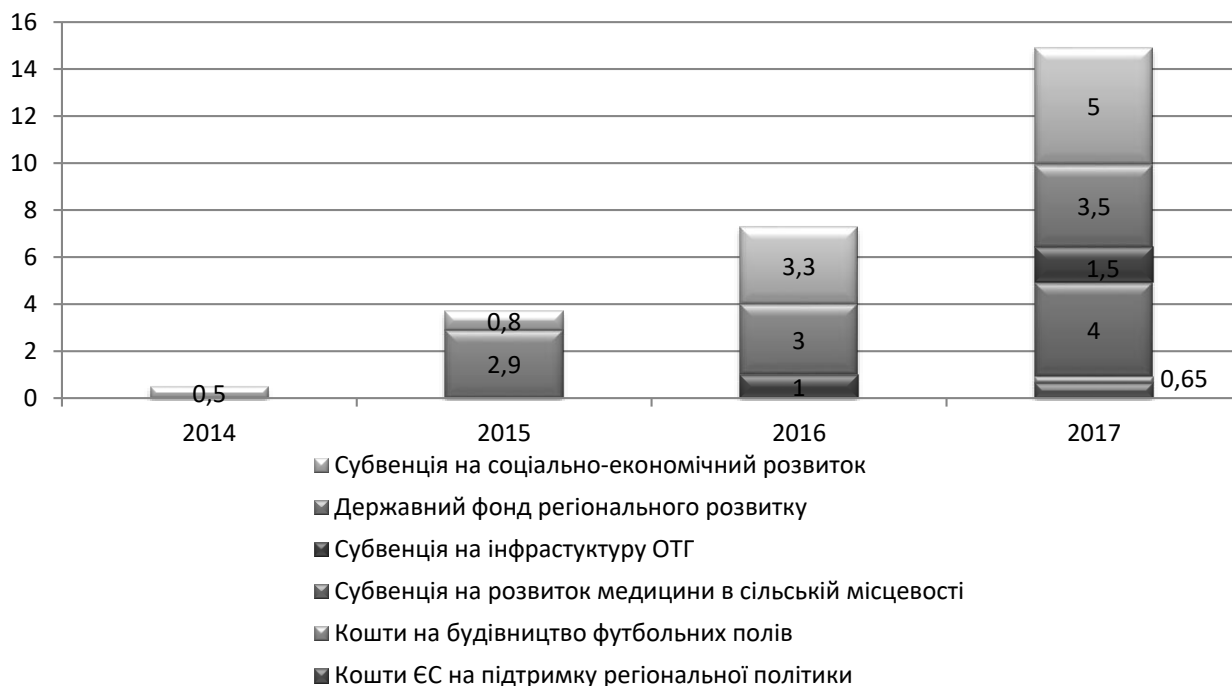

Рис. 3. Структура державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2014-2017 рр, млрд грн

Джерело: авторське узагальнення на основі джерел [4, 10, 11].

За результатами аналізу, можна зробити висновок, що субвенції на розвиток громад та розбудову інфраструктури значно збільшились, порівняно з періодом до децентралізації влади, в розрізі таких показників, як субвенція на соціально-економічний розвиток, державний фонд регіонального розвитку, субвенція на інфраструктуру ОТГ, субвенція на розвиток медицини в сільській місцевості, кошти на будівництво футбольних полів та кошти ЄС на підтримку регіональної політики. Державна фінансова підтримка в цілому сягає у 2014 р. – 0,5 млрд грн, у 2015 р. – 3,7 млрд грн, у 2016 р. – 7,3 млрд грн та у 2017 р. – 14,9 млрд грн. Державна допомога та підтримка на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури збільшилась у 30 разів порівняно 2014 р. та 2017 р. (на 14,4 млн грн).

Розглянено надходження державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2021–2022 рр., та їх відхилення за роками (табл. 5).

Табл. 5. Надходження державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2021–2022 р., млрд грн

Показник	Надходження, млрд грн		Абсолютне відхилення, (+,-)
	2021	2022	2022/2021
Інші напрями розвитку	0,3	3,3	+ 3
Регіональний розвиток	15,5	27,5	+ 12
Розвиток сільських територій	4,5	7,1	+ 2,6
Розвиток у сфері охорони здоров'я	3,5	5,4	+ 1,9
Розвиток у сфері освіти	4,1	6,8	+ 2,7
Розвиток дорожньої інфраструктури	49,6	66,8	+ 17,2
Розвиток інфраструктури (соціальне забезпечення)	1,7	9,6	+ 7,9
Розвиток транспортної інфраструктури	1,5	2,5	+ 1
Розвиток у сфері культури	0,3	1,9	+1,6
Розвиток спортивної інфраструктури	0,8	0,9	+ 0,1
Всього, млрд грн	81,8	131,8	+ 50

Джерело: авторське узагальнення на основі джерел [4, 10, 11].

Як видно з табл. 5, державна підтримка на розвиток ОТГ у 2022 р. значно збільшилась, порівняно з 2021 р., а саме: інші напрями розвитку територій – на 3 млрд грн, регіональний розвиток – на 12 млрд грн, розвиток сільських територій – на 2,6 млрд грн, розвиток у сфері охорони здоров'я – на 1,9 млрд грн, розвиток у сфері освіти – на 2,7 млрд грн, розвиток дорожньої інфраструктури – на 17,2 млрд грн, розвиток інфраструктури (соціальне забезпечення) – на 7,9 млрд грн, розвиток транспортної інфраструктури – на 1 млрд грн, розвиток у сфері культури – на 1,6 млрд грн, розвиток спортивної інфраструктури – на 0,1 млрд грн, і загалом відхилення сягає на 50 млрд грн.

Висновки. Проведене дослідження показало, що об'єднані територіальні громади Черкаської області, отримали значний результат від реформи децентралізації, на підставі непередбачуваних обставин і термінових змін, територіальні громади додають багато зусиль, щоб створити власну життєздатність і макроекономічну стабільність регіону та держави загалом. З впровадженням реформи децентралізації окреслено формування місцевого бюджету регіону за рахунок поступового зростання внеску від об'єднаних територіальних громад. Для функціонування та розвитку територій – об'єднаних територіальних громад, регіонів, потрібна підтримка держави, регіональної

економічної політики для пріоритетного та стратегічного їх розвитку. Основою життєздатності та життєзабезпечення громад є функціонуюча економіка територій, яка повинна працювати, розвиватись. Органи місцевого самоврядування успішно використовують нові можливості для розвитку громад і впроваджують новації, спрямовані на підвищення якості життя громадян.

Література:

1. Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Сеїтосманов А., Чубаров Е. Успішна територіальна громада: будуємо разом. Харків: Видавничий будинок Фактор, 2018. 128 с.

2. Бюджет Уманської районної адміністрації, Черкаська область: веб-сайт. Режим доступу: <https://uman-rda.gov.ua/finansove-upravlinnya-13-56-19-16-08-2020-2021>.

3. Децентралізація 2023. Законодавчий порядок денний в умовах війни. Режим доступу: <https://hromady.org/decentralizaciya-2023-zakonodavchij-poryadok-dennij-v-umovah-vijni/> (Дата звернення: 28.02.2023).

4. Децентралізація: Режим доступу: <https://rdo.in.ua/direction/decentralizaciya> (дата звернення: 01.11.2021).

5. Доходи і видатки місцевих бюджетів: коротко про головне. Режим доступу: <https://cost.ua/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets/> (дата звернення: 01.11.2021).

6. Європейська хартія місцевого самоврядування. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 01.11.2021).

7. Коломієць І. Ф., Пелехатий А. О. Теоретико-практичні аспекти формування об'єднаних територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2017. № 4 (665). С. 47. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_4_ (дата звернення: 01.11.2021).

8. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/zabezpechennya-finansovoyi-spromozhnosti-ob-ednanih-teritorialnih-gromad-v-umovah-detsentralizatsiyi> (дата звернення: 01.11.2021).

9. Методика формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України №214 від 08.04.2015 р. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України №34 від 24.01.2020 р.). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2021).

10. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Режим доступу: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (дата звернення: 01.11.2021).

11. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад за 2017 рік. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/177/>. Буклет (дата звернення: 01.11.2021).

12. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Серія: «Проблеми регіонального розвитку». Львів, 2019. 210 с.

13. Черкаська область. Децентралізація: веб-сайт. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/areas/0472/gromadu> (дата звернення: 26.07. 2022).

References:

1. Bryl, M., Vrublevskiy, O., Dancheva, O., Seitosmanov, A., Chubarov, E. (2018). Successful territorial community: building together. Kharkiv: Factor Publishing House. 128 p. (in Ukrainian).

2. Budget of the Uman district administration, Cherkasy region: *website*. Retrieved from: <https://uman-rda.gov.ua/finansove-upravlinnya-13-56-19-16-08-2020-2021>. (in Ukrainian).

3. Decentralization 2023. Legislative agenda in conditions of war. Retrieved from: <https://hromady.org/decentralizaciya-2023-zakonodavchij-poryadok-dennij-v-umovax-vijni/> (reference date: 02/28/2023). (in Ukrainian).

4. Decentralization. Retrieved from: <https://rdo.in.ua/direction/decentralizaciya> (application date: 01.11.2021).

5. Revenues and expenditures of local budgets: briefly about the main points. Retrieved from: <https://cost.ua/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets/> (reference date: 01.11.2021). (in Ukrainian).

6. European charter of local self-government. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (reference date: 01.11.2021). (in Ukrainian).

7. Kolomiets, I. F., Pelekhatyy, A. O. (2017). Theoretical and practical aspects of the formation of united territorial communities in Ukraine. *Economy of Ukraine*, no. 4 (665), pp. 47. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_4_ (reference date: 01.11.2021). (in Ukrainian).

8. Kutsenko, T., Sirenko, Y. Ensuring the financial capacity of territorial communities as a priority for decentralization of management. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/zabezpechennya-finansovoyi-spromozhnosti-ob-ednanih-teritorialnih-gromad-v-umovah-detsentralizatsiyi> (reference date: 11/01/2021). (in Ukrainian).

9. Methodology for the formation of capable territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 214 of April 8, 2015 (as amended by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 34 of January 24, 2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF> (reference date: 01.11.2021). (in Ukrainian).

10. Monitoring of the process of power decentralization and local self-government reform. Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (reference date: 01.11.2021). (in Ukrainian).

11. Assessment of the financial capacity of united territorial communities for 2017. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/177/>. *Booklet* (reference date: 01.11.2021). (in Ukrainian).

12. Patytska, H. (2019). *Financial and economic potential of territorial communities: mechanisms of functioning and activation*. Lviv. 209 p. (in Ukrainian).

13. Cherkasy region. Decentralization: *website*. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/areas/0472/gromadu> (reference date: 26.07. 2022). (in Ukrainian).

Annotation

Kholyavitska K. S.

The ability of the development strategy of the united territorial communities of the Cherkasy region

The article is devoted to the analysis of the capacity of the development strategy of the Cherkasy region. The revenues of the general fund of the united territorial communities in the Cherkasy region for 2017–2021, the income of the general fund of the united territorial communities of the Umansky district for 2020 and 2021, the structure of the budget implementation of the Umansky district for 2017 were considered and analyzed., 2020, revenues and expenditures of local budgets of the Cherkasy region for 2014–2021, the structure of actual revenues and expenditures of the general fund of the Uman district for 2021, financial support from the state for community development and infrastructure development for 2014–2022. The development capacity of united territorial communities after the completion of work on the formation of the territorial basis for local self-government and state authorities was studied.

Any resident of a village or city has the right to modern medicine and education, affordable and high-quality administrative, communal, social services, good roads, clean and well-lit streets. People can influence the quality of these services only when they are responsible for providing them. The authorities closest to the people are local self-government bodies: village, settlement, city councils and their executive committees. It is they who should have broad powers and sufficient funds to be able to solve all local issues and bear responsibility for it.

In the ratio of the general fund of the Cherkasy region and the general fund of the OTG, which are part of it, there is a gradual increase in revenues to the united communities due to the constant process of their formation. It is worth noting that there are some deviations between the budget of the general fund of the region and the OTG, for 2017 – UAH 5318.0 million. (97.0 %); 2018 – UAH 5,779.5 million. (88.0 %); 2019 – UAH 6,098.5 million. (82.0 %); 2020 – UAH 1,130.5 million. (14.0 %); 2021 – UAH 1,352.2 million. (14.0 %). Having considered the Cherkasy region in general, we will conduct an analysis of the revenues of the general fund of the united territorial communities of the Uman district for 2020–2021.

The functioning and development of territories - united territorial communities, regions, requires the support of the state, regional economic policy for their priority and strategic development, the basis of viability and life support of communities is the functioning economy of territories, which must work and develop. Local self-government bodies successfully use new opportunities for community development and implement innovations aimed at improving the quality of life of citizens.

The united territorial communities of the Cherkasy region received a significant result from the decentralization reform, perhaps the main tasks, goals, and objectives in the direction of the formation and development of capable self-government organizations have not been fulfilled in general, but on the basis of unforeseen circumstances and urgent changes, the territorial communities add a lot effort to create own viability and macroeconomic stability of the region and the state in general.

Key words: *development strategy, revenues, expenditures, decentralization, Cherkasy region, Umansky district, state financial support, united territorial communities, ability.*

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

О. Т. ПРОКОПЧУК, доктор економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

О. С. ФРОТЕР, кандидат економічних наук

І. В. АНДРУСІШИНА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

В даній статті аналізується тема соціального захисту населення, зосереджуючись на особливостях системи та ролі держави у забезпеченні цього захисту. Вона розкриває концепцію соціального захисту та наукові підходи до його визначення. Досліджується світовий досвід реалізації державної політики соціального захисту в різних країнах Європи та Америки. Також проводиться аналіз джерел формування фондів для покриття витрат на соціальне забезпечення.

Стаття висвітлює необхідність удосконалення фінансового механізму соціальної системи для досягнення ефективної взаємодії та взаємовпливу різних складових соціального захисту. Зокрема, системи соціального страхування, соціального забезпечення, а також соціальних стандартів і гарантій, які надає держава населенню. Автори статті вважають, що створення ефективної системи соціального захисту є ключовим завданням у будівництві соціально-економічної моделі суспільства в Україні.

У статті також висвітлено недоліки та можливості вдосконалення системи соціального захисту населення, а також запропоновано підходи до вирішення цих проблем. Результати аналізу можуть бути корисними для урядових органів, дослідників та всіх зацікавлених сторін, що працюють у сфері соціального захисту та розвитку соціальної політики.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні гарантії держави населення, пенсійне забезпечення, пільги.

Постановка проблеми. Система соціального захисту населення в Україні стикається з численними викликами і проблемами, які обмежують її ефективність та здатність задовольнити потреби всіх груп населення. Деякі з основних особливостей цієї системи, що викликають проблеми, включають: недостатній рівень соціальних виплат; низька ефективність механізмів розподілу; нерівність у доступі до соціального захисту; нестабільність системи; недостатня підтримка соціального підприємництва. Ці особливості системи

соціального захисту населення в Україні створюють проблеми в ефективності та справедливості розподілу соціальних ресурсів. Необхідні реформи та поліпшення в цій системі, які забезпечать достойний рівень життя для всіх громадян та зменшення соціальних нерівностей. Дане дослідження має наукову актуальність через свою спрямованість на визначення сутності соціального захисту населення, зокрема в економічному аспекті, а також визначення саме особливостей соціального захисту та забезпечення права громадян на повний спектр соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Система соціального захисту населення в Україні є важливим елементом соціально-економічної політики держави, спрямованим на забезпечення соціальної підтримки та соціального забезпечення громадян. Дослідження та публікації з проблем соціального захисту населення в Україні розкривають різноманітні аспекти цієї системи, її особливості, проблеми та перспективи розвитку.

Вітчизняні науковці активно досліджують тему особливостей системи соціального захисту населення в Україні. Їх дослідження стосуються різних аспектів цієї системи, включаючи її структуру, функції, принципи, ефективність та проблеми, з якими вона зіштовхується. Дослідження також вказують на існуючі проблеми в даній системі. Низькі розміри пенсій, недостатня доступність медичних послуг, складнощі у механізмах отримання соціальної допомоги, нерівномірний розподіл соціальних послуг по регіонах країни – це лише деякі з проблем, які виникають у системі соціального захисту, що дає в свою чергу тему для подальшого дослідження. Даній тематиці присвячені наукові дослідження таких вчених як А. Базилюк, А. Александрова, Н. Борецька, Л. Вернигора, В. Волик, О. Гаряча, Н. Гринчук, Ю. Дехтяренко, Б. Зайчук, В. Скуратівський, І. Калачова, Е. Лібанова, В. Кириленко, Л. Ніконова, В. Новіков, Л. Якушев, Б. Річман, Й. Хендшель, М. Ганслі Теренс, П. Шевчук, Ю. Шклярський, та інші. Тематика їх опрацювань сприяє у розумінні особливостей системи соціального захисту населення в Україні та надають наукові підстави для розвитку, також підкреслюють важливість системи соціального захисту населення в Україні та необхідність постійного вдосконалення її механізмів та розширення соціального захисту громадян.

Методика досліджень. Під час проведення дослідження особливостей системи соціального захисту населення в Україні можуть бути використані наступні загальнотеоретичні методи: аналіз та синтез – використовувався при аналізі структури та функцій системи соціального захисту, а також для синтезу висновків та пропозицій щодо її поліпшення. Аналіз дозволяє розкрити особливості та недоліки існуючої системи, а синтез – розробити рекомендації для вдосконалення; порівняльний аналіз – використовується для порівняння системи соціального захисту в Україні з іншими країнами або регіонами; експертні оцінки – використання експертних оцінок дозволяє отримати думку та рекомендації від кваліфікованих експертів у галузі соціального захисту. Статистичний аналіз: Використання статистичних даних дозволяє провести кількісний аналіз різних аспектів системи соціального захисту, таких як розподіл

доходів, обсяги соціальних виплат, показники соціальної нерівності тощо. Це дає можливість отримати об'єктивні дані для аналізу та оцінки системи; Ці методи використовуватись в поєднанні між собою для більш глибокого розуміння особливостей системи соціального захисту населення в Україні.

Мета дослідження є отримання глибокого розуміння системи соціального захисту в Україні, її особливостей, проблем та потенційних шляхів вдосконалення для забезпечення соціального благополуччя населення.

Результати дослідження. Соціальне забезпечення відіграє ключову роль у функціонуванні держави та суспільства, і його значення надзвичайно високе. Воно тісно взаємопов'язане з розвитком економіки, політичними рішеннями та соціальним благополуччям населення. Стан соціальної сфери, успішність у реалізації соціальної підтримки громадян, що здійснюється державою, має прямий вплив на стабільність суспільства, його стале розвиток і, в результаті, національну безпеку.

Соціальний захист населення – це важлива складова політики держави, яка бере на себе відповідальність за забезпечення добробуту, розвитку та безпеки своїх громадян [1].

Суть соціального захисту полягає у тому, що держава надає допомогу найбільш вразливим верствам населення шляхом прийняття заходів, які здійснюються відповідними органами державної влади за рахунок бюджетних видатків.

До незахищених верств населення в Україні належать: малозабезпечені сім'ї; особи, які постраждали від торгівлі людьми; фізичні особи, що надають соціальні послуги; громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; багатодітні сім'ї; жінки, яким надано почесне звання України «Мати-героїня»; матері-одиначки, учасники бойових дій, особи з особливими потребами.

Поняття «соціальний захист населення» матеріальний статус певних груп людей, які потребують державної підтримки.

Аналіз соціального захисту населення, за визначенням О. Антоненко, розглядається як система законодавчо закріплених економічних, соціальних та правових гарантій та заходів. Ця система включає організаційно-правові форми і види, спрямовані на захист населення від соціальних ризиків [3]. В. Базилевич соціальний захист досліджує як комплекс закріплених законом норм, що забезпечують державою окремим прошаркам населення, а також усім членам товариства за певних економічних домовленостей, коли відбувається зростання інфляції або спаду виробництва [8].

У статті 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає забезпечення їх у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з обставин, що не залежать від них, а також у пенсійному віці та в інших ситуаціях, передбачених законодавством [4].

Згідно з чинним законодавством України, в сфері соціальної політики основні принципи включають [5]:

- забезпечення надійних гарантій прав і свобод громадян, відповідно до Конституції України, шляхом впровадження європейських шаблонів соціального забезпечення і підняття доброякісності соціальних послуг;
- забезпечення громадян соціальними гарантіями протягом усього життя, шляхом вдосконалення системи соціальних стандартів і пілґ;
- поліпшення соціального захисту дітей та підтримка духовно та фізично здорових, матеріально забезпечених і соціально благополучних сімей;
- може сприяти подоланню бідності та зменшенню соціального розшарування шляхом підтримки самозайнятості населення, розвитку малого і середнього бізнесу та запобігання заборгованості зі заробітної плати на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності;
- забезпечення державних гарантій охоплює реалізацію соціальних прав працівників усіх видів власності, а також надання пріоритетних робочих місць молодим людям;
- захист прав українських громадян, які працюють за кордоном, та сприяння їх поверненню в Україну;
- покращення порядку пенсійного забезпечення, складання домовленостей для достойного проживання людей похилого віку, сприяння розвитку приватної системи пенсійного страхування та інших заходів, які сприяють розвитку недержавного соціального захисту.

Відповідно до інституційної форми «соціальний захист населення визначається як взаємовідносини між суспільством та соціально вразливими верствами соціуму, щодо отримання ними економічних благ для забезпечення мінімальних соціальних стандартів у країні. Це досягається через діяльність відповідних інституцій, таких як соціальні нормативи, державні та громадські організації, соціальні стандарти, соціальні гарантії, різні фонди та заклади, а також компанії і міжнародні установи» [2].

Структура соціального захисту населення в Україні базується на законодавчих актах та програмах, які визначають права та гарантії соціального захисту різних категорій населення. Основні складові структури соціального захисту в Україні наведені на рисунку 1. Це лише загальний опис складових структури соціального захисту населення в Україні. Конкретні програми, допомога та гарантії можуть бути більш деталізованими і регулюватися окремими законодавчими актами та нормативно-правовими документами.

В рамках системи соціального захисту населення в Україні наведена структура включає трьох основних суб'єктів: державу, юридичних осіб та громадян. Кожен з цих суб'єктів виконує свої ролі і має відповідальність у забезпеченні соціального захисту і в рамках системи соціального захисту в Україні структура формується відповідно до призначення заходів і може включати складові наведені на рис. 1.

Таким чином, структура системи соціального захисту в Україні базується на взаємодії держави, юридичних осіб та громадян з метою забезпечення соціальних потреб та захисту населення.

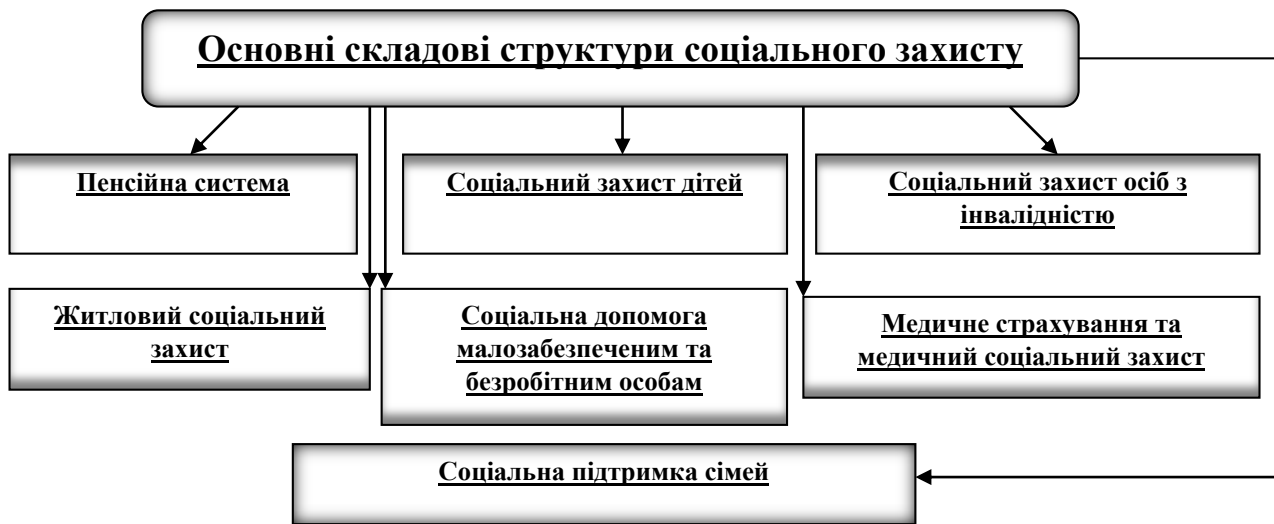

Рис. 1. Основні складові структури соціального захисту в Україні

Ці елементи формують основу структури системи соціального захисту, яка спрямована на забезпечення соціальної підтримки та захисту населення в Україні. Основні завдання соціального захисту в Україні включають:

- забезпечення мінімального рівня заробітної плати та її індексування відповідно до прожиткового мінімуму, встановленого ВРУ;
- задоволення відповідного ступеня охорони здоров'я та освітньо-культурних потреб з метою повного розвитку особистості;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян;
- вирівнювання рівня життя окремих категорій населення та ін.

Рис. 2. Основні елементи структури соціального захисту в Україні

До основних видів соціального страхування та захисту населення можна віднести наступні [7]: пенсійне страхування; різні види соціальної допомоги; допомога сім'ям з дітьми; соціальне страхування; пільги ветеранам війни і праці; утримання соціальних установ; надання пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ:

- пенсійне страхування – це система, яка забезпечує пенсійне забезпечення громадян у разі досягнення пенсійного віку або при втраті працездатності. Вона передбачає накопичення соціальних внесків протягом робочого життя особи, які використовуються для виплати пенсій та інших соціальних виплат;

- різні види соціальної допомоги – це включає різноманітні програми та допомогу, які надаються особам з низьким рівнем доходу, малозабезпеченим сім'ям, безробітним, інвалідам та іншим соціально вразливим категоріям населення. Це можуть бути фінансові допомога, житлова підтримка, медична допомога, допомога в навчанні, послуги соціального супроводу тощо;

- допомога сім'ям з дітьми – програми та пільги, спрямовані на підтримку сімей з дітьми. Вони можуть включати матеріальну допомогу, дитячі виплати, пільги на дитячі товари та послуги, допомогу в навчанні, доступ до дитячої медичної допомоги та інші види підтримки;

- соціальне страхування – система, яка забезпечує компенсацію в разі виникнення певних ризикових подій, таких як хвороба, травма, інвалідність, втрата годувальника сім'ї тощо. Вона базується на платежах страхових внесків, які здійснюються роботодавцями та працівниками;

- пільги ветеранам війни і праці – спеціальні пільги, які надаються ветеранам війни та праці визнаним учасниками війни або трудового фронту. Вони можуть включати фінансову підтримку, медичне обслуговування, пільги на проїзд та інші пільги, спрямовані на забезпечення достойного життя ветеранів;

- утримання соціальних установ – держава забезпечує фінансування та утримання соціальних установ, таких як лікарні, будинки для літніх людей, інтернати для дітей, центри реабілітації тощо. Ці установи надають різноманітні соціальні послуги та підтримку особам, які потребують допомоги;

- надання пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ – система пенсійного забезпечення, яка спеціально орієнтована на військовослужбовців та працівників правоохоронних органів. Вона передбачає надання пенсій та пільг цим категоріям осіб, враховуючи їхній внесок у безпеку та обороноздатність країни.

Ці елементи є складовими системи соціального захисту населення в Україні і спрямовані на забезпечення соціального благополуччя та підтримку різних категорій населення.

Охарактеризувавши систему соціального захисту, що це комплекс взаємозв'язаних елементів, видів та складових, які спрямовані на забезпечення соціальної підтримки, захисту та поліпшення життєвих умов населення. Вона включає різноманітні програми, послуги, пільги та соціальні виплати, що

надаються в рамках соціального страхування, соціального забезпечення та соціальної допомоги. Елементами системи соціального захисту є соціальні гарантії держави, пенсійне страхування, допомога сім'ям з дітьми, пільги ветеранам війни і праці, утримання соціальних установ, надання пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ. Ці складові спільно формують структуру системи соціального захисту та забезпечують соціальний захист різних категорій населення (рис. 3).

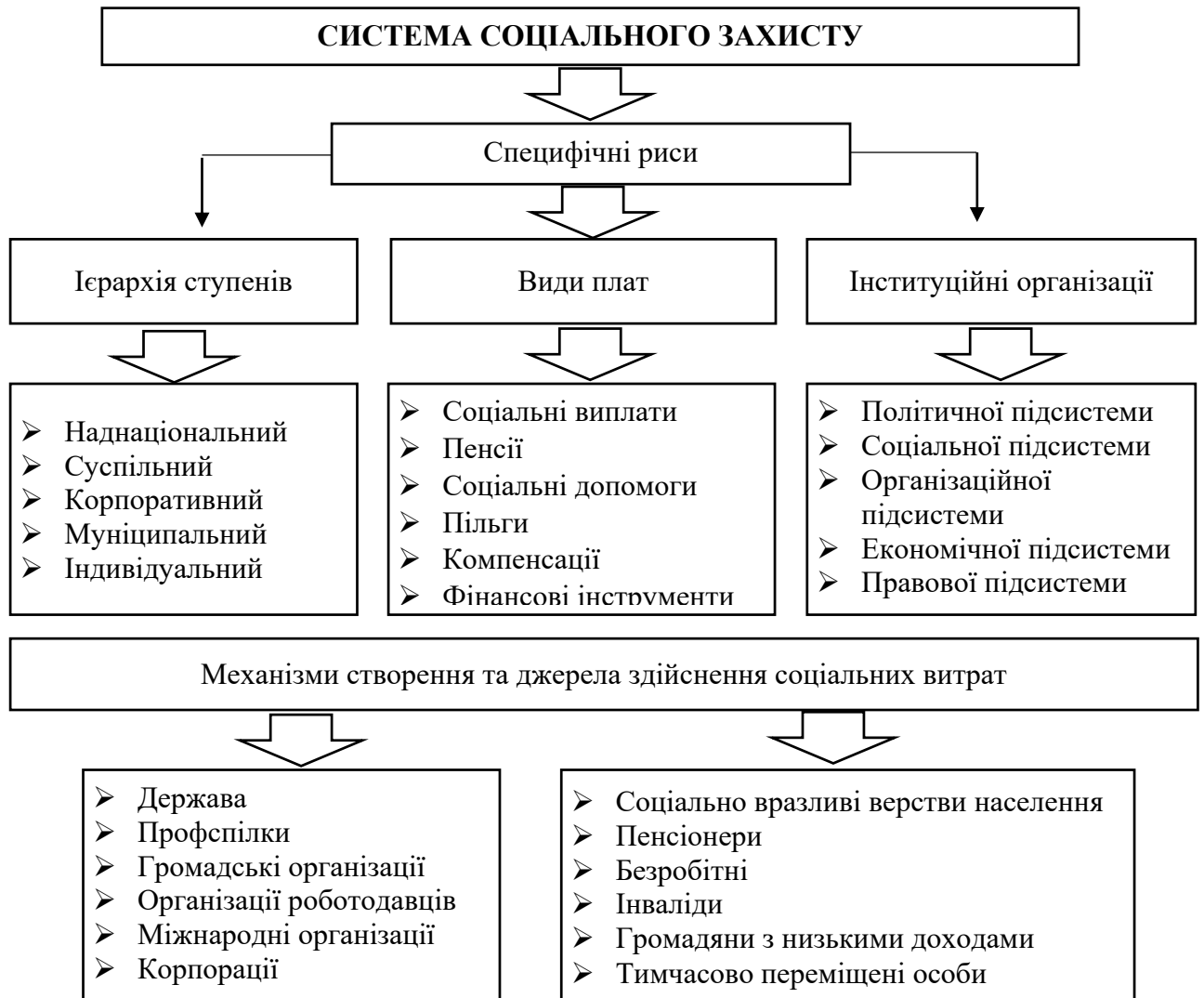

Рис. 3. Система соціального захисту населення [2]

Щоб забезпечити виплату пенсій за пенсійним віком, встановленим в Україні, потрібне відповідне фінансування. З інших слів, страхові платежі становлять джерело, з якого здійснюються пенсійні, страхові та соціальні виплати. Завдяки страховим внескам фінансуються не лише пенсійні виплати, а також інші страхові та соціальні виплати.

Нині в Україні більшість соціальних допомог виплачується за рахунок ресурсів, що передаються з Державного бюджету України як субвенції до локальних бюджетів. Головна маса цих коштів спрямовується на забезпечення соціальної підтримки неробочого населення. Загалом, кошти підприємств,

установ, організацій і т. д. становлять джерело, що гарантує реалізацію соціальних гарантій для працездатного населення.

У таблиці 1 представлені першорядні ознаки систем соціального страхування, що використовуються в різних країнах світу.

Табл. 1. Соціальне забезпечення за джерелами фінансування [9]

Джерело фінансування	Америка	Польща	Україна
Застрахована особа	6,2 % заробітку, що покривається	9,76 % зп, що покривається (старість) і 1,5% (інвалідність і годувальники)	Не має
Роботодавець	6,2 % покритого фонду заробітної плати	9,76 % зп, що покривається (старість) і 1.5 % (інвалідність і годувальники)	22 %
Пенсійний вік	Вік 66 років (потроху збільшиться до 67 років до 2027 року) з стажем не менше 40 кварталів	Вік 65 років які мають мінімум 25 років стажу (чоловіки) або вік 60 з які мають мінімум 20 років стажу (жінки)	Вік 60 років з років які мають мінімум 35 років стажу (чоловіки) або 60 років (жінки) з років які мають мінімум 30 років стажу

Основна відмінність полягає в тому, хто є платниками внесків та з яких джерел формується фінансування страхових та пенсійних виплат, а також у розмірі цих внесків.

Один з основних показників соціально-економічного стану країни полягає в частині платежів у ВВП держави. Іншими словами, рівень соціального забезпечення та захисту в країні залежить від обсягу фінансування. Фінансування соціального захисту та забезпечення здійснюється за рахунок коштів загального та місцевого бюджету, проте залежно від різних факторів ця частина може мінитися і безпосередньо впливати на рівень соціального захисту громадян країни.

На рисунку 3 показано динаміку витрат на соціальний у побудові ВВП України. Отже, якщо зіставити ступінь витрат на соціальний захист відносно до ВВП країни, то в Україні цей рівень є одним з найнижчих і в деяких випадках становить приблизно четверту частину в порівнянні з іншими країнами. Хоча ставки нарахування платежів відносно високі порівняно з іншими країнами.

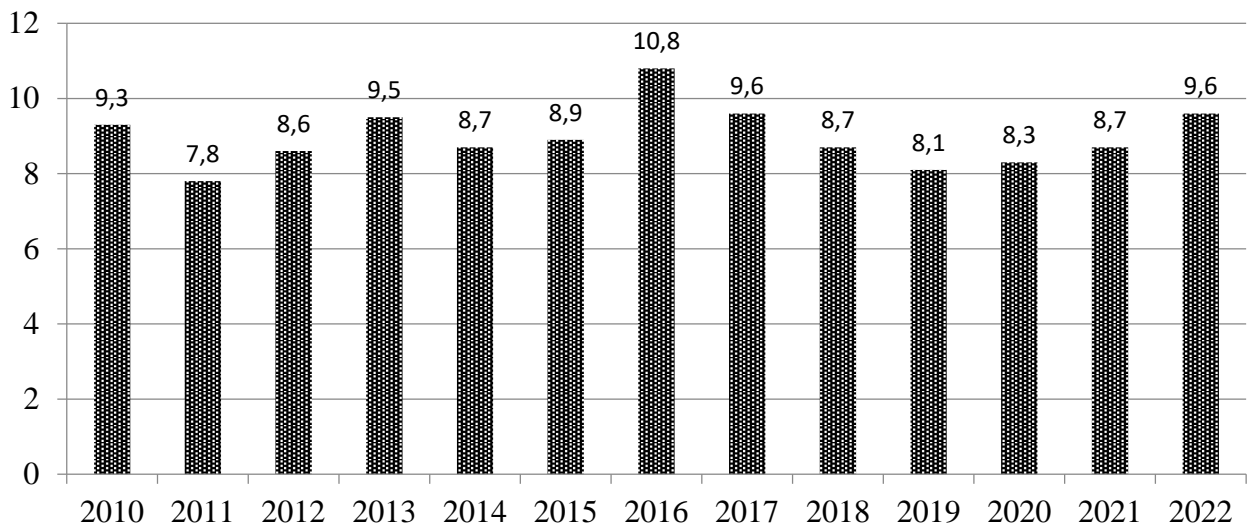

Рис. 3. Динаміка видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП [10]

У таблиці 2 наведено основні ставки нарахування платежів на соціальний захист населення.

Табл. 2. Головні ставки платежів на соціальний захист населення [11]

Разом, %	% страхових внесків		Разом, %
	Роботодавці	Працівники	
Україна	22	-	22
Болгарія	11,02	8,78	19,8
Німеччина	9,3	9,3	18,6
Естонія	16	-	16
Франція	8,55	6,9	15,45
Польща	9,76	9,76	19,52
Угорщина	19,5	10	29,5

Розглядаючи ставки нарахування платежів та частку ВВП, яка спрямовується на соціальний захист населення, важливо зазначити, що збільшення щабля затрат на соціальний захист можливе лише залежно від економічного зростання країни.

Для підвищення якості соціальних послуг необхідно: покращити систему моніторингу та оцінки якості соціальних послуг; виробити механізми контролю за дотриманням державних мінімальних шаблонів добротності та покласти відповідальність на надавачів послуг за їх невиконання; розробити та впровадити стандарти якості для соціальних послуг; форсувати введення систем керівництва якістю в соціальних закладах та організаціях, що займаються наданням соціальних послуг [12].

У сучасних умовах Україна ставить соціальний захист населення в контексті розвитку ринкових відносин та глобалізації економічного та громадського життя, де нові реалії заміщають застарілі та вичерпані. Проте особливістю даної стадії є недосконалість нормативної бази і шаблонів правового регулювання

вимог суспільства. Враховуючи сучасний розвиток України та її європейську інтеграцію, необхідно, щоб соціально-економічна політика держави та дії уряду спрямовувалися на досягнення європейських стандартів якості життя. Тому соціальна політика є одним з ключових напрямків внутрішньої політики, а її розвиток забезпечує високий рівень захисту прав людини і створює умови для повного розкриття потенціалу і відтворення діяльності людини, а також суспільної системи в цілому.

Розвиток системи соціального захисту населення в Україні є вкрай складним завданням, і це можна пояснити відсутністю належної нормативно-правової бази та недостатністю ресурсів для реалізації соціальної політики. Ця проблема часто призводить до відсутності економічної ефективності у діяльності органів соціального захисту (рис. 4).

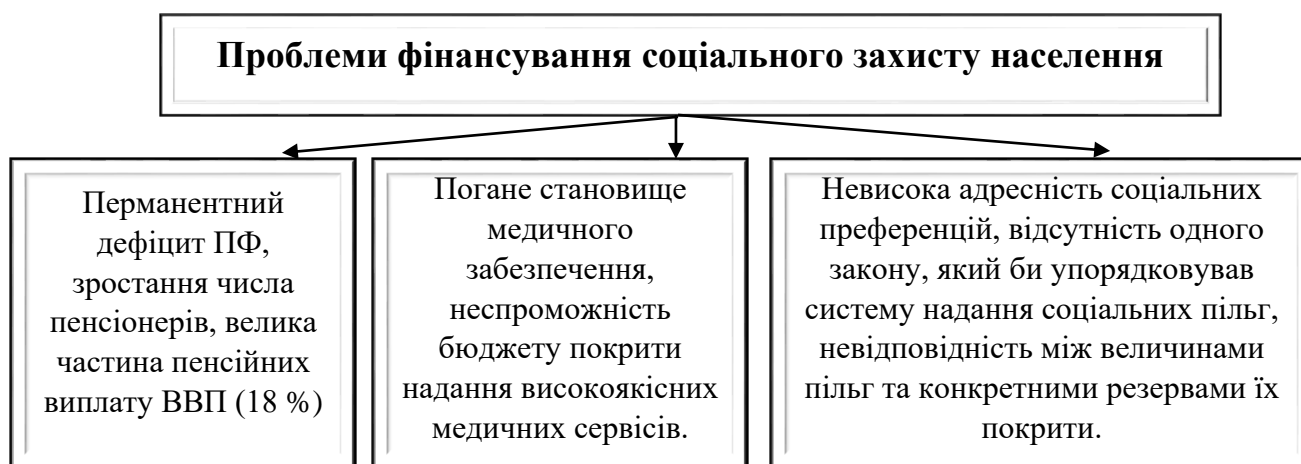

Рис. 4. Основні проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні [13]

Сьогодні були представлені в Україні ключові напрямки піднесення соціальної політики, включаючи [14]:

- створення безпечних умов життя, як екологічних, так і соціальних;
- зменшення безробіття та підтримка зайнятості громадян;
- вирішення проблеми заборгованості із зарплати та соціальних виплат;
- підвищення уваги до демографічної політики держави, яка буде включати регулювання психологічних нахилів людей щодо демографічної поведінки, забезпечуючи при цьому соціальний захист і вирішення різних питань соціальної політики;
- захист населення від інфляції шляхом своєчасної індексації доходів;
- сприяє захисту сприяє розвитку соціальної інфраструктури та створенню злагоди для забезпечення виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді та інших сфер життя..

Отже, соціальний захист громадян означає, що держава здійснює різні заходи для створення сприятливих умов з економічної і правової перспективи, які сприяють розвитку та формуванню особистості.

Основною метою соціального захисту є захист людини від різних соціально-економічних ризиків, зокрема шляхом створення умов для її життєдіяльності у культурному, соціальному та економічному середовищі.

Система соціального захисту та соціального забезпечення є складною організаційною структурою, яка має взаємозв'язки та залежності між своїми елементами. Крім того, соціальний захист як система має свою специфіку, пов'язану з традиціями в цій галузі та проявом певної опірності змінам у суспільстві, особливо через довгострокову стійкість соціальних структур.

В таблиці 3 розглянемо шляхи вирішення проблем соціального захисту населення України.

Табл. 3. Шляхи вирішення проблем соціального захисту населення України [15]

Проблеми соціального захисту населення в Україні	Пропозиції щодо вирішення
Невисока адресність соціальних пільг	Перехід від категоріального принципу до індивідуального, що ґрунтується на встановленні доходу особи і наданні пільги лише у випадку, коли її дохід менший за середній.
Несумісність між мірками пільг та конкретними резервами їх покрити	Було введено заборону на надання нових пільг, при цьому законодавчим шляхом було встановлено обов'язкову зазначення конкретного джерела фінансування для кожного окремого виду пільг, а також було встановлено обмеження, що кожна особа може отримувати лише одну пільгу.
Дефіцитність ПФ	З метою зменшення витрат ПФ, можна розглянути дві пропозиції: перша – встановити максимальну суму пенсії, яка буде залежати від віку особи; друга – провести детінізацію заробітної плати з метою збільшення суми внесків, що нараховуються для пенсійних виплат.
Недостатнє фінансування медичних послуг	Впровадження обов'язкового медичного страхування допоможе зменшити фінансове навантаження на державний бюджет та одночасно обмежить можливість використання коштів, які призначені на охорону здоров'я, для других бюджетних цілей.

Головними джерелами фінансування соціального захисту населення є кошти, які надаються з державного та місцевих бюджетів, а також з фондів державного соціального страхування.

На основі проведеного дослідження можна сказати, що показник витрат на соціальний захист у складі ВВП країни в Україні є один з найнижчих, а в деяких

випадках менший приблизно у 4 рази. Хоча ставки нарахування платежів є відносно з іншими країнами доволі високі.

Рівень соціального забезпечення в країні прямо пов'язаний з системою соціальних внесків. Витрати, які необхідно покрити, збільшуються зі зростанням рівня соціальних внесків. У порівнянні зі США, які сплачують страхові внески як роботодавці, так і працівники, в Україні відсоток страхових внесків є вищим. Ця ситуація може пояснюватися тим, що пенсійний вік в Україні значно нижчий, ніж у США та інших країнах. Тому ефективна система повинна об'єднувати реальний розмір страхових внесків та фінансування системи страхових і соціальних виплат для забезпечення високого рівня соціального забезпечення в країні.

Провівши аналіз особливостей та характеристик система соціального захисту потрібно визначити, що в Україні вона має комплексний характер, охоплюючи різні суб'єкти, програми та види підтримки, включає соціальні гарантії держави, соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу. Останні роки були відзначені проведенням системних реформ у сфері соціального захисту. Проведені реформи спрямовані на покращення доступності та ефективності системи, розширення соціальних прав та гарантій для громадян. Але в даний час досліджувана система соціального захисту стикається з фінансовими викликами, особливо пов'язаними з обмеженими бюджетними ресурсами. Це може вплинути на рівень та доступність соціальних послуг та підтримки. Також існує нерівномірність у доступі до соціального захисту в різних регіонах України та серед різних соціальних груп. Це вимагає уваги та зусиль для забезпечення рівних можливостей та справедливості. Розвиток системи соціального захисту в Україні є важливим завданням для забезпечення соціального благополуччя, захисту прав та підтримки всіх громадян. Продовження реформ та покращення управління системою є ключовими факторами для досягнення цих цілей.

Тому, чим більше люди вносять страхові внески, тим більше можуть отримувати соціальних виплат. Це означає, що забезпечення прозорого і офіційного працевлаштування громадян, які будуть сплачувати страхові внески, стає важливим для України та інших країн світу. Ці внески стануть джерелом фінансування їхніх соціальних виплат. Загалом, система соціального захисту в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні соціальної підтримки та захисту населення. Проте, існують виклики, які потребують подальших зусиль для покращення доступності, ефективності та справедливості системи.

Література:

1. Соціальна допомога. Режим доступу: <https://dszn.smr.gov.ua/sotsialna-dopomoga/> (дата звернення: 15.01.2023).
2. Руженський М. М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці. Дис. на здобуття наукового ступеня д.е.н. К.: 2016. 453 с.
3. Антоненко О. Розвиток системи соціального захисту населення регіону: Автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Одеса, 2006. 20 с.

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. ВРУ. Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/akalashnikova/article/34919> (дата звернення: 18.01.2023)

5. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. Редакція від 8 липня 2018 року, підстава № 2469-VIII.

6. Соціальний захист населення. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1151040939865/politekonomiya/sotsialniy_zahist_naselennya (дата звернення: 19.01.2023).

7. Правові форми й види соціального забезпечення. Режим доступу: <https://buklib.net/books/22373/> (дата звернення: 21.01.2023).

8. Базилевич В. *Державні фінанси*: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002. 128 с.

9. Офіційний сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення. Режим доступу: <https://ww1.issa.int/> (дата звернення: 21.01.2023).

10. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. Донецьк : ІЕП НАН України, 1997. 460 с.

11. Офіційний сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення. Режим доступу: <https://ww1.issa.int/> (дата звернення: 22.01.2023).

12. «Щодо перспективних напрямів підвищення якості соціальних послуг в Україні». Аналітична записка. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-perspektivnikh-parpyamiv-pidvischennya-yakosti-socialnikh> (дата звернення: 23.01.2023)

13. Про встановлення граничної вартості путівки (ліжко-дня) у 2017 році. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-17#Text> (дата звернення: 23.01.2023).

14. Антонюк П. П. Соціальна безпека: значення та необхідність дослідження за умов динамічного середовища. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2012. № 3. Т. 2. С. 185–188.

15. Петрушка В.А. Сучасні проблеми та перспективи соціального захисту населення в Україні. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67795.doc.htm. (дата звернення: 25.01.2023).

References:

1. Social assistance. URL: <https://dszn.smr.gov.ua/sotsialna-dopomoga/> (accessed January 15, 2023). (in Ukrainian)

2. Ruzhenskyi, M. M. (2016). Transformation of institutions of social protection of the population in a transitional economy. Dissertation for the degree of Doctor of Economics. Kyiv, 463 p. (in Ukrainian)

3. Antonenko, O. (2006). Development of the system of social protection of the population of the region. Authoref. PhD in Economics: specialty 08.09.01. Odesa. 20 p. (in Ukrainian).

4. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996, No. 254к/96-ВР. ВРУ. URL: <https://blog.liga.net/user/akalashnikova/article/34919> (accessed on January 18, 2023). (in Ukrainian).

5. On the Principles of Domestic and Foreign Policy: Law of Ukraine of July 1, 2010, No. 2411-VI. Revision of July 8, 2018, grounds No. 2469-VIII. (in Ukrainian).

6. Social protection of the population. URL: https://pidru4niki.com/1151040939865/politekonomiya/sotsialniy_zahist_naselennya (accessed January 19, 2023) (in Ukrainian).

7. Legal forms and types of social security. URL: <https://buklib.net/books/22373/> (accessed January 21, 2023) (in Ukrainian).
8. Bazylevych, V. (2002). *Public Finance*. Kyiv: Atika, 128 c. (in Ukrainian).
9. Official website of the International Social Security Association. URL: <https://ww1.issa.int/> (accessed January 21, 2023). (in Ukrainian).
10. Novikova, O. F. (1997). Social security: organizational and economic problems and solutions. Donetsk: IEP of the National Academy of Sciences of Ukraine. 460 c. (in Ukrainian).
11. Official website of the International Social Security Association. URL: <https://ww1.issa.int/> (accessed January 22, 2023). (in Ukrainian).
12. "On Promising Areas for Improving the Quality of Social Services in Ukraine". Analytical note. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-perspektivnikh-napryamiv-pidvischennya-yakosti-socialnikh> (accessed January 23, 2023). (in Ukrainian).
13. On establishing the maximum cost of a voucher (bed-day) in 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-17#Text> (accessed January 23, 2023). (in Ukrainian).
14. Antonyuk, P. P. (2012). Social security: the importance and necessity of research in a dynamic environment. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, no. 3., pp. 185–188. (in Ukrainian).
15. Petrushka, V. A. Modern problems and prospects of social protection of the population in Ukraine. URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67795.doc.htm. (accessed January 25, 2023) (in Ukrainian).

Annotation

Prokopchuk O.T., Bondarenko N.V., Ulianych Y.V., Froter O.S., Andrusishyna I.V. Peculiarities of the Ukrainian Social Protection System

The paper analyzes the features of Ukraine's social protection system. It explores the role, structure, and functional characteristics of the social protection system in the context of Ukrainian society. It addresses the various participants and components of the social protection system, including state social guarantees, social security, social insurance, and social assistance. The importance of institutional reforms implemented in recent years to improve the accessibility, efficiency, and level of social protection is highlighted. The financial challenges faced by the social protection system are discussed, along with the issue of unequal access to assistance by regions and social groups.

The article focuses on the social protection system in Ukraine as an important element of the state's socio-economic policy. It is determined that the social protection system is a mechanism for ensuring social support and social security of citizens. The features of this system are formed, including social guarantees of the state, social security, social insurance and social assistance. The author highlights the need to improve the financial mechanism of the social system to achieve effective interaction and mutual influence of various components of social protection. In particular, the system of social insurance, social security, as well as social standards and guarantees provided by the state to the population. The author considers the problems faced by the social protection system in Ukraine, as well as the prospects for its development, which are of great importance for understanding this system, identifying gaps and improving social policy.

The authors propose further development of Ukraine's social protection system to ensure the well-being of society and to protect and support the rights of all citizens, and emphasize the importance of continuing reforms and improving the operation of the system to achieve these goals. The authors of the paper believe that the development of an effective social protection system is a key task in building a socio-economic model for Ukraine.

Key words: social protection, social security, social insurance, social assistance, social guarantees of the state, population, pensions, benefits.

УДК: 339.5:432

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-145-155

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

О. М. РАДЧЕНЯ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Л. В. КЛИМЕНКО, кандидат економічних наук

С. І. МУСІЄНКО, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті проаналізовано динаміку експорту аграрної продукції України впродовж 2022–2023 маркетингового року на основі аналітичних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України. Оцінено рівень проблематики експортоорієнтованого аграрного бізнесу у період військової агресії та стан стагнації вітчизняних товаровиробників. Запропонований векторний підхід розвитку вітчизняних підприємств передбачає зростання прибутку національних товаровиробників аграрного бізнесу за умови здійснення поставок якісної та конкурентоспроможної продукції галузі рослинництва та тваринництва, а також розширення ринків збуту товарного асортименту і його визнання на зовнішньому ринку.

Ключові слова: аграрне підприємство, управління, експортоорієнтоване виробництво, рослинництво, тваринництво, експорт.

Вступ. Геополітичні та економічні трансформації диктують вітчизняним товаровиробникам потребу у поступовій інтеграції до сучасної системи міжнародних економічних зв'язків, а також залучення іноземних інвестицій у господарські процеси аграрного бізнесу України. Сприяння розвитку діяльності аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринку зумовлено підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Міжнародні домовленості забезпечують не лише ріст попиту на сільськогосподарську продукцію, а й стимулюють зростання потенціалу вітчизняних товаровиробників щодо збільшення обсягів виробництва

експортоорієнтованої продукції. Завдяки вдалому геополітичному розташуванню та сприятливим кліматичним умовам Україна є однією із держав, яка має потужний експортний потенціал розвитку аграрного сектору. Однак військова агресія Російської Федерації цілеспрямовано підриває економіку нашої держави шляхом руйнації виробничих підприємств, окупацією територій та блокування вітчизняного експорту. Для підняття економіки країни доречно звернути увагу на антикризові системи управління та нарощування експорту конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні площини зовнішньоекономічної діяльності аграрного бізнесу України знайшли відображення в наукових працях вітчизняних теоретиків та практиків: С. Доцюка [1], К. О. Нечипорука, Р. Щербини [2], Н. Скопенка, І. Євсєєва-Севериної [7], І. Гамалій [9], О. Варченко, Д. Крисанова [13] та інших. Незважаючи на значну кількість напрацювань у даній проблематиці, на перший план вийшли питання удосконалення товарного експорту аграрної продукції у післявоєнний час.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених із проблематики сталого розвитку експортоорієнтованого виробництва тощо. У процесі дослідження, на основі аналітичних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: абстрактно-логічний, ретроспективний та порівняльний аналіз щодо дослідження впливу військового стану на масштаби та географію експортної діяльності суб'єктів агропромислового комплексу; системний аналіз, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин для систематизації підходів до оцінки змін в експортній діяльності за досліджуваний період та формування вектору розвитку експортоорієнтованого бізнесу.

Результати досліджень. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств як і до 2022 року, так і нині залишається важливим фактором розвитку економіки країни. Військова агресія Російської Федерації проти України вплинула на весь світовий аграрний ринок. Саме завдяки достатньо великому експортному потенціалу у сфері аграрного виробництва та значній міжнародній підтримці Україні у військовий час вдається не лише давати відсіч зовнішньому агресору, а й підтримувати національну економіку.

Виконання умов укладеної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дає можливість вітчизняним підприємствам на неокупованих територіях активно розвивати аграрний бізнес, нарощувати власний прибуток експортуючи конкурентоспроможну товарну продукцію рослинного та тваринного походження, а також підтримувати економіку країни.

Важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Саме дані доміанти передбачають суттєву лібералізацію торгівлі, яка ґрунтується на усуненні тарифів чи визначених квот між контрагентами, узгодженість законодавчої бази і нормативно-регуляторної політики [2].

Досліджуючи потенційні умови зазначені в угоді про асоціацію між Україною та ЄС слід наголосити на їх позитивному впливі. Так запропоновані умови передбачають зростання прибутку національних товаровиробників аграрного бізнесу за умови здійснення поставок якісної та конкурентоспроможної продукції, а також розширення ринків збуту товарного асортименту і його визнання на зовнішньому ринку. Однак, малообізнаність вітчизняних товаровиробників з європейськими програмами, а також відсутність фахівців, які можуть надати повну інформацію, щодо каналів збуту продукції, сертифікації, митно-тарифних процедур перетину кордону та доставки товару, антикризових заходів, а також забезпечення юридичного супроводу міжнародних домовленостей стримують вітчизняних аграріїв.

Серед головних перешкод експорту сільськогосподарської продукції також виділяють досить високі вимоги законодавства ЄС щодо показників безпеки та якості продукції. Експортуючи аграрну продукцію, вітчизняні підприємці повинні дотримуватись кон'юнктурних процедур, діючого міжнародного законодавства, санітарних та фітосанітарних заходів, які гарантуватимуть, що споживчий твар який надходить на європейські ринки є якісним [1].

Оцінюючи міжнародне ринкове становище та потенційні можливості товаровиробників, визначено, що однією з провідних галузей в сільському господарстві є рослинництво, яке досить активно розвивається в глобальному маркетинговому середовищі. Однак, реальний стан галузі тваринництва свідчить про її занепад, та в переважній більшості не відповідність конкурентним вимогам міжнародних споживачів [1].

Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для аграріїв. Багато посівних територій було заміновано, до частини взагалі немає доступу, масованими ракетними обстрілами знищено техніку, склади, зруйновано виробничі комплекси та інфраструктуру [6].

За повідомленням першого заступника міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького, окупанти викрали понад 500 тис. тонн зерна з тимчасово окупованих територій, незаконно вивезли десятки тисяч тонн соняшnikової олії, сотні кілограмів овочів [14].

Негативні наслідки повномасштабної війни Російської Федерації проти України, спричинили скорочення пропозиції товарів та послуг на внутрішньому та регіональному рівні, збільшення виробничих витрат аграрного бізнесу, а також дефіцит електроенергії. Перебої з електроенергією зумовили скорочення виробництва олії, борошна, молочної продукції та продукції птахівництва. Серед найбільш постраждалих напрямків харчової промисловості – виробництво комбікормів. Поліпшення кліматичних умов сприяло прискоренню збирання кукурудзи, проте проблеми із електрозабезпеченням ускладнили сушіння і змусили залишати частину врожаю на полях [7].

Окупація значних територій України спричинило руйнування налагоджених роками виробничо-збутових процесів, логістичних ланцюгів.

У щорічному інфографічному довіднику «Агробізнес України під час війни» зазначено, що через військову агресію вітчизняний агросектор зазнав непрямих втрат в сумі \$34,25 млрд:

- логістика та зниження цін на експортно-орієнтовані товари – \$ 18,5 млрд;
- зниження виробництва сільськогосподарських культур – \$11,2 млрд;
- втрати через зменшення урожаю озимих у 2023 році очікуються у сумі \$ 3 млрд;
- підвищення виробничих витрат – \$ 0,9 млрд;
- зменшення виробництва продукції тваринництва – \$ 0,3 млрд [11].

Країна-агресор створила також значні економічні проблеми для громадян України, змусила багатьох громадян покинути власні домівки та робочі місця, перетворившись на біженців. Споживча інфляція в Україні значно пришвидшилася. За оцінками Міністерства економіки, валовий внутрішній продукт України у 2022 році скоротився на 30,4 відсотки, що є найбільшим падінням за новітню історію України [10].

Українська економіка змогла уникнути найбільш негативних та песимістичних сценаріїв, які прогнозували на початку великої війни, завдяки національному супротиву, безпрецедентній підтримці країн-партнерів, антикризовим заходам кожного підприємця та адаптованості українців до суворих викликів.

Оцінюючи стан аграрного експорту за період військової агресії з березня 2022 до березня 2023 р. слід відмітити, Україна відвантажила 54,6 млн тонн зернових, зернобобових, олійних культур та продуктів їх переробки. Із них – 23,4 млн тонн кукурудзи та 12,2 млн тонн пшениці. Третє місце посідає олія соняшникова – 4,3 млн тонн [4].

За даними таблиці 1 можна зазначити, що експорт з України деяких зернових, зернобобових культур та борошна був значно більший у 2021–2022 роках в порівнянні із 2022–2023 маркетинговими роками. Зокрема: експорт пшениці станом на березень 2023 р. зменшився на 5638 тис. т, ячменю – 3374 тис. т, жита – 144,5 тис. т., що є негативним результатом для більшості аграрних підприємств. Однак експортні показники кукурудзи зросли на 1641 тис. т, а також пшеничного борошна – 43 тис. тонн.

Не зважаючи на те, що в перші дні після вторгнення Російської Федерації в Україну, експортні поставки продукції через порти Миколаєва, Південної Одеси, Чорноморська, Маріуполя та Бердянська припинилися, українським підприємцям вдалось виконати переважну більшість міжнародних договірних відносин. Завдяки наявному потенціалу складських приміщень у центральних та південних та західних регіонах України вдалось зберегти зернову продукцію.

Логістичні зв'язки щодо експортно-імпортних операцій в перші місяці вторгнення виконувались автомобільним та залізничним транспортом, однак дані транспортні перевезення мали досить високу собівартість. Згодом, переважну частину зернових культур, яку зберігали на елеваторах України почали вивозити морським сполученням.

Табл. 1. Динаміка експорту з України зернових, зернобобових та борошна, тис. тонн

Товарний асортимент	2020–2021 рр.	2021/2022 МР		2022/2023 МР	
	Всього	Всього	в тому числі: у березні	Всього	в тому числі: у березні
Зернові та зернобобові, всього	42461	44895	1380	37382	5085
пшениця	16029	18399	307	12761	1423
ячмінь	4146	5641	5	2267	217
жито	6,5	161,9	0	17,4	1
кукурудза	21588	20394	1063	22035	3431
Борошно пшеничне, тис. тонн	111,0	66,9	0,3	109,9	14,9
Борошно інше	1,1	1,5	0	4,3	0,3
Борошно разом у перерахунку на зерно	112,1	91,2	0,4	152,3	20,3
Експорт разом (зерно + борошно)	42610	44986	1380	37534	5105

Джерело: сформовано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [3]

Завдяки підписанню Стамбульської угоди про розблокування українських портів, було частково відновлено роботу в портах «Одеса», «Чорноморськ» і «Південний» для експорту зерна [5].

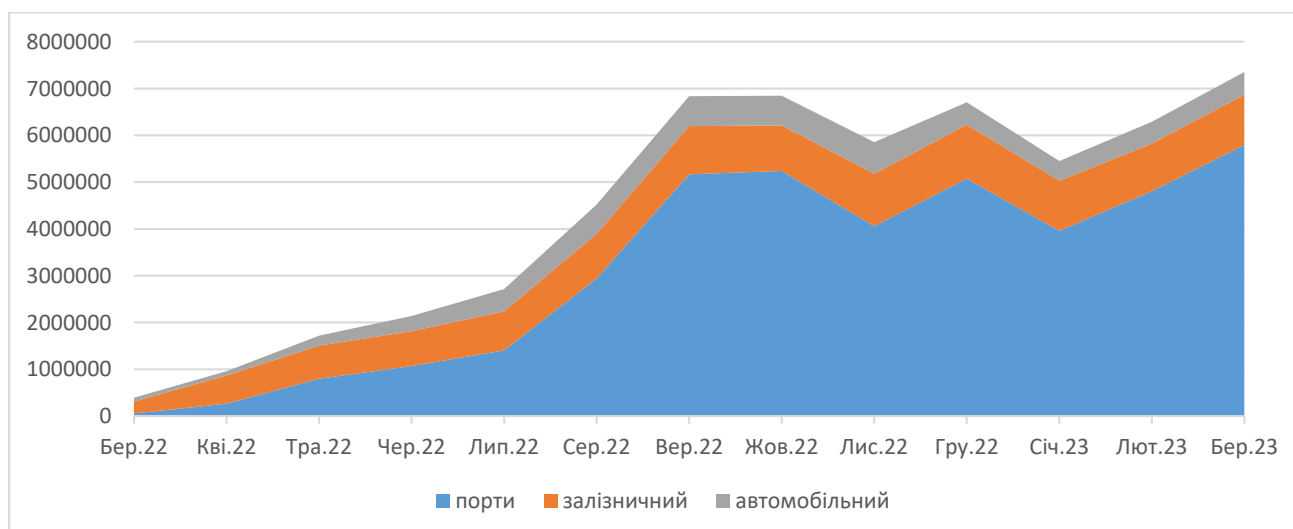

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту зернової продукції у розрізі транспортних сполучень у період з березня 2022 до березня 2023 року, тис. тонн

Джерело: сформовано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства інфраструктури України [3]

Впродовж останніх років в результаті економічної кризи, пандемії коронавірусної хвороби та затяжних військових дій обсяги виробництва продукції тваринництва значно скоротилися, натомість зросли витрати на утримання тварин, а також динамічно збільшилась собівартість одиниці продукції. Виробництво традиційних видів продукції тваринництва для аграріїв стало економічно не вигідним.

За даними Мінагрополітики, через військові дії втрачено 15–20 % поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці. Найбільше постраждали товаровиробники Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей [11].

Не зважаючи на військову агресію у 2022–2023 маркетинговому році, галузь тваринництва продовжує розвиватися та забезпечувати населення дієтичними, вітамінізованими і висококалорійними продуктами харчування, а також здатна забезпечити експорт конкурентоспроможної продукції за кордон.

Поряд із внутрішніми засадами пошуку можливостей реалізації товару за кордон, вітчизняні товаровиробники отримали і потужну міжнародну підтримку. Важливою перевагою національних аграріїв при експорті стало надання квот на певні види продукції. ЄС скасувавши митні бар'єри та квоти на експорт товару забезпечив підтримку економіки під час війни в Україні. Це дало певний поштовх аграрним компаніям розвивати не лише галузь рослинництва, а й тваринництва [1].

За поточний рік значно збільшилась кількість підприємств-виробників продуктів тваринного походження, що мають право експорту своєї продукції на територію ЄС – до 432, що на 53 більше, ніж було на початок 2022 року [1].

У 2022 році Україна відкрила дванадцять нових ринків для експорту продукції сектору тваринництва та відповідно отримала 22 міжнародні ветеринарні сертифікати на експорт продуктів українських агрокомпаній. Згідно міжнародних домовленостей вітчизняним аграріям надано дозвіл на експорт м'ясних напівфабрикатів (Албанія), м'яса птиці та продуктів із неї (Канада), столових яєць (Пакистан), молока та молочних продуктів (Домінікана та Кенія), равликів для споживання (Грузія), декоративної прісноводної риби, живих кроликів (Ізраїль), інкубаційних яєць (Сербія), та інших видів продуктів (Північна Македонія, Сінгапур, Туреччина, Чорногорія) [9].

Представники Української асоціації аграрного експорту оцінюючи обсяги поставки м'ясної продукції за кордон стверджують, що у 2022 році Україна експортувала у двічі більше (\$ 21,8 млн) готових та консервованих м'ясних продуктів у порівнянні із попереднім роком, м'яса та субпродуктів на 9 % (\$ 925 млн), м'яса птиці на 19 % (\$ 853 млн). Однак обсяги замороженої яловичини зменшились на 40 % (\$ 69 млн), а також експортні поставки ковбас на знизилась 58 % (\$ 2,9 млн).

Молочний сектор має як позитивні так і негативні прояви зовнішньоторговельного обороту. Виторг від експорту молокопродуктів у 2022 році досягнув \$ 251 млн (на 41 % більше показників 2021 року). В розрізі

продуктових складових молочної галузі, слід відміти експортний приріст на 57 % сухого та згущеного молока (\$ 90 млн), 56 % – олії та молочних паст (\$ 82 млн), 58 % – сирів (\$ 42 млн) та не згущеного молока і вершків (\$ 16 млн) [12].

У Держпродспоживслужбі наголошують, що позитивна динаміка у збільшенні кількості українських експортерів на європейський ринок є надзвичайно важливою в умовах отриманого Україною статусу країни – кандидата на вступ до ЄС [9].

Основними імпортерами української аграрної продукції були Китай, Індія, Єгипет, Туреччина, Індонезія, низка європейських країн, зокрема членів Європейського Союзу.

Попри військову агресію Україна залишилася одним з гарантів забезпечення продовольчої безпеки у світі. Тому держава повинна надалі стимулювати розвиток галузей рослинництва і тваринництва, а товаровиробники розширювати асортимент власної конкурентоспроможної продукції.

Серед потенційних векторів удосконалення експортного потенціалу слід виокремити наступні:

- забезпечення умов для проведення аграріями всього необхідного комплексу польових робіт та відбудова тваринницьких комплексів;

- оптимізація системи страхування, дотування, кредитування аграрного бізнесу, який працює в умовах війни;

- прозорість митно-тарифної політики та узгодженість сприятливих позицій Європейського Союзу щодо відкриття власних ринків для конкурентоспроможної української продукції;

- залучення інвестиційних ресурсів не лише у виробничі сегменти аграрного бізнесу, а й активізація розвитку вектору переробної промисловості сільськогосподарської продукції.

Висновки. Російська Федерація цілеспрямовано підриває економіку України шляхом блокування вітчизняного експорту. Після практично тотального економічного провалу в березні 2022 року, коли 87 % бізнесу в Україні де-факто зупинили свою діяльність, зараз цей показник, незважаючи на перебої з енергопостачанням і ракетні обстріли, які тривають навіть у тилу знизився до 25 %. У досліджуваному період спостерігалось суттєве зниження виробничого потенціалу експортоорієнтованих секторів аграрної економіки та руйнація логістичних шляхів транспортування продукції за кордон.

Локалізація і подолання негативного впливу кризових явищ на експортну діяльність суб'єктів АПК можлива за умови швидкого звільнення усіх територій України від російської окупації, розмінування забруднених та включення в господарський обіг невикористовуваних сільськогосподарських земель, відродження аграрного ресурсного потенціалу і зруйнованих потужностей на сучасній інноваційно-технологічній базі.

Стратегія економічної трансформації передбачає як поступову інтеграцію вітчизняних підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, так і залучення іноземних партнерів до діяльності в Україні. Головним напрямком на шляху інтеграції країни до світового господарства є стабілізація

зовнішньоекономічної діяльності України, формування оптимального збуту продукції вітчизняних аграріїв на зарубіжних ринках і забезпечення товарів критичного імпорту в необхідному обсязі.

Україна повинна надалі розвивати галузь рослинництва і тваринництва та розширювати асортимент своєї продукції. При цьому, експортуючи сільськогосподарську продукцію дотримуватися усіх санітарних та фітосанітарних заходів. Інвестиційні ресурси необхідно спрямувати на модернізацію матеріально-технічної бази підприємств, які значно відстають від прогресивного розвитку харчової індустрії, усунення вузьких місць і заміну ручних та напівавтоматизованих технологій в агропродовольчих ланцюгах тощо. Виявлення сучасних аспектів зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України дозволить вийти на нові ринки та розширити асортимент продукції.

Література:

1. Доцюк С. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 39. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21><http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 29.03.2023)

2. Нечипорук К. О., Щерба Р. І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. С. 5–9.

3. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (дата звернення 29.03.2023).

4. 3,8 млн тонн агропродукції відправлено з України за першу половину березня. – Мінагрополітики Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (дата звернення 01.04.2023).

5. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. – Мінагрополітики. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. Режим доступу: https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard (дата звернення 06.04.2023).

6. Агробізнес під час війни: як побудувати ефективну діяльність та на що звернути увагу. *Фінансовий моніторинг*. 2023. Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/news/213244_agrobznes-pd-chas-vyni-yak-pobuduvati-efektivnu-dyalnst-ta-na-shcho-zvernuti-uvagu (дата звернення 09.04.2023).

7. Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Кириченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2023. №3. Режим доступу: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279> (дата звернення 09.04.2023).

8. Відновлення експорту, ринок землі та шлях до переробки. Як війна змінила український агробізнес. Інтерв'ю з міністром Миколою Сольським – Мінагрополітики Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та

продовольства України. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/vidnovlennya-eksportu-rinok-zemli-ta-shlyah-doprerobki-yak-vijna-zminila-ukrayinskij-agrobiznes-intervyu-z-ministrom-mikoloyu-solskim> (дата звернення 10.04.2023).

9. Гамалій І. Минулого року Україна відкрила 12 нових ринків для експорту продукції тваринництва. Дорослий погляд на світ. Режим доступу: https://lb.ua/economics/2023/01/30/minulogo_roku_ukraina_vidkrila_12.html (дата звернення 10.04.2023).

10. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд, січень 2023 року. Департамент монетарної політики та економічного аналізу. Національний банк України. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2023-01.pdf?v=4 (дата звернення 10.04.2023).

11. Агросектор України під час війни – інфографічний довідник за 2023 рік. Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini-pidchas-viyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik> (дата звернення 10.04.2023).

12. Експорт агропродукції у 2023 році скоротився на 16% Режим доступу: <https://agropolit.com/news/24971-eksport-agroproduksiyi-u-2023-rotsi-skorotivsyana-16> (дата звернення 10.04.2023).

13. Варченко О. М., Крисанов Д. Ф. Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів агробізнесу в контексті інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. *Національна економічна діяльність і міжнародні економічні відносини: сучасний та та тенденції розвитку*. Полтава: ПП «Астрая», 2020. С. 108–118, 242–243.

14. Висоцький Т: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільгосптехніку. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...> (дата звернення 10.04.2023).

References:

1. Dotsyuk, S. (2022). Modern aspects of foreign economic activity of agrarian enterprises of Ukraine. *Economy and society*, iss. 39. Access mode: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21><http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 03/29/2023). (in Ukrainian).

2. Nechiporuk, K. O., Shcherba, R. I. (2018). Association agreement between Ukraine and the EU: the process of concluding the agreement and its consequences for Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, iss. 22, pp. 5–9. (in Ukrainian).

3. Export of grain, legumes and flour from Ukraine. Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Access mode: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (date of application 03/29/2023).

4. 3.8 million tons of agricultural products were sent from Ukraine in the first half of March. - Ministry of Agrarian Policy Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Access mode: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (access date 04/01/2023).

5. State of foreign trade in agricultural products. - Ministry of Agrarian Policy. Official website of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Access mode:

https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard (access date 04/06/2023).

6. Agribusiness during the war: how to build an effective operation and what to pay attention to. Financial monitoring. 2023. Access mode: https://biz.ligazakon.net/news/213244_agrobznes-pd-chas-vyni-yak-pobuduvati-efektivnu-dyalnst-ta-na-shcho-zvernuti-uvagu (access date 04/09/2023).

7. Skopenko, N. S., Yevseeva-Severina, I. V., Kyrychenko, O. M. (2023). Problems and prospects of the development of Ukraine's foreign economic activity in the conditions of war. *Electronic magazine "Efficient Economy"*, no. 3. Access mode: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279> (access date 04/09/2023). (in Ukrainian).

8. Export recovery, the land market and the way to processing. How the war changed Ukrainian agribusiness. Interview with Minister Mykola Solsky - Ministry of Agrarian Policy Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Access mode: <https://minagro.gov.ua/news/vidnovlennya-eksportu-rinok-zemli-ta-shlyah-do-pererobki-yak-vijna-zminila-ukrayinskij-agrobiznes-intervyu-z-ministrom-mikoloyu-solskim> (application date 04/10/2023).

9. Gamalii, I. (2023). Last year, Ukraine opened 12 new markets for the export of livestock products. An adult view of the world. Access mode: https://lb.ua/economics/2023/01/30/minulogo_roku_ukraina_vidkrila_12.html (access date 04/10/2023). (in Ukrainian)

10. Monthly macroeconomic and monetary review, January 2023. Department of Monetary Policy and Economic Analysis. National Bank of Ukraine. Access mode: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2023-01.pdf?v=4 (date of application 04/10/2023).

11. Agricultural sector of Ukraine during the war - infographic guide for 2023. Access mode: <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosector-ukrayini-pid-chas-vyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik> (access date 04/10/2023).

12. Export of agricultural products decreased by 16% in 2023 Access mode: <https://agropolit.com/news/24971-eksport-agroproduksiyi-u-2023-rotsi-skorotivsyana-16> (access date 04/10/2023).

13. Varchenko, O. M., Krysanov, D. F. (2020). Foreign economic activity of agribusiness entities in the context of Ukraine's integration into the EU internal market. *National economic activity and international economic relations: modern and development trends*. Poltava: PP "Astraya". Pp. 108–118, 242–243. (in Ukrainian).

14. Vysotskyi, T. The occupiers are stealing grain, oil, vegetables and agricultural machinery from Ukrainian farmers. Access mode: URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...> (access date 04/10/2023).

Annotation

Radchenia O. M., Klymenko L. V., Musiienko S. I.

Export potential of agricultural enterprises of Ukraine under the conditions of marital state

The subject of the study is a set of theoretical, methodological and applied aspects of the export activity of domestic subjects of agricultural production in the conditions of martial law.

Summarizing the specifics and results of export activities of agricultural enterprises, theoretical principles and practical recommendations were formed, which are aimed at strengthening anti-crisis measures in the post-war period.

In the research process, based on the analytical data of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, general scientific and special methods of cognition were used: abstract-logical, retrospective and comparative analysis of the study of the influence of the state of war on the scale and geography of the export activity of the subjects of the agro-industrial complex; system analysis, empirical, series of dynamics, average values for the systematization of approaches to the assessment of changes in export activity during the researched period and the formation of the development vector of export-oriented business.

Due to its favorable geographical location and favorable climatic conditions, Ukraine is one of the countries with a strong potential for the development of the agricultural sector. However, the military aggression of the Russian Federation purposefully undermines the economy of our country by blocking domestic exports.

To raise the economy of the country, it is appropriate to pay attention to the export of competitive products of agricultural producers. The proposed vector approach provides for an increase in the profits of national producers of agrarian business, provided that they supply high-quality and competitive products, as well as the expansion of sales markets for the product range and its recognition on the foreign market.

Key words: *agricultural enterprise, management, export-oriented production, crop production, livestock production, export.*

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРАРНОЇ СФЕРИ

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

Ю. А. ЦИМБАЛЮК, кандидат економічних наук

О. В. РОЛІНСЬКИЙ, кандидат економічних наук

С. М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук

В. Ю. ПЕРЕПОЛКА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Розглянуто особливості функціонування системи банківського кредитування аграрної сфери, проблеми та причини обмеженої активності інститутів приватного фінансового посередництва у цій сфері. Виявлено, що система кредитування аграріїв в Україні включає механізми комерційного та пільгового кредитування. Для стимулювання інвестиційного кредитування аграрної сфери запропоновано забезпечення доступності банківських кредитів, розроблення перспективних кредитних продуктів, а також посилення державної підтримки кредитування сільського господарства.

Ключові слова: банк, кредит, позичальник, кредитор, аграрна сфера, банківське кредитування, кредитний портфель, інвестиції, інноваційний розвиток, державна підтримка

Для повноцінного розвитку суб'єктам господарювання аграрної сфери часто не вистачає власних фінансових ресурсів, а отже – виникає потреба у додаткових коштах. За таких умов, банківське кредитування розглядається як невід'ємний елемент системи фінансової підтримки розвитку аграрного сектора. Кредитний ринок дозволяє забезпечити розширене відтворення власного виробництва і товаропросування, переміщення капіталів, перетворення грошових нагромаджень у капітальні вкладення, ефективний розвиток інноваційної діяльності тощо. Однак, сучасний рівень фінансового забезпечення діяльності аграрної сфери в Україні можна охарактеризувати як недостатній, внаслідок високої вартості фінансово-кредитних ресурсів та відсутності у фінансових установах ефективної системи управління ризиками в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням в сфері банківського кредитування аграрної сфери, сучасних кредитних відносин та розв'язання проблем фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників приділяється постійна увага як науковців, так і практиків. Серед них особливої уваги заслуговують наукові праці таких вчених, як: Алексійчук В. М., Вовчак О. Д., Гудзь О. Є., Малік М. Й., Дем'яненко М. Я.,

Демчишин М. Я., Непочатенко О. О., Малій О. Г., Саблук П. Т., Стецюк П. А. та ін. Проте, система кредитування та активність на цьому ринку фінансово-кредитних установ й досі залишаються у фокусі досліджень та наукових дискусій, з огляду на їх важливу роль в механізмі підтримки економічного зростання.

Метою дослідження є комплексне обґрунтування теоретичних та практичних аспектів банківського кредитування аграрної сфери в умовах воєнного стану та визначення ефективних шляхів його покращення в перспективі.

Методика досліджень. Для розкриття проблематики дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: індукції і дедукції – для узагальнення результатів; абстракції – для розкриття особливостей фінансового забезпечення аграрної сфери; аналізу та синтезу – для виокремлення факторів впливу інвестиційно-інноваційного розвитку підприємницьких структур аграрної сфери. Застосовано методи ситуаційного моделювання, графічний, порівняння.

Результати досліджень. Сільське господарство традиційно розглядається як одна з провідних галузей економіки України. Наша країна має усі необхідні природні ресурси для розвитку сільського господарства, однак, для підвищення ефективності галузі, необхідно покращити фінансування. Застарілі основні засоби, низькі фінансові можливості та недостатньо ефективно працюючий фінансовий сектор створюють багато труднощів для розвитку та забезпечення конкурентоспроможності малих і середніх господарств.

Слабка конкуренція та економічна нестабільність перешкоджають впровадженню інновацій та підвищенню рівня кредитування аграрної сфери. Відсутність довгострокових ресурсів стримує інститути мікрофінансування в їхній здатності розширювати постачання кредитів для проектів інвестицій. Специфічна мікрофінансова діяльність, високий рівень ризику та витрат на цьому ринку, соціально-економічні бар'єри та культурні фактори, відсутність відповідних фахівців для цього виду діяльності стали основними аргументами їхньої недовіри.

В Україні, сільське господарство є більш капітало- та трудомістким сектором, ніж промисловість. В середньому капітал, потрібний на одиницю продукції, у сільському господарстві, принаймні вдвічі вищий, ніж у промисловості. Сільське господарство також використовує більше робочої сили на одиницю продукції, що підтверджується порівнянням частки економічно активного населення, яке залежить від сільського господарства, і часткою внеску цього сектора в національний продукт.

Іншою проблемою в сільськогосподарському секторі країни є старіння робочої сили, причому понад 35 % працівників перебувають у пенсійному віці. Молоді аграрії (віком до 40 років) складають 14 %, і вони з більшим ентузіазмом бажають розширити свій бізнес та інвестувати для підвищення ефективності. Відсутність кваліфікованої робочої сили також обмежує потенціал деяких господарств до зростання, особливо під час сезонних робіт. Тому існує велика

потреба в кредитах для придбання як нової, так і вживаної, але все ж відносно сучасної техніки та обладнання для сільського господарства.

Досвід засвідчує, що в сільськогосподарському секторі капітал, праця або обидва цих компоненти, як правило, мають нижчу віддачу, ніж у промисловості. Дійсно, рівень заробітної плати та норма прибутку на інвестиції в сільському господарстві нижчі, ніж в інших секторах.

Відповідно до традиційної точки зору, економічне зростання здебільшого базується на індустріалізації, оскільки сільському господарству часто бракує прибуткових інвестиційних можливостей. Разом з тим, практичний досвід свідчить, що багато аграріїв позичають кошти на неофіційному фінансовому ринку під доволі високі процентні ставки. Якби продуктивність капіталу в сільському господарстві в цілому була низькою, усі ці позичальники зазнали б краху, а неофіційні кредитори зникли б з ринку. Насправді ж, в різних країнах є багато прикладів підприємств аграрного сектору, яким вдалося збільшити виробництво за рахунок інвестицій, що фінансуються за рахунок кредитних коштів.

Є багато причин обмеженого доступу інститутів приватного фінансового посередництва до аграрного сектора: недосконала інформація про позичальників і покупців; відсутність відповідних гарантій; асиметрія інформації, якою володіють позичальники та кредитори щодо очікуваної врожайності та її мінливість; коваріація прибутку, або цінові ризики тощо. Банківські установи, працюючи із залученням депозитів, стикаються із відтоком грошових ресурсів, недоотриманням платежів за наданими позиками та як наслідок – зниженням ліквідності, що в подальшому погіршує їх здатність до кредитування. Тому учасники ринку мають мобілізувати власні ресурси для оперативного вирішення ключових проблем діяльності та продовження роботи [1]. Ще однією причиною обмеженого розвитку сільського фінансового сектору все частіше стає неадекватна політика.

Інвестований капітал складається з власного капіталу та позик. У сільському господарстві людський капітал також можна перетворити на фізичний капітал за допомогою праці, вкладеної у господарство, наприклад, ручне будівництво зрошувальних каналів та і огорож. Однак, багато форм виробничого капіталу неможливо створити кустарним способом. Насправді в усіх секторах майже всіх національних економік, включаючи індустріально розвинені країни, власний капітал відіграє набагато менш важливу роль, ніж запозичення у фінансуванні інвестицій.

Традиційна концепція аграрної політики надає кредитуванню сільського господарства лише роль інструмента збільшення виробництва. Однак, головним напрямом реформування фінансів аграрної сфери має стати відхід від виключного фокусування на кредитуванні сільськогосподарського виробництва і розвиток у напрямі розбудови системи фінансового посередництва в галузі в цілому.

Після «глибокого» падіння поступово відновлює діяльність реальний сектор економіки, адаптуючись до роботи в умовах війни та невизначеності, де

основними перепонами постали проблеми, пов'язані з логістикою та втратою ринків збуту. Водночас, попит на кредити залишається досить низьким, а вимоги до кредитування посилилися. За цих умов, основним рушієм кредитування мають стати державні програми підтримки, які уряду варто фінансувати та розвивати й надалі. Банки не бажають визнавати очікувані кредитні збитки, що можуть бути непередбачуваними. Покращити кредитний портфель під час кризи можуть лише своєчасні реструктуризації.

Сучасній системі кредитування аграрного сектору в Україні притаманне поєднання механізмів ринкового та пільгового кредитування. Це зумовлено тим, що механізм пільгового кредитування аграріїв реалізується за спеціальними програмами, спрямованими на покращення ефективності аграрного виробництва. Спектр установ, які надають позики та інші фінансові послуги, широкий: комерційні банки, інвестиційні банки, кредитні спілки чи кооперативи, ощадні та кредитні асоціації, неурядові організації, постачальники сировини, переробники та трейдери сільськогосподарської продукції, роздрібна торгівля, ломбарди та ін.

Аграрний сектор займає вагоме місце в економіці України. Наразі аграрна сфера охоплює майже 45 тисяч підприємницьких структур, в яких переважає галузь рослинництва, в той час як вітчизняне м'ясо-молочне виробництво знаходиться у фазі стагнації. Частка компаній АПК, які спеціалізуються в сфері рослинництва, в загальному обсязі виробництва продукції складає близько 69 % [2]. Багато вітчизняних аграріїв змогли наростити обороти у 2022 році, попри військові дії і велику кількість викликів, пов'язаних з ними. Так, згідно з даними, Мінцифри та Держстату до першої «десятки» найприбутковіших агрокомпаній увійшли: ТОВ «Кернел-Трейд», ПРАТ «МХП», ТОВ «Вінницька Птахофабрика», ТОВ «АДМ Юкрейн», ТОВ «Катеринопільський елеватор», Група компаній «Ерідон», ТОВ СП «НІБУЛОН», ПРАТ «Миронівська птахофабрика», ПП «Вайтерра Україна», ДП «Сантрейд» («Бунге Україна») [3].

Банківське кредитування аграрної сфери вимагає інституцій та механізмів, здатних мобілізувати фінансові заощадження. Вони сприяють стабільності фінансового посередництва в сільській місцевості та забезпечують сільське населення необхідними фінансовими послугами. Часто недооцінюваний потенціал заощаджень сільських домогосподарств з низьким доходом використовувався як виправдання для надання кредитів аграріям, а не для створення життєздатних фінансових установ для аграрної сфери.

В системі державної підтримки різних секторів економіки пільгове кредитування займає особливе місце. З точки зору фінансових посередників, банківська установа, здатна надавати очікувану різноманітність послуг, отримувати при цьому вигоду від додаткових джерел доходу у вигляді комісійних, і зможе підвищити лояльність клієнтів, що підвищить її шанси на досягнення високого рівня відшкодування кредитів. Варто відмітити, що у 2023 році в державному бюджеті України не передбачено кошти на підтримку аграрної

сфери. Проте, держава пропонує альтернативні варіанти у вигляді грантів, кредитів та компенсацій.

Станом на 22.05.2023 за урядовою програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» банківські установи видали 8,9 тис кредитів на загальну суму 31,6 млрд грн. Дана програма стартувала в лютому 2020 року, і від початку її дії було видано 62 тис кредитів на 197,6 млрд грн [4]. Понад половина виданих кредитів (54 %) припала на підприємства агропромислового сектору (рис. 1).

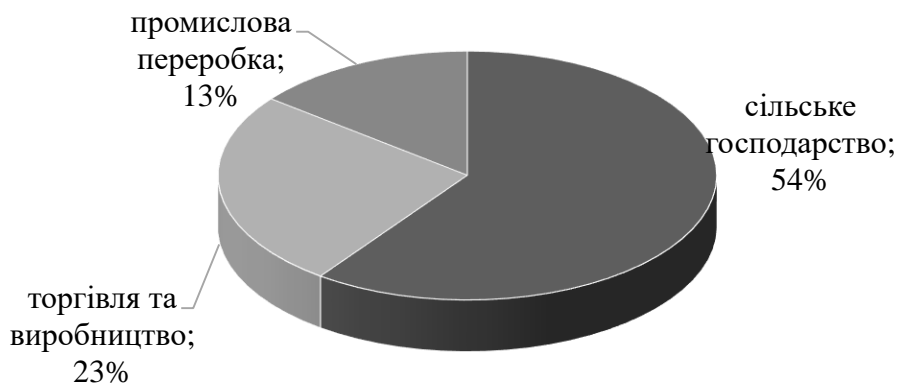

Рис. 1. Галузева структура позичальників урядової програми «Доступні кредити 5-7-9 %» станом на 22.05.2023

Джерело: [4]

Суб'єкти підприємницької діяльності аграрної сфери отримали 30,6 млрд грн кредитних коштів на підтримку своєї діяльності. Лідерами серед регіонів за обсягами укладених кредитних договорів стали Львівська, Харківська, Київська, Одеська, Вінницька Дніпропетровська області та м. Київ. В урядовій програмі беруть участь 45 банків, серед них найбільшу кількість кредитів видали АТ КБ «Приватбанк» (27,2 тис), АТ «Ощадбанк» (9,3 тис) та АТ «Райффайзен Банк Аваль» (5,3 тис) [4].

Відсоткові ставки мають значний вплив на аграрну сферу, впливаючи на вартість позик, інвестиційні рішення та вартість ресурсів, у тому числі й земельних. Зміни відсоткових ставок безпосередньо впливають на ефективність аграрного сектора, оскільки сільське господарство є капіталомісткою галуззю, та опосередковано, через вплив на рівень загальної економічної діяльності, обсяги виробництва та зайнятість, обмінні курси та міжнародну торгівлю тощо.

Сільськогосподарські кредити становлять частку загального попиту на кредити для бізнесу та домогосподарств. Відсоткові ставки за цими позиками в основному визначаються поза аграрним сектором. Проте, кредитні ставки для сільськогосподарських підприємств змінюються на мікрорівні залежно від фінансових умов позичальника, здатності кредитора нести ризик, терміну погашення, ліквідності позичальника та кредитора та розміру сільськогосподарської позики. Відсоткова ставка за укладеними кредитами/кредитними лініями в 2023 році коливається від 0,01 % (Львівська та Дніпропетровська обл.) до 45,0 % (Вінницька обл.) в залежності від регіону та банківської установи [5].

Загалом фінансовий ринок для аграріїв ще не повністю задовольняє всі потреби сектора в інвестиціях і оборотному капіталі. Існує значний потенціал для нових фінансових інструментів, ринковий розрив оцінюється між 289 і 863 млн євро. Варто зазначити, що майже три чверті розрахункового дефіциту фінансування припадає на малі господарства (до 20 га), які банки вважають найменш прибутковим сегментом. Водночас, саме невеликі ферми часто роблять значний внесок у соціальну та економічну життєздатність регіонів, де існують обмежені альтернативи сільському господарству.

Концепція розвитку сільських територій (що діє до 2025 року), відіграє важливу роль у доступі до інвестиційної підтримки в сільському господарстві. Загальна державна підтримка призвела до значного збільшення обсягів інвестицій у різні активи (машини та обладнання, транспорт, будівлі тощо).

Наразі, аграріям не вистачає індивідуальних кредитних продуктів, хоча певні гнучкі способи погашення пропонуються переважно великим господарствам. Відсутність досвіду у фінансових інституціях щодо фінансування сільського господарства, високі відсоткові ставки та високі вимоги до застави створюють труднощі з доступом до фінансування.

Інвестиції можна розглядати як один із найважливіших факторів сприяння економічному розвитку країни. Керівництво будь-якої аграрної установи має дбати про залучення інвестицій, адже вони можуть підвищити конкурентоспроможність підприємства. Проте, сільськогосподарські підприємства часто мають обмежені можливості для розвитку, використання нових інвестиційних проектів для оновлення основних засобів та модернізації.

Посилаючись на світовий досвід процесу інвестиційно-інноваційного кредитування аграрної сфери, українська банківська система повинна впроваджувати еколого-економічні ініціативи, зокрема досвід Франції та Польщі. У Франції для сільських виробників діє спеціальний податковий режим, який передбачає зменшення суми податків. Для прикладу, якщо аграрій придбає специфічне обладнання, наприклад, комплекс сільгосптехніки для боротьби з бур'янами, то отримує 40 % компенсацію її вартості. Залучення на виробництво практикантів, також компенсується. Крім того, застосовується так званий кредит на податки (зі 100 % податку фермер сплатить лише 60 %) решту компенсує держава. Для фермерів, які виробляють органічну продукцію, ставка за кредитами становить всього 2 % річних. Крім того, протягом перших 2–3 років перехідного періоду держава оплачує сертифікацію. Також, існують спеціальні режими кредитування при купівлі сільгосптехніки. Наприклад, компанія-продавець техніки може мати контракт із банком і видавати кредити самостійно, з процентною ставкою 2–3 %. Відсотки за кредитом, впродовж року фермером не сплачуються [6].

У Франції *Crédit Agricole* продає своїм клієнтам-аграріям низку послуг, спрямованих на управління їхніми ризиками: страхування життя, майна та страхування від нещасних випадків (включаючи мультиризикове страхування врожаю), доступ до ф'ючерсного ринку для покриття ризиків коливань сільськогосподарських ціни. Він також інвестує в індексне

страхування на основі метеорологічних даних, стану рослинності, спостережуваного супутником, і врожайності, отриманої в однорідних сільськогосподарських районах. Цей тип страхування знижує ризик несплати за відносно низьку вартість операції [7].

Активно підтримують сільськогосподарських виробників і в Польщі, така підтримка провадиться в рамках програми розвитку сільських територій. Так, за кожен гектар посівної площі сплачується дотація у сумі 150 євро, на вирощування картоплі 400 євро за гектар, на озеленення 71 євро за гектар, на вирощування хмелю 480 євро за гектар, овочів 400 євро за гектар. Молодим фермерам, додатково сплачується 100 євро за гектар. Крім того, існує програма зменшення вартості придбання сільськогосподарської техніки до 80 %. Банківська система активно приймає участь у фінансуванні агровиробників. Кредитне фінансування надається на 25 років з відсотковою ставкою 3–5 % річних. Аграрний портфель польських банків відносно якісний: відсоток неповернення кредитів тут суттєво менший за середній показник у інших галузях. Частка безнадійних аграрних кредитів складає лише 1–2 %. В основному це пов'язано з втратою працездатності фермерами. Предметом застави найчастіше виступає земля [6].

У Нідерландах також існують державні програми підтримки аграріїв. Наприклад, серед субсидій, які можуть отримати фермери, діє програма гарантування частини кредиту, яку покриває держава. Бути претендентами на участь у цій програмі можуть малі чи середні підприємці або молоді фермери віком до 39 років. Кредитні кошти, які фермер отримає під гарантії, повинні бути витрачені на чітко визначені цілі, зокрема оптимізацію виробництва, підвищення якості продукції або умов утримання тварин [6].

У країнах ЄС сільськогосподарські підприємства мають доступ до фінансових ресурсів, використання яких мотивується та стимулюється наявністю різних програм підтримки, як державних, так і банківських. Зарубіжний досвід демонструє, що політика стосовно підтримки функціонування аграрного сектора спрямована насамперед на стабілізацію фінансового стану аграрних підприємств, підтримання їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках, що надзвичайно важливо в умовах глобалізації світової економіки. Окремі країни, наприклад, Франція, Німеччина, Чехія, Польща, створили спеціалізовані державні установи, на які покладено реалізація програм фінансової підтримки аграрного виробництва [8].

Було б логічно, щоб фінансові установи, як умову надання кредиту фермерам, пропонували страхування від збитків через кліматичні небезпеки. Але, в багатьох країнах таке страхування недоступне або виробники вважають його технічно недосконалим або занадто дорогим. Існування державних компенсаційних фондів на випадок стихійних лих було б корисним доповненням до страхових продуктів, на період поки не розвинеться ринок перестраховування або облігацій.

Основною метою банківської системи є задоволення потреб кінцевих споживачів, якими є суб'єкти економіки України, які в процесі свого функціонування відчують потребу у використанні різних фінансових інструментів для досягнення їх цілей. Саме кінцеві споживачі фінансових послуг перебувають у фокусі уваги всіх учасників фінансової системи, адже формування умов для ефективної діяльності економічних суб'єктів є ключовим завданням усього фінансового сектору [9], що ґрунтується на відкритості та повазі до інтересів учасників всього фінансового механізму (табл. 1).

Табл. 1. Стратегічні цілі банківського сектору щодо аграрної сфери України

Стратегічні цілі	Індикатори виконання діяльності
Встановлення альтернативних способів урегулювання спорів	Запровадити процедуру медіації та розробити механізм її законодавчого врегулювання
Створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг, в тому числі відкриття рахунків дистанційним способом	Впровадити нові моделі віддаленої ідентифікації та верифікації клієнта Забезпечити механізм доступу фінансових установ до ідентифікаційних даних клієнтів у державних реєстрах Реґламентувати використання різних видів електронних підписів клієнтів фінансових установ Забезпечити відкриття реєстрів держорганів фінансової системи Запровадити передачу цифрових документів фінансовим установам з метою дистанційної ідентифікації та верифікації клієнтів
Забезпечення прозорості інформації щодо фінансових послуг та продуктів	Розробити та впровадити вимоги щодо забезпечення прозорості інформації, що надається споживачам фінансових послуг у різних сегментах фінансового ринку Запровадити стандарти розкриття інформації щодо основних умов фінансових продуктів: кредитування, страхування, заощадження, платіжні та інвестиційні послуги Впровадити вимоги щодо прозорості та зрозумілості реклами фінансових послуг для споживача
Впровадження комплексної оцінки конкурентоспроможності ринків банківських і небанківських фінансових послуг України	Впровадити методологію комплексної оцінки конкурентоспроможності ринку банківських послуг України Розробити і впровадити ключові показники ефективності функціонування ринків фінансових послуг України для основних учасників ринку
Упровадження нових та розвиток наявних фінансових інструментів	Законодавчо та нормативно врегулювати функціонування ринку деривативних фінансових інструментів Забезпечити врегулювання питань видачі (емісії) та обігу товаророзпорядчих цінних паперів (аграрних розписок та складських свідоцтв) Забезпечити розширення фінансових інструментів, зокрема депозитних сертифікатів банків та інфраструктурних облігацій, у тому числі "зелених облігацій"

Джерело: авторське узагальнення на основі джерела [9]

Багато інновацій у використанні нових технологій, організації, менеджменті, управлінні ризиками впроваджуються сьогодні фінансовими установами. Цей досвід показує, що надання кредитів у необхідній кількості та на відповідних умовах може дозволити товаровиробникам не лише збільшити свої доходи, але й перейти до більш стійких методів господарювання. Зрештою, якщо кредит є основним інструментом фінансування модернізації господарств, завдяки якому вони можуть захистити себе від потрясінь, інвестувати та впроваджувати інновації, зростання обсягів кредитування можливе лише в тому випадку, якщо самі фінансові установи мають спроможність захистити себе від ризиків банкрутства, пов'язаних, зокрема, зі співпрацею невеликими виробниками. Страхування погодних індексів та гарантійні фонди є перспективними способами захисту як доходів товаровиробників, так і кредитного портфеля фінансових установ, за умови доступності та технічної надійності позик.

Висновки. Кредитна політика є одним з основних інструментів держави у системі регулювання економіки і створенні середовища, сприятливого для розвитку сільськогосподарської діяльності. Проте, успішна реалізація такої політики можлива тільки за підтримки стабільного та передбачуваного економічного середовища, гарантією функціонування якого може бути лише здорове та інформоване державне управління. Банківська система України на сьогодні є однією з найбільш передових за використанням інструментів цифровізації. Крім того, з початком війни можливість віддаленого надання послуг стала важливою складовою особистої безпеки як клієнтів, так і співробітників банків. Компіляція та адаптація досвіду ЄС щодо кредитування аграрного виробництва надає можливість українським банкам набути новітніх навичок стосовно впровадження модерних програм та продуктів банківського кредитування не лише аграрних виробників, а і інших суб'єктів господарювання. Таке впровадження дозволить розширити спектр банківських послуг для агровиробників, в т.ч. залучення державної підтримки, зниження відсоткових ставок за кредитами, гарантування доступності до кредитних ресурсів, забезпечення страхування кредитів тощо.

Стимулювання інвестиційного кредитування аграрної сфери матиме позитивний вплив на розвиток галузі в цілому, а також сприятиме поліпшенню наявного економічного становища жителів сільських територій. Висока потреба у фінансових ресурсах з боку аграріїв, сучасний стан і динаміка їх кредитування дозволяють зробити висновок про необхідність вдосконалення механізму банківського кредитування, розроблення інноваційних кредитних продуктів, залучення інвестицій, а також державної підтримки при отриманні грантів, кредитів та компенсацій для ведення господарської діяльності.

Література:

1. Огляд небанківського фінансового сектору, Травень 2022 року. Режим доступу:
https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2022-05.pdf?v=4.

2. Аграрний сектор економіки України: сучасний стан та перспективи розвитку. Режим доступу: <https://www.vgholos.zt.ua/ahraryny-sektor-ekonomiky-ukrayiny-suchasnyy-stand-ta-perspektyvy-rozvytku/>.

3. Лиса А. Названо “десятку” найприбутковіших аграрних компаній України 2022 року. Режим доступу: <https://landlord.ua/news/nazvano-desiatku-naiprybutkovishykh-ahrarynykh-kompanii-ukrainy-2022-roku/>.

4. За минулий тиждень бізнес отримав доступних кредитів на 1,5 млрд грн. Міністерство економіки України. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e6ac677c-64c6-4997-81a9-e35e70339408&title=ZaMinuliiTizhdenBiznesOtrimav>.

5. Інформація про стан залучення кредитних коштів суб'єктами підприємництва - сільськогосподарськими товаровиробниками у 2023 році у тому числі за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 03 квітня 2023 року. Режим доступу: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%201_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96_03.04.2023.pdf.

6. Project Raises \$10 Million to Help Farmers Transition to Organic Production. Режим доступу: <https://www.nrcs.usda.gov/wps/portal/nrcs/detail/national/programs/financial/cig/?cid=nrcseprd1786828>.

7. Brulé-Françoise A., Faivre-Dupaigre B., Fouquet B., Neveu Tafforeau M., Rozières C., Torre C. Le crédit à l'agriculture, un outil-clé du développement agricole. Techniques Financières et Développement. 2016. P. 35–52. Режим доступу: <https://www.cairn.info/revue-techniques-financieres-et-developpement-2016-3-page-35.htm?contenu=auteurs>.

8. Третяк Н. М., Швець Н. В. Трансформація європейського досвіду щодо банківського кредитування аграрного сектора України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 44 (спецвипуск). С. 103–108. URL: http://visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/44_2022ua/18.pdf.

9. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.

References:

1. Review of the non-banking financial sector, May 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2022-05.pdf?v=4.

2. The agricultural sector of the Ukraine's economy: current state and development prospects. URL: <https://www.vgholos.zt.ua/ahraryny-sektor-ekonomiky-ukrayiny-suchasnyy-stand-ta-perspektyvy-rozvytku/>.

3. Lysa A. The "ten" most profitable agricultural companies of Ukraine in 2022 are named. URL: <https://landlord.ua/news/nazvano-desiatku-naiprybutkovishykh-ahrarynykh-kompanii-ukrainy-2022-roku/>.

4. Over the past week, the business received affordable loans for UAH 1.5 billion. Ministry of Economy of Ukraine. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e6ac677c-64c6-4997-81a9-e35e70339408&title=ZaMinuliiTizhdenBiznesOtrimav>.

5. Information on the state of attracting credit funds by business entities - agricultural producers in 2023, including under the state program "Affordable loans 5-7-9%" as of April 3, 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded->

files/%201_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96_03.04.2023.pdf.

6. Project Raises \$10 Million to Help Farmers Transition to Organic Production. URL: <https://www.nrcs.usda.gov/wps/portal/nrcs/detail/national/programs/financial/cig/?cid=nrcseprd1786828>.

7. Brulé-Françoise, A., Faivre-Dupaigre, B., Fouquet, B., Neveu Tafforeau, M., Rozières, C., Torre, C. (2016). Le crédit à l'agriculture, un outil-clé du développement agricole. *Techniques Financières et Développement*, pp. 35–52. URL: <https://www.cairn.info/revue-techniques-financieres-et-developpement-2016-3-page-35.htm?contenu=auteurs>.

8. Tretyak, N. M., Shvets, N. V. (2022). Transformation of the European experience regarding bank crediting of the agricultural sector of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 44 (special issue), pp. 103–108. URL: http://visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/44_2022ua/18.pdf.

9. Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4.

Annotation

Vlasiuk S. A., Tsymbalyuk Yu. A., Rolinskyi O. V., Kolotukha S. M., Perepolka V. Y. Bank lending as an instrument for ensuring investment and innovation development of business structures in the agrarian sphere

The current level of agricultural activities financial support in Ukraine can be characterized as insufficient, because of the high cost of financial and credit resources and the lack of an effective risk management system in financial institutions under martial law.

The research's purpose is a comprehensive substantiation of the theoretical and practical aspects of bank lending of the agrarian sector in the conditions of martial law and the determination of effective ways of its improvement for the prospective.

General scientific and special research methods were used to reveal the research issues: induction and deduction; abstractions; analysis and synthesis. The methods of situational modeling, graphic, comparison were applied.

The problems of the development of bank crediting of business structures in the agrarian sphere are outlined. It is indicated that weak competition and economic instability prevent both innovations introduction and increase the level of lending in the agricultural sector. It found that economic growth is largely based on industrialization, as agriculture often lacks profitable investment opportunities. It was revealed that the modern system of lending to the agricultural sector in Ukraine is characterized by a combination of market and preferential lending mechanisms. Bank crediting of the agrarian sector requires institutions and mechanisms capable of mobilizing financial savings, which will contribute to the stability of financial brokerage in rural areas and provide the rural population with the necessary financial services. Currently, farmers lack individual credit products, although certain flexible repayment methods are offered mainly to large farms. The lack of experience of financial institutions in agricultural financing, high interest rates and high collateral requirements create difficulties in accessing financing.

Considering the world experience of investment and innovation crediting process of the agrarian sphere, the Ukrainian banking system was suggested to implement ecological and economic initiatives, in particular the experience of France and

Poland. Stimulation of investment lending in the agrarian sphere will have a positive effect on the development of the industry as a whole, and will also contribute to the improvement of the existing economic state of rural areas residents.

Key words: bank, credit, borrower, creditor, agricultural sector, bank lending, loan portfolio, investment, innovative development, state support.

УДК: 658.012.32:338.24

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-167-181

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Б. С. ГУЗАР, кандидат економічних наук

С. А. ПТАШНИК, кандидат економічних наук

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

В статті розкрито сутність та особливості системи бюджетування як інструменту організації фінансового контролінгу. Розглянуто сучасний стан організації бюджетування як ефективного інструменту організації фінансового планування та фінансового контролінгу. Розкрито основні завдання бюджетування, які спрямовані на ефективний процес формування і виконання бюджетів підприємств. Розглянуто основні етапи та методи бюджетування. Відмічено основні переваги та доцільність упровадження системи бюджетування в управлінні підприємством.

Ключові слова: система бюджетування, види бюджетів, операційні бюджети, фінансові бюджети, зведений бюджет, методи бюджетування, етапи бюджетування, управлінський облік, фінансовий контролінг.

Постановка проблеми. На рівні підприємства дієва система управління передбачає впровадження та використання сучасних технологій управлінського планування. Важливим ефективним методом управління доходами і витратами суб'єкта господарювання та інструментом, який спрямований на досягнення кінцевих цілей діяльності в умовах невизначеності зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, являється система бюджетування.

В умовах трансформаційних перетворень, які проходять в системі економічних відносин та суттєвий вплив зовнішнього середовища на функціонування підприємств потребують пошуку нових методів управління всіма ресурсами підприємства. Застосування на вітчизняних підприємствах системи бюджетування дасть можливість раціонально управляти всіма видами ресурсів та їх цільовим використанням, забезпечити фінансову стійкість та платоспроможність підприємства.

У процесі реалізації системи бюджетування основними завданнями являються: бюджетне планування основних напрямів діяльності підприємства та його структурних підрозділів і центрів відповідальності; бюджетне планування

доходів і видатків за всіма напрямками діяльності підприємства; планування придбання необоротних і оборотних активів; планування зміни заборгованостей та графіків їх погашення; бюджетне планування збільшення власного капіталу та напрями його використання; планування використання матеріальних, грошових та трудових ресурсів; використання інформації управлінського обліку; корегування і прийняття відповідних форм звітності, підготовка прогнозних бюджетів і прогнозного балансу та здійснення фінансового контролінгу за їх виконанням службою контролінгу, яка створюється на підприємстві. Управління фінансами на підприємстві забезпечується ефективною організацією та впровадженням системи фінансового контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвиток теорії і методики процесу бюджетування вагомий внесок здійснили вітчизняні науковці, такі як: Ю. Баша [1], М. Бердар [2], Г. Воляник [3], Я. Догадайло, Е. Добровольський, К. Казакова, Р. Квасницька [5], С. Ковтун, М. Колісник [6], В. Колосок [7], В. Криленко [8], С. Онищенко [11], В. Онісіфорова [10], Т. Пожуєва [12], Н. Остап'юк, П. Стецюк [13], А. П. Тирінов [14], П. Фісуненко [15], О. Федорченко [16], В. Федосова [17], М. Ковальчук [20], Н. Ювженко [18] та ін.

Достатньо широко теоретичні й методологічні проблеми організації процесу бюджетування розглянуті в працях зарубіжних науковців таких, як: І. Бланк, Г. Я. Гольдштейн, С. Датар, Р. Дафт, Р. Джой, Сігел Дж. Г., Друрі К., Майер В., Манн Р., Мескан М., Фостер Дж., Хан Д., Райан Б., Хорнгрен Ч. Т., Шім Дж. К. та ін. Водночас слід відмітити недостатність комплексних досліджень проблем процесам і функціям системи бюджетування як ефективного інструменту організації фінансового контролінгу на підприємствах України.

Методика досліджень. Для вирішення поставлених у процесі дослідження завдань використано загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання такі як системний аналіз, економічний аналіз, методи систематизації і логічного узагальнення та інші методи наукових досліджень. Теоретико–методологічним базисом дослідження стали праці зарубіжних та вітчизняних науковців і практиків, які займаються досліджуваною проблематикою

Мета дослідження. Метою статті є розкриття теоретичних аспектів та наукових підходів до поняття сутності бюджетування, як економічної категорії та важливості впровадження бюджетування підприємствами як важливого інструменту організації фінансового контролінгу.

Результати досліджень. На підприємстві сам процес упровадження системи бюджетування є складним, довготривалим і залежить від специфіки фінансово - господарських операцій конкретного суб'єкта господарювання, що потребує окремо адаптації у кожному випадку. Проте, не існує єдиного підходу щодо послідовності реалізації і складу основних етапів бюджетування.

На підприємстві процес бюджетування проходить у декілька основних етапів (табл. 1). В процесі бюджетування здійснюється логічний зв'язок між показниками і розрахунками на всіх етапах бюджетування.

Табл. 1. Основні етапи організації та впровадження системи бюджетування на підприємствах України

Етап	Зміст етапу
1	створення бюджетного комітету та визначення працівників, які будуть займатися розробленням та впровадженням системи бюджетування на підприємстві;
2	розробити положення про фінансову структуру підприємства, визначити центри фінансової відповідальності;
3	визначитись з формуванням інформаційної бази, яка необхідна для впровадження системи бюджетування на підприємстві та адаптувати для цілей бюджетування управлінський облік;
4	провести ґрунтовний і глибокий аналіз всіх напрямів діяльності підприємства, його фінансового становища, напрямів розвитку ресурсного потенціалу, мінімізації зовнішніх та внутрішніх загроз як передумови розроблення бюджетів на перспективу;
5	розробка методології та методів бюджетування; затвердження бюджетних показників і доведення бюджетів до виконавців; фіксація узгоджених показників у конкретних бюджетах;
6	затвердити регламенти бюджетування, скоординувати всі стадії бюджетного процесу;
7	розробити систему моніторингу та діагностики рівня виконання бюджетів та заходів щодо оперативного їх корегування ;
8	розробити положення про стимулювання виконання бюджетів усіма центрами відповідальності;
9	організувати постійний бюджетний контроль за виявленням відхилень фактичних бюджетних показників від планових та здійснювати аналіз причин відхилень фінансовими центрами;
10	організувати підготовку оперативних звітів (рапортів) про результати виконання бюджетів, проводити оцінку основних фінансових показників та формулювати пропозиції, які впливають з аналізу відхилень фінансовими центрами відповідальності;
11	здійснювати коригування бюджетів відповідно до пропозицій і рекомендацій, що містяться в звітах (рапортах).

Джерело: складено авторами

Основними етапами в системі бюджетування являються розробка положення про фінансову структуру, формування інформаційної бази підприємства, ведення управлінського обліку як основи для бюджетування, розробка методології та методів бюджетування, розробка системи моніторингу та діагностики, розробка положення про стимулювання, затвердження регламентів бюджетування та графіку документообігу.

Важливими етапами в системі бюджетування є бюджетний контроль та звітування (рапортування), які виступають основою для координації і коригування планів та бюджетів за всіма видами діяльності. Проте організація внутрішньогосподарського бюджетування за сучасних умов на багатьох

вітчизняних підприємствах пов'язана зі значними складнощами, які зумовлені, відсутністю якісного і своєчасного інформаційного забезпечення та невмінням працівників центрів відповідальності підготувати необхідні дані для їх використання в процесі оперативного планування, а також нерозумінням керівництва підприємства та керівників підрозділів переваг впровадження системи бюджетування. З цією метою на підприємствах створюються служби фінансового контролінгу, які будуть забезпечувати виконання і контроль на всіх етапах бюджетування, починаючи з створення бюджетного комітету та закінчуючи перевіркою звітів (рапортів) і корегування бюджетів відповідно до пропозицій та рекомендацій керівників центрів фінансової відповідальності і фахівців структурних підрозділів. Запровадження служби фінансового контролінгу, яка являється системою ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства в системі бюджетування та включає в себе планування, облік, аналіз, контроль, інформаційне забезпечення менеджменту. На основі координації всіх складових системи бюджетування фінансовий контролінг забезпечує досягнення оперативних і стратегічних цілей підприємства [4].

Необхідно відмітити, що внутрішньогосподарське бюджетування, як управлінська технологія, включає три взаємопов'язаних стадій: технологію, організацію і автоматизацію фінансових бюджетних розрахунків (рис. 1). Отже, організація і подальше повноцінне функціонування системи внутрішньогосподарського бюджетування на підприємстві забезпечується діями таких взаємопов'язаних стадій:

1) стадія технології бюджетування, яка включає в себе інструменти фінансового планування (принципи бюджетування, методи бюджетування, види і форми бюджетів, склад бюджетних показників і нормативів), порядок узгодження бюджетів;

2) стадія організації бюджетування, яка включає в себе фінансову структуру підприємства куди входять центри обліку, що є об'єктами бюджетування, бюджетний регламент і механізми бюджетного контролю за формуванням бюджетів, порядком їх подання і затвердження та подальшого корегування, опрацювання даних про виконання бюджетів, розподіл функцій між функціональними службами та структурними підрозділами у процесі бюджетування службою фінансового контролінгу, розроблення графіка документообігу та системи внутрішніх організаційно – розпорядчих і нормативних документів (положень, посадових інструкцій тощо);

3) стадія автоматизації фінансової бюджетної інформації, яка включає в себе розробку прогнозних фінансових показників, постановку так званого суцільного управлінського обліку, у межах якого будь коли можна отримати поточну інформацію про хід виконання бюджетів за окремими напрямками фінансово – господарської діяльності, видами отриманої продукції та заключеними контрактами підприємства і його структурними підрозділами за допомогою програмного забезпечення та вхідної і вихідної інформації.

Рис. 1. Схема внутрішньогосподарського бюджетування

Впровадження внутрішньогосподарського бюджетування дасть можливість підвищити рівень мотивації керівників підрозділів та центрів відповідальності на місцях її впровадження та є дієвим інструментом що:

- сприяє підвищенню рівня координації дій окремих підрозділів підприємства в процесі досягнення їх цілей;
- своєчасно реагує на відхилення та внесення корективів в ході реалізації планів підприємства, підвищує рівень їх реальності;
- являється дієвим інструментом порівняння запланованих та одержаних фактичних результатів;
- ефективно сприяє удосконаленню розподілу всіх ресурсів та раціональному їх використанню;
- підвищує рівень керованості підприємства за рахунок комунікацій;
- забезпечує самостійність підрозділів у витрачанні коштів у відповідності з затвердженими бюджетами;
- сприяє спрощенні системи внутрішньогосподарського контролю на

підприємстві;

- дозволяє оптимізувати документообіг та зменшити витрати робочого часу працівників за рахунок мінімізації доведених їм кількісних показників [10,16].

Важливим в системі бюджетування є формування фінансової структури підприємства, яка являється основою її організації. Основне завдання бюджетування полягає у розподілі відповідальності й повноважень між менеджерами підприємства з центрами відповідальності доходів і витрат, активами, зобов'язаннями і капіталом підприємства. Виходячи з цього, фінансова структура – це система центрів фінансової відповідальності, яка займається порядком формування фінансових результатів та здійснює розподіл фінансової відповідальності за досягнення кінцевого результату діяльності підприємства та дає змогу вести внутрішню, затверджену положенням, облікову політику. Упровадження системи бюджетування дає можливість чітко сформулювати принципово нові вимоги до змісту всієї інформації та способів її подання, що передбачається в чіткому і належно організованому управлінському обліку та графіку документообігу. У впровадженні системи бюджетування на підприємстві важливою складовою є його методи (рис. 2). Значною мірою від вибору методів, тобто способів та прийомів формування бюджетів залежить реалістичність планових показників.

Необхідно відмітити, що в практичній діяльності, методи бюджетування можуть відрізнятися від видів діяльності підприємства, його розмірів та особливостей та фінансово-бюджетної політики підприємства. В залежності від рівня пристосування до змін внутрішнього і зовнішнього середовищ функціонування підприємств виділяються методи фіксованого, гнучкого та неперервного бюджетування. За вхідною базою виділяються методи бюджетування: нуль- базис та бюджетування від досягнутого (на базі попередніх бюджетів). Розглянемо методи бюджетування від досягнутого:

– розрахунок бюджетів на підставі звітних показників за минулий звітний період з урахуванням прогнозів діяльності підприємства у майбутньому – це метод нарощування ;

– пріоритетний метод включає в себе розрахунок бюджетів на підставі звітних бюджетних показників з обґрунтуванням напрямів зміни відповідних бюджетних розрахунків;

– коригування бюджетних показників бюджетів з урахуванням впливу внутрішніх факторів та зовнішнього середовища здійснюється за допомогою факторного методу;

– при коефіцієнтному методі застосовується система коригувальних коефіцієнтів до звітного бюджету, що дає можливість розрахувати плановий бюджет на наступний рік.

Доцільність впровадження системи бюджетування на підприємствах обумовлюється тим, що розроблені бюджетні форми та їх аналіз надає керівникам підприємств інформацію для обґрунтування управлінського рішення (виробничого, інвестиційного, маркетингового тощо), оцінки отриманих результатів та порівняти їх встановленими фінансовими планами [11, 12].

Рис. 2. Методи бюджетування та їх основні види

Система бюджетування дає можливість використовувати різні комбіновані схеми для розробки бюджетів, особливістю яких, на відміну від форм бухгалтерської звітності, є те, що вони можуть бути довільної форми, але затверджуються керівництвом підприємства та повинні відповідати завданням, цілям та об'єктам планування, обсягам діяльності підприємства, їхній управлінській, організаційній, фінансовій та виробничій структурам.

Процес бюджетування включає складання операційного, фінансового та зведеного бюджетів (рис. 3).

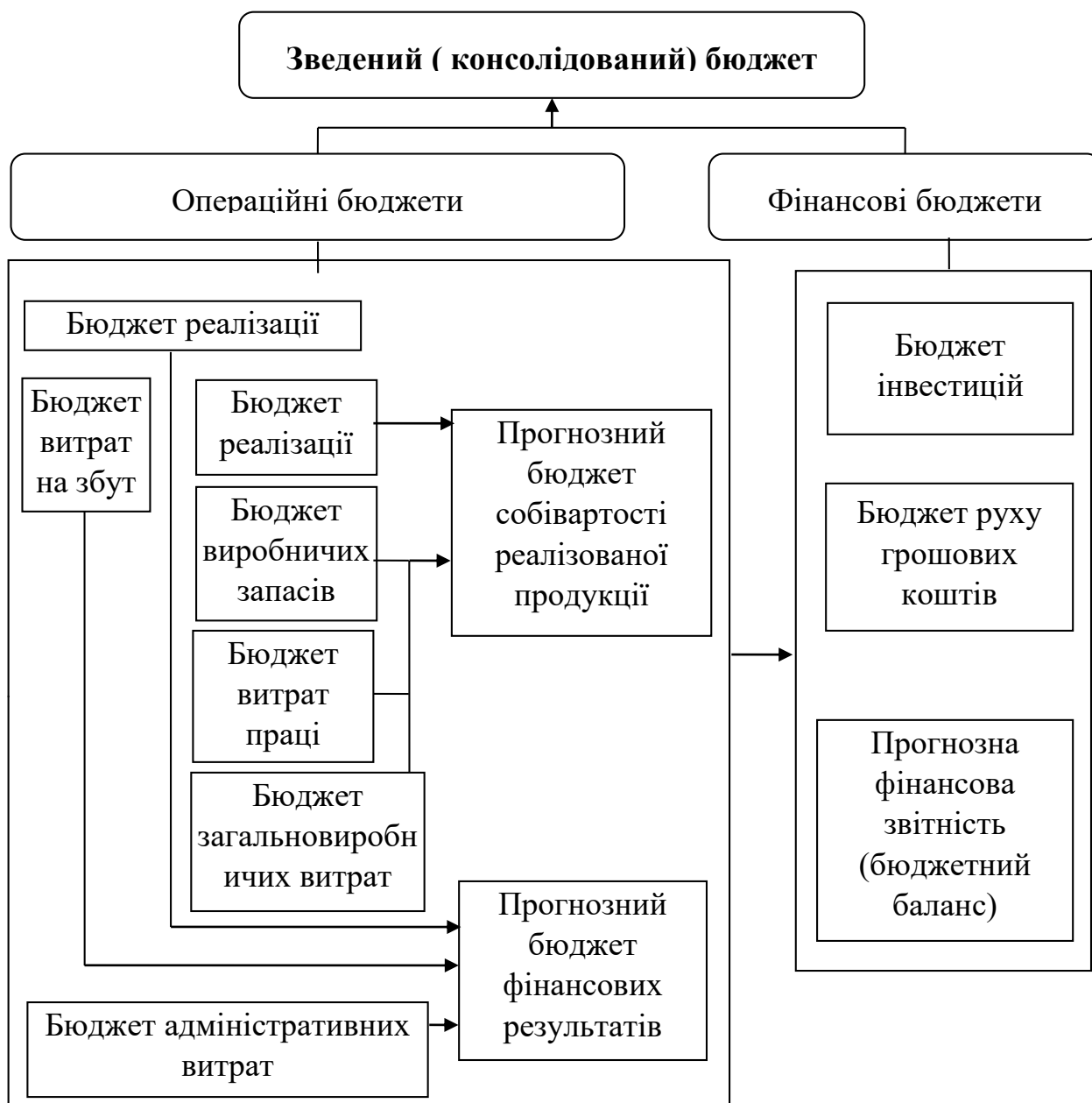

Рис. 3. Схема зведеного (консолідованого) бюджету

Зведений (консолідований) бюджет класифікується за двома категоріями:
 – операційні бюджети (бюджети реалізації, виробництва, прямих матеріальних витрат, прямих затрат на оплату праці, загальновиробничих накладних витрат, збутових і адміністративних витрат; прогнозний бюджет

собівартості реалізованої продукції, прогнозний бюджет фінансових результатів;
– фінансові бюджети (бюджет інвестицій, бюджет руху грошових коштів, прогнозна фінансова звітність (бюджетний баланс).

На підприємстві бюджетування передбачає зв'язок цих бюджетів із центрами отримання прибутків і фінансової звітності. Все це безумовно відповідає сутності системи бюджетування як технології планування, обліку, аналізу та контролю за вхідними і вихідними грошовими потоками та фінансовими результатами та являються складовими інструментами ефективного фінансового контролінгу.

Складання бюджетів дає можливість керівництву та центрам фінансової відповідальності одержувати оперативну(поточну) інформацію, порівнювати фактичні дані з плановими, а у разі виявлення відхилень вживати відповідних заходів щодо їх усунення. Впровадження системи бюджетування дасть можливість підвищити фінансові результати за рахунок оптимізації витрат, ефективно управляти прибутком і витратами, а також здійснювати ефективний контроль за грошовими вхідними і вихідними потоками.

Крім того бюджетування регламентує конкретні ресурсні і фінансові параметри діяльності суб'єкта господарювання на відміну від фінансового планування та являється ефективним інструментом фінансового контролінгу на підприємстві. Сформовані взаємозв'язки між системою бюджетування та внутрішньогосподарським (управлінським) обліком дасть можливість центрам фінансової відповідальності формувати всю необхідну інформацію, її аналізувати та надавати керівникам різних рівнів управління з метою прийняття управлінських рішень [14].

Взаємозв'язок системи внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, аналізу та контролінгу з системою бюджетування (рис. 4).

Рис. 4. Взаємозв'язок управлінського обліку, аналізу та фінансового контролінгу в системі бюджетування на підприємстві

Основними складовими системи бюджетування являються: організація бюджетування; бюджетне регулювання; аналіз бюджетування; контроль за виконанням бюджетів; прийняття управлінських рішень. Складовою, яка формує основу інформаційної системи бюджетування є внутрішньогосподарський (управлінський) облік виконання бюджетів. За умови наявності тісного взаємозв'язку між обліком, аналізом і контролем на підприємстві значно зростає дієвість системи бюджетування. Всі ці складові дають можливість своєчасно обліковувати всі витрати і доходи, їх аналізувати та контролювати виконання всіх бюджетів, виявляти відхилення, своєчасно проводити їх корегування та приймати альтернативні управлінські рішення. Управлінський облік дає можливість аналізувати та контролювати всі статті витрат за центрами фінансової відповідальності. Всі ці складові системи бюджетування ефективно і своєчасно впливають на систему управління підприємством та являються ефективними інструментами фінансового контролінгу.

Одним з основних завдань системи бюджетування є узагальнення всієї інформації з початку її використання при розрахунку показників всіх бюджетів та передача її в потрібній формі відповідальним за складання та виконання бюджетів формує інформаційні дані для бюджетування (рис. 5).

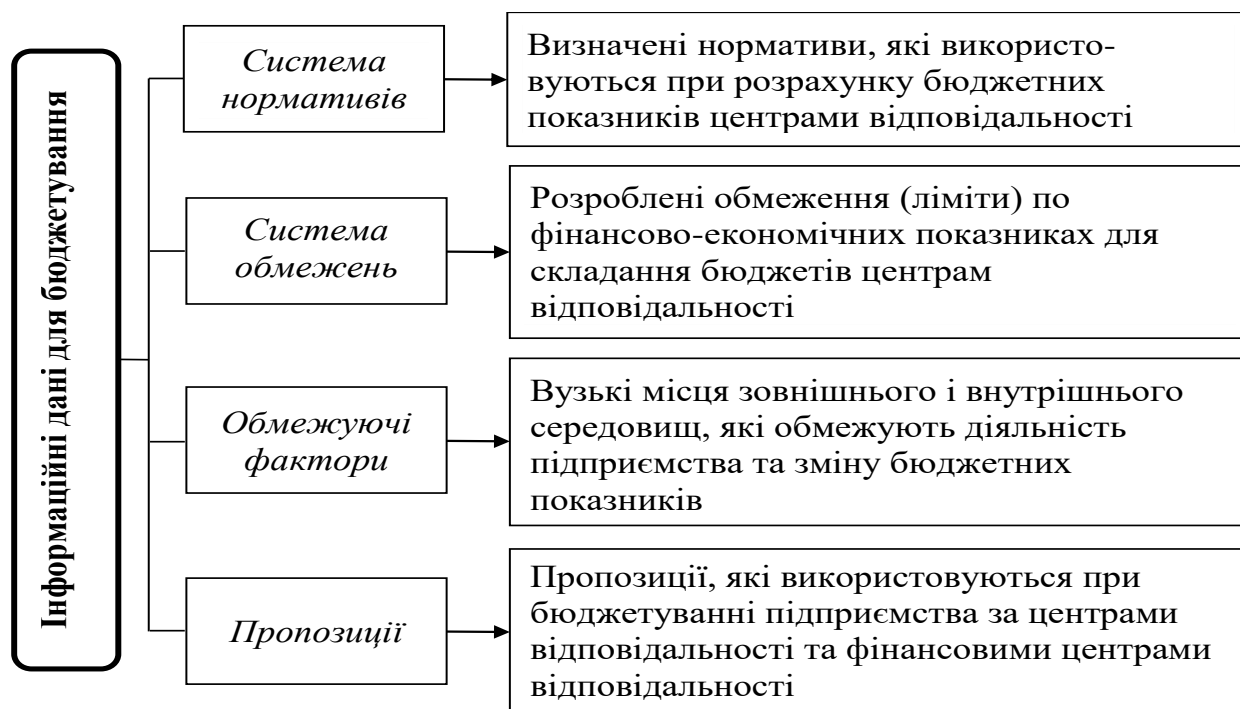

Рис. 5. Інформаційні дані для системи бюджетування

Джерело : складено авторами

При складанні та розрахунку бюджетних показників використовується інформація фінансового планування з врахуванням нормативів, лімітів, обмежуючих факторів, а також враховуються надані відповідні висновки та пропозиції менеджерів і керівників центрів фінансової відповідальності.

При розрахунку бюджетних показників та складання бюджетів підприємства важливим є те, що ці процеси повинні починатися з обліку всіх обмежуючих факторів, які впливають на формування бюджетів, що контролюються службою фінансового контролінгу на підприємстві.

Враховуючи те, що розвиток бізнесу підприємства обмежується ємністю ринку то розрахунок бюджетів повинен починатися з бюджету продажів. Коли обмежуючим фактором є виробничі потужності і вони завантажені на сто відсотків, то розрахунок бюджетів слід починати з бюджету виробництва. А тоді коли діяльність суб'єктів господарювання обмежується недостатністю сировини і матеріалів, тобто, коли все, що виробляє підприємство реалізується, але його потужності недовантажені через недостатність сировини, то розрахунок бюджетних показників потрібно починати з бюджету постачання.

Так як обмежуючим фактором для більшості підприємств є саме місткість ринку, то рух інформації, яка отримується з даних управлінського обліку, найчастіше починається зі складання бюджету продажів. Існує безліч варіантів складання цього бюджету, які дають змогу кожному підприємству вибрати найефективніший варіант та при необхідності здійснювати комбінацію декількох варіантів з метою найбільш точного прогнозу продажів. На основі складеного бюджету продажів зразу можна передбачити, як спланувати виробничий процес, які здійснювати закупівлі виробничих запасів, сировини та матеріалів та спланувати інші види витрат, які будуть здійснюватись суб'єктами підприємства в процесі їхньої господарської діяльності. Цей бюджет дає можливість спрогнозувати майбутні грошові потоки, що дасть можливість ефективно використовувати фінансові активи в майбутньому.

Проте, у зв'язку зі частими змінами податкової, фінансової, цінової, бюджетної та митної політики, необхідно періодично корегувати розроблені бюджети. Також вибір бюджетів залежить від специфіки галузі та порядку калькулювання собівартості готової продукції.

Висновки. Упровадження системи бюджетування, яка являється основою ефективного бюджетного управління сприятиме вирішенню таких завдань на підприємстві: сформувати ефективну систему фінансового управління, зростання інвестиційної привабливості процесу бюджетування, оптимізація доходів і витрат як у цілому по підприємству, так і по окремих його підрозділах, створення нового формату звітності завдяки впровадженню сучасних інформаційних систем та підвищення ефективності управління підприємством.

Отже, найцінніше, що дає підприємству бюджетування – це координація всіх напрямів діяльності, зусиль усіх підрозділів та їх виконавців на досягнення кінцевого результату і, як наслідок, підвищення ефективності та фінансової стійкості підприємства.

Також дослідження свідчать, що процес бюджетування виступає одним із самих ефективних механізмів фінансового контролінгу, який відповідає за пошук та раціональне використання внутрішніх резервів; перевірку фактичних показників на їх відповідність бюджетним показникам; усунення та попередження відхилень. Як висновок, фінансовий контролінг – це система

інформаційної підтримки фінансово-економічних рішень, що передбачає використання методів і процедур з бюджетування, стратегічного планування, управлінського обліку, фінансової діагностики, інвестор-рілейшнз, управління ризиками та внутрішнього контролю, які в сукупності забезпечують координацію окремих підсистем управління та зорієнтовані на оптимізацію фінансових рішень і збільшення вартості підприємства.

Отже, система бюджетування є цілком реальним у впровадженні ефективним інструментом фінансового контролінгу діяльності підприємства, яка дає можливість ефективно організувати та синхронізувати різні процеси на підприємстві, координувати діяльність їхніх підрозділів та оперативно реагувати на поточні зміни, а також значно підвищує рівень мотивації їхніх керівників і фахівців в центрах відповідальності за рахунок підвищення їх фінансової свободи в процесі освоєння коштів їхніх затверджених бюджетів.

Для вдосконалення формування та функціонування організації системи бюджетування як ефективного інструменту фінансового контролінгу необхідне використання інформаційної підтримки процесу прийняття управлінських рішень та системи збалансованих показників.

Упровадження зарубіжного досвіду бюджетування в Україні є неможливим зважаючи на значні розмежування між підходами до управління, системами обліку і звітності, а також технічною базою. Саме тому необхідна адаптація існуючої системи організації бюджетування, як ефективного інструменту фінансового контролінгу, до сучасного правового, організаційного та економічного стану на підприємствах нашої держави із застосуванням внутрішніх особливостей та психології і філософії бізнесу.

Отже, раціонально побудована система бюджетування, як ефективного інструменту організації фінансового контролінгу на підприємстві, дасть змогу не тільки ефективно розпоряджатися наявними ресурсами, примножувати прибуток та збільшувати вартість власного капіталу суб'єктів господарювання, створювати передумови для своєчасного коригування проблем, але і сприяти зростанню загальноекономічних показників держави.

Література:

1. Баша Ю. Бюджетування як важливий інструмент підвищення ефективності бізнесу: види, техніки та способи організації. *Аудитор України*. 2018. № 10. С. 18–23.
2. Бердар М. М. Фінансовий контролінг як складова системи управління стійким розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 33–37.
3. Воляник Г. М., Марушко Н. С. Контролінг у системі управління підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Вип. 19 (4). С. 151–155
4. Дзьоба В. Б. Ефективне управління фінансами за допомогою впровадження системи фінансового контролінгу. Інститут підприємництва та перспективних технологій при Національному університеті «Львівська політехніка». 2017. № 605. URL: http://vlp.com.ua/files/02_31.pdf.
5. Квасницька Р. С., Джерелейко С. О. Бюджетування на підприємстві: суть та основні передумови ефективного застосування. *Вісник Хмельницького*

національного університету. *Економічні науки*. 2018. № 5. Т. 1. С. 54–56.

6. Колісник М. В., Балик У. О. Бюджетування як шлях до ефективного управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 372–375.

7. Колосок В. Бюджетування структурних підрозділів. *Схід*. 2017. № 2 (116). С. 29–35.

8. Криленко В. І., Данік Н. В., Кольченко С. П. Фінансовий контролінг як прогресивна форма внутрішнього контролю підприємства. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 267–269.

9. Матюха М. М. Роль контролінгу в процесі оперативного прийняття управлінських рішень. *Економічні студії*. 2019. Вип. 2 (24). С. 130–134.

10. Онісіфорова В. Ю., Осьмірко І. В. Бюджетування як ефективний інструмент поточного планування на підприємстві. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2020. № 2 (5). С. 128–137.

11. Онищенко С. В. Упровадження бюджетування на вітчизняних підприємствах. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 45.

12. Пожугева Т. О. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1. С. 73–77.

13. Стецюк П. А., Корнійчук Г. В. Бюджетування в системі управління фінансовим потенціалом підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 12–19.

14. Тирінов А. В. Організація бюджетування на підприємстві як частина управлінського обліку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2019. № 34. С. 149–152.

15. Фісуненко П. А. Роль бюджету та процесу бюджетування в управлінні підприємством. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 178–181.

16. Федорченко О. Є. Удосконалення системи бюджетування на підприємстві. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 37–39.

17. Федосова В. М. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії. *Фінанси України*. 2018. № 1. С. 3–23.

18. Ювженко Н. М. Теоретичні підходи до визначення сутності та природи бюджетування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 74–78.

19. Budżetowanie w małej firmie. Blog.pl. 2010 URL: <http://budzetowanie-w-malejfirmie.blog.onet.pl/2010/03/29/co-to-jest-budzetowanie>.

20. Kovalchuk N. O., Kucher S. V. Budgeting in a Small Business as the Key to Success. Current Trends in Young Scientists' Research IV All Ukrainian Scientific and Practical Conference. Zhytomyr, 2017. Pp. 288.

21. Budżetowanie w małej firmie. Blog Katarzyny Koiczewskiej. 2015: URL: <https://kolczewska.pl/budzetowanie-w-malej-firmie>.

References:

1. Basha, Yu. (2018). Budgeting as an important tool for improving business efficiency: types, techniques and organizational methods. *Auditor of Ukraine*, no. 10, pp. 18–23. (in Ukrainian).

2. Berdar, M. M. (2017). Financial controlling as a component of the management system of sustainable development of the enterprise. *Investments: practice and experience*, no. 18, pp. 33–37. (in Ukrainian).

3. Volyanyk, H. M., Marushko, N. S. (2018). Controlling in the enterprise

management system. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, issue 19(4), pp. 151–155. (in Ukrainian).

4. Dzoba, V. B. (2017). Effective financial management through the implementation of a financial controlling system. Institute of Entrepreneurship and Promising Technologies at Lviv Polytechnic National University, no. 605. URL: http://vlp.com.ua/files/02_31.pdf. (in Ukrainian).

5. Kvasnytska, R. S., Malinchuk, L. O. (2011). Budgeting as an element of financial planning of the enterprise. *All-Ukrainian scientific and industrial journal "Innovative Economy"*, no. 6(25), pp. 252–254. (in Ukrainian).

6. Kolisnyk, M. V., Balik, U. O. (2015). Budgeting as a way to effective management. *Global and national economic problems*, no. 7, pp. 372–375. (in Ukrainian).

7. Kolosok, V. (2017). Budgeting of structural subdivisions. *East*, no. 2 (116), pp. 29–35. (in Ukrainian).

8. Krylenko, V. I., Danik, N. V., Kolchenko, S. P. (2019). Financial controlling as a progressive form of internal control of the enterprise. *A young scientist*, no. 2 (66), pp. 267–269. (in Ukrainian).

9. Matyukha, M. M. (2019). The role of controlling in the process of operational decision-making. *Economic studies*, issue 2 (24), pp. 130–134. (in Ukrainian).

10. Onisiforova, V. Yu., Osmirko, I. V. (2020). Budgeting as an effective tool for current planning at the enterprise. *Problems and prospects of entrepreneurship development*, no. 25, pp. 128–137. (in Ukrainian).

11. Onyshchenko, S. V. (2003). Implementation of budgeting at domestic enterprises. *Finances of Ukraine*, no. 4, pp. 45. (in Ukrainian).

12. Pozheva, T. O. (2017). Budgeting as a direction of improving the management system of enterprises. *Herald of economic science of Ukraine*, no. 1, pp. 73–77. (in Ukrainian).

13. Stetsyuk, P. A., Korniychuk, G. V. (2018). Budgeting in the system of managing the financial potential of enterprises. *Economy. Management. Business*, no. 1 (23), pp. 12–19. (in Ukrainian).

14. Tyrinov, A. V. (2019). Organization of budgeting at the enterprise as part of management accounting. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*, no. 34, pp. 49–152.

15. Fisunen P. A. (2016). The role of the budget and the budgeting process in the enterprise management. *Young scientist*, no. 5, pp. 178–181. (in Ukrainian).

16. Fedorchenko, O. E. (2015). Improvement of the budgeting system at the enterprise. *Economy and State*, no. 11, pp. 37–39. (in Ukrainian).

17. Fedosova, V. M. (2018). Essence and problems of budgeting: Ukrainian realities. *Finances of Ukraine*, no. 1, pp. 3–23. (in Ukrainian).

18. Yuvzhenko, H. M. (2017). Theoretical approaches to determining the budget and cases of budgeting. *Investments: practice and evidence*, no. 7, pp. 74–78. (in Ukrainian).

19. Budżetowanie w małej firmie // Blog.pl. 2010. URL: <http://budzetowanie-w-malejfirmie.blog.onet.pl/2010/03/29/co-to-jest-budzetowanie>. (in Polish).

20. Kovalchuk, N. O., Kucher, S. V. (2017). Budgeting in a Small Business as the Key to Success. Current Trends in Young Scientists' Research IV All Ukrainian Scientific and Practical Conference. Zhytomyr. Pp. 288. (in Ukrainian).

21. Budżetowanie w małej firmie // Blog Katarzyny Koiczewskiej. 2015: URL: <https://kolczewska.pl/budzetowanie-w-malej-firmie>. (in Polish).

Annotation

Huzar B. S., Ptashnyk S. A., Ulianych Yu. V.

Budgeting as an effective tool for organizing financial controlling at Ukrainian enterprises

In the conditions of a market economy, which is characterized by the independence and own responsibility of business entities for the results of economic activity, there is an objective need for constant control, analysis, adjustment and forecasting of changes in the financial state and assessment of the financial capabilities of the enterprise for the future. The enterprise management system should be improved taking into account the accumulated foreign experience, the latest theoretical and practical achievements in the field of management. One of the effective ways of improving the management system at the micro level for domestic enterprises is the use of the budgeting system, which is effectively implemented and used in foreign countries.

The article reveals the essence and features of the budgeting system as a tool for organizing financial controlling. The current state of the organization of budgeting as an effective tool for the organization of financial planning and financial controlling is considered. The main tasks of budgeting, which are aimed at the effective process of formation and execution of enterprise budgets, are revealed. The main stages and methods of budgeting are considered. The main advantages and expediency of implementing the budgeting system in enterprise management are noted.

The essence of the organization of management accounting and reporting as a foundation for budgeting and financial controlling and information support of the budgeting system is revealed. The main problems affecting the budgeting process and its effectiveness are considered. It was noted that the main problem in budgeting is the quality of the provided information, which is used for drawing up enterprise budgets. The directions and factors of successful implementation of the future implementation of the budgeting system at Ukrainian enterprises are considered.

It has been studied that the budgeting system is the main component of enterprise management and an effective tool for financial planning of enterprise activity. The implementation of the considered proposals for the implementation of the budgeting system will make it possible to effectively organize and coordinate all types of activities at the enterprise, and to respond promptly to the changes that occur, and will also significantly increase the level of motivation of managers and specialists in responsibility centers due to increasing their financial freedom in the process of using funds approved budgets.

Key words: *budgeting system, types of budgets, operating budgets, financial budgets, consolidated budget, budgeting methods, budgeting stages, management accounting, financial controlling.*

PROPERTY INSURANCE OF AGRICULTURAL BUSINESS IN THE CONTEXT OF HISTORICAL DEVELOPMENT

P. K. BECHKO, *PhD in Economics*

O. A. NEPOCHATENKO, *PhD in Economics*

N. V. LYSA, *PhD in Economics*

O. V. PONOMARENKO, *PhD student*

O. O. TRUSHEVSKYI, *PhD student*

Uman National University of Horticulture

Захист майна суб'єктів господарювання аграрного бізнесу є одним із пріоритетних завдань державної політики, здатним забезпечити продовольчу безпеку країни, функціонування господарюючих суб'єктів на самофінансуванні і самоокупності. В статті досліджено історію майнового сільськогосподарського страхування та виявлено, що основні складові системи страхового захисту неодноразово піддавалися трансформації під впливом зміни цілей та функцій, якими наділявся механізм страхування у сфері аграрного виробництва. Обґрунтовано наукові положення та практичні рекомендації щодо удосконалення методичних підходів щодо майнового аграрного страхування.

***Ключові слова:** аграрне страхування, аграрний бізнес, майнове страхування, обов'язкове страхування, добровільне страхування, історія страхування*

Problem statement. The agrarian sector is a key, vital and the most risky sector due to its specific reproduction process, which is closely related to natural, climatic and biological conditions. The protection of property of agricultural business entities is one of the priority tasks of state policy, which can ensure the country's food security and the functioning of economic entities on a self-financing and self-sufficiency basis. The study of the history of property insurance of agrarians is an important methodological approach to its improvement in order to summarize both positive and negative aspects of this process and, on this basis, to develop methodological approaches for their adaptation to modern insurance practice.

The review of recent research and publications. The history of property and casualty insurance for agricultural entities has always been of interest to both insurance professionals and scholars, and has been duly reflected in the scholarly works of many national and international scholars who have studied this issue. At the same time, the historical aspects of insurance in the agricultural sector of the economy have not been comprehensively studied according to market relations and require further generalization in order to identify positive aspects that have worked over time and adapted to contemporary market conditions.

Research methodology. When researching the development of property insurance in the context of historical development of agricultural business, several methods have been used. Conducting a comprehensive review of relevant literature, scholarly articles, books, and research papers on the history of property insurance in agriculture provides identifying key trends, challenges, and milestones in the development of agricultural insurance. It also helped in understanding the theoretical frameworks, concepts, and methodologies used in previous studies. Comparative analysis: comparing the historical development of property insurance in agriculture across different regions, countries, or time periods can reveal variations in approaches, practices, and outcomes. By examining similarities and differences, researchers can identify factors that have influenced the success or failure of insurance schemes in different contexts. These research methods, when combined, can provide a comprehensive understanding of the historical development of property insurance in the agricultural business and contribute to its further advancement.

Objectives of the research. The purpose of the paper is to study the history of property insurance of agricultural business entities, to substantiate the scientific provisions and practical recommendations for improving methodological approaches to property insurance.

Research results. Insurance markets are an essential component of fully functioning economic systems in countries with well-developed market economies. In today's environment, insurance is an important and necessary tool for ensuring overall economic stability and security, business development and continuity, effective protection against numerous natural, man-made, and other risks, and the implementation of national social policies [1]. The structure and organization of the insurance business can effectively solve certain problems of our society and be one of the key factors affecting the economy. As for property and casualty insurance, it inherently represents a large part of the insurance market and should help minimize the risk of property loss for agricultural entities in the event of an insured event.

The history of the development of the non-life insurance system for agricultural entities in Ukraine dates back several decades. The first attempts to organize insurance protection of commodity producers against risks of agricultural production on the territory of modern Ukraine are attributed to the end of the 19th century. Since then, the main components of the system of insurance protection have been repeatedly transformed under the influence of changes in the objectives and functions assigned to the insurance mechanism in the sphere of agricultural production [2]. The process of transformation of the forms and types of non-life insurance of agricultural entities inherent in the different stages of development of the agricultural insurance system is shown in (Figure 1). In the pre-revolutionary period, there were two parallel business and legal forms of property insurance for rural producers: mutual insurance (zemstvo and state insurance) and joint-stock insurance (private insurance). The list of insurance operations of rural insurance was identical to that of zemstvo insurance. Mutual insurance was divided into compulsory and voluntary. Compulsory mutual insurance was divided into salary insurance and additional fire insurance for buildings.

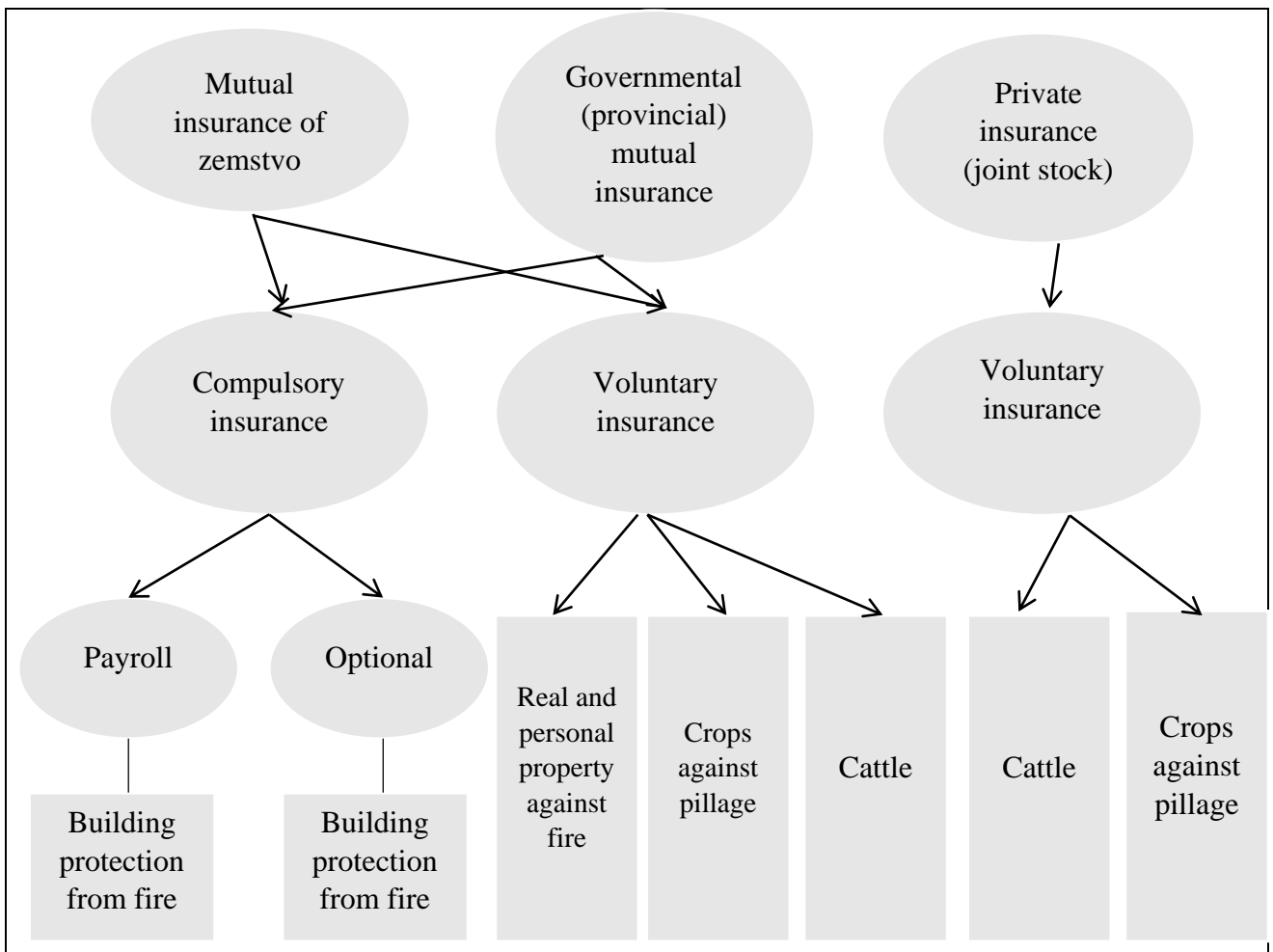

Fig. 1. Forms and types of insurance of agricultural enterprises at the pre-revolutionary stage of development of insurance protection (late 19th century - 1917)

In addition to compulsory insurance of buildings, mutual insurance institutions also provided voluntary insurance of real and personal property against fire; crops against pillage; and cattle and horses against death.

Joint-stock (private) insurance acted as an equal competitor in the market of voluntary insurance of agricultural producers' property for mutual insurance. Joint-stock insurance companies provided voluntary insurance of crops against livestock and horses against death. At the same time, as evidenced by many years of experience in mutual insurance in the pre-revolutionary period, with a positive financial result for the year, the insurance tariff and, accordingly, the insurance premium in mutual insurance companies could be several times lower than in joint-stock insurance, and in the absence of insured events or minimal insurance payments for the previous financial year, they could have acquired purely symbolic values with the same amount of insurance liability for the risks assumed [3].

The non-commercial nature of mutual insurance excludes profit from the insurance price, and the possible excess of insurance premiums over insurance payments and the investment income of the mutual insurance company ensure that the insurance price is reduced. There is no profit as such in mutual insurance. Its purpose

is to cover the costs of managing and providing insurance security. If there is a surplus at the end of the operating year, it is either distributed among the members of the company or credited to their premiums [4]. In view of this, mutual insurance should be cheaper than joint-stock insurance on this basis alone.

Thus, the financial and economic basis for organizing mutual insurance is the provision of insurance services at more attractive prices than commercial insurance. In addition, the widespread use of mutual insurance in the pre-revolutionary period was determined by the large number of risks that commercial insurers refused to insure due to their high loss ratio or high liability.

Property insurance for agricultural producers was made compulsory in the early years of Soviet rule. The principle of compulsory insurance helped to reduce the cost of insurance by lowering insurance rates with an emphasis on full coverage of agricultural producers [4]. The rapid growth of compulsory insurance contributed to the accumulation of huge financial resources, without which it was impossible to realize the functions of public administration. Voluntary insurance could not have solved this problem. At the same time, it should be noted that during collectivization and in the postwar period, the State Insurance of the former USSR conducted insurance operations in two forms: compulsory and voluntary property insurance of agricultural business entities. State compulsory property insurance was introduced in March 1922 in accordance with the Decree of the Council of People's Commissars "On State Property Insurance" of 1921[5].

The most important principle of Soviet-era insurance technology was the predominance of compulsory insurance (Figure 2). The Decree was based on paid insurance, which had been widely used in the Russian Empire before the 1917 revolution. Starting in 1932, a separate group of non-paid insurance objects (compulsory insurance of buildings, vehicles, inventory and products) was separated from the compulsory state salary insurance. Thus, since 1932, salary insurance has been applied only to farm animals and crops. The Law of 1940 "On Compulsory Salary Insurance" expanded the list of objects of compulsory non-salary insurance to include insurance of equipment, raw materials and supplies, and fishing vessels [5].

The four types of compulsory property insurance listed in the 1940 Law should be divided into two groups: the first group includes compulsory insurance of buildings, inventory, equipment, vehicles, products, raw materials and materials, as well as compulsory insurance of fishing vessels; the second group includes compulsory insurance of agricultural crops and compulsory insurance of animals [6]. The basis for this division into two groups is the difference in the methodology for setting the amount of insurance coverage.

For compulsory property insurance classified in the first group, the amount of insurance coverage is set at the full value of the relevant property according to a certain appraisal. In the other two types of compulsory property insurance, which are classified in the second group, the amount of insurance coverage is set in absolute terms [7].

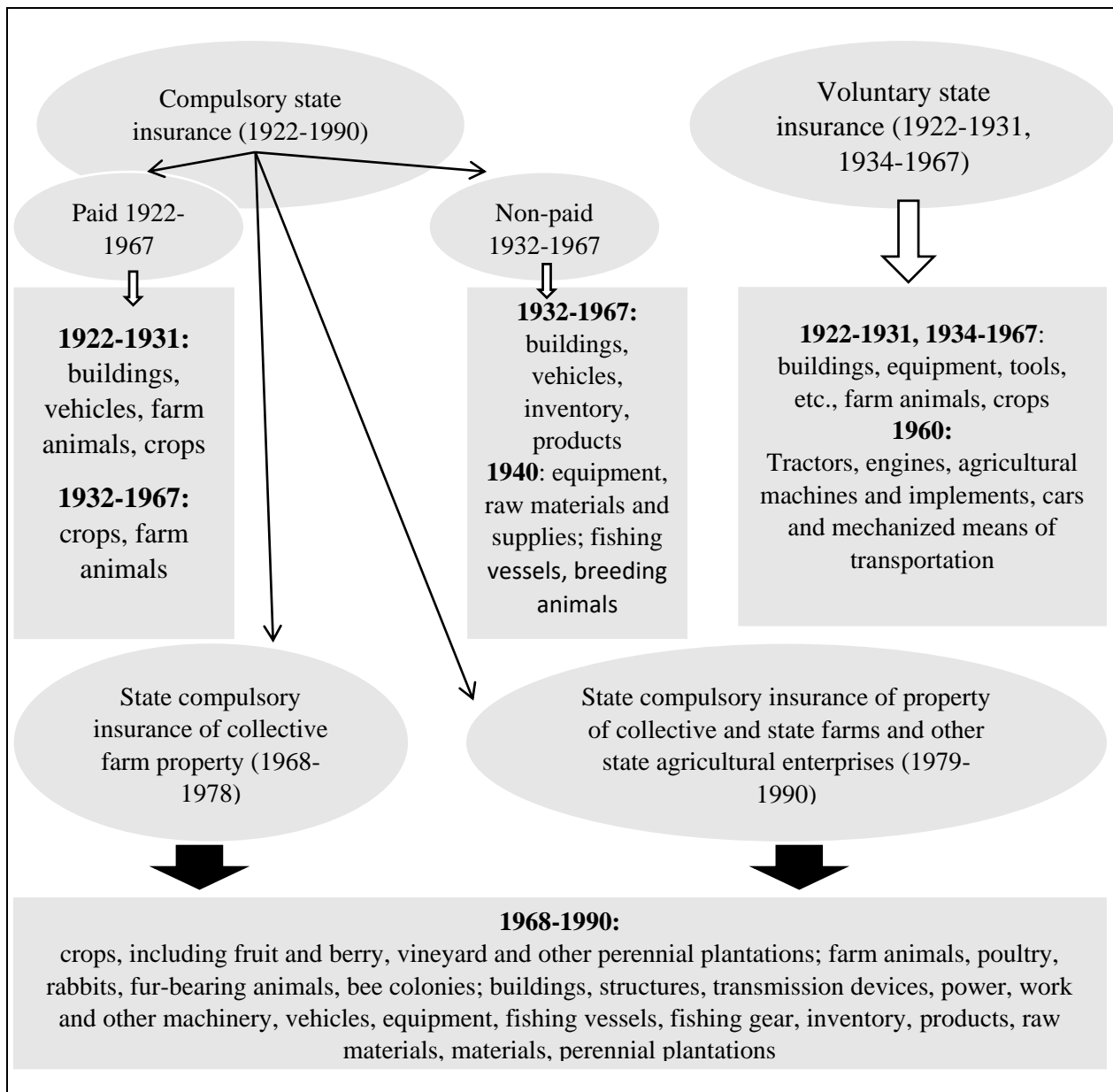

Fig. 2. Forms and types of agricultural property insurance in the directive economy (1921-1990)

An exception to the general rule is the provision of the Law of April 4, 1940, which states that breeding horses, camels and donkeys over two years of age, as well as large breeding cattle, sheep, goats and pigs over one year of age belonging to collective farms are insured at the full value of the insurance assessment. Therefore, it should be recognized that although the Law was titled "On Compulsory Salary Insurance," only the two types of insurance included in the second group correspond to compulsory "salary" insurance [8].

With the abolition of voluntary insurance by the Resolution of the Central Executive Committee of the People's Commissariat of the USSR in 1931, it began to gradually recover in 1934. As mentioned above, under compulsory insurance, the insured was not always guaranteed that the insurance indemnity he or she received would correspond to the actual value of the lost insured property [8].

Voluntary insurance was supposed to provide additional insurance coverage for

property subject to compulsory salary insurance. This was the purpose of the resolution of the Central Executive Committee and the Council of People's Commissars of the former USSR of 27.07.1934. This resolution granted the State Insurance of the former USSR the right to conduct voluntary, so-called "supernumerary" insurance of buildings, equipment, inventory, etc., as well as certain types of animals, which were subject to compulsory "salary" insurance [9].

It should be noted that voluntary animal insurance on collective farms covered both animals subject to compulsory salary insurance and objects that were not subject to compulsory salary insurance at all, such as fur-bearing animals (in kennels), rabbits, poultry (on poultry farms) and bee colonies (in frame hives).

The next resolution of the Central Executive Committee and the Council of People's Commissars of the former USSR of September 17, 1935, established the same voluntary "overhead" insurance for agricultural crops. The Resolution of the Council of Ministers of the former USSR of 11.12.1959 "On Voluntary Insurance of Property of Collective Farms and Population" expanded the list of voluntary insurance objects [10]. Since 1960, tractors, engines, agricultural machinery and implements, cars and mechanized vehicles in collective farms have been covered by voluntary insurance.

Thus, the history of the development of compulsory agricultural salary insurance shows that it played an important role in the economic and financial strengthening of collective farms during the first five-year planning period of agricultural collectivization and contributed to the rise of the collective farm economy in the postwar period. The principles of compulsory payroll insurance were based on the principles of a centralized command and control economy [11]. They met the demand for simplicity in the organization and implementation of insurance in agriculture. At the same time, the mass nature of this type of insurance was only possible through compulsory property insurance.

Compulsory property insurance took into account the individual characteristics of agricultural business entities in full. Insurance was an instrument of state agricultural policy aimed at improving the efficiency of agricultural producers. The Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the former USSR "On State Compulsory Insurance of Collective Farm Property" of 1967 and Resolution of the Council of Ministers of the former USSR No. 814 "On State Compulsory Insurance of Collective Farm Property" introduced new conditions for compulsory insurance of collective farm property on January 1, 1968 [12]. Voluntary insurance lost its importance.

As for the insurance of property of state farms and other agricultural business entities of the Ministry of Agriculture, it was not insured at all until January 1, 1979. Only 11 years later, Resolution No. 499 of the Central Committee of the CPSU and the Council of Ministers of the former USSR of June 1, 1978, "On Improving the Procedure for Compensation for Losses of State Farms and Other State Agricultural Business Entities from Natural Disasters and Other Adverse Conditions" introduced mandatory state insurance for state farms. It was introduced on the same terms and conditions as those applied to collective farms. In the following years, insurance was extended to agricultural enterprises of other ministries and departments, which were later merged into the system of the former USSR's State Agricultural Committee. The

composition of the property subject to compulsory insurance in collective and state farms and other agricultural businesses was extremely diverse [11].

The most important change in the technology of crop insurance was the expansion of the list of insurance risks covered by the insurance. They included almost all unfavorable weather factors that could cause damage to agriculture. In other words, there was a transition to mass crop insurance against crop failure. The payment of insurance indemnity was not linked to the occurrence of a natural disaster, but to the decline in yields for each insured crop. Adverse weather conditions ceased to function as an insurance risk and began to play the role of insurable objective circumstances. However, their presence was a prerequisite for the payment of insurance indemnity. Thus, since 1968, crop insurance has been based on a system of insurance coverage that combines elements of the marginal and proportional systems of insurance liability [10]. The insurer's obligation to compensate for losses arose when the harvest decreased compared to the accepted limit (5-year average yield).

The amount of indemnity corresponded to the degree of crop decline, which is typical for proportional coverage. At this stage of the development of insurance relations in agriculture, only quantitative losses from crop decline or death were indemnified, i.e., without taking into account the decline in product quality. For the first time in insurance, compensation to collective farms was introduced for losses caused by natural disasters to fruit and berry and other perennial plantations, such as fruit trees, bushes, and vines. In view of this, the mandatory state form of property insurance of agricultural business entities was the most appropriate for the directive-planned agricultural economy of the Soviet period [13].

The state's monopoly on insurance activities facilitated the use of a uniform procedure and rules of insurance throughout the country, including the degree of insurance coverage, the mechanism of insurance payments, etc. The compulsory state form of insurance was convenient for all participants in terms of organizing the insurance process and operated continuously and stably.

In 1988, the Verkhovna Rada of the former USSR adopted a resolution "On the Procedure for Enactment of the USSR Law on Cooperation in the USSR". In accordance with this document, starting from January 1, 1991, property insurance of agricultural business entities and farms was made voluntary. In accordance with the Law of Ukraine "Priority Socio-Cultural and Economic Development of Rural Areas and the Agro-Industrial Complex", since 1993, agricultural business entities and tenants have been insuring their property on a voluntary basis. This year, for the first time, voluntary crop insurance was introduced. State compulsory insurance of collective and state farms ceased to exist (Figure 3).

Thus, since 1991, the agricultural insurance sector has undergone fundamental changes. First, the state monopoly of insurance activities was abolished. However, the principles of the mandatory insurance system that had been in place for decades did not disappear with the introduction of voluntary insurance. Most of the principles of compulsory agricultural insurance during the period of national economic reform were actually implemented, with some modifications, in the form of voluntary insurance covering specific types of property of agricultural enterprises.

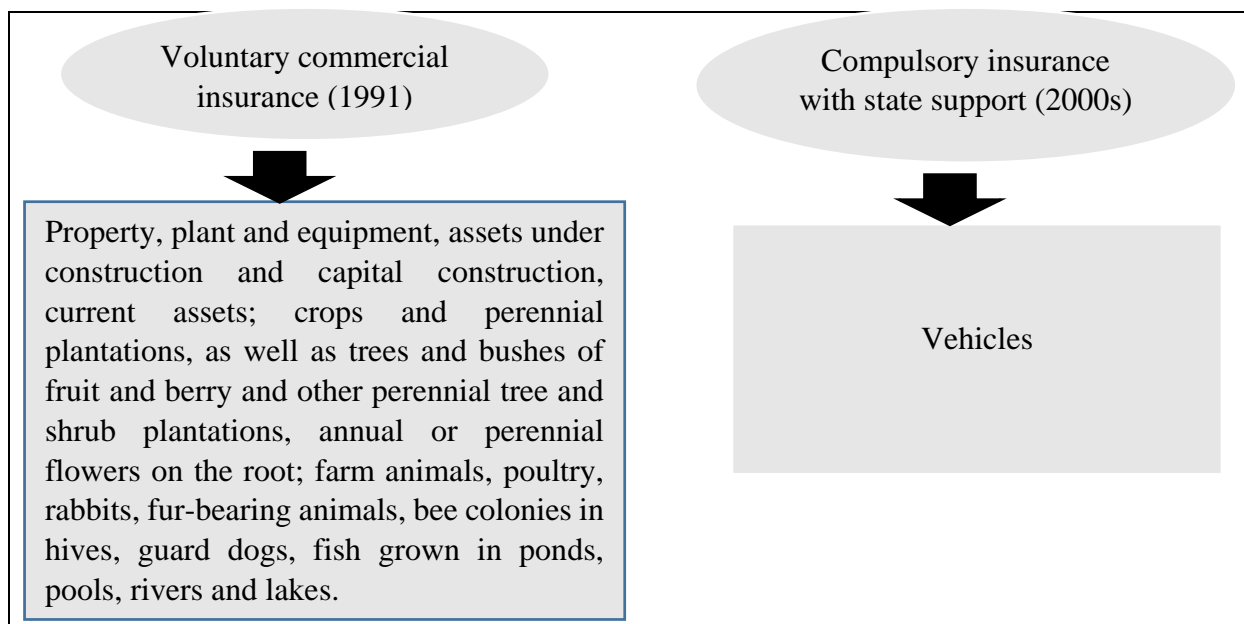

Fig. 3. Forms and types of property insurance of agricultural enterprises at the current stage of development of the insurance system

It should be noted that the new conditions for voluntary insurance of agricultural entities included the main provisions of the compulsory state insurance in force during the Soviet era. It should be noted that the management of the insurance companies attempted to make these insurance conditions attractive to agricultural producers, but for objective reasons there was no demand for them. Voluntary insurance of agricultural risks quickly became expensive (the cost of insurance services skyrocketed 1.5–2 times, with premiums reaching 10–15 % of the insurance value). Considering the continuous decline of agricultural production during the period of development of the agricultural economic relations system and the crisis of solvency and financial stability of agricultural enterprises and farms, most of them did not have the funds to pay the premiums for voluntary insurance. According to the current law, insurance premiums were to be paid at the expense of the profits of agricultural enterprises, most of which were unprofitable. At the same time, because of the low insurance culture of many agricultural enterprises, voluntary property insurance policies were often not concluded. These factors meant that farms hit by natural disasters were often on the verge of bankruptcy. Thus, the terms and conditions of the voluntary property insurance policies for farm operators, which had been in place since 1991, did not meet the interests and needs of farm operators. In this respect, voluntary insurance was not properly developed during the formative years of the national agricultural insurance system.

As a rule, domestic insurance companies prefer to implement decades-old methodological approaches that contradict current global trends, but which have been proven in practice, rather than take on unfamiliar risks. This leads to dissatisfaction of potential insurers with the quality of services provided and, as a result, distrust of the domestic insurance system. Hence, there is a need to develop new approaches to the organization of insurance activities, which would be a kind of synthesis of the best

traditions of domestic insurance and progressive trends in the global insurance market. Despite the variety of existing insurance products for agricultural business entities on the domestic insurance market, it should be noted that today a large number of risks in the agricultural sector of the economy remain uninsured. So far, in the domestic insurance practice, agricultural insurance has been considered only as a tool for managing weather risks and risks of damage or destruction of property. Many risks remain uninsured, such as: the risk of damage to crops; the risk of reduced yields; the risk of bird flu; the risk of damage to cargo due to temperature; the risk of damage to cargo by worms, rodents and insects; the risk of lower purchase prices due to deterioration in the quality of agricultural products; the risk of additional costs for reseeded (reseeded) due to complete (partial) destruction of crops; the risk of shortfall in livestock production; – the risk of loss (shortfall) [12].

Also, as of today, there is no type of insurance in the domestic insurance practice that would help to relieve agricultural producers from business risk (the risk of unforeseen losses and loss (shortfall) of income). In our opinion, in order to form a new comprehensive system of property insurance for agricultural business entities, it is necessary to study the needs of all agricultural producers and offer specific types of insurance products that will be more attractive to most of them.

The analysis of the production activities of a typical agricultural business entity makes it possible to identify the following main business processes that could receive insurance coverage: growing crops; keeping livestock and poultry; maintenance of agricultural machinery and technological equipment; storage and transportation of agricultural products [14]. According to the previous information, we have developed a classification of types of property insurance for agricultural business entities, according to which a different insurance product will be offered as insurance coverage against each specific insurance risk (Fig. 4).

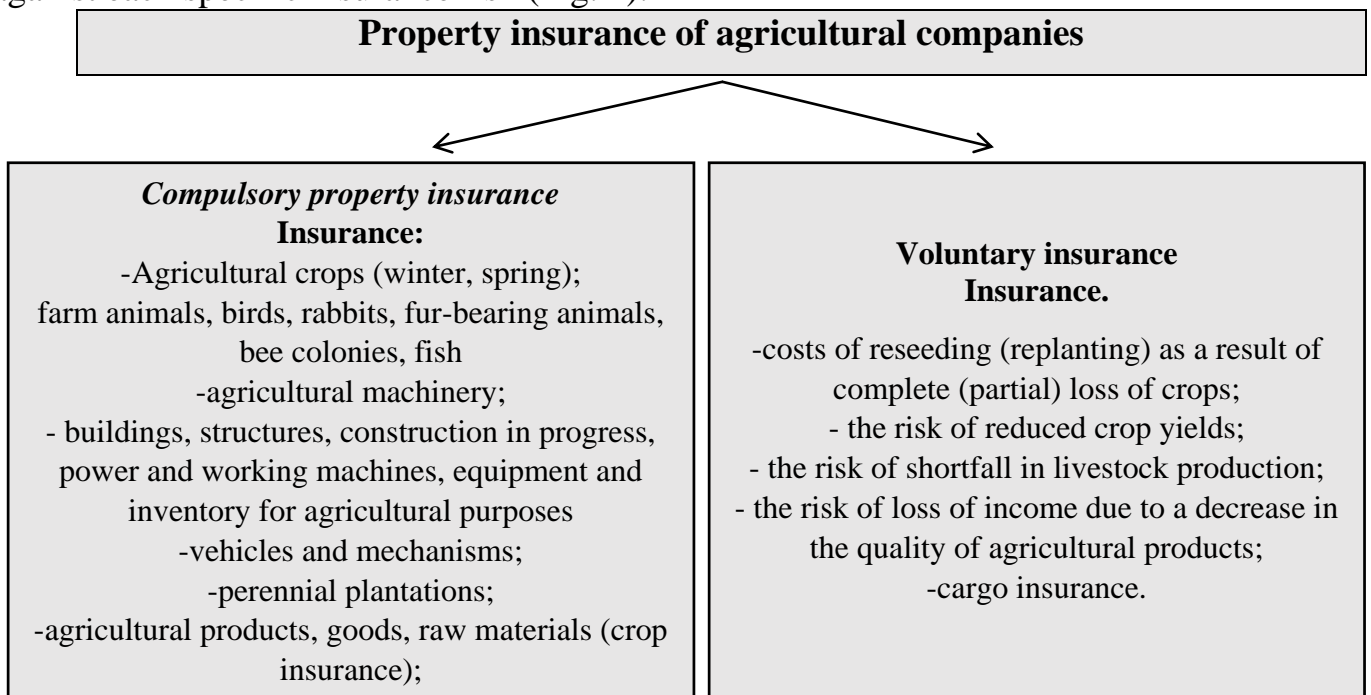

Fig. 4. Proposed classification of types of non-life insurance for agricultural corporations

Thus, an important direction for improving the system of property insurance of agricultural business entities should be the development of new more advanced insurance products on the basis of compulsory insurance of property of agricultural business entities of all organizational and legal forms of management. In our opinion, the insurance terms should be supplemented by the principle of compensation for additional (indirect) losses arising from the occurrence of an insured event in respect of a particular type of property, which will provide more comprehensive insurance coverage for agricultural business entities.

Conclusions. To ensure high-quality insurance coverage of agricultural production, we believe that it is advisable to combine compulsory and voluntary forms of agricultural insurance. In the next 5-10 years, compulsory agricultural insurance should be a priority, as participation of all farms in the formation of the insurance fund will help maintain minimum tariff rates. Of course, along with compulsory insurance, it is necessary to provide insurance on a voluntary basis so that agricultural enterprises and farms can obtain insurance coverage for their agricultural production in a larger volume and for a wider range of insurance risks.

Література:

1. Базилевич В. Д., Пікус Р. В., Приказюк Н. В., Лобова О. М., Шолойко А. С. та ін. Страхові послуги: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Логос, 2014. 544 с.
2. Agriculture Risk Management Team (ARMT) of The World Bank. Weather Index Insurance for Agriculture: Guidance for Development Practitioners. Agriculture and Rural Development Discussion Paper 50. The World Bank, available at:
<http://documents.worldbank.org/curated/en/590721468155130451/pdf/662740NWP0Box30or0Ag020110final0web.pdf>
3. Berend I. An Economic History of Nineteenth-Century Europe: Diversity and Industrialization. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 521 p
4. Задків А. Розвиток системи сільськогосподарського страхування. *АПК: економіка, управління*. 1997. № 1. С. 45–52.
5. Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М. Аграрне право: навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 252 с.
6. Investopedia. Режим доступу: <https://www.investopedia.com/terms/i/insurance.asp>.
7. Hess U., Hazell P. Innovations and Emerging Trends in Agriculture Insurance. GPMI SME Finance SubGroup Roundtable on Innovations in Agricultural Finance, 2015. Режим доступу: https://www.giz.de/fachexpertise/downloads/giz-2016-en-innovations_and_emerging_trends-agricultural_insurance.pdf.
8. Алескерова Ю. В. Теоретична платформа дослідження сільськогосподарського страхування. Бъдещите изследвания : материали за 10-а международна научна практична конференция. Т. 2 : Икономики. София: БялГРАД-БГ, 2014. С. 31–40.

9. Віленчук О. М. Концептуальні аспекти формування системи страхування сільськогосподарських ризиків. *Наук. вісн. Нац. аграр. ун-ту*. 2007. Вип. 111. С. 132–136.
10. Гаманкова, О. О. *Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика*: монографія. К.: КНЕУ, 2009. 283 с
11. Гудзь О. Є., Зуб Г. І. Державна політика щодо розвитку страхування сільськогосподарських ризиків. *Облік і фінанси АПК*. 2006. № 6. С.83–88.
12. Сініцина Т. Нормативно-правове забезпечення страхування врожаю сільськогосподарських культур в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 128–131.
13. Аграрна історія незалежної України. Електронний ресурс <https://exposk.com.ua/agro-insurance/agronews/agro-history.html>.
14. Kang M. Innovative Agricultural Insurance Products and Schemes. *Agricultural Management, Marketing and Finance. Occasional Paper. Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/010/a1162e/a1162e00.HTM>
15. Roberts R. A. Insurance of crops in developing countries. *FAO Agricultural Services Bulletin*. 2009. Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-y5996e.pdf>.

References:

1. Bazylevych, V. D., Pikus, R. V., Prykaziuk, N. V., Lobova, O. M., Sholoiko, A. S. et al. (2014). *Insurance services*. K.: Logos. 544 p. (in Ukrainian).
2. Agriculture Risk Management Team (ARMT) of The World Bank (2011). *Weather Index Insurance for Agriculture: Guidance for Development Practitioners. Agriculture and Rural Development Discussion Paper 50*. The World Bank, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/590721468155130451/pdf/662740NWP0Box30or0Ag020110final0web.pdf>.
3. Berend, I. (2013). *An Economic History of Nineteenth-Century Europe: Diversity and Industrialization*. Cambridge: Cambridge University Press, 521 p.
4. Zadkiv, A. (1997). Development of the agricultural insurance system. *APK: Ekonomika, management*, no. 1, pp. 45-52. (in Ukrainian).
5. Dolynska, M. S., Zabolotna, N. Y., Marych, H. M. (2020). *Agrarian Law: a textbook*. Lviv: Educational and Research Institute of Law, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University. 252 p. (in Ukrainian).
6. Investopedia. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/i/insurance.asp>.
7. Hess, U., Hazell, P. (2015). *Innovations and Emerging Trends in Agriculture Insurance*. GPFi SME Finance SubGroup Roundtable on Innovations in Agricultural Finance. Available at: https://www.giz.de/fachexpertise/downloads/giz-2016-en-innovations_and_emerging_trends-agricultural_insurance.pdf (in English)
8. Aleskerova, Y. V. (2014). Theoretical platform for the study of agricultural insurance. *Въдеште izvestia: materials for the 10th international scientific and practical conference: Bialgrad-BG, 2014*. Pp. 31–40 (in Ukrainian)
9. Vilenchuk, O. M. (2007). Conceptual aspects of the formation of the agricultural risk insurance system. *Scientific Bulletin of the National Agrarian University*, iss. 111, pp. 132–136. (in Ukrainian).
10. Hamankova, O. O. (2009). *The market of insurance services of Ukraine: theory, methodology, practice*. K.: KNEU. 283 p. (in Ukrainian).

11. Hudz, O. E., Zub, G. I. (2006). State policy on the development of agricultural risk insurance. *Accounting and Finance of the AIC*, no 6, pp. 83–88 (in Ukrainian).
12. Sinitsyna, T. (2010). Regulatory and legal support of crop insurance in Ukraine. *Entrepreneurship, economy and law*, no. 9, pp. 128–131. (in Ukrainian).
13. Agrarian history of independent Ukraine. Electronic resource <https://exposk.com.ua/agro-insurance/agronews/agro-history.html> (in Ukrainian).
14. Kang, M. Innovative Agricultural Insurance Products and Schemes. Agricultural Management, Marketing and Finance. Occasional Paper. Food and Agriculture Organization of the United Nations, available at: <http://www.fao.org/docrep/010/a1162e/a1162e00.HTM>.
15. Roberts, R. A. (2009). Insurance of crops in developing countries. FAO Agricultural Services Bulletin. Available at: <http://www.fao.org/3/a-y5996e.pdf>.

Annotation

Bechko P.K., Nepochatenko O.A., Lysa N.V., Ponomarenko O.V., Trushevskiy O.O. Property insurance of agricultural business in the context of historical development

The agrarian sector is a key, vital and the most risky sector due to its specific reproduction process, which is closely related to natural, climatic and biological conditions. The protection of property of agricultural business entities is one of the priority tasks of state policy, which can ensure the country's food security and the functioning of economic entities on a self-financing and self-sufficiency basis.

The study of the history of property insurance of agrarians is an important methodological approach to its improvement in order to summarize both positive and negative aspects of this process and, on this basis, to develop methodological approaches for their adaptation to modern insurance practice. Researching the historical development of property insurance for agricultural businesses can provide insights into the evolution of insurance products and practices in the agricultural sector. It can help identify key milestones, changes in coverage, and the emergence of new risk management strategies.

The property coverage of agricultural business entities is one of the priority tasks of the State policy which can ensure food security of the country and the functioning of economic entities on the basis of self-financing and self-sufficiency. Agricultural businesses are exposed to a variety of risks, including natural disasters, extreme weather, pests, and market fluctuations. These risks can cause significant property damage, crop loss, livestock deaths, and economic hardship for farmers. Property insurance provides a financial safety net to help farmers recover from these risks and maintain their operations.

The article examines the history of agricultural property insurance and reveals that the main components of the insurance protection system have been repeatedly transformed under the influence of changes in the objectives and functions assigned to the insurance mechanism in the field of agricultural production. The author substantiates the scientific provisions and practical recommendations for improving methodological approaches to property agricultural insurance.

Key words: *agricultural insurance, agricultural business, property insurance, compulsory insurance, voluntary insurance, history of insurance*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Ю. А. ЦИМБАЛЮК, кандидат економічних наук

К. С. ХОЛЯВІЦЬКА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

Стаття присвячена дослідженню ринку цінних паперів та подальшого його становлення в умовах децентралізації влади. Розглянуто стан фондового ринку України, сутність та роль цінних паперів як джерела залучення додаткових коштів для збільшення фінансових ресурсів бюджетів органів місцевого самоврядування, їх цільове використання для фінансування програм регіонального розвитку. Проаналізовано доцільність втілення в життя швейцарсько-українського проєкту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO з метою сприяння розвитку місцевого самоврядування через оптимізацію системи управління та підтримку ефективного місцевого розвитку в Україні.

Ключові слова: фондовий ринок, цінні папери, облигації, акції, децентралізація, місцеве самоврядування, проєкт DESPRO, об'єднані територіальні громади.

Незалежно від рівня економічного розвитку, кожна країна стикається з низкою складних проблем у розбудові власного фінансового господарства. Сьогодні фінансова теорія і практика не мають єдиного погляду на оптимальні параметри реформування. Заходи, які виявилися ефективними в одній країні, не є повністю дієвими в іншій. Але, в будь-якому разі, одним із ключових пріоритетів національної політики є фінансове забезпечення сталого розвитку, що висуває на перший план завдання пожвавлення фінансових ринків, ключовою складовою яких виступає ринок цінних паперів.

На сьогоднішній день залишаються актуальними питаннями стосовно розвитку децентралізації в Україні та впровадження ринку цінних паперів, що є одним з основних інститутів ринкової економіки за допомогою якого забезпечується залучення інвестиційних ресурсів для фінансування програм регіонального розвитку місцевих органів влади. Означене є важливим в частині формування достатніх ресурсів для надання більш якісних та різноманітних послуг населенню, реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів, розроблення програм місцевого розвитку та фінансування інших заходів з метою всебічного покращення умов проживання жителів громад, регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику дослідження цінних паперів на регіональному рівні розглядають і вивчають у своїх

напрацюваннях такі учені-економісти як: Коркун І. [2], В. Федосов Г., Лопушняк І., Заверуха А., Школик К., Борисюк І., Бурковський С., Юрій Г., Березде Д., Синяк В. [9], Гейця Д., Гриджук В., Опарін В., Падалка О., Медрук Т., Бутурлак І., Кривовязюка О., Бориславська Т., Ковальчук О., Савченко І., Павленко О., Музика Г., Филюк А., Чухно А. та інші. Незважаючи на такий ряд вчених та значну кількість наукових робіт, статей, певні питання залишаються недостатньо опрацьованими й потребують подальшого вивчення.

Метою даної статті є дослідження ринку цінних паперів в умовах децентралізації влади.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою при підготовці статті виступили праці вітчизняних науковців і практиків, вчених-економістів, що займаються проблематикою розвитку ринку цінних паперів. У статті використано наступні методи дослідження: абстрактно-логічний, наукового узагальнення, порівняння, монографічний, табличний та графічний.

Результати досліджень. Однією із найважливіших складових економіки будь-якої країни є фондовий ринок, в тому числі й України. Наразі даний ринок постійно розвивається, розширюючи інвестиційні можливості. Вирішальним фактором такого розвитку став суттєвий дефіцит грошової маси. Залучення додаткових обігових коштів шляхом випуску заставних цінних паперів, таких як облігації, векселі та депозитарні розписки – основна функція ринку цінних паперів. Водночас, основною проблемою функціонування останнього є нерозвиненість його біржового сектору.

Система фондових бірж України відновила торгівлю цінними паперами впродовж відносно короткого періоду з початку повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну. Відновлення роботи фондового ринку відбулося після того, як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) зняла майже всі обмеження на торгівлю на ринку капіталу та організованому товарному ринку. Український фондовий ринок – це перш за все ринок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). До війни означений ринок жваво моніторився резидентами та нерезидентами, на ньому активно укладалися угоди, щоденні обсяги торгів досягали 400–500 млн грн [1].

Перспективи розвитку фондового ринку в Україні, з огляду на новочасні тенденції та фактори, є наступними.

1. Розвиток ринку капіталу: Україна продовжує вдосконалювати свою фінансову систему, зокрема ринок цінних паперів, щоб залучити більше інвестицій та забезпечити стабільні умови для розвитку бізнесу. Удосконалення правового регулювання, забезпечення прозорості та ліквідності ринку може сприяти збільшенню його обсягів та приверненню нових інвесторів.

2. Впровадження європейських стандартів: Україна активно працює над гармонізацією своєї фінансової системи з європейськими стандартами. Це означає, що ринок цінних паперів у країні може бути більш доступним для іноземних інвесторів, а також залучати іноземний капітал. Впровадження європейських норм та практик може сприяти зростанню обсягів торгівлі цінними паперами.

3. Розвиток ринку облігацій: Україна активно залучає кредитні ресурси через емісію облігацій. Цей ринок може продовжувати зростати, особливо з урахуванням потреб української держави та корпорацій у фінансуванні. Розвиток ринку облігацій створить можливості для інвесторів отримувати стабільний дохід від вкладень.

4. Впровадження нових інструментів: ринок цінних паперів може зростати за рахунок впровадження нових інструментів, таких як деривативи, ETF-фонди (фонди, що пов'язані з індексами), іноземні цінні папери тощо. Це надасть інвесторам більше можливостей для диверсифікації портфеля та залучення нових категорій інвесторів.

5. Технологічний розвиток: використання технологій у фінансовому секторі, таких як блокчейн та штучний інтелект, може змінити спосіб функціонування ринку цінних паперів, що сприятиме автоматизації процесів, підвищенню ефективності та зниженню витрат. Розробка і впровадження нових технологій можуть змінити конкурентну ландшафт ринку та відкрити нові можливості для інвесторів.

Враховуючи ці фактори, ринок цінних паперів України може мати перспективи росту. Проте, важливо враховувати, що розвиток ринку цінних паперів залежить від багатьох факторів, таких як політична стабільність, економічні умови, рівень корупції та інші фактори, що можуть впливати на загальний інвестиційний клімат в країні.

Цінний папір – це документ, що засвідчує зобов'язальні відносини між особою, яка його видала, і власником. Документ вважається цінним папером, якщо він випущений в обіг відповідно до закону і може бути об'єктом самостійних прав.

Проаналізуємо стан фондового ринку, в сегменті випуску основних видів цінних паперів, що наразі перебувають в обігу. Дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) свідчать, що найбільш поширеними на ринку України є облігації. Цей вид цінних паперів посвідчує внесення певною особою власних коштів за вартість облігації та визначає об'єктивну залежність між власником облігацій та її емітентом. Розглянемо обсяг та кількість випусків облігацій (табл. 1).

Табл. 1. Обсяг та кількість емісій облігацій у 2018-2022 рр, млн грн

Рік	Підприємства (крім банків та страхових компаній)	Банки	Загальний обсяг випусків	Кількість випусків, шт.
2018	15458,5	-	15458,5	110
2019	11006,1	200,0	11206,1	88
2020	32749,0	200,0	32949,0	96
2021	9779,1	200,0	9979,1	113
2022	2026,5	-	2026,5	39

Джерело: [4]

Впродовж досліджуваного періоду зареєстровано 446 випусків облігацій на суму 71,6 млрд грн, переважна їх частка (99,2 %) припадає на облігації підприємств. Слід також зауважити, що крім облігацій приватних емітентів на фондовому ринку України активно обертаються облігації державних позик (внутрішньої та зовнішньої), а також облігації місцевих позик.

В структурі угод на організованому фондовому ринку протягом 2014–2022 рр державні облігації становлять понад 93 %, місцеві – 0,2 %. На акції, як основний вид пайових цінних паперів, припадає лише 1,5 % обороту біржового фондового ринку України, проте, це друге місце за часткою обсягу укладених угод. Розглянемо обсяг та кількість випусків акцій впродовж останніх років (табл. 2).

Табл. 2. Обсяг та кількість емісій акцій у 2018-2022 рр, млн грн

Рік	Обсяг випуску акцій	Кількість випусків, шт
2018	22264,0	93
2019	63539,4	78
2020	32982,8	71
2021	42884,3	86
2022	35048,3	20

Джерело: [4]

Протягом п'яти останніх років зареєстровано 348 випусків акцій на суму 196,7 млрд грн. Разом з тим, обсяги укладених угод купівлі-продажу акцій на біржовому ринку в цей час склали всього 2,8 млрд грн. Це свідчить, що наразі випуск акцій розглядається, здебільшого, як інструмент залучення коштів для створення господарюючих суб'єктів (часто у формі приватних акціонерних товариств, акції яких не обертаються на відкритому ринку), закріплення права власності, не приділяючи достатньої уваги підтриманню їх ринкового курсу та ліквідності.

Загальний обсяг емісій цінних паперів протягом січня-лютого 2023 року, становив 16,4 млрд грн. На початку поточного року здійснено два випуски акцій на загальну суму 2,8 млрд грн, дві емісії облігацій підприємств на суму 10,8 млрд грн та 5 випусків облігацій підприємств, номінованих у іноземній валюті на суму 5 млн доларів США. Порівняно з аналогічним періодом 2022 року обсяг зареєстрованих випусків акцій збільшився на 2,4 млрд грн, облігацій підприємств – на 9,1 млрд грн.

Що стосується політичної сфери України, Верховна Рада задокументувала закон про облігації № 9023, спрямований на фонди місцевого розвитку. Сприяючи реалізації майбутніх проектів, законопроект дозволяє громадам залучати місцеві кредити. Оскільки фінансова прозорість є основною перевагою ОТГ, законодавство надає право громадам здійснювати емісію облігацій. Це означає, що муніципальні облігації, як засіб отримання фінансових ресурсів для

своїх інвестицій, випускаються місцевою владою щоразу, коли вони стикаються з потенційними бюджетними втратами. Час від часу, уряди можуть звільняти дохід від муніципальних облігацій від податків [2, 4]. Фінансово незалежні ОТГ зазнали значного збільшення бюджету, що дало їм змогу реалізовувати складні інфраструктурні ініціативи, розширювати перспективні починання та звертатися до сусідніх муніципалітетів з пропозиціями до співпраці. Фактично, регіони по всій країні висловили зацікавленість у координації спільних проектів або подібних підприємств [3].

Випуск муніципальних облігацій також розглядаються як перспективний інструмент фінансування розвитку міст. Серед інших переваг для місцевого самоврядування, тут можна відзначити невисокі, порівняно з комерційними кредитами, відсоткові ставки. В Україні є ряд успішних прецедентів випуску та розміщення муніципальних облігацій у таких містах, як Київ, Вінниця, Івано-Франківськ, Львів, Луцьк, Донецьк, Луганськ та інші. З 2003 по 2017 роки було здійснено 68 таких випусків на суму понад 11 млрд грн. Середній обсяг укладених на фондовому ринку України угод з облігаціями місцевої позики становить приблизно 715,5 млн грн на рік.

Триває підтримка децентралізації в Україні через швейцарсько-український проект DESPRO. У партнерстві з органами місцевого самоврядування, Національним агентством з питань державної служби, Верховною Радою України, Міністерством розвитку громад та територій, Міністерством енергетики України, профільними асоціаціями представники DESPRO наполегливо працюють над тим, щоб процеси децентралізації активно реалізувалися та були успішними. Основна мета заходів – підвищити інвестиційну привабливість у громадах, що призведе до сталого розвитку регіонів [8].

У 2019 році за ініціативи DESPRO була створена платформа стейкхолдерів, яка об'єднала основних фігурантів у галузі кредитування в Україні, а саме: банківський сектор; НКЦПФР; комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики та банківської діяльності; професійні спільноти в сегменті ринку капіталу; понад 30 громад. Головна мета цієї платформи – удосконалити законодавче регулювання сектору муніципальних облігацій. Зокрема, результатом колективної роботи стало розроблення подальших законопроектів [8]:

- «Про облігації фондів місцевого розвитку»;
- Зміни до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», імплементація яких прискорить розвиток місцевих позик з метою фінансування інфраструктурних проектів в Україні.

Таким чином, діяльність DESPRO підвищує рівень ерудиції місцевих рад, щодо потенціалу даного інструменту. До участі у заходах було залучено близько 200 представників органів місцевого самоврядування та експертів з різних регіонів України.

Розглянемо алгоритм дій, тобто порядок здійснення емісії облігацій місцевих позик (рис. 1).

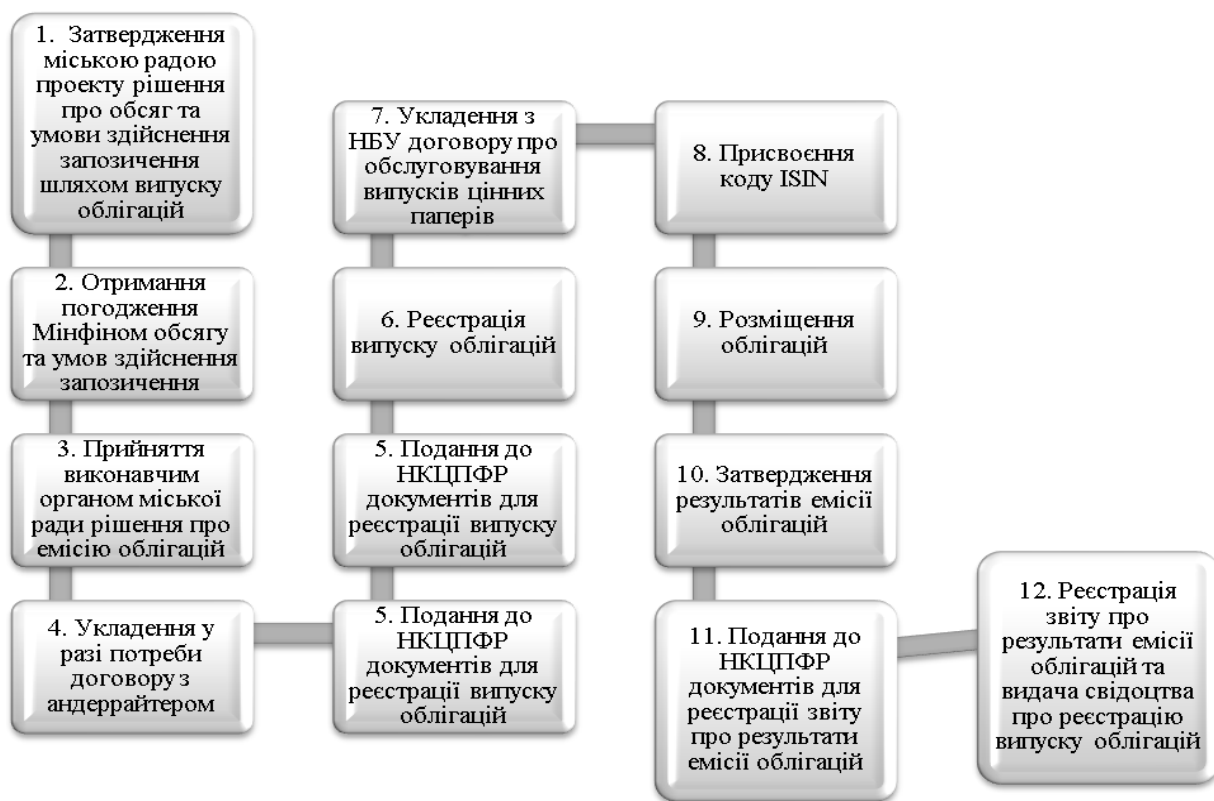

Рис. 1. Алгоритм дій при здійсненні емісії облігацій місцевих позик
Джерело: [6].

За інформацією Національного депозитарію України (НДУ), 29 грудня 2022 року був підписаний договір між НДУ та Центральним депозитарієм Польщі (KDPW) про співпрацю. Згідно з умовами договору польські інвестори можуть напряму купувати муніципальні облігації в Україні. Відповідно, встановлено кореспондентські відносини між НДУ та KDPW для проведення операції без оплати – це дозволить здійснювати транскордонні перекази цінних паперів. Крім того, облік українських муніципальних облігацій буде забезпечувати депозитарій системи Польщі. Кошти від програми муніципальних організацій будуть використовуватися місцевою владою для фінансування бюджету розвитку місцевих рад. Це буде одним з напрямів фінансування та джерелом відновлення українських громад після війни [7].

Висновки. Згідно з нашими дослідженнями, спільноти можуть отримати синергетичну вигоду від кожної нової можливості, яка виникає. Нові інструменти вимагають свіжих знань, унікальних рішень і, відповідно, вищої якості персоналу. Керівники та їхні команди в ОТГ є взірцевою моделлю, на якій варто вчитися, щоб повною мірою використати можливості, які дає реформа децентралізації. Ці першопрохідці є прогресивними мислителями, які впевнено змінюють країну зсередини. Чим більші у них будуть можливості, тим швидше українці відчують помітні покращення.

Таким чином, з'являються нові можливості, не лише розпочати потужні інфраструктурні проекти, а й поживати розвиток фондового ринку України. Експерти-економісти ставлять саме таку стратегічну мету як очікуваний ефект

від впровадження новації. Реалізація швейцарсько-українського проєкту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO, який підтримує реформи місцевого самоврядування, прискорило процес розвитку муніципальних запозичень різних форм для фінансування інфраструктури регіонального розвитку органів самоврядування.

Література:

1. В Україні поновив роботу фондовий ринок: експерт розповів деталі. URL: <https://economics.novyny.live/finance/v-ukraine-vozobnovil-rabotu-fondovyi-rynok-ekspert-rasskazal-detali-51357.html>.
2. Коркун І. І., Мацюк С. П., Гринів М. М. Муніципальні цінні папери як джерело фінансування програм регіонального розвитку. *Наукові перспективи*. 2023. №4 (34). Режим доступу: <file:///D:/Download/4388-Текст%20статті-4413-1-10-20230501.pdf>.
3. Муніципальні облигації. Діджиталізація. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/615/5.pdf>.
4. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>.
5. Лисенко О. Як інвестори зможуть заробити на муніципальних облигаціях у 2022 році. Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua>.
6. Об'єднані територіальні громади України вийдуть на ринок цінних паперів. Режим доступу: https://24tv.ua/ru/obyednani_teritorialni_gromadi_ukrayini_viydut_na_rinok_tsinnih_paperiv_n1318202.
7. Польські інвестори зможуть напряду купувати муніципальні облигації в Україні. *Економічна правда*. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua>.
8. Проєкт DESPRO «Підтримка децентралізації в Україні». Режим доступу: <http://despro.org.ua/>.
9. Синяк Д. Облигації як інструмент розвитку міст. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/9009>.

References:

1. The stock market resumed work in Ukraine: the expert explained the details. Retrieved from: <https://economics.novyny.live/finance/v-ukraine-vozobnovil-rabotu-fondovyi-rynok-ekspert-rasskazal-detali-51357.html>. (in Ukrainian).
2. Korkun, I. I., Matsyuk, S. P., Hryniv, M. M. (2023). Municipal securities as a source of funding for regional development programs. *Scientific perspectives*, no. 4 (34). Retrieved from: <file:///D:/Download/4388-Текст%20статті-4413-1-10-20230501.pdf>. (in Ukrainian).
3. Municipal bonds. Digitization. Retrieved from: URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/615/5.pdf>. (in Ukrainian).
4. National Securities and Stock Market Commission. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>. (in Ukrainian).
5. O. Lysenko. How investors can profit from municipal bonds in 2022. Retrieved from: <https://www.nssmc.gov.ua>. (in Ukrainian).
6. United territorial communities of Ukraine will enter the securities market. Retrieved from: https://24tv.ua/ru/obyednani_teritorialni_gromadi_ukrayini_viydut_na_rinok_tsinnih_paperiv_n1318202. (in Ukrainian).

7. Polish investors will be able to directly buy municipal bonds in Ukraine. *Economic truth*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua>. (in Ukrainian).

8. DESPRO project "Supporting decentralization in Ukraine". Retrieved from: URL: <http://despro.org.ua/>. (in Ukrainian).

9. Sinyak, D. Bonds as a tool for urban development. Retrieved from: URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9009>. (in Ukrainian).

Annotation

Tsybalyuk Yu. A., Kholyavitska K. S.

Prospects of Ukraine's stock market development in the conditions of power decentralization

Recently, the issues related to the development of decentralization in Ukraine and the implementation of the stock market are still relevant – it is one of the main institutions of the market economy, with the help of which investment resources are attracted to finance regional development programs of local authorities. Mentioned above is a very important to have sufficient resources to provide better and more diverse services to the population, to implement social and infrastructure projects, to develop local development programs and to finance other measures to comprehensively improve the living conditions of residents of communities and regions. Ukrainian stock exchanges resumed trading in short time period since the beginning of the full-scale military aggression of the rf against Ukraine. The relevant permission for the opening of the stock market was given by the National Securities and Stock Market Commission (NSSMC), which removed almost all restrictions on operations in capital markets and organized commodity markets. The stock market in Ukraine is, first of all, trading in domestic government bonds (DGB). Before the start of the war, this market was permanently interested by residents and non-residents, deals were actively concluded, and their volume reached UAH 400-500 million per day. The issue of municipal bonds is also considered as a promising tool for financing the development of cities. Basic advantages of such bonds for local self-government is low interest rates compared to commercial loans. In Ukraine, there are a number of successful precedents of issuing and placing municipal bonds in such cities as Kyiv, Vinnytsia, Ivano-Frankivsk, Lviv, Lutsk, Donetsk, Luhansk and others. From 2003 to 2017, 68 such issues of the value over UAH 11 billion were made. The average volume of transactions with local loan bonds concluded on the stock market of Ukraine is approximately UAH 715.5 million per year.

According to the research, each new opportunity that appears in communities has a synergistic effect. New instruments require new knowledge, new solutions and new quality of personnel. To use the opportunities provided by the decentralization reform, one has to learn successful experience of the united territorial communities' heads and their teams. The implementation of the Swiss-Ukrainian project "Decentralization Support in Ukraine" DESPRO, which supports local self-government reforms, accelerated the process of various forms of municipal loans developing for financing the regional growth's infrastructure of self-government bodies.

Key words: *stock market, securities, bonds, shares, decentralization, local self-government, DESPRO project, united territorial communities.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕКЛАМНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

О. Г. ПЕНЬКОВА, доктор економічних наук

А. О. ХАРЕНКО, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено особливості ринку нерухомості та ключові тенденції розвитку реклами на ньому. Проаналізовано рекламні продукти у сфері нерухомості та визначено основні проблеми повноти й достовірності інформації в рекламних оголошеннях. На підставі аналізу засобів поширення реклами нерухомості визначено, що провідну роль протягом останніх років відіграють інтернет-інструменти просування: SEO, рекламні повідомлення на спеціалізованих сайтах, таргетована реклама у соціальних мережах, відеоролики в YouTube, e-mail маркетинг. Обґрунтовано доцільність комбінованого використання інструментів онлайн та офлайн просування. Розроблено рекомендації щодо формування комунікаційної стратегії ріелторів.

Ключові слова: реклама, рекламна діяльність, житлова нерухомість, комерційна нерухомість, ринок нерухомості.

Стан ринку нерухомості майже завжди відображає економічну та соціальну ситуацію в країні. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до значних руйнувань нерухомості, спричинило масове переселення біженців з зони активних бойових дій і створило додаткову потребу в житлі для їх розселення, а також підвищило попит на оренду об'єктів комерційної нерухомості в відносно «безпечних» регіонах країни. З 10 травня 2023 року в країні стартувала програма «Відновлення», у межах якої українці можуть отримати кошти на ремонт своїх домівок, що постраждали через війну, а також планується після завершення воєнного стану відшкодування збитків громадянам за зруйноване житло. В умовах повоєнного відновлення країни можна очікувати бум будівництва та, як наслідок, розвиток маркетингових технологій просування товару на ринку, ключовою з яких є реклама. Вона на ринку нерухомості є важливим інструментом для привертання нових клієнтів, збільшення продажів, покращення іміджу та вирізнення серед конкурентів. На організацію рекламної кампанії з продажу або оренди об'єктів нерухомості впливають як безпосередньо їх характеристики, так і стан попиту й пропозиції на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Денисенко Н. О. та ін. [1] відзначають, що залежно від мотиву придбання уся нерухомість поділяється на комерційну (доходну) і некомерційну (недоходну). Отже, специфікою ринку нерухомості є те, що він поєднує одночасно риси товарного і послуг. Це обумовлює певні особливості рекламування на ринку нерухомості, а саме

наявність двох основних груп рекламодавців: виробників житла (будівельних фірм) і брокерських фірм (агентств нерухомості) [2]. І незважаючи на те, що кожний з представників ринку пропонує продукцію для чітко визначеного цінового сегменту покупців, конкурентна боротьба є можливою лише за рахунок формування відповідної цінності торгової марки у свідомості споживачів здебільшого за рахунок комунікаційних програм [3].

Водночас реклама нерухомості відрізняється від реклами звичайних товарів та послуг, що обумовлено специфікою ухвалення рішення про її придбання чи оренду [4]. На відміну від ринків товарів або послуг, що частково відрізняються один від одного, ринки нерухомості вважаються повністю диференційованими через місцеву природу будинків та тісний зв'язок з місцевою економікою [5], що й визначає також особливості реклами. Більшість сучасних дослідників наголошує на зростанні ролі інтернет-комунікацій з потенційними клієнтами. Belniak M. та Radziszewska-Zielina E. [6] за результатами оцінки ефективності застосування маркетингових інструментів у торгівлі нерухомістю, наголошують: «зараз зв'язок між продавцями і покупцями в основному можливий через Інтернет. Тому просування через соціальні мережі, сайт агентства або рекламні сайти має вирішальне значення і призводить до необхідності конкурувати».

Попри значну кількість наукових публікацій, присвячених окремим аспектам функціонування ринку нерухомості та організації реклами на ньому, динамічний розвиток каналів комунікацій між суб'єктами попиту і пропозиції, спричинений змінами умов їх функціонування, вимагає подальших досліджень основних змін у технологіях просування нерухомості на ринку.

Метою статті є аналіз сучасних вітчизняних і закордонних рекламних практик на ринку нерухомості та визначення ключових тенденцій їх розвитку.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці українських та зарубіжних дослідників-науковців і практиків в частині аналізу сутності сучасних тенденцій розвитку рекламних технологій на ринку нерухомості. При написанні роботи використано системний підхід до дослідження економічних процесів та явищ, що полягає в комплексному розгляді специфічних рис ринку нерухомості, змін в умовах функціонування його суб'єктів та застосовуваними рекламними технологіями. Для досягнення поставленої мети використано емпіричні методи наукового пізнання (спостереження, опис, порівняння, контент-аналіз) та теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення).

Результати досліджень. Вітчизняні ринки нерухомості протягом останніх років перебувають у дисбалансі. У великих містах до лютого 2022 року спостерігався надлишковий попит на нерухомість, що спричиняв вибухове зростання цін на оренду та купівлю, тоді як у сільських та периферійних регіонах частина нерухомості періодично залишалася порожньою і могла бути використана лише за порівняно низькими цінами на купівлю або оренду. Це, в свою чергу, позначалося і на технологіях просування нерухомості на ринку. З початком повномасштабного вторгнення дисбаланс також зберігся, але не за

розподілом великі міста – периферія, а за географічною віддаленістю від лінії бойових дій. Лише маркетингові стратегії, що побудовані на основі потреб і можливостей потенційних клієнтів, а також врахування змін, що відбулися в їх свідомості, дадуть можливість сталого ринку нерухомості в повоєнній Україні. Ключовим їх аспектом є і буде комунікаційна складова.

Класичний ринок нерухомості характеризується трьома основними сторонами: суб'єктами попиту (потенційні покупці і орендарі), суб'єктами пропозиції, тобто власниками, які готові продавати і здавати в оренду, а також посередниками, представленими ріелторами або установами, такими як, наприклад, банки. Їх взаємодія і визначає поточну кон'юнктуру. Попри подібність до більшості звичайних товарних ринків він має певну специфіку (табл. 1), що, в свою чергу, визначає особливості застосування комплексу маркетингу на ньому.

Табл. 1. Специфічні риси ринку нерухомості

Критерії	Особливості
Особливості конкуренції	<ul style="list-style-type: none"> - ринок недосконалої конкуренції; - потреба у значних інвестиціях для входу і виходу; - обмежений доступ на ринок
Особливості, притаманні природі ринку	<ul style="list-style-type: none"> - локалізованість і залежність від факторів місцевого середовища; - сегментація на специфічні субринки; - відносна закритість
Особливості прояву недосконалості ринку	<ul style="list-style-type: none"> - специфічна інформаційна асиметрія; - інформаційна обмеженість
Особливості динаміки та дії ринкових законів	<ul style="list-style-type: none"> - схильність до впливу зовнішніх факторів; - циклічність розвитку; - відсутність товарів-субститутів; - низька еластичність пропозиції; - досягнення точки рівноваги носить короткостроковий характер; - дія закону спадаючої граничної корисності носить обмежений та специфічний характер
Особливості регулювання та роль держави	<ul style="list-style-type: none"> - обмежена здатність до саморегулювання шляхом цінового механізму; - потреба у професійних учасниках для посередництва у операціях; - потреба у державній реєстрації угод, формалізовані правові процедури; - обмежена можливість централізованого контролю в межах національної економіки

Джерело: [7]

Продаж нерухомості є динамічним та адаптивним процесом, в якому продавці оновлюють свої стратегії та очікування, а також оптимізують конкуруючі стратегії на основі постійного вивчення ринкової інформації протягом маркетингового періоду. Такий підхід здатний забезпечити не лише стабільний потік клієнтів та швидкість проведення операцій, а й сприятиме покращенню іміджу ріелтора (агенції) завдяки позитивному досвіду співпраці з ним. В подальшому останнє може трансформуватися в повторні звернення або ж залучення нових здобувачів послуг, яким його рекомендуватимуть знайомі, родичі, ділові партнери. З урахуванням характеристики ринку нерухомості як структури з недосконалою конкуренцією серед маркетингових операцій суб'єктів пропозиції найбільший акцент робиться на просуванні, тоді як інші елементи маркетингу-мікс використовуються значно меншою мірою.

Водночас, з урахуванням наведеної специфіки, при розробці реклами нерухомості слід враховувати такі обставини [4]:

- нерухомість є дуже специфічним і дорогим товаром, на процес прийняття рішення про покупку чи оренду якої споживач витрачає багато часу, зусиль, переглядає велику кількість джерел інформації. Він обирає не тільки приміщення чи квартиру, а й агентство, через яке буде оформляти купівлю;

- існує багато певних обмежень на рекламу нерухомості зі сторони законодавства, що роблять цей процес складнішим;

- існує безліч ризиків як продажу, так і реклами нерухомості. До них можна віднести: появу змін у законодавстві стосовно реклами та продажу нерухомості; виникнення непередбачуваних ситуацій, через які вкладені гроші в рекламу та у саму нерухомість буде складно або неможливо повернути та багато інших ризиків, пов'язаних з будівництвом, продажем, розповсюдженням інформації, рекламою, складанням документації тощо;

- ціна на нерухомість значно залежить від географічного розташування товару, і це потрібно враховувати під час створення рекламної компанії.

Важливим аспектом при створенні рекламного повідомлення стосовно житлової нерухомості є тип аудиторії на яку воно буде спрямовано, мова йде про соціальний статус та фінансові можливості. Для покупців зорієнтованих на економ-клас важливою є інформація про вартість одного метру квадратного та місце розташування об'єкту. Натомість для аудиторії, що цікавиться елітною нерухомістю, акцент робиться на емоційній складовій. В першому випадку рекламний продукт містить зображення пропонованого об'єкту (фото або комп'ютерну модель) та короткі відомості про нього, а в другому – фокусується на філософії елітного житла, активно використовує сторітелінг та інші інструменти, що формують образ престижності стосовно володіння даною нерухомістю.

Ринки нерухомості характеризуються недосконалою інформацією для продавця та покупця [8]. Можна стверджувати, що Інтернет-додатки надають повністю прозору інформацію про пропоновані об'єкти, але вона може бути корисною лише до певної межі. Наприклад, хоча ціни зазвичай зазначені в

оголошеннях про продаж житла, все ж залишається невідомим, чи відображають вони фактичну ринкову вартість в даному місцевому контексті, оскільки вартість аналогічних житлових об'єктів може значно варіюватися в різних географічних регіонах. Також деякі характеристики об'єкту нерухомості та району його розташування не вказуються у публічних оголошеннях або їх важко передати правдиво. Один з прикладів – стан будинку, який потенційні покупці чи орендарі повинні оцінювати самостійно, відвідуючи його на місці. Отже, через неоднорідну природу об'єктів нерухомості, даний ринок характеризується послідовним пошуком оптимальних стратегій продавця і покупця.

Аналіз рекламних продуктів у сфері нерухомості дозволяє їх умовно розподілити на дві групи. До першої відносяться оголошення, що містять відомості про певний об'єкт, а до другої – які розповідають про перелік та характеристику послуг, що надаються ріелтором/агенцією. В обох типах оголошень доволі часто зустрічається неповна або недостовірна інформація. Іноді це стосується віку об'єкта нерухомості, зі збільшенням якого зростають витрати на обслуговування. Новіші споруди частіше мають інноваційні конструкції, що підвищують їх стійкість, дають додатковий захист від пожеж і повеней. Старіші будівлі можуть мати дахи, що потребують заміни. Покупці можуть посылатися на дату будівництва як на причину необхідного ремонту та модернізації. Тому продавці ризикують отримати судовий позов, якщо будинок старіший, ніж покупці вважають під час укладання угоди. Також в оголошеннях часто не вказують наявні проблеми зі станом нерухомості, такі як несправна електропроводка або система опалення, усунення яких є дорогим і може зайняти багато часу.

Типовою практикою для українських агентств є і використання помилкових обіцянок, наприклад, «купівля квартири за добу». Клієнт, якому дійсно терміново треба купити квартиру, поспішає за вказаною в рекламі адресою. Бажаний варіант йому можуть підібрати і показати навіть за кілька годин. Але оформити угоду за законом протягом доби (що і стоїть у повному і точному сенсі за поняттям «купівля квартири») неможливо. Процедура оформлення вимагає часу, але головне – «зачепити» клієнта, а потім йому скажуть: «Ну, вибачте, не вклалися в добу!» [2]. Недостовірною часто виявляється і реклама житлових будинків та квартир як елітних. Продавці нерухомості експлуатують такий помилковий стереотип свідомості споживачів: елітна квартира – це всього лише велика квартира гарного планування в центрі міста. Насправді справжнє елітне житло має відповідати і багатьом іншим важливим критеріям.

В Україні до початку стрімкого розвитку цифрових технологій основними рекламними носіями були місцеві ЗМІ, а відповідні оголошення розміщувалися в рубриці: «Продаж або оренда нерухомості». При цьому власники нерухомості або уповноважені ними представники агентств проводили необхідні оглядові зустрічі на місці, оскільки в багатьох випадках з наявних рекламних засобів можна було отримати мало детальної інформації.

З поширенням COVID-19 суттєво змінився маркетинговий ландшафт у всьому світі. Він став справжнім прискорювачем цифрової трансформації. А ще спричинив появу так званої «економіки, що не виходить з дому». Новий стандарт повністю оцифрував процес продажів у сфері нерухомості. Відвідування об'єктів було замінено відеозаписами нерухомості, віртуальними прогулянками, віртуальною реальністю, а в деяких випадках навіть дзвінками на Whatsapp і Google Hangout, за допомогою яких клієнти приймали рішення про покупку. Активно стала використовуватися також лідогенерація, що дало можливість зробити поширення рекламної інформації дещо персоналізованим і здійснювати вплив на вибірккову аудиторію, яка може мати потенційний інтерес стосовно купівлі/оренди нерухомості. Важливим каналом комунікації для ріелторів є наявність сайту, що дозволяє їм розміщувати детальну інформацію про послуги та об'єкти, розширити географію бізнесу, просувати свій бренд. Він також є інструментом, що позитивно впливає на налагодження довірливих відносин із клієнтами, оскільки сприймається ними як ознака надійності фірми. Враховуючи, що останнім часом у клієнтів агентств нерухомості все більшою популярністю користується відеоконтент, який відзняється у форматі 360 градусів з використанням професійного обладнання, ріелторам доцільно при підготовці презентацій об'єктів задіювати саме його.

Експерти ринку нерухомості виділяють такі ефективні інтернет-інструменти просування: SEO, рекламні повідомлення на спеціалізованих сайтах (наприклад, dom.ria.com, OLX.ua), таргетована реклама у соціальних мережах, відеоролики в YouTube, e-mail маркетинг. Фахівці рекомендують наступні дії спрямовані на SEO оптимізацію сайту: пошук оптимальних ключових слів, що дозволять забезпечити найкращий результат стосовно збільшення трафіку та підвищення конверсії; забезпечення швидкого завантаження сторінки та оптимізації контенту; використання беклінків (одержання гіперпосилань на сайт ріелтора з інших ресурсів), що підвищує статус та ранг веб-ресурсу фірми в пошукових системах; реєстрацію в сервісі Google My Business, що сприятиме приверненню уваги та перенаправленню зацікавлених потенційних клієнтів на офіційний сайт (здійснюється безкоштовно, а відповідна картка (схожа на сайт-візитку) є доступною лише для аудиторії Google); здійснення постійного моніторингу за результатами SEO-компаній.

Протягом останнього часу в ріелторів набуває популярності використання гіперлокального таргетингу, оскільки він забезпечує їм можливість впливати на цільові аудиторії, що знаходяться в конкретний момент часу в чітко визначеній локації. Недоліком при цьому виступає мінімальний радіус охоплення (від 500 метрів), що наприклад, в межах щільної забудови не дозволить сконцентрувати зусилля лише на бажаних потенційних клієнтах. Фахівці рекомендують застосовувати даний інструмент в місцях розташування офісів конкурентів (там перебуває аудиторія, яка знаходиться на завершальній стадії купівлі/продажу/оренди нерухомості), в зонах розміщення зовнішніх носіїв своєї реклами (забезпечує більшу кількість контактів її з потенційними клієнтами), біля закладів де перебувають особи із відповідним рівнем доходів для того щоб

купувати об'єкти преміум-сегменту або комерційного (престижні ресторани та інші місця відпочинку, а також ділові райони, де сконцентрована велика кількість офісів). Ще одним потенційно ефективним інструментом роботи з цільовими аудиторіями в сферах з тривалим періодом прийняття рішень, до яких відноситься і нерухомість, є ретаргетинг. Він дає можливість ріелтору нагадати про себе потенційним клієнтам, які вже раніше проявляли інтерес до його інформації тим чи іншим чином (наприклад, заходили на сайт агенції, цікавилися певними об'єктами, що представлені на спеціалізованих ресурсах, т.і.).

Ефективним каналом привернення уваги цільових аудиторій до агентства нерухомості є активність його представників на різноманітних тематичних форумах. Вдало надані відповіді на питання, коментарі та рекомендації, що супроводжуватимуться посиланнями на сайт фірми та/або її сторінки в соціальних мережах, здатні забезпечити додаткових клієнтів та продемонструвати високий рівень професіоналізму персоналу.

Використання цифрових технологій просування має значні переваги, порівняно з традиційними. Вони дозволяють знизити транзакційні витрати покупців, оскільки онлайн-презентації можуть позбавити їх від необхідності поїздки до продавця. Потенційні клієнти можуть отримати інформацію про різні об'єкти нерухомості та порівняти їх за різними параметрами не витрачаючи багато часу на пошук необхідної інформації. Завдяки спеціалізованим онлайн-порталам нерухомості потенційні орендарі та покупці отримують вичерпну інформацію про кожен об'єкт, що виходить далеко за межі контенту, який можна передати за допомогою традиційних засобів масової інформації. Зацікавлені особи також можуть ефективно здійснювати пошук на онлайн-платформах відповідно до власних вимог за допомогою певних пошукових функцій, наприклад, звужуючи область пропозицій за площею квартири, типом договору, місцем розташування та ціною. Ця свобода вибору сприяє інтенсифікації та підвищенню раціональності пошукової поведінки покупців, а також часто спричиняє проблеми у прийнятті рішень через наявність багатьох нових альтернатив, які відкриваються щодня.

Попри можливість прямого контакту з використанням цифрових технологій суб'єктів попиту і пропозиції на ринку нерухомості потреба у посередницьких профільних агентствах не зникає, оскільки для того, щоб залишатися конкурентоспроможними та позиціонувати свої проекти за привабливими цінами, постачальники нерухомості повинні володіти новими технологіями її презентації та залучення клієнтів. Тому продавці та орендодавці нерухомості можуть отримати більшу користь від професійних агентів, які знайомі з новітніми технологіями та пропонують широкий портфель нерухомості в Інтернеті. Особливо в інтернет-маркетингу професійні агенти з нерухомості можуть сприяти зміцненню довіри між продавцями і покупцями та підвищенню вартості рекламованих об'єктів шляхом створення торгового бренду [9].

Водночас бізнес у сфері нерухомості характеризується жорсткою конкуренцією, тому не кожен посередник на цьому ринку може бути ефективним. Основними складовими їх тривалого успіху є здатність побудувати

свій бренд, завоювати довіру потенційних клієнтів за допомогою маркетингового інструментарію. Іноземні фахівці з продажу нерухомості виділяють такі його основні сучасні складові для успішного бізнесу на даному ринку:

- стратегічний фокус, тобто спеціалізація на певній ніші, що дозволяє спрямовувати рекламу на чітко визначену цільову аудиторію;

- взаємодія з іншими ріелторами, які спеціалізуються на інших нішах, що, як правило, дає можливість значно розширити коло потенційних клієнтів;

- високий рівень презентацій пропонованої нерухомості (фото-, відеоматеріали, віртуальні тури) передбачає залучення до їх створення відповідних професіоналів і збільшує бажання потенційних клієнтів укласти угоду;

- присутність в інтернеті (наявність власного веб-сайту, охоплення соціальних мереж, корисний блог про нерухомість, безкоштовні онлайн-вебінари для потенційних клієнтів) є необхідною передумовою ефективної конкурентної боротьби за споживача;

- брендування (логотип, сторітеллінг, громадська діяльність) дозволяє налагодити стосунки з аудиторією, потенційно перетворивши її на лояльних клієнтів;

- паралельне використання інструментів офлайн просування (екскурсії, друковані та сувенірні рекламні матеріали, зовнішня реклама, привітання з святами найбільших клієнтів) привертає увагу консервативних клієнтів, а також закріплює позитивні враження від взаємодії з агентством;

- підтримання зв'язків з клієнтами після укладання угоди дозволяє агентству отримати їх рекомендації і залучити нових клієнтів з кола їх знайомих чи родичів [10].

Підсумовуючи, можна сказати, що впровадження цифрових технологій, зміна комунікаційної стратегії, створення цінності, інновації в умовах оплати та переосмислення всього життєвого циклу та досвіду клієнтів – це лише деякі з факторів, які визначили зміни у маркетингу та комунікаціях у сфері нерухомості. Також ми погоджуємося з думкою переважної більшості фахівців, що максимального результату в контексті залучення клієнтів ріелтор (агенція) може досягти лише завдяки формуванню синергетичного ефекту від застосування різних рекламних можливостей, а саме традиційних каналів поширення рекламної інформації на локальному сегменті ринку нерухомості (регіональне телебачення, радіо, преса, поширення листівок, зовнішні носії) та здійснення цих же дій у цифровому середовищі (інтернет-середовище, соціальні мережі) з охопленням нових сегментів, як в середині України так і за її межами. При цьому, дані дії повинні супроводжуватися виваженою PR-політикою суб'єкта бізнесу, що повинна сформувати лояльне оточуюче його середовище.

Висновки. В умовах війни ринок нерухомості України характеризується значним скороченням попиту і пропозиції, обумовлених законодавчими обмеженнями на укладання угод, ускладненням логістики постачань будівельних матеріалів, зростанням курсу валют, високою інфляцією,

зменшенням купівельної спроможності населення, невизначеністю, фізичними й економічними ризиками. Можна прогнозувати після повного завершення війни та стабілізації економіки активізацію будівництва і реалізацію відкладеного попиту, що вимагатиме застосування від суб'єктів пропозиції сучасного маркетингового інструментарію.

Дослідження специфічних рис ринку нерухомості дозволило класифікувати його як структури з недосконалою конкуренцією, що обумовлює провідну роль реклами серед елементів маркетинг-міксу і недосконалість інформації для продавця та покупця. Контент-аналіз відгуків покупців і текстів рекламних оголошень вказує на непоодинокую практику використання неповної або недостовірної рекламної інформації.

Аналіз вітчизняних і закордонних рекламних практик на ринку нерухомості показав, що ключовими тенденціями їх розвитку є активне використання цифрових технологій просування у поєднанні з традиційними, спрямованість на чітко визначену цільову аудиторію, брендування. Для формування іміджу на ринку і досягнення стійкої конкурентної переваги суб'єктам пропозиції необхідно систематично використовувати рекламні інновації при дотриманні професійної етики фахівців з нерухомості.

Література:

1. Денисенко Н. О., Бондаренко О. Ю., Довбуш В. А. Тенденції розвитку міського ринку нерухомості в Україні. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки*. 2023. Т. 2. С. 2–7.
2. Пакуліна А. А., Сазонова Е. В., Пакуліна Г. С. Удосконалення рекламної політики на регіональному ринку нерухомості. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 6(1). С. 135–140.
3. Шіковець К. О., Квіта Г. М., Мороз А. Ю. Бізнес-аналіз ринку нерухомості України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 3. С. 102–107.
4. Євтушенко А. В., Малько В. В., Маслій В. О. Характеристика реклами на ринку нерухомості Харківської області. *Modern economics*. 2020. № 20. С. 92–98.
5. Zhang X., Zhang Y., Lin Z. (2022). Online Advertising and Real Estate sales: evidence from the Housing Market. *Electronic Commerce Research*. Vol. 23. P. 605–622.
6. Belniak M., Radziszewska-Zielina E. (2019). Effectiveness of Applying Marketing Tools in Real Estate Trading. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Vol. 471. № 11.
7. Шкурупій О. В., Білоброва Т. О. Циклічність розвитку ринку нерухомості: сучасний контекст : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 190 с.
8. Siebert R., Seiler M. J. Why do buyers pay different prices for comparable products? evidence from the housing market. *CESifo Working Paper*. 2020. №. 8337. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3619686>.
9. Petermann J. Development of real estate marketing – trends for the future. *Marketing Science & Inspirations*. 2021. Vol.16(4). P. 10–19.

10. Real estate marketing strategies: ideas, tools & plans. URL: <https://www.iovox.com/blog/real-estate-marketing>.

References:

1. Denysenko, N., Bondarenko, O., Dovbush, V. (2023). Trends in the development of the urban real estate market in Ukraine. *Municipal economy of cities. Economic sciences*, no. 2, pp. 2–7. (in Ukrainian).
2. Pakulina, A., Sazonova, E., Pakulina, H. (2019). Improvement of advertising policy in the real estate market of the region. *Problems of systemic approach in the economy*, no. 6 (1), pp. 135–140. (in Ukrainian).
3. Shikovets, C., Kvita, G., Moroz, A. (2020). Business analysis of the real estate market in Ukraine. *Eastern Europe: economy, business and management*, no. 3, pp. 102–107. (in Ukrainian).
4. Evtushenko, A., Malko, V., Masliy, V. (2020). Characteristics of advertising in the real estate market of Kharkiv region. *Modern economics*, no. 20, pp. 92–98. (in Ukrainian).
5. Zhang, X., Zhang, Y., Lin, Z. (2022). Online Advertising and Real Estate sales: evidence from the Housing Market. *Electronic Commerce Research*, no. 23, pp. 605–622.
6. Belniak, M., Radziszewska-Zielina, E. (2019). Effectiveness of Applying Marketing Tools in Real Estate Trading. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, no. 471 (11).
7. Shkurupiy, O. V., Bilobrova, T. O. (2012). *Cyclical development of the real estate market: modern context*. Poltava: PUET. 190 p. (in Ukrainian).
8. Siebert, R., Seiler, M. J. (2020). Why do buyers pay different prices for comparable products? evidence from the housing market. *CESifo Working Paper*, 8337. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3619686>
9. Petermann, J. (2021). Development of real estate marketing – trends for the future. *Marketing Science & Inspirations*, no. 16(4), pp. 10–19.
10. Real estate marketing strategies: ideas, tools & plans. Retrieved from <https://www.iovox.com/blog/real-estate-marketing>.

Annotation

Penkova O. G., Kharenko A. O.

Trends in the development of advertising technologies in the real estate market.

The state of the real estate market almost always reflects the economic and social situation in the country. Russia's full-scale invasion of Ukraine has led to significant destruction of real estate, caused massive resettlement of refugees from the active combat zone and created an additional need for housing for their resettlement, and increased demand for rental of commercial real estate in relatively "safe" regions of the country. In the context of the post-war recovery predicted for the near future, we can expect a boom in construction and, as a result, the development of marketing technologies for promoting goods on the market, the key of which is advertising.

The purpose of the article is to analyze modern domestic and foreign advertising practices in the real estate market and to identify the key trends in their development. The theoretical and methodological basis of the study are the works of Ukrainian and foreign researchers and practitioners in terms of analyzing the essence of modern trends in the development of advertising technologies in the real estate market. In writing this paper, a systematic approach to the study of economic processes and phenomena was used, as well as empirical (observation, description, comparison, content analysis) and theoretical (analysis, synthesis, generalization) methods of scientific knowledge.

The study of the specific features of real estate markets allowed us to classify them as structures with imperfect competition, which determines the leading role of advertising among the elements of the marketing mix and imperfect information for the seller and the buyer. The content analysis of customer reviews and advertisement texts indicates that incomplete or inaccurate advertising information is often used.

Based on the analysis of the means of distributing real estate advertising, it was determined that online promotion tools have played a leading role in recent years: SEO, advertising messages on specialized websites, targeted advertising on social media, YouTube videos, and e-mail marketing. At the same time, the parallel use of offline promotion tools helps to attract the attention of conservative customers. In order to form an image in the market and achieve a sustainable competitive advantage, offerors need to systematically use advertising innovations while observing the professional ethics of real estate professionals.

Key words: *advertising, advertising activities, residential real estate, commercial real estate, real estate market.*

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

О. В. РОЛІНСЬКИЙ, кандидат економічних наук

О. В. ГУМЕН, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Т. В. АНДРУСІШИНА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

У статті набули подальшого розвитку теоретико-методологічні аспекти аналізу соціального страхування в Україні, проведено аналіз сучасного стану та перспектив його розвитку. Висвітлено сутність поняття соціального страхування. Визначено, що соціальне страхування є важливою формою забезпечення соціального захисту громадян, підвищення їх добробуту, крім того є механізмом стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Водночас рівень економічного розвитку країни є тим фактором, котрий визначає розвиток системи соціального страхування. Визначено, що одним із основних напрямів діяльності держави щодо забезпечення соціального захисту населення є вдосконалення системи соціального страхування. Крім того, встановлено, що на сучасному етапі економічного розвитку в Україні не створено ефективної системи соціального страхування. Були представлені пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні.

Ключові слова: соціальне страхування, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, страхування від нещасного випадку, пенсійне страхування, страхування з тимчасової втрати працездатності.

Постановка проблеми. Негативні процеси в економіці призвели до різкого зниження рівня життя населення, загострили соціальну напруженість. В сучасних складних економічних умовах одним з основних напрямів діяльності держави є вирішення питань соціального страхування як основи надійного соціального захисту населення в Україні. Однак, існують деякі проблеми та виклики, які потребують уваги і вирішення: недостатня покритість системи соціального страхування в Україні створює значні нерівності у доступі до соціального захисту для різних верств населення; низький рівень соціальних виплат у системі соціального страхування ускладнює життя малозабезпечених громадян та пенсіонерів; відсутність ефективних механізмів контролю та прозорості призводить до зловживань та корупції в системі соціального

страхування; відсутність комплексного підходу до соціального страхування ускладнює забезпечення повного соціального захисту для громадян; недостатнє фінансування соціального страхування призводить до обмежень у соціальних програмах та недостатнього рівня підтримки для потребуючих громадян; Відсутність адекватних соціальних послуг та програм підтримки для осіб з інвалідністю та їх родин викликає складнощі в їхньому соціальному включенні та самостійному житті; недостатня координація між різними галузями соціального захисту ускладнює забезпечення цілісного та ефективного соціального страхування в Україні.

Це потребує радикальних практичних дій щодо підвищення ролі системи соціального страхування. Зрозуміло, що саме державне страхування не може забезпечити достатній рівень соціального захисту населення з урахуванням різних груп населення та специфічних ризиків. Існуюча в Україні система соціального страхування не відповідає вимогам соціально-орієнтованої економіки та потребує вдосконалення на основі науково обґрунтованих рекомендацій і адаптації до сучасних економічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем соціального страхування та шляхів їх подолання зробили такі дослідники як: О. Є. Губар, І. М. Серватинська, М. І. Скрипник, І. М. Вигівська, І. Л. Грабчук, О. О. Григоревська, А. А. Шеврикуко, О. Г. Чепець, І. Є. Януль. Ці дослідники своїми роботами сприяють розумінню проблем соціального страхування в Україні та пропонують реалістичні рішення та шляхи подолання цих проблем. Їхні висновки та рекомендації можуть бути корисними для уряду, законодавців та інших зацікавлених сторін при розробці політик соціального захисту та страхування в Україні.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано наступні методи дослідження: абстрактний метод дослідження у контексті соціального страхування в Україні означає застосування теоретичних або концептуальних підходів для аналізу та розуміння проблем, перспектив та викликів, пов'язаних зі соціальним страхуванням. Він спрямований на розробку та розуміння теоретичних моделей, принципів або концепцій, які визначають соціальне страхування в Україні; емпіричні методи дослідження в нашому дослідженні передбачають збір і аналіз конкретних фактів, даних та інформації, що базуються на спостереженнях, експериментах або опитуваннях.

Метою статті є дослідження сучасного стану соціального страхування в Україні та висвітлити перспективи його розвитку.

Результати дослідження. Важливу роль у здійсненні соціального захисту громадян від соціальних ризиків відіграє соціальне страхування. Як важливий елемент соціальної економіки, воно виступає свого роду лакмусовим папірцем, який відображає проблеми та недоліки наявної системи соціального захисту. Актуальною проблемою сьогодення є низький рівень соціальної захищеності громадян, що створює передумови для пошуків модернізації соціального страхування та нових напрямів реформування в Україні.

У сьгоднішніх складних умовах соціальне страхування приймає таке значення як особливість і є невід'ємною частиною процесу економічного розвитку та зростання. Воно базується на економічній діяльності суспільства, примножує його статок, продукує домовленості для соціального піднесення [1].

Соціальне страхування є системою, що встановлюється державою, з метою забезпечення соціальних послуг та фінансової підтримки громадян у різних ситуаціях, таких як хвороба, повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з причин, незалежних від особи, старість та інші випадки, передбачені законодавством. Це забезпечується шляхом формування фінансових ресурсів шляхом сплати страхових внесків роботодавцями та працівниками, а також виділення бюджетних коштів у випадках, визначених законодавством [2].

Соціальне страхування базується на певних правилах, які наводяться у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»: чітке визначення умов і порядку здійснення соціального страхування шляхом законодавчого регулювання; обов'язкове страхування осіб залежно від видів соціального страхування, з перспективою добровільного страхування у випадках, передбачених законодавством; забезпечення державних гарантій для реалізації прав застрахованими особами; неодмінне фінансування Фондом витрат, які пов'язані з наданням матеріального забезпечення, страхових внесків та соціальних послуг, у встановленому розмірі; формування та вживання страхових ресурсів на основах субсидування і солідарності; диференціація розміру виплати допомоги в залежності від страхового стажу; диференціювання страхової плати з урахуванням домовленостей і стану безпеки праці, травм на виробництві та професійної захворюваності на будь-якому виробництві; економічна зацікавленість суб'єктів страхування в удосконаленні умов і безпеці роботи; цільове використання коштів соціального страхування; відповідальність роботодавців та Фонду за забезпечення прав застрахованих осіб на соціальні послуги та матеріальне забезпечення [3].

Сучасний стан соціального страхування в Україні є складним і потребує удосконалення. Наведемо деякі з основних аспектів сучасного стану соціального страхування в Україні:

- низький рівень соціального захисту – важливо охарактеризувати систему соціального страхування яка недостатньо забезпечує соціальний захист громадян, особливо тих, хто опинився у вразливому стані, наприклад, безробітних, інвалідів та літніх людей.

- нестабільність фінансування – забезпеченість ресурсами для соціального страхування в Україні стикається з проблемою нестабільності. Запровадження реформ та змін у системі соціального страхування вимагає ефективного фінансування для забезпечення стійкості та якості послуг.

- недостатня покритість – існуюча система соціального страхування не забезпечує достатню покритість всіх груп населення. Деякі категорії громадян можуть бути виключені з системи або мати обмежений доступ до соціального захисту;

– недостатня ефективність – системи соціального страхування в Україні також є предметом обговорень. Процес надання послуг може бути бюрократичним та неефективним, що призводить до незадовільного задоволення потреб громадян.

– нерівномірність між регіонами – система соціального страхування неоднаково розвинена в різних регіонах України. Існують регіони, де доступ до соціального захисту та якість послуг є обмеженими.

Для подолання цих викликів і поліпшення сучасного стану соціального страхування в Україні необхідні реформи, спрямовані на забезпечення більшої соціальної справедливості, стабільності фінансування, покриття всіх категорій громадян, підвищення ефективності та забезпечення рівноправності між регіонами.

Для більш детального огляду сучасного стану соціального страхування в Україні розглянемо загальну динаміку виконання плану доходності бюджету ФСС у 2017–2022 рр. (рис. 1).

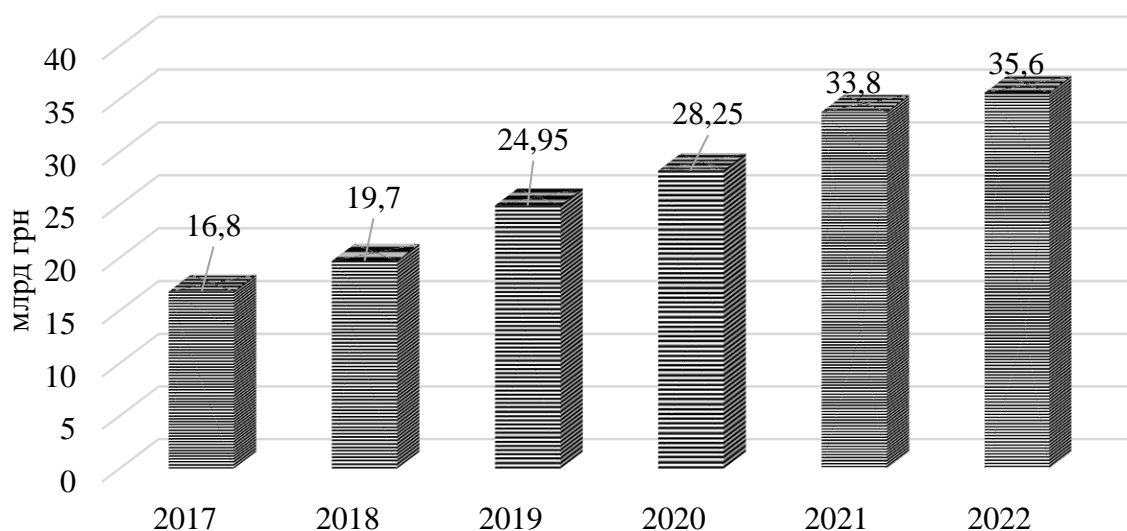

Рис. 1. Динаміка наповненості бюджету ФСС у 2017–2022 рр., млрд грн [11].

Рівень доходності ФСС протягом розглянутого періоду зростає. Фактично його дохід зріс майже на 3 млрд грн, або на 17 %. При цьому план доходів не виконано: у 2017 році втілено на 98 %, у 2018 році – 95 %. Ситуацією на 1 січня 2021 року кількість застрахованих у ФСС являла 3 348 716 осіб, з них: юросіб – 1 465 564, фізосіб – 1 883 152. Прибутки ФСС за 2022 рік складають 35 574 612 тис. грн., або 95,8 % від плану на цей період, у тому числі страхові внески страхувальників та застрахованих осіб – 26 167 474,8 тис. грн., що становить 97,5 % від того що заплановано. Доходи Фонду у 2019 році набули суми 25 069 032,3 тис. грн., або 99,6 % від запланованого, з них внески застрахованих осіб – 24 950 371,4 тис. грн., що по план реалізовано на 99,6 %.

Окрім прибуткової частки, для розгляду практики Фонду важливість має розуміння видаткової елементу. З ціллю забезпечення фінансової стабільності Фонд має формуватися з резерву коштів (рис. 2).

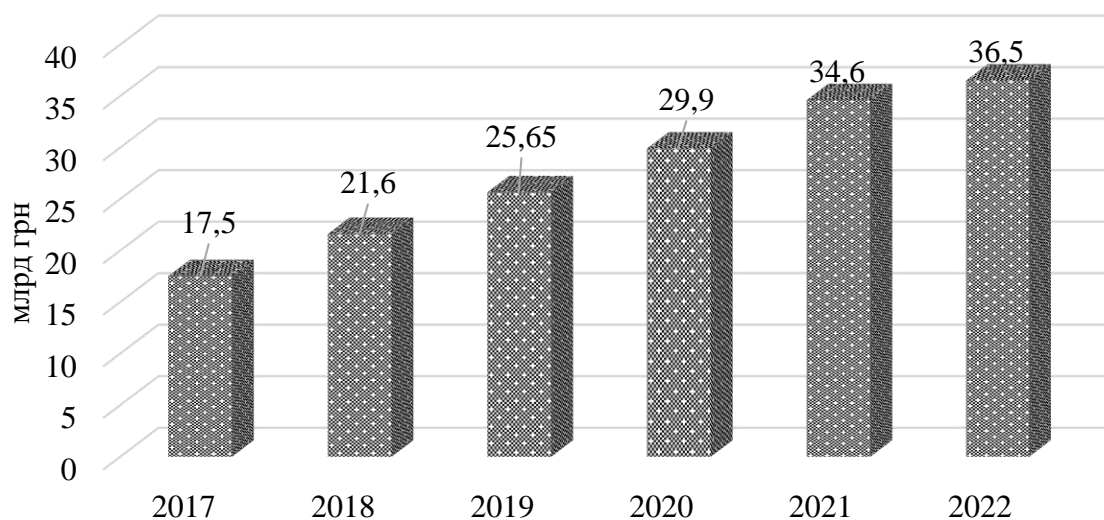

Рис. 2. Розмір видаткової частини ФСС у 2017–2022 рр., млрд грн [11].

За наданими даними, видатки Фонду соціального страхування (ФСС) в Україні зростали помітно у 2021 та 2022 роках порівняно з показником 2020 року. В 2020 році видатки ФСС становили 29 899 975 грн. Проте, у 2021 році видатки зросли до 34 585 877 грн, що означає збільшення на 4 685 902 грн порівняно з попереднім роком. Далі, в 2022 році видатки ФСС склали 36 489 955 грн, що ще раз свідчить про подальше зростання видатків у порівнянні з показником 2021 року. Різниця між видатками 2022 року та 2020 року становить 6 589 980 грн.

Загальний тренд показує, що видатки Фонду соціального страхування в Україні збільшувалися протягом розглянутих років, що може відображати зростання обсягу соціальних послуг, матеріального забезпечення та інших форм соціального захисту, наданих ФСС. Це свідчить про збільшення фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення соціальної підтримки громадян України.

Система сучасного соціального страхування має 2 основних напрямки:

- виконання профілактики, збереження та відновлення працездатності робітників, котрий включатиме здійснення оздоровчих заходів та перепідготовку кадрів;
- матеріальна допомога непрацездатним особам або тим хто втратив роботу [12].

Важливими напрямками вдосконалення системи соціального страхування в Україні є:

- досвід застосування методів та підходів, які використовуються в системах державної соціальної підтримки розвинутих країн;
- здійснення заходів, спрямованих на досягнення фінансової стійкості системи шляхом збалансованості надходження обов'язкових платежів та видатків на соціальні виплати;

– встановлення на законодавчому рівні державних витрат на соціальні цілі на рівні не нижче мінімальних стандартів, рекомендованих міжнародними конвенціями і рекомендаціями;

– забезпечення прозорості механізму розрахунку соціальних виплат, перерахунку пенсій, що дасть можливість підвищити довіру населення до діючої системи соціального страхування;

– розробка структурованої, загальнонаціональної програми розвитку системи освіти, охорони здоров'я та житлово-комунальної сфери за основними напрямками [10].

Перспективи розвитку соціального страхування в Україні мають включати наступні аспекти: розширення покриття, при цьому відбувається поліпшення системи соціального страхування яке передбачає збільшення покриття та забезпечення соціального захисту для широкого кола громадян. Це може включати розширення переліку захворювань, які підлягають страхуванню, та забезпечення соціальних послуг для різних категорій населення; підвищення якості послуг, тут відбувається вдосконалення системи соціального страхування яке передбачає покращення якості наданих послуг. Це може включати спрощення процедур, скорочення бюрократії та забезпечення ефективного взаємодії між страховиками, медичними закладами та бенефіціарами; розвиток нових видів страхування в Україні можна розглядати з впровадження нових видів соціального страхування, які відповідають потребам сучасного суспільства. Наприклад, це можуть бути програми соціального страхування для самозайнятих осіб, страхування від катастроф та надзвичайних ситуацій, а також захист від цифрових загроз; реформа фінансування, за цим напрямком одним з ключових аспектів розвитку соціального страхування є стабільне та ефективне фінансування.

Необхідно вдосконалити систему збору страхових внесків та розподілу фінансових ресурсів для забезпечення стійкості та ефективності функціонування системи; використання технологій має на меті впровадження сучасних інформаційних та комунікаційних технологій може значно полегшити процеси соціального страхування. Використання електронних систем управління, мобільних додатків та електронного документообігу сприятиме автоматизації процесів, зменшенню адміністративних витрат та покращенню доступності послуг для громадян; міжнародна співпраця припускає роботу з міжнародними організаціями та країнами, які мають розвинуті системи соціального страхування. Обмін досвідом, технологіями та найкращими практиками допоможе впровадити ефективніші моделі соціального страхування в Україні.

Ці перспективи розвитку соціального страхування сприятимуть покращенню соціального захисту громадян, забезпеченню стабільності та рівності у суспільстві, а також стимулюванню економічного розвитку країни.

Отже, соціальне страхування є основою матеріального забезпечення населення у разі безробіття, хвороби, нещасного випадку, а також у старості. Його можна охарактеризувати як соціальну систему, метою якої є створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру,

однак зараз відбуваються зміни і адаптація окремих її механізмів та елементів згідно до потреб сьогодення.

Соціальне страхування можна розглянути як систему заходів, що виконує держава для соціального захисту населення у випадку настання соціального страхового ризику за рахунок коштів сформованих працездатними членами суспільства.

Висновки. Соціальне страхування в Україні є важливою складовою системи соціального захисту громадян. Негативні процеси в економіці призвели до зниження рівня життя населення та загострення соціальної напруженості, тому вирішення питань соціального страхування стало одним з основних напрямів діяльності держави. Для поліпшення системи соціального страхування в Україні рекомендується використовувати досвід розвинутих країн у сфері соціальної підтримки, забезпечувати фінансову стійкість системи шляхом збалансованості надходжень та видатків, встановлювати на законодавчому рівні мінімальні стандарти соціальних витрат, забезпечувати прозорість механізмів розрахунку соціальних виплат. Крім того, необхідно збільшити довіру населення до системи соціального страхування шляхом поліпшення комунікації та забезпечення відповідальності роботодавців та Фонду за реалізацію прав застрахованих осіб.

Розвиток соціального страхування в Україні має потенціал стати не лише інструментом соціального захисту громадян, але й стимулом для соціально-економічного прогресу країни. Продовження реформ та впровадження рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи соціального страхування, сприятиме підвищенню рівня соціального благополуччя громадян та покращенню економічного розвитку України.

Соціальне страхування є значною формою забезпечення соціального захисту громадян та покращення їх благополуччя, а також сприяє стимулюванню соціально-економічного розвитку держави. Нині рівень економічного розвитку в Україні занадто низький, щоб забезпечити страхування належним чином.

Література:

1. Губар О. Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 130–136.
2. Колосок А. М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 3 (81). С. 129–135.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV. Відом. Верховної Ради України. 1999. № 46–47. С. 403
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Із змінами, внесеними згідно із Законами № 922-VIII від 25.12.2015, ВВР, 2016, № 9, ст.89, № 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25, № 2148-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 40-41, ст.383, № 2249-VIII від 19.12.2017}. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3> (дата звернення: 21.01.23).
5. Кисельова О. І., Андрійченко Н. С. Становлення та тенденції розвитку соціального страхування в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С.109–116.

6. Коцюбинська Є. Б. Сучасний стан соціального страхування в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. № 2(40). С. 33–36.

7. Внукова Н. М., Кузьминчук Н. В. *Соціальне страхування*: навч. посіб. Київ: Кондор, 2018. 352 с.

8. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. *Уроки для України. Україна: аспекти праці*. 2002. № 6. С. 30–36.

9. Загальна характеристика загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Режим доступу: https://studies.in.ua/soc_zabezp/1547-zagalna-harakteristika-zagalnoobovyazkovogo-derzhavnogo-socalnogo-strahuvannya.html (дата звернення: 26.01.23).

10. *Страхування*: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред.. С. С. Осадець. Вид. 2-е перероб. і доп. К.: КНЕУ. 2006. С. 26.

11. Фонд соціального страхування: офіц. сайт. Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> (дата звернення: 29.01.23).

12. Юрій С. І., Шаварина М. П., Шаманська Н. В. *Соціальне страхування*. Київ: Кондор, 2006. 464 с.

References:

1. Hubar, O. Ye. (2012). Social insurance in ensuring public welfare. *Finance of Ukraine*, no. 8, pp. 130–136. (in Ukrainian).

2. Kolosok, A. M. (2008). Social insurance in the context of the establishment of social dialogue. *Actual problems of the economy*, no. 3 (81), pp. 129–135. (in Ukrainian).

3. On Compulsory State Social Insurance: Law of Ukraine of September 23, 1999, No. 1105-XIV. 1999, No. 1105-XIV. Vidom. of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. № 46–47. Article 403. (in Ukrainian).

4. The Law of Ukraine "On Compulsory State Social Insurance". As amended by Laws No. 922-VIII of 25.12.2015, VRU, 2016, No. 9, p. 89, No. 1774-VIII of 06.12.2016, VRU, 2017, No. 2, p. 25, No. 2148-VIII of 03.10.2017, VRU, 2017, No. 40-41, p. 383, No. 2249-VIII of 19.12.2017}. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3> (accessed January 21, 23). (in Ukrainian)

5. Kiseliova, O. I, Andriichenko, N. S. (2015). Formation and trends of social insurance in Ukraine. *Law and Society*, no. 2, pp. 109–111. (in Ukrainian).

6. Kotsiubynska, Je. B. (2018). The current state of social insurance in Ukraine. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, no. 2(40), pp. 33–36. (in Ukrainian).

7. Vnukova, N. M., Kuzmynchuk, N. V. (2018). *Social insurance*. Kyiv: Condor. 352 p. (in Ukrainian).

8. Pavlenko, Yu. (2002). World experience of functioning of social insurance systems. Lessons for Ukraine. *Ukraine: aspects of work*, no. 6, pp. 30–36. (in Ukrainian).

9. General characteristics of mandatory state social insurance against accidents at work and occupational diseases. URL: https://studies.in.ua/soc_zabezp/1547-zagalna-harakteristika-zagalnoobovyazkovogo-derzhavnogo-socalnogo-strahuvannya.html (date of application: 26.01.23). (in Ukrainian).

10. *Insurance* (2006). Head of auto. team and sciences. ed. S. S. Osadets. View. 2nd revision. and additional K.: KNEU. P. 26. (in Ukrainian)

11. Social Insurance Fund, available at: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> (date of application: 29.01.23).
12. Yuri, S. I. (2006). *Social Insurance*. Kyiv: Kondor. 464 p. (in Ukrainian).

Annotation

***Bondarenko N. V., Rolinskyi O. V., Humen O. V., Andrusishyna T. V.
Current Status and Development Prospects of Social Insurance in Ukraine***

The paper examines aspects of the analysis of social insurance in Ukraine and evaluates the current status and prospects of its development. The author emphasizes the essence of the concept of social insurance and its importance as an important form of social protection of citizens, improvement of their welfare, and stimulation of the nation's socio-economic development.

Particular attention is paid to the impact of the country's level of economic development on the social insurance system. It has been noted that the economic situation and military conflict in Ukraine have led to deterioration in the living standards of the population and increased social tensions. For this reason, the development of the social insurance system is one of the main activities of the country to ensure social protection of its citizens.

The article analyzes the financial status of revenues and expenditures of the Social Insurance Fund for the period 2017-2022. It is noted that at the present stage of economic development, Ukraine has not created an effective social insurance system.

Specific measures to improve the efficiency of Ukraine's social insurance system are also proposed. The authors emphasize the need to apply the best practices of developed countries in the area of social assistance, to ensure the financial sustainability of the system by balancing revenues and expenditures, and to establish minimum standards for social spending at the legislative level. Another important issue seen as important is to increase the transparency of the mechanisms for calculating social benefits and to increase public confidence in the social insurance system.

Taking these aspects into account, the article calls for further reforms and implementation of necessary measures to improve the social insurance system in Ukraine. This will improve the social well-being of citizens and contribute to the socio-economic development of the country.

Key words: *social insurance, compulsory state social insurance, unemployment insurance, accident insurance, pension insurance, temporary disability insurance.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

С. М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук

К. М. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук

В. Ю. ПЕРЕПОЛКА, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті розглянуто актуальні проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора економіки в контексті сучасних умов. Встановлено, що кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств необхідне для фінансування, зростання та розвитку економіки країни. Доведено, що для забезпечення стійкого розвитку галузі сільського господарства потрібна державна підтримка, яка повинна носити довгостроковий та комплексний характер. Запропоновано напрями подальшої активізації кредитних відносин в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: банківське кредитування, аграрні підприємства, фінансове забезпечення, державна фінансова підтримка, Земельний (іпотечний) банк.

Постановка проблеми. Системна економічна трансформація аграрного сектору в умовах нестабільності та невизначеності вимагає від сільськогосподарських підприємств адаптації до ринкового середовища. Однією з найсерйозніших проблем є забезпечення підприємств ресурсами, особливо фінансовими. Несприятлива ситуація із зовнішнім фінансуванням, скорочення бюджетних асигнувань та нестача власних коштів змушують підприємства ставати більш ефективними у використанні фінансових ресурсів. Розробка ефективних економічних механізмів фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств потребує визначення пріоритетності власних коштів (залучення, нарощування та ефективного розподілу) та створення умов для селективної державної підтримки. Тому, кредит виступає збалансованим джерелом формування ліквідності, що забезпечує нормальні умови господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад та практичного досвіду функціонуванню кредитних відносин в аграрному секторі приділяло значну увагу багато вітчизняних вчених-дослідників: В. Алексійчук, М. Берков, О. Василик, П. Гайдуцький, О. Гудзь, М. Дем'яненко, О. Дзюблюк, С. Кручок, П. Лайко, Ю. Лупенко, М. Малік, А. Мороз, С. Мочерний, А. Поддєрьогін, М. Савлук, П. Саблук, О. Шпичак та інші вчені. Проте потребують ґрунтовного вивчення питання розвитку вітчизняного

банківського кредитування підприємств АПК, накреслення його пріоритетних шляхів.

Методика досліджень. Теоретико-методологічним базисом статті слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, провідних спеціалістів, що займаються дослідженням у сфері банківського кредитування аграрних підприємств. У процесі його здійснення використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, монографічний, емпіричний а також системного підходу до рішення проблем.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад й обґрунтування практичних пропозицій щодо удосконалення банківського кредитування підприємств АПК.

Результати дослідження. Умовою нормального функціонування процесів розширеного відтворення в економіці є наявність фінансових ресурсів. Відсутність фінансової бази створює проблеми не лише простого, але і розширеного відтворення. Пошук джерел фінансування є основою механізму розширеного відтворення, від їх властивостей багато в чому залежить структура механізму, особливості його функціонування і ефективність.

У системі фінансової підтримки аграрного виробництва значу роль відіграє банківське кредитування, яке забезпечує 25–26 % фінансових ресурсів і знаходиться на другому місці після внутрішнього самофінансування.

За даними міністерства аграрної політики України, станом на кінець травня 2023 року українські аграрії отримали майже 33,4 млрд грн банківських кредитів на розвиток господарств, в тому числі 4,7 тис. господарств отримали 17,8 млрд грн за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9». Найбільший обсяг кредитів за різними програмами отримали аграрії Київської (7,2 млрд грн), Вінницької (3,7 млрд грн), Дніпропетровської (2,7 млрд грн), Кіровоградської (2,6 млрд грн) та Одеської (2,2 млрд грн) областей). Також зазначено, що за програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» 5 тис. підприємств отримали 18,9 млрд грн. Найбільше кредитів за цією програмою отримали сільськогосподарські товаровиробники Кіровоградської області: 750 господарств отримали 2,3 млрд грн. Для 656 господарств Вінницької області вже виділено 2 млрд грн. В Одеській області 1,9 млрд грн отримали 493 господарства. На Київщині 393 господарства отримали 1,8 млрд грн [1].

Однак, сільськогосподарські товаровиробники працюють з гострою нестачею обігових коштів та інвестиційних ресурсів. За оцінками міністерства аграрної політики в бюджеті 2023 року, закладено лише 1,35 млрд грн на гранти для закладки садів та 20 млрд грн за програмою доступних кредитів «5-7-9». Залучення додаткових коштів підтримки галузі планується за рахунок міжнародних програм допомоги [2].

Усвідомлюючи важливість підтримки аграрного сектору, уряд у 2023 році продовжує реалізацію державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» для полегшення доступу аграріїв до кредитів та державних гарантій в умовах воєнного стану. У рамках цієї програми сільськогосподарські підприємства можуть отримати кредити на суму до 90 млн грн під 5-9 % річних залежно від

типу кредиту та суб'єкта господарювання. Також передбачено продовження строку, протягом якого підприємства АПК матимуть можливість отримати фінансову підтримку для посівної кампанії у період дії воєнного стану. Для аграріїв передбачається можливість отримання пільгових кредитів під 0 % річних із гарантією від уряду на рівні 80 %. Так, для отримання такого фінансування покриття заставою становитиме лише 20 % від суми кредиту, інші 80 % забезпечуються гарантією із боку держави [1].

Прийнятими змінами для державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» також передбачено:

- встановлення по кредитах на інвестиційні цілі компенсаційної ставки для середніх та великих підприємств 9 % річних з можливістю зменшення за умови створення нових робочих місць до 7 % річних;
- встановлення по кредитах на інвестиційні цілі компенсаційної ставки для мікро та малих підприємств на рівні 7 % річних з можливістю зменшення для інвестиційних кредитів до 5 %;
- встановлення компенсаційної ставки 9 % річних для кредитів на поповнення обігового капіталу для всіх підприємств.

Для державної програми «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9 %»:

- встановлення компенсаційної винагороди для середніх та великих підприємств 11 % річних з можливістю зменшення за умови створення нових робочих місць до 9 % річних;
- встановлення компенсаційної винагороди для мікро та малих підприємств 9 % річних з можливістю зменшення за умови створення нових робочих місць до 7 % річних [3].

Аналіз розвитку кредитування в аграрній сфері економіки дозволив виявити його особливості та специфічні риси, а також розробити стратегічні напрями щодо його вдосконалення, які зводяться до наступних основних моментів:

- розвиток національної системи аграрного кредитування з оптимізацією та підвищенням ефективності діяльності банківських закладів;
- всебічна підтримка банківського капіталу;
- доступ сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів та підвищення довіри позичальників до системи агрокредитування;
- організація аграрної кредитної системи.

На нашу думку, склалися всі умови щодо створення національної системи аграрного кредитування (рис. 1). Для цього необхідно розробити та прийняти Закон «Про аграрну кредитну систему», в якому необхідно обумовити основні напрями її розвитку:

- створення аграрної кредитної системи, в якій чільне місце належало б Земельному банку, а також сільськогосподарським товарно-кредитним спілкам, які б надавали кредити сільськогосподарським підприємствам під заставу майбутнього врожаю;
- надання з місцевих бюджетів державних кредитів для сільськогосподарських підприємств;

– дозволити Земельному банку здійснювати емісію цінних паперів, гарантованих Урядом, для створення статутного капіталу всієї аграрної кредитної системи;

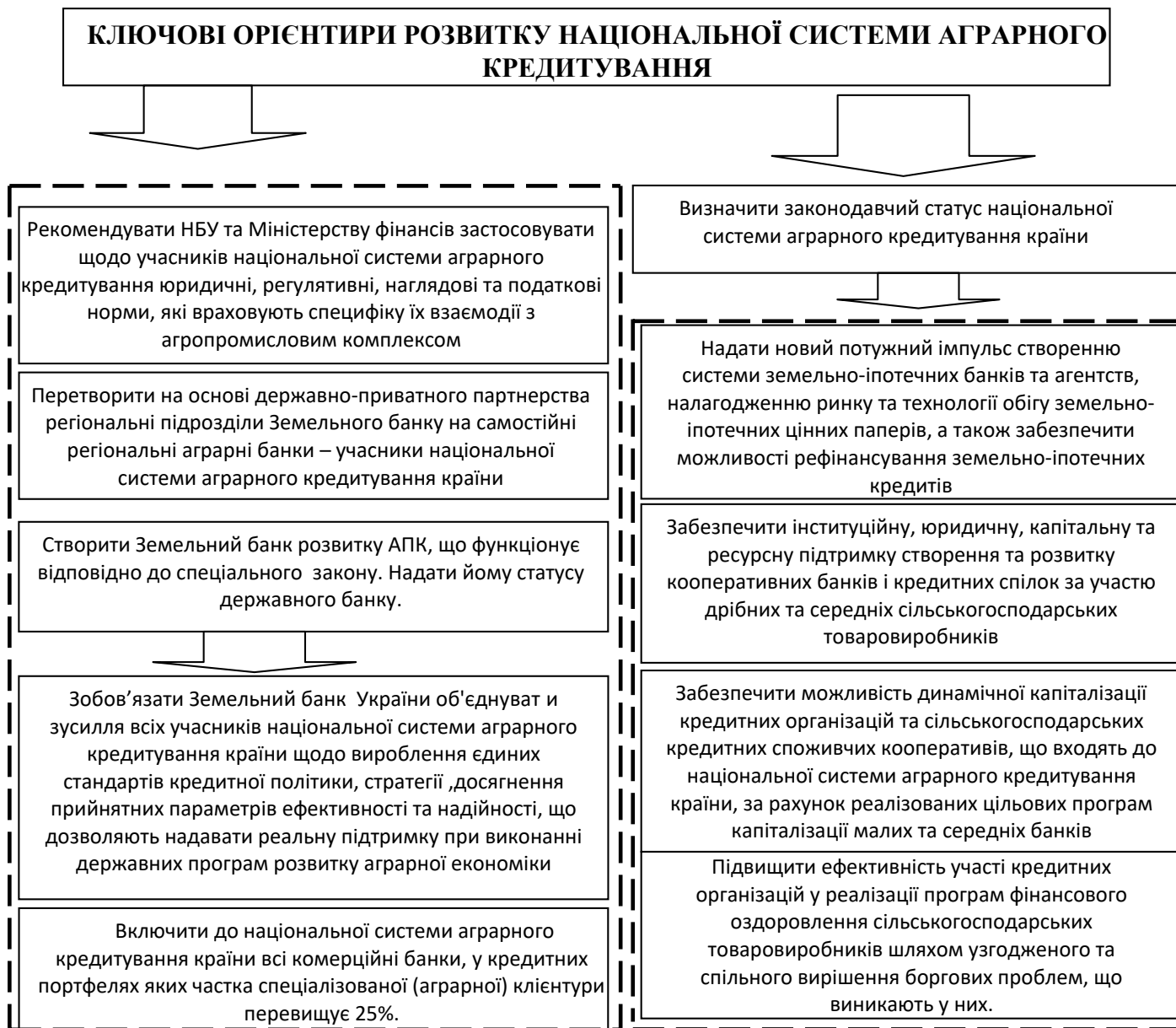

Рис. 1. Ключові орієнтири розвитку національної системи аграрного кредитування

Джерело: побудовано авторами на основі даних [4, 5]

– можливість поступового викупу державної частки капіталу Земельним банком та сільськими кредитними спілками;

– рекомендувати Земельному банку відновити видачу аграрною кредитною системою заготівельним та переробним підприємствам короткострокових кредитів для здійснення поточних платежів та надання підприємствам сільського господарства авансів під договори про державні закупівлі сільськогосподарської продукції.

Одним з найважливіших кроків на шляху розвитку ринку землі є створення державного акціонерного земельного (іпотечного) банку з відповідною банківською мережею в сільській місцевості, що надаватиме банківські послуги сільськогосподарським підприємствам, у тому числі інвестиційне і кредитне обслуговування товаровиробників агропромислового комплексу:

- іпотечне кредитування сільськогосподарських виробників під заставу землі або нерухомості;
- викуп у комерційних банків майна та земельних ділянок, що перебувають у заставі неплатоспроможних позичальників;
- довірче управління майном, землею та коштами неплатоспроможних сільгоспвиробників;
- лізингові та факторингові послуги для агровиробників;
- страхування майна, життя та фінансових ризиків у сільській місцевості;
- комісійні операції з товарами, майном та землею
- надання послуг, пов'язаних з бухгалтерським обліком, аудитом та аналізом діяльності підприємств, розробкою інвестиційних та бізнес-планів;
- обслуговування зовнішньоекономічних операцій сільськогосподарських товаровиробників;
- надання інших банківських послуг;
- виконання функцій методичного центру з надання консультаційних послуг сільськогосподарським підприємствам, виконання функцій методологічного центру з надання консультаційних послуг сільськогосподарським підприємствам, кредитним спілкам та новоствореним кооперативним банкам.

Банківський капітал, як одне з найбільших джерел фінансування сільського господарства, стикається з великою низкою проблем, зокрема низький рівень доходів у порівнянні з іншими галузями, а також високий рівень ризиковості.

Вирішення цієї проблеми можливе шляхом створення взаємопов'язаних інтегрованих формувань, до складу яких увійшли б:

- різні спілки кредитної кооперації;
- державний фонд підтримки сільськогосподарського кредиту, який реалізує механізм держгарантій;
- регіональні комерційні земельні банки, принциповою особливістю яких є безпосередня залежність їх доходів від розвитку агропромислового виробництва.

Необхідно якнайшвидше запровадити у господарську практику наступні заходи:

- оптимізація субсидування ставки рефінансування за кредитними операціями комерційних банків. Проте, необхідно відзначити, що отримати від держави компенсацію за виданий кредит у вигляді субсидування процентної ставки поки що, як і раніше, є дуже проблематичним.

Субсидування процентної ставки несе у собі кілька переваг у порівнянні з іншими видами розподілу бюджетних коштів, а саме:

- залучення до АПК бюджетних коштів супроводжує значне залучення коштів із комерційних банків, тобто. виникає мультиплікативний ефект;

– витрачання бюджетних коштів здійснюється наприкінці бюджетного періоду, тільки після сплати сільськогосподарськими виробниками відсотків за кредити, тоді як за відкритого розподілу бюджетних коштів ці статті витрат виникають на самому початку року. Віднесені на кінець періоду витрати девальвують і коштують бюджету дешевше [10];

– кредитуванням АПК займаються здебільшого спеціалізовані комерційні банки, які формують відповідне кадрове забезпечення, створюють клієнтську базу, налагоджують ділові та господарські зв'язки у галузі. Навіть при скасуванні кредитних субсидій даним банкам буде досить проблематично піти з цього сектора, що сприяє створенню та розвитку системи сільськогосподарського кредиту [6];

– істотну частину позики сільгосптоваровиробник залишається винен не державі, а цілком певній банківській установі, оскільки дотуванню піддається лише певна частина процентної ставки.

Пільгового кредитування сільського господарства недостатньо для повноцінної фінансової підтримки галузі. Кредитування агропромислового комплексу складний та ризикований процес. Банкам, які раніше не кредитували сільське господарство, важко розпізнати перспективних виробників і вони змушені використовувати схеми кредитування з використанням застави. Існують також ризики «сумлінного» неповернення позик, коли виникають форс-мажорні обставини (неврожай, погодні умови тощо).

У зв'язку з цим велику роль повинні відігравати страхові компанії та способи держгарантій для банків (державна може поділити з ними комерційні ризики). За кордоном існує порядок пільгового страхування врожаю, коли кожен долар страхової премії, яку сплачує фермер, доповнюється долларом з державного бюджету. В Україні така практика не поширена, а без неї масового припливу кредитних ресурсів у сільське господарство та значного збільшення кількості кредитних інституцій, які бажають працювати в даній сфері, чекати не доводиться.

Розвинена інфраструктура ринку є однією з основних умов розвитку регіонального АПК. Істотна роль у її розвитку відводиться біржовій справі, підвищення активності якої можливе з переходом від угод з готівковим товаром до форвардних та ф'ючерсних. Форвардні угоди дають можливість продати ще не вироблений товар за ціною, що покриває витрати на його виробництво. Покупець самостійно завчасно забезпечує своє виробництво сировиною і при цьому зберігає кошти на зберіганні товару. Отже, задовольняються інтереси всіх сторін.

Організація процесу кредитування має прагнути до налагодженої та спрощеної системи надання кредиту, можливості його повернення та зниження рівня кредитних ризиків, а також розширення кредитного портфеля банків. Нині механізм надання кредиту недостатньо опрацьовано щодо взаємовідносин між кредитором і позичальником.

Слід враховувати сільськогосподарські ризики втрати доходів під час виробництва продукції, пов'язані з настанням несприятливих кліматичних умов,

а також диспаритетом цін. Усе це робить повернення кредитів і позик, і навіть відсотків із них проблематичним. Для усунення негативних наслідків мають бути розроблені та запроваджені адекватні механізми агрострахування.

Зростання доступності та підвищення довіри позичальників до системи аграрного кредитування необхідні:

- розширення спектру послуг, що надаються банками, та підвищення їх якості;
- залучення вільних коштів банківської системи, які надалі трансформуються у формі кредитів та інвестицій в економіку, у тому числі в аграрну галузь;
- формування здорового конкурентного середовища у банківській системі;
- сприяння розвитку нових банківських послуг, спрямованих на стимулювання аграрного виробництва та підвищення інвестиційної активності;
- залучення в практику країни передового банківського досвіду інших країн світу;
- створення галузей виробництва, переробки та інфраструктури, що ґрунтуються на впровадженні найсучаснішої технології;
- розробка типових інвестиційних проєктів, що відповідають економічному потенціалу кожного регіону, району та області;
- диференціація кредитів, що виділяються сільському господарству, яка може і повинна застосовуватися як по регіонах (відповідно до природно-економічних особливостей, якісної оцінки земель і як наслідок – різної собівартості виробленої продукції), так і по галузях виробництва.
- створення відкритого валютного, кредитного та фондового ринків;
- надання мікрокредитів малому бізнесу;
- розвиток мережі небанківських організацій надання фінансових послуг сільському господарству;
- перехід на систему електронних платежів у режимі реального часу з метою прискорення та здешевлення розрахунків;
- створення ефективної національної платіжної системи;
- впровадження інноваційних технологій обробки інформації у банківській системі;
- підвищення довіри позичальників до банківської системи шляхом забезпечення дотримання банківського законодавства щодо захисту депозитів;
- - збільшення капіталу банків та дотримання банками всіх економічних нормативів;
- загострення конкуренції у фінансово-кредитному секторі та підвищення результативності грошово-кредитної політики;
- створення сприятливих умов залучення іноземних інвестицій в економіку країни.

В результаті основними напрямками кредитної політики може стати надання кредитів для:

- модернізації та інновації у сільському господарстві;
- довгострокового інвестиційного кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- кредитування суб'єктів малого та середнього агробізнесу, із залученням до цього процесу кредитних кооперативів;
- інвестування в соціальну сферу села, створення гідної інфраструктури для сільських трудівників (житлове будівництво, газифікація тощо).

Сільськогосподарське виробництво відноситься до ризикової галузі, що зумовлює необхідність розвитку ринку страхових послуг.

Поняття фінансового ризику не має однозначного тлумачення серед експертів та науковців. У вузькому розумінні воно включає лише кредитний ризик. Кредитний ризик пов'язаний з можливістю невиконання суб'єктом господарювання своїх фінансових зобов'язань перед інвесторами внаслідок використання для фінансування своєї діяльності внутрішнього фінансування. Кредитний ризик виникає в процесі ділового співробітництва між суб'єктом господарювання та його кредиторами:

- 1) з банком та іншими фінансовими установами;
- 2) з контрагентами – постачальниками і посередниками;
- 3) з акціонерами.

Різновидність видів кредитних операцій визначає особливості і причини виникнення кредитного ризику:

- 1) недоброчесність позичальника, який отримав кредит;
- 2) погіршення конкурентного стану конкретного суб'єкта, що отримав комерційний або банківський кредит;
- 3) несприятлива економічна кон'юнктура;
- 4) некомпетентність керівництва підприємства;
- 5) невиконання своїх зобов'язань перед позичальником їх контрагентами;
- 6) недосконалість нормативної бази;
- 7) фінансово-економічна нестабільність держави.

Страховання ризиків неповернення кредитів відноситься до страхових відносин в яких кредитори, такі як банки та інвестори, одночасно відіграють роль страховика та страхувальника, а страхові відносини обмежуються двосторонніми відносинами між страховиком та страхувальником [7, с. 144]. Відповідальність страхової установи настає, якщо застрахована особа не отримає суму, зазначену в кредитному договорі, протягом 20 днів після настання строку, зазначеного в кредитному договорі, або строку, встановленого банком, у разі невиконання позичальником умов кредитного договору. Страховий поліс передбачає ліміт відповідальності страхової компанії. Він може становити 50–90 % від залишку заборгованості за кредитом. Решта ризику – це відповідальність страхувальника. Розподіл ризику між страховиком і страхувальником покликаний забезпечити, щоб банк не зменшував свою відповідальність за виданий ним кредит. Страхуючи кредит, банк повинен ретельно перевірити платоспроможність і фінансовий стан позичальника.

При страхуванні індивідуальних кредитів договір страхування укладається на період користування кредитом. Страхова сума базується на повній сумі боргу (включаючи відсотки за кредитом), що підлягає погашенню за кредитним договором, і встановлюється пропорційно частці відповідальності страховика, зазначеній у полісі. Договір укладається на підставі заяви банку за формою, встановленою страховиком, копії кредитного договору та всіх документів, наданих для переддоговірної перевірки.

Страховик зобов'язаний здійснити виплату страхового відшкодування протягом трьох банківських днів по закінченню 20-ти робочих днів та після закінчення дії договору страхування.

Іншим поширеним видом страхування банківських кредитів є страхування відповідальності позичальника від безнадійних боргів, де страхувальником є боржник, який виступає гарантом кредиту для кредитора. Іншими словами, страхування покликане покрити збитки кредитора у разі сумнівного виконання боржником взятого на себе фінансового зобов'язання. Це різновид класичного (заставного) страхування.

В сучасних умовах доцільно, щоб деякі кредитні угоди підписували контрагенти, що співпрацюють з сільськогосподарськими товаровиробниками і впливають на результати їх діяльності. В разі невиконання своїх зобов'язань перед кредиторами сільськогосподарські підприємства можуть пред'явити фінансові претензії (якщо вони обґрунтовані) до своїх контрагентів щодо відшкодування процентів за користування кредитами та розділити відповідальність в разі накладання санкцій. Це змусить більш відповідально відноситись до виконання своїх зобов'язань контрагентів аграрного сектора економіки та зменшити кредитне навантаження на сільськогосподарських товаровиробників.

Аграрна кредитна система для нарощування свого капіталу може використати власні доходи та внески до статутного капіталу. Але головним джерелом нарощування капіталу має бути рефінансування Земельного банку за рахунок бюджетних коштів, а також фондового ринку, тобто емісії та продажу облігацій банку, гарантованих урядом. Земельному банку необхідно дозволити емісію облігацій та єврооблігацій, гарантованих урядом. Фінансовою основою для довгострокового та середньострокового кредитування сільського господарства можуть стати ресурси різних інвестиційних фондів, які нині активно розвиваються.

Проведені дослідження дозволяють нам стверджувати, що існуюча нині в Україні система кредитування має безліч недоліків і є недостатньо результативною. Виходячи з цього, пропонується низка заходів щодо побудови аграрної кредитної системи (рис. 2). Таким чином, аграрна кредитна система в поєднанні з бюджетною підтримкою села може стати головною ланкою вирішення проблеми продовольчої безпеки країни та стане пріоритетною ланкою стратегічного розвитку галузі.

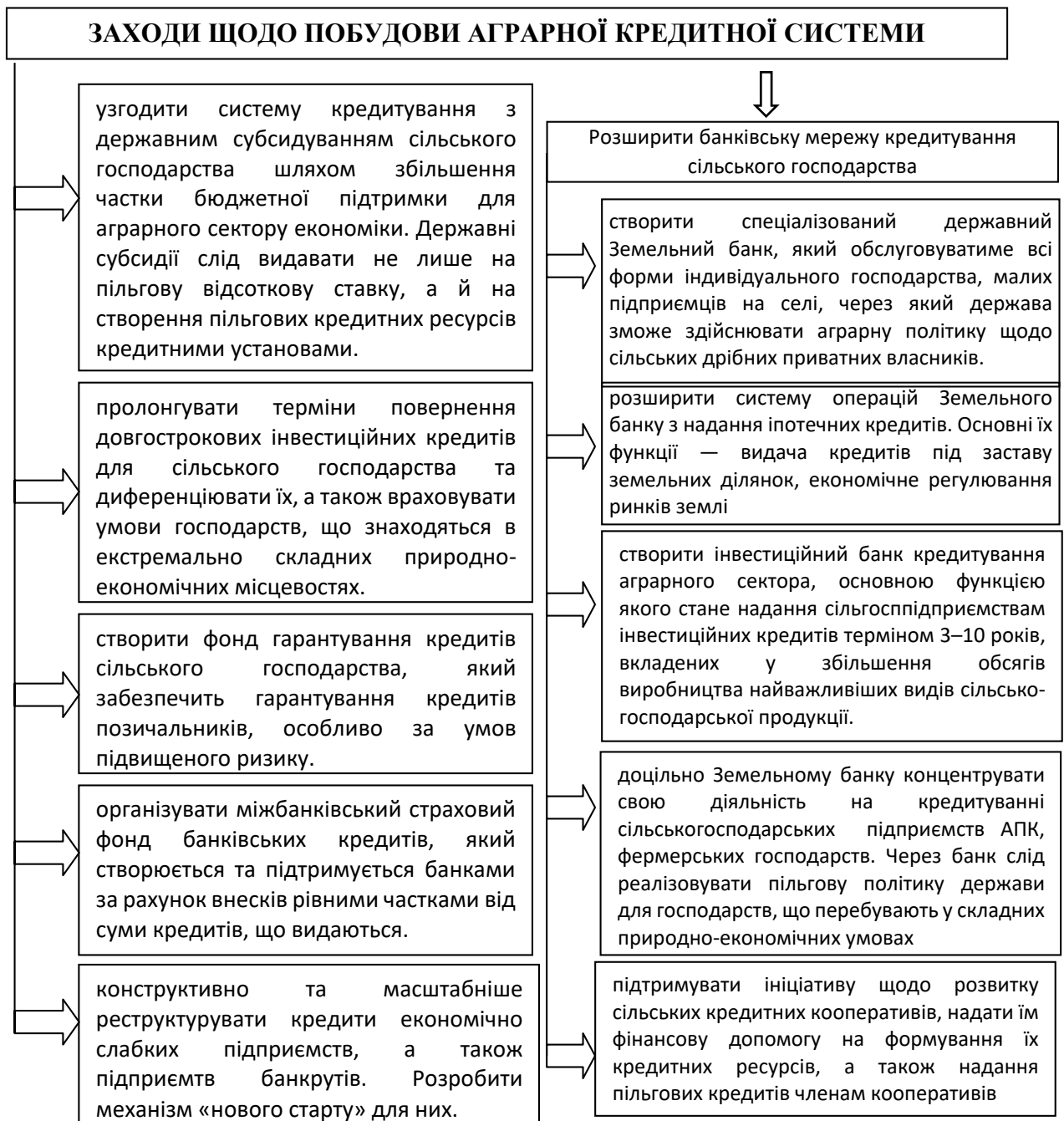

Рис. 2. Заходи щодо побудови аграрної кредитної системи

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8, 9]

Висновки. Вирішення проблем, що виникають при фінансовому забезпеченні сільськогосподарського виробництва та переробних підприємств, вимагає до себе системного підходу. Сільське господарство, в силу своєї специфіки, не може функціонувати без залучення позикових коштів, у зв'язку з чим стають актуальними визначення та вибір найбільш пріоритетних напрямів їх вкладення.

Перспективи функціонування банківського сектора у сільському господарстві великою мірою залежить від позитивних зрушень у його економіці. Вливання фінансових ресурсів банків у базові галузі сільського господарства нині недостатньо ефективно, оскільки повернення витрачених ними ресурсів у встановлені терміни найчастіше буває неможливим.

Література:

1. Українські аграрії залучили 33,4 мільярда кредитів. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3713447-ukrainski-agrarii-zalucili-334-milarda-kreditiv.html> (дата звернення: 28.05.2023).
2. Держбюджет 2023: для агросектору закладено 20 млрд грн на кредити «5-7-9». Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/show/derzbudzet-2023-dla-agrosektoru-zakladeno-20-mlrd-grn-na-krediti-5-7-9> (дата звернення: 28.05.2023).
3. Пріоритети визначені: ситуація в економіці та на фінансових ринках України. Режим доступу: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/548966_prioriteti_viznacheni_situatsiya.html.
4. Данкевич В. Є., Макаренко Ю. П. Державні земельні банки – формування та функціонування в ринково-розвинутих країнах. *Наук. пр. Полтавської державної аграр. академії*. 2014. Вип. 1(8) С. 93–98.
5. Вдовенко І. С. Фінансові механізми забезпечення розвитку підприємств аграрного сектору економіки: особливості та недоліки. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 15. С. 88–92.
6. Дема Д. І. Модель організації діяльності спеціалізованих банків з позиції державних інтересів. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації*: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 94–97.
7. Павленко О. П. Страхування ризиків фінансово-кредитних установ як домінуючого елементу ринку фінансових послуг. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 143–149.
8. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Економіка». 2015. Вип. 2 (4). Ч. 2. С. 30–34
9. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Кредитування в системі аграрних трансформацій України. *Економіка АПК*. 2020. №8. С. 37.
10. Галайко А. М., Ванькович Д. В. Державна фінансова підтримка підприємств як інструмент активізації розвитку аграрного сектору економіки. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 1 (12). С. 284–288.

References:

1. Ukrainian agrarians attached 33.4 billion loans. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3713447-ukrainski-agrarii-zalucili-334-milarda-kreditiv.html> (access date 28/05/2023).
2. The 2023 state budget: 20 billion hryvnias for loans "5-7-9" for the agricultural sector. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/derzbudzet-2023-dla-agrosektoru-zakladeno-20-mlrd-grn-na-krediti-5-7-9> (access date 28/05/2023).
3. Priorities are set: the situation in the economy and financial markets of Ukraine. Retrieved from https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/548966_prioriteti_viznacheni_situatsiya.html (access date 05/28/2023).

4. Dankevych, V. E., Makarenko, Y. P. (2014). State land banks – formation and functioning in market-developed countries. *Scientific works of Poltava state agricultural academy*, no. 1(8), pp. 93–98. (in Ukrainian)
5. Vdovenko, I. S. (2020). Financial mechanisms for ensuring the development of enterprises of the agrarian sector of the economy: features and shortcomings. *Entrepreneurship and innovation*, no. 15, pp. 88–92. (in Ukrainian).
6. Dema, D. I. (2019). Model of organization of specialized banks from the point of view of state interests. *Strategic directions of socio-economic development of the state in the context of globalization: collection of abstracts of the IV International Scientific and Practical Internet Conference*. Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov. Pp. 94–97. (in Ukrainian).
7. Pavlenko, O. P. (2016). Risk insurance of financial and credit institutions as a dominant element of the financial services market. *Young scientist*, no. 3, pp. 143–149. (in Ukrainian).
8. Lupenko, Y. O. (2015). Development of the agrarian sector of the Ukrainian economy: forecasts and prospects. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, issue 2 (4), pp. 30–34. (in Ukrainian).
9. Hladii, M. V., Luzan, Y. Y. (2020). Lending in the system of agrarian transformations of Ukraine. *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 37. (in Ukrainian).
10. Halaiko, A. M., Vankovych, D. V. (2018). State financial support of enterprises as an instrument for enhancing the development of the agricultural sector of the economy. *Eastern Europe: economy, business and management*, no. 1 (12), pp. 284–288. (in Ukrainian).

Annotation

Kolotukha S. M., Melnyk K. M., Perepolka V. Y.
Trends in the development of credit relations in the agricultural sector of the economy

The key to the successful development of the agricultural sector of the economy is bank lending, which plays an important role in the development of the agricultural sector, as evidenced by the positive trend in the growth of lending by commercial banks in the country. In this regard, the attraction and utilization of borrowed financial resources is the most important aspect of the financial activities of the agricultural sector of the economy, which aims at achieving high final economic outcomes.

The paper presents the fact that agricultural producers are currently facing a serious shortage of working capital and investment resources. Therefore, state support is necessary to ensure sustainable development of the agricultural sector, as can be confirmed by the experience of various countries. In Ukraine, direct state financial support for agricultural enterprises is provided through programs such as reducing the cost of loans and supplementing lease payments.

To support the agricultural sector, it has been confirmed that in 2023 the government continued to implement the Affordable Loans 5-7-9 % national program to make it easier for farmers to obtain loans and state guarantees under martial law.

It indicates that in order to establish a nationwide system of agricultural financing, it is necessary to create a specialized financial institution, or "national land bank," with the functions of efficient management of state-owned land, financial and credit activities, and support for small and medium-sized farmers.

This paper demonstrates the expediency and necessity of developing an insurance services market in the organization of bank lending. As a result of joint activities between banks and insurance companies, customers will have access to the most convenient, complete, and relatively inexpensive set of services.

Key words: *bank lending, agricultural enterprises, financial support, state financial support, Land (mortgage) bank.*

УДК: 005.591.6:334.72

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-234-243

MANAGEMENT OF INNOVATION RISKS

Iu. O. NESTERCHUK, *Doctor of Economics*

V. S. ULANCHUK, *Doctor of Economics*

S. Iu. SOKOLYUK, *Doctor of Economics*

O. V. ZHARUN, *PhD in Economics*

M. A. KOROTIEIEV, *PhD in Economics*

N. O. BLENDА, *PhD in Economics*

Uman National University of Horticulture

Основною метою даної статті є дослідження особливостей управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності процесу. Інноваційна діяльність є передумовою ефективного розвитку підприємств, підвищення якості продукції, ефективного та економічного використання ресурсів. Проте впровадження інновацій на підприємствах пов'язане з високим інноваційним ризиком. Встановлено, що під інноваційним ризиком слід розуміти ймовірність відхилення фактичних результатів від запланованих або отримання фінансових збитків через зміни в компанії в результаті неефективної інноваційної діяльності.

Ключові слова: *інновація, інноваційний ризик, підприємство, правила*

State of the problem. The economic growth of the country is impossible without innovative activities by its business entities. It is the use of innovations that creates new competitive advantages for enterprises, strengthens their market position and is a condition for successful operation. At the same time, compared to other types of enterprise activities, innovative activity is more associated with risk. Due to this, the correct assessment of the situation and the choice of an effective management method, aimed at reducing innovation risk, are important tools in achieving economic goals and the desired result. The experience of the developed countries of the world shows that ignoring or underestimating of innovative risk inevitably hinders the development of business entities and causes stagnation of the entire economic system. It is important to be able to identify innovative risks correctly and in a timely manner and make appropriate decisions within the framework of the company's management

policy. In connection with the above, the study of the process of managing innovative risks at domestic enterprises becomes especially relevant.

Analysis of recent research and publications. Works of such domestic and foreign scientists are devoted to the problems of studying innovative risks at enterprises as: O. Yu. Berezina [1], V. O. Vasylenko [2], I. I. Verbytska [3], V. M. Geets [4], O. E. Grigorieva [5], V. I. Zakharchenko [6], N. L. Kalinovska [7], V. R. Kigel [8], S. M. Klymenko [9], P. P. Mykytyuk [10], M. V. Pastushenko [11], O. M. Petukhova [12], Yu. G. Smolyarov [13], D. A. Shtefanych [14] and others. The main approaches to the management of innovative risks are highlighted and various methods of their management are developed in their scientific works. Along with a significant number of publications, some aspects of the problem of innovative risk management at domestic enterprises require further research.

The main purpose of this article is to study the characteristics of innovation risk management in domestic enterprises, and develop practical recommendations to improve the efficiency of the process.

Main material and results. The main factor that hinders the successful implementation of innovative activities by enterprises, at the same level as the lack of financial resources and the weak effectiveness of state support mechanisms, is the increased innovation risk. Risk, in general, is associated with the possibility or threat of deviation of the results of specific actions or decisions from the expected ones. Thus, the risk can be manifested in the fact that in a certain market or its area, a new product may not be sold in the volumes that were calculated on the basis of the results of insufficient marketing research. Or, choosing price strategy options to penetrate new markets, one cannot say with full confidence that the company expects success, since competitors can respond with adequate actions. As a result, it is possible to receive losses or lack of income [6].

It should be noted that foreign dictionaries use consonant words to indicate the category "risk": in English – "risk", in French – "risque", in German – "risiko", etc. According to philologists, this category comes from the Latin term "resecum", which in translation means "rock" or "danger", it was used by ancient navigators to indicate the danger of collision with a coastal rock. In modern economic literature, risk is most often defined as an element of uncertainty that can affect the activity of a business entity or the outcome of a certain economic transaction. Innovative activity is always accompanied by risks, and on the other hand, it can be a source of risks itself. At the same time, the effectiveness of innovative activity directly depends on how accurately the risk is assessed, as well as how adequately the methods of their management are defined [1]. The analysis indicates the absence of a stable definition of the concept of "innovation risk".

In our opinion, the innovation risk should be understood as the probability (threat) of incurring additional costs exceeding those provided for in the program of actions and receiving income below the expected, as a result of the occurrence of an adverse event. It should be noted that innovative risks are primarily manifested in the fact that new products are not sold in specified volumes and at specified prices, or the terms of implementation of an innovative project are delayed, as a result of which there

is a lack of profit or losses, etc. The source of risk is the influence of factors of the micro- and macro-environment, as well as factors of the internal environment of the enterprise. As a result of the analysis of the scientific works, it was established that most often the innovative risk at the enterprise can arise under the following conditions [5]:

- when introducing a cheaper method of production of goods or services compared to what is already in use. Such investments will bring the company a temporary excess profit until it is the sole owner of this technology. In a similar situation, the enterprise faces only one type of risk – a possible incorrect assessment of the demand for the produced product;

- when creating a new product (service) on old equipment. In such a case, the risk of quality inconsistency is added to the risk of incorrect assessment of demand for a new product (service);

- in the production of a new product (service) using new equipment and technology. In this case, innovative risk includes the following risks: the new product (service) may not find a buyer; non-compliance of new equipment and technology with the necessary requirements for the production of a new product (service); impossibility of selling the created equipment, because it is not suitable for the production of other products in case of failure, etc.

The high level of risk in innovative activities is explained by the fact that the introduction of innovations requires significant costs, while not all innovations bring the expected profit. At the same time, it is necessary to take into account such features of the implementation of innovative developments as a long period of time for their implementation and a significant number of participants involved in this process, including from various sectors of the economy and other countries.

It is worth highlighting several types of innovative risks, most characteristic of modern business conditions [7]:

- risks of wrong selection of innovative projects. The reasons for the emergence of this type of risks can be insufficiently justified choice of priorities of the enterprise's economic and market strategy. The prospects of the company's position on the market and its financial stability may be mistakenly assessed. In addition, most often the author of an innovative project overestimates its significance for the consumer – in this case, the cause of the risk is a mistaken assessment of the consumption market;

- risks of not providing the innovative project with a sufficient level of financing. It includes the risk of not receiving funds for the development of the project and the risk of the wrong choice of funding sources (impossibility of implementing the project at the expense of own funds, lack of available sources of loan funds, etc.);

- risks of non-fulfillment of business contracts, namely: the risk of a partner's refusal to conclude a contract after negotiations (in the event of a sharp change in the economic situation), the risk of concluding contracts on unfavorable terms, the risk of concluding contracts with insolvent partners, the risk of non-fulfillment of contractual obligations by partners on time (mainly depends on sharp fluctuations in the economic situation);

- marketing risks of current supply and sales. This group is quite large, but in most cases it is determined by the insufficient level of professionalism of the company's marketing services or the absence of them at all;

- risk associated with securing property rights. The problem of the occurrence of this type of risk is especially relevant for enterprises that produce innovative products. The main reason for its occurrence at domestic enterprises is the imperfection of patent legislation (obtaining a patent (license) late, a short term of validity of a patent, etc.).

A necessary condition for making effective decisions taking into account innovative risks is the ability to manage them, which consists not in their complete exclusion, but in determining acceptable limits, which will minimize the negative consequences of the occurrence of a risky event. Innovation risk management is a process by which innovation risks are identified at the enterprise, their values are estimated, monitoring and control are carried out, and measures to reduce their impact are determined [11].

The innovation risk management process includes a set of measures aimed at increasing the effectiveness of the enterprise's innovative activities and minimizing (or almost completely eliminating) possible losses (damages) in the process of its implementation. The process of innovation risk management requires certain stages. Scientists have developed different approaches to dividing this process into stages, they are not very different in essence, but have certain features.

The first and perhaps the most important stage of the innovation risk management process is their identification. Because the timely identification of innovative risks makes it possible to make reasonable management decisions to minimize their negative impact on the effectiveness of innovative activities. The next stage is the analysis of already identified innovation risks. This stage is the most responsible and methodologically complex, the effectiveness of the entire innovation risk management process depends on the quality of its implementation. At this stage, qualitative and quantitative analysis of innovative risks is expected. Qualitative analysis of innovation risks involves the identification of sources and causes, stages and works, during the execution of which innovation risk most often arises, that is, the establishment of potential areas of innovation risks, as well as the identification of practical usefulness and possible negative consequences that may arise in the process of carrying out innovative activities. The main task of the qualitative analysis of innovation risk is to determine the factors of innovation risks, as well as to establish its potential areas [14]. The results of the qualitative analysis of innovation risks serve as important initial information for quantitative analysis of innovation risk, which involves the numerical determination of individual innovation risks and the risk of the project (decision) as a whole. Quantitative analysis is carried out subject to the availability of sufficient information. Quantitative analysis comes from the theory of probabilities, mathematical statistics and the theory of operations research [5]. The task of quantitative analysis of innovative risks is the numerical measurement of the impact of changes in project factors, which are checked on the risk and behavior of project performance criteria. The main goal is to obtain the necessary information for making

management decisions about the feasibility of implementing innovative activities and developing measures to protect the enterprise from possible losses.

The next stage consists in the distribution of innovation risks by their importance. Ranking should be considered as a basis for dividing innovative risks into significant ones (those that should be paid attention to and in relation to which it is necessary to apply appropriate means of response) and non-significant (those that can be ignored or no means of response should be used in relation to them). At this stage, you can primarily use your own experience regarding similar events in the past in the field of implementing similar innovative projects. It is also possible to use an expert method, involve external consultants, as well as build various models, develop them and test them in real or virtual conditions.

The next stage consists in the development and implementation of measures to manage the enterprise's innovative risks. This stage is intended for the formation of the company's policy in the field of combating innovative risk and uncertainty. The main task of this stage is the choice of specific ways of influencing the innovative risks of the enterprise in order to minimize or possibly neutralize their consequences [13]. The development of innovative risk management measures requires an assessment of the acceptability of the obtained risk level and the selection of risk management methods.

It is worth noting that in theory and practice, the most common methods of responding to innovative risks are [1, 3]:

- avoidance of innovative risks, most often by eliminating the cause of such risks (acquisition of ownership rights to ready-made innovative developments, involvement of a qualified contractor in the implementation of an innovative project, etc.);
- transfer of innovative risks, which consists in transferring responsibility for the risk to another party;
- acceptance of innovative risks, which can be both passive (when those risks that have a low level of negative impact on the implementation of an innovative project are consciously accepted) and active (when an action plan is developed in the event of the occurrence of risks that threaten the innovative project);
- optimization (reduction) of the degree of innovative risks (due to the creation of appropriate reserves, risk insurance, etc.).

The final stage is the monitoring and control of the innovation risk management process. At this stage, restoration and replenishment of information about risks takes place, which is an important condition for their analysis at the first stage. It provides feedback in the specified system. On this basis, the effectiveness of the measures is evaluated. The study of the innovation risk management process at domestic enterprises made it possible to determine its features and existing problems, as well as ways to solve them. We established that the main problem in the management of innovation risks at domestic enterprises is the lack of a risk management system.

To solve this problem in the enterprise management system, it is necessary to allocate a separate specific organizational unit that would be responsible for the management of innovative risks. However, it is not necessary to associate it with the creation of a new structural division. This role can be performed by an individual employee (in modern terminology – an innovative risk management manager) or a

group of employees who will form the innovative risk management system. This will enable faster and more efficient identification, assessment, localization and control of innovative risks.

Let's highlight the main six rules that must be followed in order to improve the effectiveness of innovative risk management. The rule of optimality is that it is impractical to risk more than one's own capital can allow. Before making a decision under risk conditions, the manager must: determine the maximum possible amount of losses in the event of a risk event; compare it with the amount of invested capital and own financial resources to determine whether these losses will lead to the bankruptcy of the enterprise. The rule of efficiency is that it is not advisable to risk more for the sake of less. In order to make a balanced decision, it is necessary to determine the probability of innovative risk. The manager, knowing the maximum possible amount of damage, must determine what it can lead to.

The option rule – there are no hopeless situations, there are always many solutions, the main thing is to be able to determine them. The rule of option is manifested in the development of not one, but several different options for solving a problem. The innovative risk management manager needs to develop all possible options for solving this or that situation. Each of these options can and should be the focus of research. Variability can also be manifested in the choice of measures and methods of reducing innovation risk.

Forecasting rule – it is necessary to forecast the consequences of the risk by comparing the expected result with the possible costs incurred by the enterprise in the event of a risk event. Only when the ratio of returns and possible losses is acceptable for the enterprise should decisions be made on the implementation of an innovative project. At the same time, it is important to establish how a specific type of innovative risk affects the results of operations, but first you need to assess the probability that a certain event will occur, and then what the consequences will be in relation to the success of the enterprise.

The rule of argumentativeness – a positive decision is made only in the absence of doubt. At the same time, it should be noted that effective decisions should be made not only on the basis of intuition, but should be weighed and made on the basis of qualitative and quantitative analysis of innovative risks.

The rule of continuity – the risk management process cannot be carried out fragmentarily. Management of innovative risks must be carried out at all stages of the implementation of an innovative project, and not only when a risk appears.

In the process of managing innovative risks, the manager must solve several problems [3]:

- assess possible losses associated with innovative risks;
- determine or accept innovative risks or refuse to perform a certain type of innovative activity that causes them to occur;
- make a decision on whether to bear all responsibility for innovation risks on your own, or to transfer part or all of the responsibility for them to other entities.

It should be noted that for those innovative risks for which the company bears full responsibility, it is necessary to develop a management program, the main goal of

which is to reduce possible losses. In the management of innovation risk, the management of the enterprise takes a leading position, because it approves the program of measures aimed at reducing the level of risk. Therefore, it is quite important that the final decisions regarding measures to manage innovative risks are taken by the top management.

Conclusion. Therefore, innovation risk is the probability of losses that occur when an enterprise carries out innovative activities. However, it is necessary to realize that in order to adapt to the market conditions of business, it is necessary to implement innovations effectively. Most successful enterprises owe their success to the development and release of new products to the market, the introduction of new production and sales methods, the penetration of new markets, the development and implementation of innovative projects. That is why before considering the possibility of developing or implementing innovations, it is necessary to determine all the risks inherent in them. A necessary condition for the implementation of effective innovative activity is the ability to manage innovative risks, which consists not in their complete exclusion, but in determining permissible limits, which will minimize the negative consequences of the occurrence of a risky event. The work of managing innovative risks requires a high level of competence from managers, significant investment of time, energy and experience. And an important task for the enterprise is to learn how to competently manage innovative risks. The main element of the innovative risk management process is the choice of response methods to identified and assessed risks. In view of this, there is a need for further scientific research on the definition of modern methods of managing innovative risks at the enterprise.

Література:

1. Березіна О. Ю. Концептуальні засади управління ризиками інноваційної діяльності в регіоні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 7. Ч. 4. С. 53–56.
2. Василенко В. О., Шматько В. Г. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. К.: ЦУЛ, Фенікс, 2003. 440 с.
3. Вербіцька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталий розвиток економіки*. 2018. № 5. С. 282–291.
4. Геєць В. М., Семиноженко В. П., Кваснюк Б. Є. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: в 3 т. Т.1: Економіка знань – модернізаційний проект України / за ред. В. М. Геєця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. К.: Фенікс, 2017. 544 с.
5. Григор'єва О. Є. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їхнього кількісного вимірювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 628. С. 64–71.
6. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулова М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
7. Калиновська Н. Л., Григор'єв О. Ю. Ризики інноваційної діяльності підприємств. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. С. 272–273.

8. Кігель В. Р. Ризики в інноваційній діяльності виробничо-торговельного підприємства. *Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка*. 2018. Вип. 38. С. 136–143.

9. Клименко С. М., Дуброва О. С. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 252 с.

10. Микитюк П. П., Крисько Ж. Л., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Скочиляс С. М. Інноваційний розвиток підприємства: навчальний посібник. Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.

11. Пастушенко М. В. Удосконалення системи управління ризиками на підприємстві. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2010. 332 с.

12. Петухова О. М., Сілакова Г. В. Управління ризиками інноваційної діяльності. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК», К.: НУХТ, 2022. С. 145–147.

13. Смоляров Ю. Г. Ризики в інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету: науковий журнал*. 2013. Вип. 6 (57). С. 86–90.

14. Штефанич Д. А. Управління підприємницьким ризиком. Т.: Економічна думка, 2009. 224 с.

References:

1. Berezina, O. Yu. (2018). Conceptual principles of risk management of innovative activity in the region. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series "Economic Sciences"*, no. 7 (4), pp. 53–56. (in Ukrainian).

2. Vasylenko, V. O., Shmatko, V. G. (2003). *Innovative management: Study guide*. K.: TsUL, Fenis. 440 p. (in Ukrainian).

3. Verbytska, I. I. (2018). Risk management as a modern risk management system of business structures. *Sustainable development of the economy*, no. 5, pp. 282–291. (in Ukrainian).

4. Geets, V. M., Seminozhenko, V. P., Kvasnyuk, B. E. (2017). Strategic challenges of the 21st century to the society and economy of Ukraine: in 3 volumes. Volume 1: Economy of knowledge - modernization project of Ukraine. K.: Phoenix. 544 p. (in Ukrainian).

5. Grigor'eva, O. E. (2020). Problems of risks arising during the implementation of innovative projects and methods of their quantitative measurement. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, no. 628, pp. 64–71. (in Ukrainian).

6. Zakharchenko, V. I., Korsikova, N. M., Merkulova, K. M. (2012). *Innovative management: theory and practice in the conditions of transformation of the economy*. Center for Educational Literature. 448 p. (in Ukrainian).

7. Kalinovska, N. L. (2022). Risks of innovative activity of enterprises/N. L. Kalinovska, O. Yu. Grigoryev. Problems of formation and development of innovative infrastructure: theses of reports of the international scientific and practical conference, Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic. Pp. 272–273. (in Ukrainian).

8. Kigel, V. R. (2018). Risks in the innovative activity of a production and trading enterprise. *Scientific notes of the University "KROK". Series: Economy*, issue 38, pp. 136–143. (in Ukrainian).

9. Klymenko, S. M., Dubrova, O. S. (2005). Justification of business decisions and risk assessment. K.: KNEU. 252 p. (in Ukrainian).
10. Mykytyuk, P. P., Krysko, Zh. L., Ovsyanyuk-Berdadina, O. F., Skochylyas, S. M. (2015). Innovative development of the enterprise. Ternopil: PP "Printer Inform". 224 p. (in Ukrainian).
11. Pastushenko, M. V. (2010). Improvement of the risk management system at the enterprise. *Collection of scientific papers of the Uman National University of Horticulture*. 332 p. (in Ukrainian).
12. Petukhova, O. M., Silakova, G. V. (2022). Management of risks of innovative activity. Materials Vseukr. science and practice conf. "Improving the efficiency of food and processing enterprises of the agro-industrial complex", (Kyiv, November 22-23, 2022). K.: NUHT. Pp. 145–147. (in Ukrainian).
13. Smolyarov, Y. G. (2013). Risks in innovative activity of agricultural enterprises. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University: scientific journal*, issue 6 (57), pp. 86–90. (in Ukrainian).
14. Shtefanych, D. A. (2009). Management of entrepreneurial risk. T.: Economic Opinion, 224 p. (in Ukrainian).

Annotation

Nesterchuk Iu. O, Ulanchuk V. S., Sokolyuk S. Iu., Zharun O. V., Korotieiev N. A., Blenda N. O.

Management of innovation risks

The main purpose of this article is to study the characteristics of innovation risk management in domestic enterprises, and develop practical recommendations to improve the efficiency of the process. An innovative activity is a prerequisite for the effective development of enterprises, improvement of product quality, efficient and economic use of resources. However, the implementation of innovations in enterprises is connected with a high innovation risk. It is established that under an innovation risk we should understand the probability of deviation of actual results from planned ones or receiving financial loss due to changes in a company as a result of ineffective innovative activities.

The existence of a certain risk level in an innovation project does not mean that it should be abandoned because the rejection is equivalent to the loss of expected revenue and profits. We always need informed and balanced management decisions. An important role in determining an acceptable risk level, predicting the probability of risk events and timely neutralization of their negative effects is given to the innovation risk management process. It consists of several stages. Firstly, all possible innovation risks are defined. Next, there is a qualitative and quantitative analysis of the identified innovation risks. The following step is ranking of the significant risks (i.e. that are worth paying attention to and for which it is necessary to use appropriate means of response) and insignificant ones (those that can be ignored or do not need taking measures against). Further, measures to manage enterprise innovation risks are developed and implemented.

The last stage is monitoring and controlling of the innovation risk management. This stage provides feedback and on this basis the evaluation of the measures effectiveness is undertaken. The study found that the main problem in the innovation risk management in domestic enterprises is the absence of a risk management system. To increase the efficiency of innovative risk management one should keep to the

following rules: optimality, efficiency, variance, forecasting, argumentativeness, and continuity. In general, innovation is the most important factor in the development of domestic enterprises. In order to promote innovations companies do not need to search for projects without risks but to be able to anticipate risks, evaluate them and set reasonable (acceptable) limits that should not be exceeded. That is, they should be able to manage the risks of innovations.

Key words: *innovation, innovative risk, enterprise, rules*

УДК: 336

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-2-243-250

РИНОК СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ УКРАЇНИ

О. Т. ПРОКОПЧУК, доктор економічних наук

Ю. В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті розглядається поняття страхування та страхування життя відповідно до законодавчої бази, розглянуто основні функції (ризикова, створення та використання страхових резервів, превентивна, інвестиційна, заощадження, створення доходу, кредитна, збереження) та різновиди страхування життя (страхування капіталів, рентне страхування).

Проаналізовано чинники, що обумовлюють низький рівень попиту на послуги зі страхування життя. Проаналізовано сучасний розвиток ринку страхування життя в Україні. Виокремлено топ-5 страховиків життя на страховому ринку та основні напрями сприяння розвитку страхування життя в Україні.

Ключові слова: *страхування життя, функції страхування, ринок страхування, соціальний захист населення, ризик, страхові послуги.*

Постановка проблеми. Страхування життя в сучасному світі є важливою галуззю економіки, що, з одного боку, забезпечує задоволення широкого спектру потреб клієнтів, зокрема накопичення коштів, отримання інвестиційного прибутку, пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, оплата освіти дітей та ін. Різновиди визначених страхових послуг пов'язані з можливістю виникнення ризикових подій, що можуть впливати на життя, здоров'я та працездатність осіб. З іншого – це потужний ринковий механізм інвестування національної економіки завдяки сумах зібраних премій, масштабам інвестицій, а найважливіше, вагомій соціальній та економічній ролі в аспекті покриття особистих та бізнес ризиків.

Для України становлення та розвиток ринку страхування життя є важливою умовою економічного розвитку. Компанії страхування життя шляхом акумуляції вільних грошових коштів та їх інвестування в економіку стануть потужним

джерелом внутрішніх інвестицій. Накопичувальні програми здатні вирішити питання пенсійного та соціального забезпечення, що зменшить напругу в суспільстві.

Тож, саме тому актуальними є дослідження сучасних тенденцій та визначення перспектив розвитку ринку страхування життя в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ринку страхування життя та пошуку можливостей його розвитку було присвячено багато наукових праць вітчизняних фахівців: В. Базилевича, Т. Гарматія, Т. Говорушко, О. Залєтова, В. Комадовської, С. Осадця, Н. Пилипенка, Я. Шумелди та ін. Питання пов'язані зі страхуванням життя висвітлені у працях зарубіжних вчених, таких як: А. Манес, Г. Бадер, А. Банасінський, В. Райхер, Л. Рейтман, С. Єфімов, А. Плешков, В. Шахов, Є. Коломін, К. Турбіна, Л. Корчевська та ін.

Проте в умовах високого динамізму сучасного конкурентного середовища та фінансової нестабільності в Україні теоретикопрактичні питання даної проблематики потребують подальших досліджень.

Методика досліджень. В процесі дослідження використовувались загальнотеоретичні методи. При дослідженні основ страхування життя використано системний метод. При дослідженні рівня розвитку страхового сегменту життя використано метод аналізу. За допомогою абстрактно-логічного методу – обґрунтовано і викладено висновки та пропозиції стосовно рекомендацій щодо розвитку потенціалу страхування життя в Україні.

Результати дослідження. Згідно із Законом України «Про страхування», «страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» [1].

Згідно ст. 6 Закону України «Про страхування» «страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та досягнення застрахованою особою визначеного договором віку.

Причиною виникнення відносин у сфері страхування життя є наявність страхового ризику втрати життя чи працездатності, виникнення фінансових проблем після досягнення пенсійного віку або інших непередбачуваних подій. Страхування життя спрямоване на вирішення вищезазначених подій шляхом компенсації фінансових втрат.

Економічний зміст страхування життя розкривається через функції, які воно виконує, таблиця 1.

Табл. 1. Основні функції страхування життя, [2, 3]

Функції	Зміст функції
Ризикова	Передача страхувальником за певну плату страховій компанії матеріальної відповідальності за наслідки настання страхових ризиків
Створення та використання страхових резервів	Формування фондів для їх перерозподілу на користь тих осіб, які постраждали через страхові випадки
Превентивна	Забезпечення пониження страхового ризику за рахунок обмеження в договорі про виплати, якщо сталося самогубство та випадків, які відбулися через стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Ця функція проявляється на етапі укладання угоди, шляхом проведення медичного андеррайтингу.
Інвестиційна	Інвестування чітких страхових резервів в економіку країни
Заощадження	Страхові компанії зберігають та повертають кошти клієнтів. За рахунок щорічних внесків, особа може заощадити деяку суму коштів, яка необхідна для реалізації її планів у майбутньому (пенсія, навчання дитини, купівля житла та ін.)
Створення доходу	Виплата страхувальником доходу, отриманого страховиком з його інвестиційної діяльності.
Кредитна	Страхова компанія з коштів страхових резервів здійснює кредитування страхувальників в межах викупної суми за договором, а також іпотеку.
Збереження	Збереження коштів страхувальника, які необхідні для внеску страхових премій, шляхом скорочення витрат та сприяє довгостроковому фінансовому плануванню.

Ризики, що існують у страхуванні життя, пов'язані з невизначеністю їх тривалості для кожного страхувальника, рис 1. [4].

Страхова практика поділяє страхування життя на страхування капіталів і страхування рент, рис. 2.

Рис. 2. Різновиди страхування життя [5, 6]

Ринок страхування життя в Україні почав своє становлення у 1996 році, після набуття чинності Законом України «Про страхування», де страхування життя виділялось, як окрема галузь страхової діяльності. Становлення цього виду відносин продовжується і сьогодні. Страхова діяльність змінюється, удосконалюється й усе більше впливає на економіку країни, розширюється сфера страхування, з'являються і розвиваються нові його види [1].

Слід відзначити, що сучасний розвиток ринку страхування життя в Україні є нестабільним. Діяльність страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, не може бути здійснена в повному обсязі та на високому рівні без стабільного стану національної та світової економіки, а військова агресія росії по відношенню до України призводить до погіршення ситуації у сфері страхування і навіть спричинює його недоцільність.

Нині Україна перебуває у стані перебудови соціального захисту населення, оскільки внаслідок військового вторгнення багато верств населення отримали статус внутрішньо переміщених осіб, інвалідів і т.д.

Частково питання соціального захисту населення вирішуються шляхом страхування життя, медичного страхування, обов'язкового загальнодержавного страхування від нещасних випадків чи професійних захворювань, а також страхування інших ризиків фізичних осіб. Тож, варто узагальнити чинники низького рівня попиту на страхові послуги в сфері страхування життя серед населення в сучасних умовах, рис. 3. До вторгнення РФ на територію України і нині проблемою, що стримує розвиток страхування життя, є надзвичайно низький рівень фінансової спроможності потенційних страхувальників та страхової культури в цілому. Більша частина населення країни вбачає необхідність у страхуванні власного життя, чи життя своїх близьких, і робить це тільки в крайньому разі, коли цього вимагає ситуація.

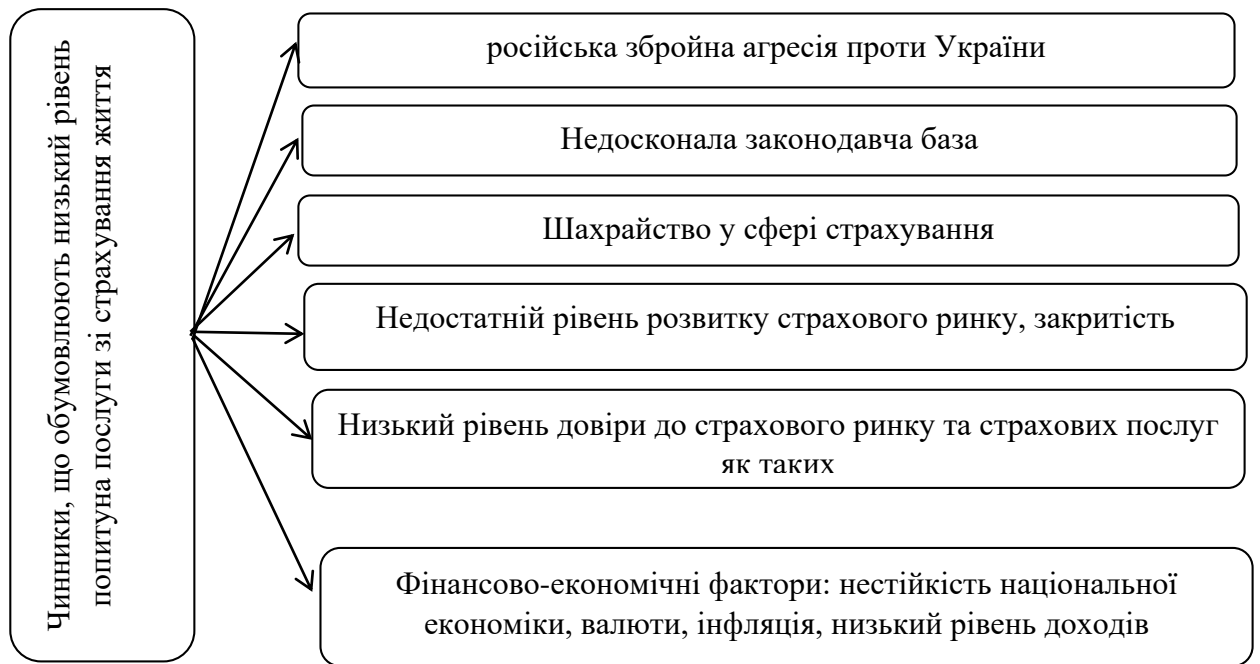

Рис. 3. Чинники, що обумовлюють низький рівень попиту на послуги зі страхування життя

Деякі науковці наголошують на домінуванні банківського страхування життя (зокрема, страхування життя позичальників споживчих кредитів) у структурі страхових премій (понад 90 %), [6].

Ще однією причиною низького рівня проникнення страхування в Україні є незначний рівень довіри до страхових компаній, спричинений негативним досвідом страхування у радянські часи, а також відсутністю реальних державних гарантій отримання страхових виплат у результаті банкрутства страховика або його шахрайських дій.

Дотепер на ринку страхування життя має місце недобросовісна практика агентів, яка шкодить розвитку страхової культури та підтриманню високого рівня страхування. Ще до факторів, що негативно впливають на ринок страхування життя в Україні, також слід віднести: різкі коливання валютного курсу, нестабільність політичної ситуації всередині країни, недостатній рівень капіталізації страховиків, відсутність надійних інвестиційних проектів.

Але потрібно відзначити, що навіть після повномасштабного вторгнення РФ на територію України ринок страхування життя продовжив свою роботу та протягом 2022р. демонстрував відновлення показників своєї діяльності.

Обсяги ринку страхування життя за 1 півріччя 2022 р. відновились: як у страхових преміях (-21 % у порівнянні із початком війни (-57 %)), так і у страхових виплатах, де має місце вихід на обсяги аналогічного періоду попереднього року (-52 % та - 65 % проти +6 % та +10 % у страхових виплатах та виплатах викупних сум відповідно). Під час дії військового стану компанії зі

страхування життя накопичують ліквідність, одночасно інвестуючи у військові облигації, рис. 4.

ТОП-5 страховиків життя за преміями, 6М2022

№	Страховик	Премії, тис. грн.	Темп росту, %
1	МЕТЛАЙФ	941 968	-1,30
2	ТАС	247 555	-31,23
3	УНІКА ЖИТТЯ	220 124	-12,91
4	РЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	205 581	-31,22
5	ARX LIFE	136 954	-13,92

ТОП-5 страховиків життя за виплатами, 6М2022

№	Страховик	Виплати, тис. грн.	Викупна сума
1	МЕТЛАЙФ	142 929	50 401
2	ТАС	79 693	25 162
3	ARX LIFE	24 095	28
4	РЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	20 708	8 514
5	УНІКА ЖИТТЯ	16 142	12 315

Рис. 4. Топ-5 страховиків життя на страховому ринку України, [7]

Висновки. Нині ринок страхових послуг в Україні перебуває на етапі поступової інтеграції у відповідний світовий простір, але російська збройна агресія проти України стримує весь економічний розвиток в тому числі і страховий.

Серед основних напрямів сприяння розвитку страхування життя в Україні є:

- перемога України над росією та припинення збройної агресії;
- стабілізація фінансового становища всіх суб'єктів економіки шляхом підтримки вітчизняного бізнесу;
- підвищення рівня життя та доходів населення;
- вивід із ринку нестійких і ненадійних страхових компаній (саме для цього і був введений закон про «спліт»);
- активізація ролі держави у підтримці конкурентного середовища на ринку страхових послуг;
 - модернізація галузевої структури та інфраструктури ринку страхових послуг України відповідно до світових вимог;
 - поширення серед громадян думки про те, що страхування життя та майна є обов'язковим.

Вцілому підвищення ефективності функціонування страхового ринку та галузі страхування життя залежить від ролі держави в цій сфері та її активної участі. Завдання держави полягає у введенні цілеспрямованої державної політики у цій галузі, підвищенні обізнаності населення про важливість страхування життя та забезпеченні конкурентоспроможності на ринку.

Література:

1. Закон України «Про страхування» 1996. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text>.

2. Приступа Л. А., Смалюк Т. І., Сов'як І. Е. Страхування життя: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 230–234.

3. Цуркан І. М. Розвиток ринку страхування життя в контексті забезпечення соціального захисту населення України. *Економічний простір*. 2017. № 123. С. 127–143.

4. Временко Л. В., Деркач К. І. Сучасні тенденції розвитку конкуренції та монополізації на вітчизняному страховому ринку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 358–364.

5. Стецюк Т. І. Сутність страхування життя: значення, функції, ризику. *Наука й економіка*. 2015. № 1 (37). С. 154–160.

6. Staib D., Tschekassin O., Puttaiah M. Sigma No 3/2019: World insurance & the great pivot east countries. Swiss Re, 2019. URL: <https://www.swissre.com>

7. Статистика страхового ринку в Україні. Сайт інформаційного агентства «Форіншурер». Режим доступу: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення 02.05.2023р.).

References:

1. Law of Ukraine "On Insurance" 1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text>.

2. Prystupa, L. A., Smalyuk, T. I., Sovyak, I. E. (2016). Life insurance: modern trends and development prospects in Ukraine. *Black Sea Economic Studies*, no. 7, pp. 230–234. (in Ukrainian).

3. Tsurkan, I. M. (2017). Development of the life insurance market in the context of social protection of the population of Ukraine. *Economic space*, no. 123, pp. 127–143. (in Ukrainian).

4. Vremenko, L. V., Derkach, K. I. (2019). Modern trends in the development of competition and monopolization in the domestic insurance market. *Business Inform*, no. 3, pp. 358–364. (in Ukrainian).

5. Stetsyuk, T. I. (2015). The essence of life insurance: meaning, functions, risks. *Science and economy*, no. 1 (37), pp. 154–160. (in Ukrainian).

6. Staib, D., Tschekassin, O., Puttaiah, M. (2019). "Sigma No 3/2019: World insurance & the great pivot east countries". Swiss Re. URL: <https://www.swissre.com>.

7. Statistics of the insurance market in Ukraine / Website of the information agency "Forinsurer" URL: <https://forinsurer.com/stat>

Annotation

Prokopchuk O.T., Ulyanich Yu. V., Bondarenko N. V.

Life insurance market of ukraine

The article considers the concept of insurance and life insurance in accordance with the legal framework. Life insurance is a type of personal insurance that provides for the obligation of the insurer to make an insurance payment in accordance with the insurance contract in the event of the death of the insured person, as well as, if it is provided for in the insurance contract, in the event that the insured person survives until the expiration of the insurance contract and the insured reaches a person of the age defined by the contract.

The main functions (risk, creation and use of insurance reserves, preventive, investment, savings, income generation, credit, preservation) and forms of life

insurance (capital insurance, annuity insurance) are considered. The factors determining the low level of demand for life insurance services are analyzed: Russian armed aggression against Ukraine, imperfect legal framework, insurance fraud, insufficient level of development of the insurance market, closedness, low level of trust in the insurance market and insurance services as such, financial –economic factors: instability of the national economy, currency, inflation, low income. The modern development of the life insurance market in Ukraine is analyzed. Despite the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the life insurance market continued its work and during 2022 demonstrated the recovery of its activity indicators.

The volumes of the life insurance market for the first half of 2022 have recovered: both in insurance premiums (-21 % compared to the beginning of the war (-57 %), and in insurance payments, where there is an increase in the volumes of the same period of the previous year (-52 % and -65 % vs. +6 % and +10 % in insurance payouts and redemption payouts, respectively.) During martial law, life insurance companies accumulate liquidity while simultaneously investing in war bonds.

The top 5 life insurers on the insurance market and the main directions of promoting the development of life insurance in Ukraine are highlighted, such as:

- Ukraine's victory over Russia and the cessation of armed aggression*
- stabilization of the financial situation of all subjects of the economy by supporting domestic business;*
- raising the standard of living and income of the population;*
- withdrawal of unstable and unreliable insurance companies from the market (this is why the "split" law was introduced);*
- activation of the state's role in maintaining a competitive environment in the market of insurance services;*
- modernization of the industry structure and infrastructure of the insurance services market of Ukraine in accordance with global requirements;*
- dissemination among citizens of the opinion that life and property insurance is mandatory.*

Key words: *life insurance, insurance functions, insurance market, social protection of the population, risk, insurance services.*

ІНФОРМАЦІЯ
ДЛЯ АВТОРІВ ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ УСАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Періодичність видання – два рази на рік

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. Стаття готується українською або англійською мовою обсягом 8–12 сторінок основного тексту.

2. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження, новизну та обґрунтування наукових висновків відповідно до мети статті (поставленого завдання) і відповідати тематичному напрямку.

3. Для публікації статті у збірнику необхідно надіслати на e-mail редакції журналу sbornik-unaus@ukr.net в окремих файлах інформацію:

а) авторську довідку мовою, якою написана стаття;

б) текст статті;

в) рецензію на статтю (див. пункт 7).

4. Оформлення статті: формат аркуша А4 (210 × 297 мм.), розташування лише книжкове, верхній, нижній, правий і лівий береги – по 20 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок. Всі текстові матеріали (в т.ч. таблиці та рисунки) набираються однією гарнітурою «TimesNewRoman», розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками – полуторний інтервал, абзацний відступ – 1,2. Графічний матеріал статті виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформований у редакторі Microsoft Word, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів.

5. Анотація мовою написання статті подається до 5 стрічок. Розширена анотація англійською мовою повинна бути складена відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз (містити не менше 1800 символів). Переклад має бути професійним без використання інтернет перекладачів, в інакшому випадку стаття буде повернута на доопрацювання.

6. Структура статті: УДК, назва статті, ПІБ авторів, науковий ступінь, назва установи, анотація українською мовою, ключові слова. Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновки. Література (згідно вимог ДСТУ 8302:2015). References (згідно міжнародних вимог). Розширена анотація англійською мовою.

7. Автор повинен разом із статтею надати рецензію кандидата або доктора наук, які мають статті, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus або Web of science. Підпис рецензента має бути завершений печаткою установи.

8. Після прийняття статті до публікації автор безстроково передає невиключні авторські права на цю статтю. Всі виняткові права залишаються у авторів.

Діордієва Ірина Павлівна,

кандидат с.-г. наук, доцент, технічний секретар Збірника наукових праць

Уманського національного університету садівництва

e-mail: sbornik-unaus@ukr.net

<http://journal.udau.edu.ua/ua/index.html>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Збірник наукових праць УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Засновано в 1926 році

Випуск 102

Частина 2
Економічні науки

Повні тексти статей, у форматі pdf доступні на сайтах:

<http://journal.udau.edu.ua/ua/index.html>

<https://journals.indexcopernicus.com/>

Google scholar

Підписано до друку **21.06.2023 р.**

Формат 60 × 84 1/16.

Папір офсетний. Умов.-друк. арк.

Наклад 300 прим.

Замовлення №

Видавець і виготівник «Сочінський М. М.» 20300,
м. Умань, вул. Тищика, 18/19 Свідоцтво суб'єкта

видавничої справи ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com